Emunot we-Deot

ספר

האמונות והדעות

כולל האמונות האמתיות המקובלות מפי התורה והנביאים ע"ה . וזוכר גם הדיעות הנכריות · ומשיב עליהן בטענות צודקות אמתיות :

חברו בלשון ערב

הגאון רבינו סעדיה בר רב יוסף הפיתומי זצ"ל :

ראש ישיבה במתא מחסיא שנת ד' אלפים תרצ"ג לבריאות עולם :

והעתיקו לשפת קדשנו החכם הכולל

ה"ר **יהודה אבן תבון** ז"ל מרמון ספרד

יוצא עתה לאור עם מעלות רבות ויקרות א מוגה מאוד בתכלית ההגהה המדויקת וע"פ ד' קושטאנדינא שנת שכ"ב ליצירה . ב מראה מקומות בתנ"ך ובתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשי' ג חלוקת המאמרים לפרקים קטנים . ומפתח כולל תוכן כוונת כל פרק . ד ביאור חדש מספיק להבנת דברי הספר יקרא בשם

שביל האמונה

ה ובראשו ביאור מספיק על כל המלות הזרות הרגילות על לשון הגאון ז"ל בספר הזה ושאר ספרי ההגיון :

כל אלה פעל ועשה הרב המאוה"ג החריף המופלג בתורה ויראה שלם במדעים אוהב חכמה ונוצר תורה וותיק וחסיד כ"ש מוה' **ישראל** הלוי קיטובר נ"י · בעהמ"ח ס' **בירורי המדות** על ספר עקידת יצחק

ביוזעפאף

בדפוס הרבני הנגיד מהו' ברוך זעצר נ"י :

בשנת האמונה והדעת בלבבי לפ"ק

ГАМУНОТЪ И ГАДЕЙОТЪ

Въ Типографіи Б. Зетзерра

Въ Юзефовѣ Орду. 1885 г.

ספר

שביל האמונה

האמונות ודעות

כולל האמונות האמתיות המקובלות מפי התורה והנביאים ע״ה.
וזוכר גם הדיעות הנכריות. ומשיב עליהן בטענות צודקות אמתיות:

חברו בלשון ערב

הגאון רבינו סעדיה בר רב יוסף הפיתומי זצ״ל:

ראש ישיבה במתא מחסיא שנת ד׳ אלפים תרצ״ג לבריאות עולם:

והעתיקו לשפת קדשנו החכם הכולל

הר״ר יהודה אבן תבון זצ״ל מרמון ספרד

יוצא עתה לאור עם מעלות רבות ויקרות א מוגה מאוד בתכלית ההגהה המדויקת וע״פ ד׳
קוסטאנדינא שנת שכ״ב ליצירה. ב מראה מקומות בתנ״ך ובתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשים
ג חלוקת המאמרים לפרקים קטנים. ומפתח כולל תוכן כוונת כל פרק. ד ביאור חדש
מספיק להבנת דברי הספר יקרא בשם

שביל האמונה

ה וכראשו ביאור מספיק על כל המלות הזרות הרגילות על לשון הגאון ז״ל בספר הזה
ושאר ספרי ההגיון:

כל אלה פעל ועשה הרב המאוה״ג החריף המופלג בתורה ויראה שלם במדעים
אוהב חכמה ונוצר תורה וותיק וחסיד כ״ש מוה׳ **ישראל** הלוי קיטובר נ״י.
בעהמ״ח ס׳ בירורי המדות על ספר **עקידת יצחק**.

נדפס ע״י הרב מוה׳ **שלום הארצשטארק** אשר קנה הזכות
מהמחבר לצמיתות.

ביוזעפאף

בשנת **האמונה והדעת בלבבי** לפ״ק

ГАМУНОТЪ И ГАДЕЙОТЪ

Дозволено Цензурою.
Варшава 8 Марта 1894 года

ב"ה

הה"ה הרב המופלג בתורה ובי"ש מו"ה **ישראל הלוי קיטובר** נ"י הביא בידו פירושו הנקרא **שביל האמונה** אשר פעל ועשה על ספר **האמונות והדעות** מרבינו **סעדי'** גאון ז"ל. וידעתי את האיש הזה כי שוקד הוא על דלתי התורה מנעוריו. וידיו רב לו בכל חכמה ומדע. ובטחוני כי לא יצא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו ובפרט כי כבוד **אאמו"ר** הה"ק שליט"א נתן לו לרשום בשם כבוד קדשו. ובכאשר יה"ש נגמר בדפוס יקח גם כבודו הרמה ספר לעצמו. ולזאת אמרתי גם ידי תכון עמו לקחת ממנו ספר אחד ומהראוי לכל אחב"י להחזיק ידו למען יוגדל תורה ויאדיר.

דברי הבא על החתום יום ב' י"ט אייר שנת **חיים לישראל** לפ"ק

נאום מנחם נחום באאמו"ר הה"ק שליט"א **פה"ק טוריסק יע"א**

אמר המבאר כאשר שמתי אל לבי להתבונן על מעלת ויקרת זה הספר הנכבד **האמונות והדעות** המיוסד על עיקרי הדת ויסודותיה, אשר חברו אחד המיוחד מהגאונים הקדמונים ז"ל. נפלאתי מאוד בראותי כי בכל הוד יקרת תפארתו אין אורו מבהיק כ"א לאנשים מתי מספר. ורובם מושכים ידיהם ממנו. ובהתבונני הנסבה בזה מצאתי כי שתי סבות לו: האחת כי דבריו עיונים בלתי מובנים למי שלא הורגל. והשנית כי הוא מועתק מלשון ערב. וטבע ההעתקה מחייב הקושי. כדבר הראב"ע (איוב ב' י"א) באמרו והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם ע"כ הוא קשה בפירושו כדרך כל ספר מתורגם ע"כ. ובין כה וכה תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות. ואין דורש ואין מבקש לאוספם: לבנות מהם בתי גזית המרחיבים דעתו של אדם. ובני אדם כעטלפים נלאים להביט באור שמש הספר הזה המאיר עיני השכל. וכדבר החסיד בעל חו"ה בסוף הקדמת ספרו באמרו על ספרי הגאון רבינו סעדיה ז"ל שהמה מאירים השכל ומחדדים הבינה ומורים הפתי ומזרזים העצל. ולאורו ראה אור גם בעל ספר אלכוזר כי הוא שאב מי באורו ושתה ממנו לרויה בענין הידיעה והבחירה: כדבר הר"י אלב"ו בספר העיקרים (מ"ד פ"א) עיי"ש:

וכאשר התבוננתי בכל אלה אמרתי אנסה נא להעמיס על נפשי עול מלאכת ביאורו. ועם שעמדו בפני מך ערכי וקוצר ידיעתי ושאינני חכם מכל בני דורי. זכרתי מאמר חכז"ל במקום שאין אנשים כו'. ואמרתי אולי יגיעתי תעמוד לי שאוכל למצער למצוא פשוטי אמרותיו ומלותיו. למען יפתח מעט מבוא שעריו ומאמריו. ותקותי שמכתני בזכות הגאון ז"ל יעמוד לי שאוכל לבצע עכ"פ המלאכה הקלה הזאת. כי רדת לעומק עניניו אין זה לאיש עני בדעת ודל מבין כמוני היום. וכל מגמתי הוא רק לבאר מלותיו ופשוטי אמרותיו. כי אולי בתתי את פרי יגיעתי למאכל לפני הקוראים. ויאכלו וישבעו מבלי עמל ויגיעה. כי אז יוסיפו לקח ויתנו לבם אל הדרישה להתבונן בעומק עניניו ולדקדק בהם כיד ד' הטובה עליהם. ויהיה זכות הרבים תלוי בי במה דדלינא חספא ואשכחו מרגניתא תותה: ונפשי יודעת מאוד גודל הצורך להזהר בדברי הגאון ז"ל: כי לשונו עם סופר מהיר בלתי שופך שפת דיו לאין צורך: כחק החכמים השלמים לבלתי היות מלה כפולה בלשונם. זכרון לבני ישראל לדורותם שיתמירו על עצמם שאפילו רואים בו שפת דיו כחרדל ישבו עליו שבעה נקיים. בדעת צלולה נכונה ומיושבת. וכל המרבה לבדוק הרי זה משובח:

והנה ראיתי להסיף מלים אחדים בהקדמתי זאת. אודות מחבר הספר הגאון רב סעדיה ז"ל אשר דברו החכמים הבאים אחריו על אודותיו. ז"ל רב שרירא גאון ז"ל בתשובה. בימי הנשיא דוד בן זכאי כמעט שהיתה הסכמה בין החכמים לבטל ישיבת מתא מחסיא ושיבואו התלמידים מישיבת מתא מחסיא לישיבת פומבדיתא כו'. ואתיה דוד נשיאה למר רבינו סעדיה בר רב יוסף. ולא מבני רבנן דמתיבתא הוה: אלא ממצרים הוה וידוע בפיתומי (מעיר פיתום בגליל מצרים העליון) וסמכיה באייר שנת רל"ם (לשטרות הוא שנת ד"א תרפ"ח לב"ע. והיה אז להגאון ז"ל שלשים ושש שנים) ע"כ:

ובעל ספר יוחסין כתב וז"ל וכשמת ראש ישיבת סורא (היא מתא מחסיא) נשארה ישיבת סורא בלמודה. והיה ראש גלות (הוא דוד בן זכאי) מתיעץ מי ינהיג בה. ונמלך לבו על רבינו סעדיה פיומי (פיום הוא פיתום) ועל צמח בן שהין כו'. ושגר ר"נ אל נסי נהוראי (סגיא נהור) להיות ראש ישיבתן. ואמר ליה לא יתכן כי ראש ישיבה נקרא נהורא דעלמא והוא חשוכא דעלמא: אמר לו מה תראה בדבר זה. אמר לו כל אשר חפצת עשה. הודיעו ראש גלות מה שבלבו לעשות. וכי נפלה עצתו או על רבינו סעדיה או על צמח בן שהין. השיבו נסי שינהיג צב"ש ולא רב סעדיה. אע"פ שהוא אדם גדול ומופלג בחכמה אינו מתירא מאדם בעולם. ואינו מסביר פנים לשום אדם בעולם מפני רוב חכמתו ורוח כפיו ואריכות לשונו ויראת חטאו. אמר לו ר"נ כבר נפלה עצתי והסכמתי על רבינו סעדיה פיומי: השיבו נסי עשה מה שאתה חפץ. כי בתחלה הראשון שישמע לדבריו אני הוא. ואני ראש הרוצים בו הנהיגוהו אותה שעה בפני כהן צדק ובפני תלמידי ישיבת פומבדיתא ומינוהו להיות ראש ישיבת סורא ע"כ:

ואתה הקורא הבחירה הזאת אשר היתה בהסכמת רב כהן צדק ראש ישיבת פומבדיתא והנשיא דב"ז אל תהי קלה בעיניך. כי עד היום לא זכה שום איש אף מארץ בבל אשר לא למד שנים רבות בהישיבה לעלות למעלת גאון. ואף כי יליד ארץ נכריה לא מארץ בבל: וזה יעיד לנו על גודל מעלת ויקרת שם הגאון רב סעדיה ז"ל בהיותו עוד בארץ מצרים כי לשמו ולזכרו תאות נפש. ובאמת עלתה ישיבת סורא תחת ממשלתו כפורחת. ותחת אשר מלפנים היתה ישיבת פומבדיתא הראשונה במעלה. ירדה עתה שבע מעלות אחורנית. כי לאור תורת הגאון רב סעדיה ז"ל אשר הופיע בישיבת סורא. כל הכוכבים העומדים סביבו אספו נגהם ואחד לאורו נראה אור. ולהערה זאת רמז גם הגאון רב שרירא ז"ל בתשובתו הנזכרת במה שאמר ולא מבני רבנן דמתיבתא הוה אלא ממצרים הוה וידוע בפיתומי כו':

ובספר הקבלה להראב"ד ז"ל כתב שהיה לראש ישיבה במתא מחסיא שתי שנים. ואח"כ היתה מריבה גדולה בינו ובין הנשיא דב"ז. והוא קנה נשיאותו מן המלכות ונתחזק במלכות ובקש להרוג לרב סעדיה. ונחבא רב סעדיה כמו שבע שנים. ובמחבואו חבר כל ספריו. ור"ס משועי יהודה היה מבני שלה בן יהודה מזרע ר"ח בן דוסא. ונפטר ר"ס בשנת ד"א תש"ב והוא כבן חמשים שנה ותבר כמה ספרים טובים ועשה

ועשה טובות גדולות לישראל. והשיב תשובות על הצדוקים ועל הכופרים בתורה ונצחם. ויתר דברי רב סעדיה והתשובות שעשה לישראל הנם כתובים על ספר הגלוי (הוא ספר שחיבר הגאון רבינו סעדיה ז"ל על עת ביאת משיח) ועל אגרת רב דוסא בנו שכתב לרב חסדאי הנשיא מ"כ ע"כ:

והרב המליץ הר' ידעיה הפניני הבדרשי מחבר ספר בחינות עולם בכתב ההתנצלות שכתב אל הרשב"א והוא בתשובת הרשב"א (סימן תי"ח). אמר ז"ל והיותר מפורסם בזה הענין מכל גאוני הספרדים הראשונים וחכמיהם שהגיעו אלינו שמעם. הוא הגאון הגדול רבינו סעדיה הפיומי ז"ל אשר האיר עיני הדורות אחריו בחיבוריו היקרים. וממנו אצלנו פירוש בספר יצירה ע"ד החכמה. עוד ספר האמונות זוכר בו הדעות בהערות וראיות רבות בזה הענין והשות הדעות ולשונות רבים מן התורה והנביאים אל המושכל כו' עיי"ש:

והרב בעל קול יהודה (כוזרי מ"ד סכ"ה) כתב ז"ל ופליאות עדותיו של רבינו סעדיה על אמרו מוזר הגלגל פנים ואחור. וז"ל נתן הקב"ה כח לאותיות. שאדם בורא בריאה מקרקע מגובלת וקוברה בקרקע ועושה עיגול וגלגל סביב לבריאה. ואומר בכל היקף אלפא ביתא. וכן תש"ב פעמים לתמ"ב אלפא ביתות. ואם הולך לפנים. הבריאה עולה לחיים ע"י כח אמירת האלפא ביתות שנתן בהם הקב"ה. ואם ירצה לסתור מה שברא יחזור לאחוריו בהילוך העיגול באמירת האלפא ביתות. ותשקע הבריאה מאליה בקרקע ותמות ע"כ:

והרב יש"ר מקאנדיאה בספרו מצרף לחכמה אחר שהביא דברי הרב בעל קול יהודה אלה: כתב שמזה נראה שרב סעדיה ירד לעומק חכמת הקבלה ובא אל תכונתה. וכי בשביל שכתב בדרך פילוסופיא איזה חיבור יתחייב שלא ידע שאר חכמות. וע"כ לומר שרב סעדיה אע"פ שנתעזר בהתפלספות לכלא פעיות בני דורו ולהתם הדעות הנפסדות בהיות אותו דרך כלי יותר נכון וקרוב לשכל בעלי ריבנו. עכ"ז לבו בל עמהם ואינו מסכים עם הפילוסופים בכל טענותיהם נגד תורתנו. ולמה א"כ לא נאמר שכן ג"כ יחזיק בדברי המקובלים. ולא יחוש לטענות הפילוסופים שמנגדים להם ע"כ:

ובספר קורא הדורות כתב שכל מקום שהראב"ע ז"ל מזכיר בפירושו הגאון סתם כוונתו על רב סעדיה גאון אל פיומי (הפיומי. כי אל בערבי הוא במקום הא הידיעה בעברי) ז"ל ע"כ:

וז"ל הרב בעל שם הגדולים מערכת סמך. רבינו סעדיה גאון אלפיומי כתב מהרח"ו זצ"ל שהיה משורש זיהרא עילאה דאדם משורש חוטי האדרכי ור"פ בן יאיר. רבינו ס"ג חבר שיר במשקל על מנין אותיות שיש בתורה מא' ועד ת"ו וראיתיו בדפוס ישן. ועוד ראיתיו בפ' ושם נאמר דדרך בדיעותא שאול שאל הגאון ר"ס לחיים אחד הבא אצלו כמה תפילות תפלת היום. והחיים השיבו מעלתו יאמר לי כמה אותיות יש בתורה. והגאון נצטער מאוד על זה. שמימיו לא שאלו אדם ולא ידע להשיב רק הפעם ההוא. ונצטער כמה ימים ולא ידע לכוון המנין עד שהשביע בשם ובא מלאך וגלה לו ושמח לבו על הדבר מאוד. כתב הר"א בתשובה הביאה הרב שיבולי הלקט (סי"א) רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו ספר העיבור. רס"ג חבר ספר התשובה והעתיק ממנו ספר חסידים (סימן תרי"ב) תרי"ג. וחבר ר"ס ספר על טהרות ועל איסורי ביאה ושמות רבות בגמרא וספר האמונות ותרגום על המקרא וספר הפדות והפורקן וסוד העיבור ופסקי דינים והלכות כו' ע"כ:

הנה העירותיך קורא נעים בדברי אלה המועטים אודות הגאון המחבר ז"ל. למען תדע מכבן מי יצאו הדברים ותכוון לבך בקריאתך. וכאשר שאל זה ממך המחבר עצמו בהקדמתו. אולם להלל את הגאון ז"ל עצמו אין די מלים בלשוני. תהלות איש קטן כמוני: מה הוא לאיש גדול כמוהו. מי ימלל גבורות הגאון ז"ל ישמיע כל תהלתו:

ואחרי הדברים האלה חובה עלי להסיף מלים אחדים על הספר עצמו. הספר הזה **האמונות והדעות** הוא הספר הראשון שנודע לנו מספרי חכמי ישראל. אשר יסודתו לעלות בגבהי מרום החקירה. להשוות בין התורה והחכמה. ולהעמיד יסודי התורה בהערות וראיות מהמושכל. חברו הגאון ז"ל בשנת ד"א תרצ"ג לב"ע כמבואר בסוף המאמר הראשון ממנו. והיה אז מחברו הגאון ז"ל בן אחד וארבעים שנה. לפי מה שנודע לנו מספר הקבלה להראב"ד ז"ל הנזכר שנפטר הגאון ז"ל בשנת ד"א תש"ב בן חמשים שנה. והגאון ז"ל חברו בלשון ערב. ונעתק ללשון עברי ע"י המעתיק הנפלא יפה נוף משוש המעתיקים אשר העתיק גם ספר הכוזרי וספר חו"ה. ה"ה הרב הר' יהודה בן שאול ז"ל אבן תבון מרמון ספרד. אבי ה"ר שמואל אבן תבון מעתיק ספר המורה. הלא המה המעתיקים הנפלאים לחי הלשון. קולעים אל מטרת כוונת הספר המועתק ולא יחטאו. ונאמנת עדותו של הרמב"ם ז"ל באגרתו הנדפסת בתשובת פאר הדור (סימן קמ"ג) וז"ל הגיעו לי אני משה בר מיימון הספרדי ז"ל כל כתבי התלמיד החשוב היקר המשכיל כבוד החכם ה"ר שמואל בן החכם ה"ר יהודה אבן תבון הספרדי ז"ל. ומקודם שנים שמעתי שמע השר הנכבד החכם ה"ר יהודה אביך זצ"ל כו'. ולא ידעתי שהניח בן. וכיון שהגיעו אלי כתביך בלשון העברי ולשון הערבי. והבנתי ענינך ויופי ציוריך וראיתי המקומות שנסתפקו לך במאמרנו הנכבד ספר מורה הנבוכים. והמקומות אשר הרגשת בהם בשיבוש הסופר. אמרתי אז כאשר אמר בעל השיר הקדמוני. לו את אבותיו ידע. אז אמרו היא מעלת האב לבן נוספת. ברוך מי שגלם משכורת החכם אביך זצ"ל ונתן לו בן כזה:

ולא

ולא לו בלבד אלא לכל החכמים. כי ילד יולד לנו בן נתן לנו. ובאמת כי הוא פרי צדיק עץ חיים וטוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל. וכבר הוצא לנו מפריו תמורה ואוכלה. ותהי בפי כדבש למתוק כו'. לך בוודאי ראוי והגון להעתיק מלשון אל לשון. לפי שלב נבון נתן לך הבורא ית' להבין משל ומליצה דברי חכמים וחדותם. והכרתי מדבריך שלבך ירד עד עומק הענין ונגלה לך מצפוניו כו'. תן לחכם ויחכם עוד. הנה בני ישמח לבי גם אני. חייך שבשעה ששמעתי כל דבריך. וראיתי יופי מאמריך והבנתי עומק ציורך ודעת שפתיך ברור מללו מאוד שמחתי. ותמהתי האיך יהיה טבע בן שיולד בין עלגים כך וירדוף אחר החכמות. ויהיה מהיר כל כך בלשון ערבי שהיא ודאי לשון עברית שנשתבשה מעט. ועוד האיך יבין דיקדוקי הלשון בענינים עמוקים כו'. האל ית' יאיר עיניך במאור תורתו. עד אשר תהיה מאוהביו כצאת השמש בגבורתו אמן כן יאמר ד' ע"כ:

ומעתה אלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיקים עתק בגאוה ובוז להטיל דופי בהעתקתם. כי ע"כ העמסתי עלי להביא את כל הדברים האלה מבלי לחוש אל האריכות. להודע ולהגלות מעלת המעתיקים האלה ומעלת העתקתם. וכפי מה שיסבול טבע ההעתקה. כי אמנם לא נפלאת היא ממנו. כמה מהקושי יהיה במאמר המורק מכלי אל כלי:

והנני להודיעך כי מלבד הקושי והזרות אשר תחייב טבע ההעתקה. עוד יקשה עלינו ביאור הספר הזה בעבור המצא בו טעיות הרבה משגיאות הדפוס. והנה לפני ארבעה ספרים מארבעה דפוסים והאחד דפוס קושטאנדינא שנת ש"ב. והיה אמונת עמי לתקן האחד בחבירו: ובמקום אשר היה מוכרח לתקן מאומד ומחשבה. לא אשלח יד להגיה בפנים הספר מאומה. כי חוששני מקללת חכז"ל יד המגהה בספרים כו'. ורק אומר בתוך ביאורי שכ"ל לדעתי. ומי שדעתו רחבה יפרש או יגיה באופן אחר. והשאר סתמן כפירושן כי האחד נתקן בחבירו וכאמור:

עוד זאת חובה עלי להודיעך כי אני הוא אשר חלקתי את מאמרי הספר לפרקים קטנים: והוא טוב מאוד למצוא הענין המבוקש. וכאשר תהיה הערתי לעיין במאמר פלוני פרק פלוני. כל מבקשיה לא ייעפו במקומה ימצאונה. גם למען הרגיע את הקורא כי יעמוד על הפרק ומצא לו מנוח. כי בו ישבות וינפש להתבונן בין פרק לפרק. גם עשיתי מפתח כולל הוכן כוונת כל פרק ופרק למען יוכל כל אדם למצוא מבוקשו בניקל. ועוד בזה תועלת גדול להבנת דברי הפרק כידוע לכל מבין. וגם את הקדמת הספר חלקתי לשמונה ענינים. ונרשם במפתח הוכן כוונת כל ענין וענין. ועוד זאת עשיתי תקנתי המראה מקומות בתנ"ך אשר נפלו בו שגיאות הרבה בדפוסים הקודמים. וכל מאמרי חכז"ל אשר הביא הגאון ז"ל בכל הספר הראתי מקומם איה בתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשים. כי המוציא לאור הספר הזה: לייפציג תרכ"ד. התפאר כי בהוצאתו הראה המקומות בתלמוד. ומה יתרון לבעל הלשון כי עשה שקר בנפשו להתפאר במה שאין בו. ולא נמצא בהוצאתו בכל הספר כ"א שני ציונים. האחד בהקדמה ענין וא"ו והשני במאמר הרביעי פ"ד. ועוד בו שני ציונים במאמר החמישי פ"ב. מצא האחד מהם בדפוס ליפסיא ולא הרגיש כי נרשם שם בטעות ונמשך אחריו כסומא. והשני הוא על מאמר חכז"ל בתוהה על הראשונות ציין (יומא ס"ב). ולא ידעתי איזה רוח עבר עליו. כי ביומא לא נמצא דבר. והוא בקידושין (מ' ע"ב) וכאשר צייינתי שם:

והנה קראתי את שם ביאורי זה **שביל האמונה**. לשתי סבות האחת כי נפשי יודעת מאוד. כי אין ביאורי זה הדרך הרחב להבנת דברי הספר. והוא רק שביל קצר להגעתו. ואולי כאשר יסולו רבים במסלת השביל הקצר הזה: ירחב לבבם לפנות להם דרך רחב כאשר אמרתי בפתח דברי. והשנית כי ש ב י ל ה א מ ו נ ה עולה במ"ק כשם אבי המנוח ז"ל ה"ה מו"ה **יצחק דוד** עם השתי תיבות. ועוד ש ב י ל ה א מ ו נ ה עם השתי תיבות עולה במ"ק **ישראל בן פערל**. ולמען לא יגרע גם שם אמי המנוחה ע"ה מלהזכר בזכרון טוב סלה. והיה זה שכרה באמשויי בניה לבי דרדקי תנצב"ה:

ועתה נשעה ונלכה ואלכה לנגדך באור ביאורי זה. וד' אורי וישעי ישלח אורו ואמתו. המה ינחוני במעגלי צדק למען שמו. וחפץ ד' בידי יצליח. ד' יגמור בעדי ד' חסדך לעולם. אלה דברי הכותב והחותם יום ב' תשעה עשר ימים לחודש אדר תרמ"ה לפ"ק. **ישראל הלוי קיטובר** חופ"ק פילאשין מחוז קאמיניץ פאדאלסקי אשר במדינת רוסיא האדירה בן לא"א המנוח מו"ה **יצחק דוד** ז"ל בן המנוח מו"ה **שבתי** ז"ל בן המנוח מו"ה **יוסף** ז"ל בן הרב הגדול מו"פ הרב ר' **יונה** זצ"ל המגיד דבי נשיאה קהם ד' נטעה פרי הצדיק המפורסם הר' **משה קיטובר** זצוקללה"ה. זי"ע ועכי"א. בעה"מ ספר **פירושי המדות** ביאור לספר **עקידת יצחק**:

הן זה כשלש עשרה שנה מיום צאת ספרי בירורי המדות לאור ב"ה: ות"ל נשאתי אלומות תודה משדה קוטפים אשר ראו ושמעו אמרי כי נעמו. וביחוד הביאור מלות זרות אשר הקדמתי בראשו. מצא חן בעיני הקוראים אשר למענם חברתיו. כי לא אל חכמים ונבוני הדור אשר קטנם עבה ממתני חברתיו. כ"א אל אנשים כגילי אשר לא יתנם הזמן לחפש אנה ואנה. לפניהם ערכתי שלחני. והנה רבים וכן שלמים אשר הגיעה בקשתם אלי. לשוב להדפיס את הבמ"ז עם הוספות עוד מלות אשר לא הובאו בראשונה. למען יהיה להם למורה עת בוא לפניהם אחת מהמלות אשר תקצר יד שכלם לבארם. וכאשר עשו כן אעשה גם אנכי. כי כאשר קיימו וקבלו על נפשם לחבב דברי חבירם. כן גם אנכי לא עברתי על דברי חבירי. והוספתי על הבמ"ז תוספות רבות ויקרות בעזה"י. הן בהוספות מלות חדשות אשר לא היו בראשונה. והן בשמלות אשר כבר היו בראשונה. באורתי אותם ביתר ביאור. ובעבור כי ראיתי גודל הצורך אליו להבנת דברי הספר הזה אשר אנחנו היום בביאורו. ע"כ ראיתי להדפיס את הבמ"ז עם ההוספות בראש ספרי זה. ולמען הראותך קורא יקר גודל מעלת המחבב דברי חבירו. ועד כמה חובה על כל אחד להחזיק במדה זו. אמרתי כי זאת היתה כוונת חכז"ל (עירובין כ"א) בהביא מעשה דר' עקיבא. שמסר נפשו בכפו ולא רצה לזלזל בנט"י. ואמר מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חבירי. וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה בזקנותו כך בילדותו עאכ"ו. והכוונה לדעתי כי אם בזקנותו אשר כבר היו אז החכמים במדריגת חביריו. בכ"ז השליך את נפשו מנגד לבל יעבור על דבריהם. וכמ"ש מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חבירי. אף כי בילדותו שהיו אז החכמים במדריגת רבותיו. ובזה אשים קנצי למלין. ואני תפלה ד' יגמור בעדי. ד' חסדך לעולם מעשה ידיך אל תרף:

הצעה

קורא נעים

דע כי לימודי הפילוסופיא החלו להתנוצץ אצל חכמי האומות בעצם וראשונה. כי האומה הישראלית מעולם לא השתמשה בחכמת הפילוסופיא. כי בעת שבתה על אדמתה לא השתמשה בה. יען כי עיקר מלאכתה היא רק השערת שכל האנושי לא זולת. וזאת האומה עם תורת ה' בלבם. הושפע עליהם שפע הנבואה אשר מדרגתה גבוה הרבה. מהשכל האנושי: רוממות בלתי משוער. וע"כ כל זמן היותם בארץ הקדושה ומושפעים בשפע הנבואי לא הרגילו אז את לימודי הפילוסופיא כל עיקר. ואחרי אשר גלו מארצם ונלקה מהם החמודות ונעשו גולים ומטולטלים לא עצרו עוד כח לעסוק בענינים כאלו. כי מכובד התלאות ותוכף הצרות כמעט שאף התורה היתה משתכחת מהם לולא שעמד רבינו הקדוש. מטעם עת לעשות לה'. וכתב כל דברי התורה אשר קבל מרע"ה מסיני. עמד וכתבם על ספר. למען לא ישכח מפי זרע יעקב דת ודין. וכן עשו האמוראים אחריו ודור רבנן סבוראי והגאונים אחריהם כלם העמידו וקיימו את דברי התורה הקדושה בל ימוטו עולם ועד:

אפס בסוף הגאונים בהניח להם לישראל מעט מכובד התלאות על ידי מלכי החסד אשר הקים אותם ה' לרועים על עמו ישראל. אז החלו אנשים מבני עמינו להרגיל קצת מלימודי הפילוסופיא אשר העמידו היוונים. אשר האחרון מהם והנכבד הוא ארוסטוטלוס. המכונה בכל מקום בשם ארוסט"ו. והוא היה רבו של אלכסנדרוס מוקדון. ותלמידו של אפלטון היווני אשר היה תלמיד ראש הפילוסופים. סוקרוטס היווני מאתיני עיר החכמה הנודע בשמו. ואחרי כן כאשר החלה הפילוסופיא לרוב על פני הארץ וחוברו בה ספרים מקצת נבוני בני עמינו. הוכרחו לחבר את ספריהם בלשונות העמים כי השפה העברייה מלבד כי איננה אתנו בשלימותה אבל גם אף בהיותה בשלימותה. לא נמצאו אתה המלות הכוללות לימודי הפילוסופיא. כי השפה ההיא תדרוך על לימודיה. ותבוז לשכל מליה. יען כי על ידה יושפעו השכלת נביאיות צודקות אמיתיות חוק לדרושי הפילוסופיא הבנוים על השערות אנושיות. ובעבור כי אין מלות בלשונינו לחכמת הפילוסופיא. על כן חברו הראשונים את ספריהם בחכמת הפילוסופיא בלשונות העמים. אולם כאשר עברו הימים וישתוקקו הדורות הבאים לדעת את הכתוב בספרים ההם ושפתם אין אתם לדעת מאומה ע"כ בקשו והפצירו אל יודעי הלשונות להעתיק את הספרים ההם ללשונינו הקדושה. וכאשר כתב מהר"ש אבן תיבון בפתיחתו לספר המורה מגודל ההפצרה מחכמי הדור אליו על דבר ההעתקה ואחרי אשר שפת עבר לא הניחה מלות לכל פרטי הדברים אשר ידוברו בזאת ההכמה וכאמור. על כן הוכרחו המעתיקים לבנות בנינים מדעתם ולעשות שמות מושאלים. ולכנות כל דבר במלות עבריות ובמקום אשר לא ידעו לכנות הוכרחו להשתמש באותן המלות עצמן אשר הניחה השפה ההיא אשר הפילוסופיא נולדה וגודלה על ברכה. ואלה המלות אשר חדשום המעתיקים מדעתם ואף כי המלות אשר השאירו מלשונות העמים. כל אלה יקראו מלות זרות יען כי באמת מוזרים המה ללשונינו הקדושה:

ובעבור כי אלה המלות רגילות הרבה על לשון הרב ז"ל. ועל ידי ביאורם יפתחו שערי אורה בכל דבריו ע"כ אמרתי לבאר לך כל אלה המלות כפי קוצר יד ידיעתי ורובם שאבתי ממעין אשר מימיו נאמנו מאוד. הוא המעתיק המפואר הר' שמואל אבן תבון זכרו לברכה:

וזה החלי בעזר צורי וגואלי:

הסוג והמין

הסוג יאמר על דברים רבים שונים במין. ורק שהם מתדמים בדבר אחד. אשר הוא עצמי לכל המינים ההם. כמו צומח עד"מ. שכולל האילנות למיניהם. ועשבי השדה למיניהם. וכולל ג"כ כל מין בעלי חיים למיניהם. הנה הגם כי יובדלו עשבי השדה למיניהם זה מזה. ע"י הצורה המיוחדת לכל אחד מהם. ואף כי יובדלו ממיני האילנות ובעלי חיים. עכ"ז שם צומח כולל את כלם. ובעבור זה יקרא הצומח סוג. כי כמו שבעל הגן יעשה מחילה סביבות גינתו הכוללת בתוכה מינים שונים. כבצלים ושומים וכיוצא מזרעוני גינה: והמחילה ההיא תקרא סוג. כמו שאמר סוגה בשושנים: כן המלה הכוללת מינים ממינים שונים. תקרא ג"כ סוג:

והמין הוא המסודר תחת הסוג. עד"מ באמרינו על דבר אחד שהוא צומח. הוא סוג הכולל לאילנות ולעשבי השדה ובעלי חיים. כי כלם הם מיני הצומח. וא"כ עדין לא נדע. מאיזה מין הדבר ההוא עד שיאמר עליו ד"מ. שהוא מין אילן או מין עשב ורק אז תושלם ידיעתינו ונדע על איזה מין מהסוג אמרנו שהוא צומח. אמנם צריך אתה לדעת. כי כמו שהשם אילן הוא מין בערך הצומח. כן הוא ג"כ סוג בערך המינים אשר יכלול תחתיו. כי הוא כולל ד"מ. גפן ותאינה ורמון. ויתר מיני האילנות. וע"כ רק באמרינו ד"מ מין גפן. נדע אמתת מהות הדבר ההיא כי שם גפן הוא מין אחרון. שאין אחריו כלום. ומעתה צריכית לדעת. כי יש במה שנאמר על דבר אחד. מה שהוא סוג ואינו מין כלל. ומה שהוא מין ואינו סוג כלל. ומה שהוא מין. בערך מה שלמעלה ממנו. וסוג בערך אשר תחתיו. עד"מ כאשר תשאול על אחד מבני אדם. ראובן או שמעון. מה הוא. הנה ינשא עליו במענה שהוא עצם ושהוא צומח. ושהוא בעל חי ושהוא אדם והראשון שהוא העצם הוא סוג ואינו מין כלל והאחרון שהוא האדם הוא מין ואינו סוג כלל. וכל אחד מהאמצעים. שהם הצומח והבעל חי. היא מין בערך אשר לפניו. וסוג בערך אשר תחתיו והסוג שאינו מין כלל. יקרא סוג העליון או סוג הסוגים. והמין שאינו סוג כלל. יקרא המין האחרון:

ההבדל והסגולה

הבדל יאמר על הדבר העצמי אשר בו יוכר ויובדל כל מין מזולתו מהמינים. אשר הם עמו בסוג אחד: המתחלק למינים רבים. וזה הדבר העצמי המבדילו מן שאר המינים. יקרא ההבדל. המשל בזה סוג בעל חי יתחלק למדבר ולשאינו מדבר. הנה הבדל האדם משאר בעלי חיים הוא במלת מדבר. וצריך אתה לדעת. כי מתנאי ההבדל להיות בדבר עצמי למין ההוא. כמו מדבר שהיא דבר עצמי למין האדם. כי עיקר מהות האדם. הוא שניתוסף בו דיעה ודיבור. כי שם מדבר כולל גם הדעת. כלומר מדבר בדעת אולם מה שיובדל דבר מדבר לא בדבר עצמי. רק בעניני' מקריים. כהבדל בגד מבגד במה שהאחד לבן והאחד שחור. הסוא לא יקרא הבדל. יען שאין הבדלה זה בעצם. רק במקרה. כי הלובן והשחרות הם ממקרי האיך. ואינם ענינים עצמיים כלל. והבדל כזה יקרא הפרשה:

וסגולה תאמר ג"כ על הדבר אשר בו יוכר ויובדל כל מין מזולת' מהמינים. ורק שאין הדבר ההוא עצמות המין. ונמצא אצלו רק בסגולה. כמו עד"מ השחוק באדם והנעירה לחמור והנביחה לכלב. כל אלה אינם עצמיות המינים כלל. כי יוכל האדם להיות אדם ולא ישחוק. וכן החמור והכלב יוכלו להיות מה שהם זולת הנעירה והנביחה ורק שמסגולת האדם לשחוק ומסגולת החמור להיות נוער וכיוצא. ובעבור שכל סגולה כוללת כל המין כלו שוה ממש כמו ההבדל שכולל כל המין כלו. ע"כ תתהפך הסגולה על נושאה במשא. כמו שיתהפך ההבדל על נושאו במשא. וכמו שיתכן להפך המאמר כל אדם מדבר ולומר כל מדבר אדם ככה כמו כן יתכן להפך מאמר כל אדם צוחק. ולומר כל צוחק אדם לא כאמרך כל חכם בתשבורת הוא אדם. כי יען שחכמת התשבורת איננה לא הבדל ולא סגולה במין האדם. ע"כ לא יוכל זה המאמר להתהפך עד שתאמר כי כל אדם חכם בתשבורת. כי לא יולדקו דבריך בזה:

הגדר והחק

הגדר הוא מאמר מורה על הדבר הורא' גמורה. מאיזה סוג הדבר ההוא ומאיזה מין הוא. ובדבר עצמי המבדילו משאר המינים: אשר עמו בסוג אחד. וע"כ הוא מאמר מחובר מסוג והבדל כאמרך על האדם שהוא חי מדבר. הוא הסוג הכולל ג"כ שאר בעלי חיים. ומדבר. הוא ההבדל ושניהם הם גדר האדם. כי בעבור שהחי יכלול גם שאר בעלי חיים. ע"כ הוספת מלת מדבר לעשות גדר סביב מין האדם לבל יכנס בגדרו אחד משאר בעלי חיים אשר הם עמו בסוג אחד וכמו שבעל הגן יעשה סוג סביבות גינתו הכוללת כל מיני זרעוני גינה כשומים ובצלים וכיוצא. ואח"כ יעשה גדר סביב כל מין לעצמו ככה הסוג כולל כמה מינים. וכאשר יתחבר אליו ההבדל. אז יהי' המין מוגדר לעצמו וכאמור:

וחק הוא ג"כ מאמר מורה על הדבר הורא' גמורה מאיזה סוג ומאיזה מין הוא ורק בדבר שאיננו עצמיות המין ההוא. והוא נמצא אצלו בסגולה. וע"כ הוא מאמר מחובר מסוג וסגולה. כאמרך על האדם שהוא חי צוחק. הנה

חי. הוא הסוג. ולוקח את הסגולה. ושניהם הם חק האדם ויען כי כל סגולה מתהפכת במשא עם מינה. כמו שיתהפך ההבדל עם מינו. עיין לעיל ביאור הבדל וסגולה. ע"כ לא יכנוס שום מין בחק חבירו כמו שלא יכנס בגדרו. והבן:

החומר והצורה וההיולי

כדי לבאר לך שלשה מלות אלו. מוכרח אנכי להאריך קצת. דע שכל הנמצאים בעולם הזה הגשמי. נחלקים לד' מינים והם דומם צומח חי מדבר. וכל אחד מד' מינים הללו. מורכב מד' יסודות. שהם אש. רוח. מים. עפר. וכל אחד מהד' יסודות. מורכב מחומר וצורה. כי חומר כל הד' יסודות אחד הוא. כי לפי דעת הפילוסופים לא ברא הש"י את כל הנמצאים מאין אבל לדעתם ברא מן האפס הגמור המוחלט. חומר דק מאוד בלי שום צורה. אבל היה בו כח לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל כי טרם קבלתו הצורה הי' רק בכח לא בפועל כי אלו הי' בפועל. א"כ היה בו איזה צורה. כי אי איפשר לשער מציאת חומר בלי שום צורה ורק אח"כ יצא מן הכח אל הפועל וקבל ארבעה צורות וקח לך דמיון מביצת תרנגולת שיש בה מבחוץ קליפה לבנה וקשה וסמוך לה אצלה ממש קרום דק ובתוך הקרום הוא החלבון ובתוך החלבון הוא החלמון. והנה יש כאן ארבעה מדריגות כל אחד מקיף את חבירו מכל צד. כי הקליפה החיצונה מקפת את כל הקרום והקרום מקיף את החלבון. והחלבון מקיף את החלמון. והנה גם החומר שהוא נתחלק ג"כ לארבע מדריגות אשר כל אחד מקיף את חבירו. והם. אש. רוח. מים. עפר. כי מרכז החומר שהוא קבל צורת העפר. והוא דוגמת החלמון וחלק שסביבות העפר קבל צורת המים והם דוגמת החלבון. כי המים היה מקיפים בטבעם את הארץ מכל צד. בעת הבריאה. ורק אח"כ כדי שתתראה היבשה. אמר השי"ת יקוו המים אל מקום אחד ואז ירדו כל המים ממקומות הגבוהים. ונשארה הארץ מגולה לכל יושביה וחלק השלישי שסביבות המים והעפר קבל צורת הרוח שהוא האויר המקיף את המים והעפר מכל צד. והוא דוגמת הקרום וחלק הרביעי שסביבות הרוח קבל צורת האש ומקיף את הרוח מכל צד דוגמת הקליפה הקשה החיצונה ואחרי אשר חומר הד' יסודות אחד הוא ורק הצורה תבדיל ביניהם. א"כ הראית לדעת כי כל אחד מהם מורכב מחומר וצורה. והחומר הוא ענין מדומה בלבד. ואין לו שום מציאות בפועל חוץ לשכל. כי איך יהי' הדבר נמצא בפועל. אם לא יהיה בו שום צורה רק שהוא ענין כוחני. מוכן לקבל צורות שונות. והצורה היא אשר תוציא אותו מן הכח אל הפועל להיות מה שהוא. עד"מ. אש. או רוח. מים. או עפר. ומזה תבין כי הצורה אשר דברו בה הפילוסופים איננה הצורה המושגת בחוש. ונראית לעיניך. כי זאת היא רק צורה מקריית. עד"מ שחור. או לבן משולש או מרובע ויוכל הדבר להיות גם זולת זאת הצבע. או זולת זאת התמונה. אבל הם באמרם צורה רוצים בזה הצורה הטבעיית או המיניית אשר זאת הצורה. הוא מהות כל דבר ועצמותו. ובלעדה לא יהי' הדבר מה שהוא. וכמו שהד' יסודות מורכבים מחומר וצורה ככה גם הדומם מורכב ג"כ מחומר וצורה החומר הוא הד' יסודות. והצורה הוא כח החיבור והעירוב והמזג' שנתחברו ונתערבו ונתמזגו כל הד' יסודות והופסדה צורת כל אחד מהם עד שאין ניכר בגוף הדומם. לא אש. ולא רוח. לא מים. ולא עפר. וקבלו צורה חדשה והיא צורת הדומם. וכן בצומח יש ג"כ חומר וצורה. החומר הוא היסודות כלם בהמזגתן כי ההמזגה שהוא צורה בדומם לחומר תחשב גם הוא בצומח וצורת הצומח הוא הזן והמגדל והמוליד בדומם. וכן החי הוא ג"כ מורכב מחומר וצורה כי חיבור היסודות וצורת הצומח. לחומר יחשבו אצל החי וצורת החי היא ההרגשה והתנועה מאנה לאנה. ואצל המדבר שהוא האדם. גם ההרגשה והתנועה לחומר יחשבו וצורת המדבר היא השכל להבין ולהשכיל במושכלות. והנה ההבדל בין ד' מיני' האלו שהם דצח"מ. הוא רק ע"י הצורה. וכן הד' יסודות שהם ארמ"ע: מה שכל אחד תכונתו משונה מתכונת חבירו בתכלית השינוי וההיפך כל זה הוא מצד צורתם כי חומרם אחד הוא ונקרא החומר ההוא הראשון טרם קבלתו הצורות אצל הפילוסופים בלשון יון היולי והוראת זאת המלה בלשונם הוא על דבר מופשט מכל צורה. ומוכן לקבל צורות שונות ובעבור זה ג"כ יקרא שכל האדם שכל ההיולאני יען כי הוא ג"כ מוכן לקבל מושכלות שונות וטרם ירגיל א"ע בלימודים שכליים הן אלו רק בכח לא בפועל:

והנה מקום אתי להעתיק לך את דברי הראב"ד ז"ל בהקדמת ביאורו לספר יצירה וז"ל שם וכבר נודע בחכמת הפילוסופים האלוקיים כי יש חומר אחד מצוי. והוא נושא לכח היסודות. והוא הנקרא בלשון יון היולי ומציאות החומר ההיא איננו כמציאות שאר הנמצאים. כי מציאות שאר הנמצאים הם נמצאים על אחד משני דרכים. והם מצוים בכח עד"מ כמציאות השבולת בחטה. או השניים בולד בן יומו. אך שהחטה עתה איננה שבולת ולא תינוק בן יומו בעל שניים. עתידים הם לצאת מן הכח הזה אל הפועל וכאשר יצאו מן הכח אל הפועל סר מעליהם הכח הראשון. אבל החומר הנזכר ר"ל ההיולי לא סר מהיותו לבוש בכח ד' יסודות ולא היה זמן מן הזמנים שיעדר כח היסודות ממנו: ולכן אמרו על החומר ההוא. שאינו לא בכח ולא בפעל. אך הוא ממוצע במציאותו בין מה שבכח ובין מה שבפועל

והוא

הוא התחלה וראשית כל הנמצאים ע"כ:

עתה אחל לבאר

העשרה סוגים או המאמרות

אשר אמרו הפילוסופים כי לא ימלט שום נמצא בעולם התחתון מהיותו אחד מהם והראשון מהם הוא העצם והתשעה הנותרים הם מקריים הנכנסים אל העצם והעשרה סוגים ההם הם כינוי לעשרה מושגים אשר ישיג השכל מכל נמצא בעולם התחתון וכל מיני ההשגות אשר יוכל השכל להשיג מכל דבר נמצא בעולם הזה לא ימלטו מהיות נכנסי' תחת מושג אחד מהעשרה מושגים ההם והם עצמותו של הדבר. כמותו. ואיכותו. מקומו. זמנו. ומצבו. הצטרפותו לשאר דברים זולתו. פעולתו. וקבלתו פעולת אחרים וקנינו אשר לו. אלו הם העשרה מושגים אשר קראום הפילוסופים עשרה סוגים והחכמים מבני עמינו קראום בשם עשרה מאמרות ולדעת הרב ז"ל שער שלישי רמזו חז"ל עליהם במה שאמרו בעשרה מאמרות נברא העולם. והנה אבאר אותם אחד אחד כפי קוצר השגתי ומעתה אתחיל ואומר:

העצם והמקרה

העצם הוא המורה על מציאת הדבר באשר הוא מבלי הודעת שום מקרה לנמצא ההוא. רק עיקר אמתת עצמותו לבד והחומר עם צורתו. יקרא עצם גשמי והחומר לבדו בלי שום צורה יקרא עצם היולי (עיין לעיל ביאור מילת היולי) והצורה בלי חומר תקרא עצם רוחני. ויען כי שם עצם מורה על עיקר מציאת הדבר. וכל ימי היותו נמצא לא ישתנה העצמיות ממנו ואינו מורה על מקרי הדברים המתחדשים חדשים לבקרים. ע"כ תארוהו במלת עצם. כי כמו שהעצמות הם עיקר גוף האדם כן מלת עצם. מורה על עיקר מציאת הדבר. והוא סוג העליון סוג הסוגים כלם וכולל הרוחניים והגשמיים יחד:

והמקרה הוא המורה על ענין נמצא בדבר במקרה. ואיננו עצמי בו ויוכל הדבר להיות מה שהוא גם זולת זאת המקרה כמו הלובן והשחרות בבגדים. והעמידה והישיבה באדם. והגודל והקוטן בדוממים והחום והקור וכדומה מן המקרים הנופלים על כל דבר ויוכל הדבר להתקיים גם זולתם. והמקרה הוא שני מינים האחד מקרה מתמיד והשני מקרה נפרד בלתי מתמיד המתמיד הוא כמו השחרות אצל העורב או הפחמים. כי מקרה השחרות בלתי נפרד מהם. והבלתי מתמיד היא כמו השחרות בבגדים השחורים. והעמידה והישיבה באדם ודומיהם. אשר ימצאו עת ויפקדו פעם אחרת והנושא קיים בין במקרה זה בין בזולתו ודע כי המקרה אין לה שום מציאות בפ"ע ותמיד היא רק נשואה על איזה עצם הנושא אותה. כי לא יצויר הגודל והקוטן והחכמה והסכלות והחום והקור וכיוצא אם לא בהיותם נשואים באיזה נושא הנושא אותם. ויש מקרה שא"א שיחול בעצם עד שיחול לפניו בעצם ההוא מקרה אחר. וזה יקרא מקרה נשוא על מקרה כמו הלהט והמירוק בגופות הלוהטים והמורקים שא"א שיחול בהם הלהט עד שיחול בהם המראה שחור או לבן איך שיהיה. וכן הזמן הוא ג"כ מקרה נשוא על מקרה. עיין מקרה דבק בתנועה באות מם וכיוצא:

מאמר הכמות

הכמות הוא שם נגזר מלשון כמה. והוא שאלה על אורך ורוחב וגובה בגשמים לשאול כמה אורכו וכמה רחבו וגובהו של זה הגשם. ויפול זה המאמר ג"כ בדברים נפרדים לשאול כמה הם עשרים או שלשים עד"מ ונופל גם על הזמן לשאול כמה חלקי זמן עברו מן העת ההוא הידוע וסוג הכמות הלזה כולל תחתיו שני מינים כמות מתדבק וכמות מתפרד הכמות המתדבק. הוא עד"מ קו בעל עשרים אמות. הנה כל מספר העשרים הם מדובקים יחד ולא יתפרדו זה מזה וכמות המתפרד. הוא עד"מ עשרים אגוזים. או תפוחים זה יקרא כמות מתפרד. יען כי כל אגוז וכל תפוח עומד נפרד לעצמו בלתי מחובר אל האחרים אשר עמו במנין. ואמרו הפילוסופים כי סוג הכמות כולל תחתיו שבעה מינים. המספר. והקו. והשטח. והזמן. והמקום. והמאמרים. כי כל אלה נכנסים תחת סוג הכמות:

מאמר האיכות

האיכות הוא שם נגזר מלשון איך כמו שאמר הכתוב איכה יעבדו הגוים האלה את אלקיהם וגומר כלומר באיזה תכונה הם עובדים אותם וענין זאת המלה אצל הפילוסופים. הוא לשאול על תכונת שום דבר כמו החום והיובש אצל האש והחום והלח אצל האויר והקור והלח אצל המים. והקור והיובש אצל העפר והקלות באש ורוח והכבידות במים ובעפר והחכמה והמדע והנבוא' באדם והגבור' והאומץ בבעלי חיים וכיוצא. כלם נכנסין תחת סוג האיכות לשאול על איכותם ותכונתם. ודע כי סוג האיכות העליון יחלק לארבעה סוגים אמצעים והם קנין וענין. כח טבעי ולא כח טבעי. פעולות והתפעלות. תמונה ותואר. וביאורם כמו שאומר. קנין וענין. הוא באמרך ד"מ פלוני הנדיב. או הנזהר מחטא. או הרחמן. כל אלה הם תכונות נפשיות אשר ברוב הרגל אשר ירגילם האדם יתחזקו להיו' קנין חזק בנפשו ויקרא

התכונה

התכונות האלה איכות הקנין או הענין בעבור כי במה שהרגילם הרבה. כבר שבו להיות קנינו ועניינו כיחד במקום נאמן בל ימוט לעולם. והוא נדיב ורחמן תמיד בכל הזמנים בשוה. מבלי התפעלות בזמן אחד יותר מאחר. וכח טבעי ולא כח טבעי. הוא באמרך ד"מ הרך והקשה, החזק והחלש. כל אלה ודומיהם הם איכות או תכונות טבעיות: בלתי תלוים בהשתדלות האדם ופעולות והתפעלות הוא באמרך ד"מ פלוני הכועס או המפחד או המרחם. כל אלה הם איכות הפעליות. כי כל עוד שרחמי האדם הם לפי התפעלות נפשו. ולא שבו עוד להיות לו לקנין הם נכנסים תחת איכות ההתפעליות. וכן באמרך הדבר בקור או בחום ביובש או בלחות: הם ג"כ איכות הפעליות ותמונה ותואר. הוא באמרך הארוך והקצר הישר והמעוות וכיוצא. כי גם סוג הכמות נכנס תחת סוג האיכות. כאשר תהיה השאלה על תכונת הדבר בקוטן וגודל לא בהשקפה אל הכמות. עיין מו"נ (ח"א פנ"ב) באריכות. ולפי דעת הרב ז"ל שער שלישי תהיינה סגולות האיכות. הדומה והבלתי דומה וסגולות הכמות השוה והבלתי שוה. וע"כ יאמר על שני דברים אשר להם איכות אחד. שהם דומים. כלומר דומים באיכותם ושני דברים אשר להם כמות אחד יאמר עליהם שהם שוים. כלומר שהם שוים בכמותם:

מאמר האנה

האנה הוא מאמר מורה על שאלת המקום לאיזה דבר כאמרך ראובן אנה הוא כלומר באיזה מקום הוא נמצא. וכל גוף יש לו אנה ראשון מיוחד לו לבדו ויש לו אנות הרבה משותפות לו ולזולתו כאמרך על ראובן שהוא במדינה פלונית. בגליל פלוני בעיר פלונית בבית פלוני. הנה האנה הראשון המיוחד רק לו לבדו. הוא שטח האויר שבבית המקיפו מכל צד. והאנה השני הוא הבית. והשלישי הוא העיר והרביעי הוא הגליל. והחמישי הוא המדינה ותוכל עוד לומר עליו שהוא בתוך גלגל הירח. או בתוך הגלגל העליון וכל אלה האנות. כלומר המקומות כוללים לו ולזולתו ורק האנה הראשון שהוא שטח האויר שבבית המקיף אותו מכל צד מיוחד רק לו לבדו והוא מקומו ביחוד ואין לזרים אתו:

מאמר המתי

המתי הוא שם נופל על שאלת ענין הזמן. כאמרך מתי היה זה הדבר. או מתי יהיה כלומר באיזה זמן מהזמנים:

מאמר המצב

המצב הוא שם נופל על שאלת מצב הדבר במקום הידוע כלו' על איזה אופן הוא נמצא שם עד"מ אחרי אשר תדע כי ראובן הוא בבית פלוני ותשאל עליו: אם הוא עומד שם. או יושב פניו למזרח או למערב שוכב על צדו. או פרקדן כל אלה יכנסו תחת סוג ומאמר המצב כלומר מצבו ועניינו במקום הידוע. וענין המצב הוא תואר ליחום חלקי הגוף עם חלקי המקום שהוא בו. כי חלקי הגוף מוגבלים לנוכח חלקי המקום אשר הוא בו. כאמרך ראובן שוכב בבית ראשו לכותל דרום ורגליו לצפון ופניו טוחות בקרקע ויוכל להיות גם על מצב אחר כאלו תאמר ראשו למזרח ורגליו למערב ופניו למעלה וכיוצא. ומאמר המצב זה כולל כל הגופים. כמו אם תשאל על הסוס או על העץ ועל האבן הידועים באיזה מקום. אם עומדים שם או מונחים. נצבים ביושר. או באלכסון: וכיוצא באלו הענינים כלם מאמר המצב יכלול אותם:

מאמר ההצטרפות

ההצטרפות הוא ענין מורה על תואר איזה דבר · בהצטרפותו אל דבר אחר · כאלו תאמר על כנען שהוא עבד. וזה התואר כלומר .עבד. הוא רק בהצטרפותו אל שם.וכן יקרא שם אדון · בהצטרפותו אל כנען. וכן יקרא אברהם· אב · בהצטרפותו אל יצחק. כמו שיקרא יצחק · בן · בהצטרפותו אל אברהם · וכיוצא באלו הענינים · שתייחס תואר אל דבר · בהצטרף הדבר ההוא אל הזולת · ונקרא בפי הפילוסופים מאמר ההצטרפות:

מאמר שיפעול הוא מאמר מורה על פעולת דבר בדבר · כאלו תאמר ראובן בונה הבית · או הסוס מושך את העגלה · ושאר הפעולות · כי סוג שיפעול · כולל כל מיני פעולות שבעולם:

מאמר שיתפעל הוא מאמר מורה על התפעלות הדבר · כאלו תאמר המים מתבשלים העץ נרקב · וכל שאר מיני התפעלות · כמו ההויה וההפסד הצמיחה והסיתוך· וכיוצא ממיני ההתפעלות · כלם נכנסין תחת סוג שיתפעל:

מאמר לו או מאמר הקנין

הוא מאמר מורה על יחס דבר אל דבר בקנין. כאלו תאמר · זה הבית הוא של ראובן · ושייך אליו בעבור שקנאו · וכן אם יונח דבר על דבר · באופן שאם יועתק הדבר ההוא ממקומו · יועתק גם הדבר ההוא המונח עליו · זה הוא ג"כ ממאמר הקנין · וע"כ יכנסו גם מלבושי האדם תחת סוג הקנין · אף אם יהיו שאולים או גזולים ד"מ · ויש ג"כ דברים טבעיים הנכנסים תחת מאמר הלו

או

או הקנין. כמו השור והשערות באדם ובבהמה וכיוצא · אלו הם העשרה מושגים: אשר לא ימלט שום נמצא מהיותו נופל תחת מושג אחד מהם:

ואחרי אשר הראית לדעת ביאור כל אחד מן העשרה מושגים ההם · אציג לפניך מאמר אחד · הכולל בתוכו כל העשרה מושגים ההם והוא כאשר תדע עד"מ כי שאול בן קיש מלך ישראל · משכמו ומעלה גבוה מכל העם · ותצלח עליו רוח ד' · ועם נביאים ניבא בגבעת האלקים · ונמשח בשמן ע"י שמואל הרואה · בעמדו לפניו בקצה העיר · בלכתו לבקש האתונות אשר לו · ובן שנה היה במלכו ושתי שנים מלך על ישראל · הנה באמרך שאול · השגת עצמותו · בן קיש השגת הצטרפותו · וכן מלך ישראל · כי בהצטרפו אל קיש הוא בן · ובהצטרפו אל ישראל הוא מלך · משכמו ומעלה גבוה מכל העם: השגת כמותו· ועם נביאים ניבא · השגת איכותו · נמשח בשמן השגת קבלתו פעולת אחרים · בעמדו לפניו · השגת מצבו. בקצה העיר השגת מקומו · האתונות אשר לו · השגת קנינו בן שנה היה במלכו השגת זמנו ושתי שנים מלך על ישראל · השגת פעולתו:

ועתה אחרי ביאור העשרה סוגים · אחל לבאר את כל המלות הזרות הרגילות בדברי הרב ז"ל · ושאר ספרי חכמי ההגיון · ואבאר אותם אחד אחד · או שנים שנים · כפי אשר יאלצני הענין · ואסדרם בסדר אלפא ביתא · ע"ד שסדרם המעתיק המפואר ה"ר שמואל אבן תיבון · בסוף העתקתו לספר המורה ואוסיף עליהם כפי קוצר ידיעתי · ומעתה אתחיל ואומר:

אופק הוא מלה ערבית ועניינה הוא עד"מ אם תחתוך תפוח עגול לשנים · יהיה בשטח העגול אשר במקום החתך הוא האופק · וע"כ קראו אופק אל העגולה השטחית אשר ידמה האדם בדעתו במקום אשר ישכון שמה · בערך אל חצי הכדור השמיימי אשר הוא רואה על ראשו · יהיה איך שיהיה · אולם אופק העולם האמתי · הוא בשטח העגול אשר ידומה אל השוכנים תחת קו המשוה המהלך באמצע העולם· ובזה אודה ולא אבוש כי בבמ"ז אשר בראש ספרי בירורי המדות בארתי זאת המלה בטעות · וזה הביאני להגיה בספר עקידת יצחק בנעילת השער הראשון בביאורי שם (אות י"ד) ללא צורך עיי"ש ותבין · וגם (באות ע"ו) שם מלת ישותפו מוסב אל הימים לא אל האופקים · ות"ל אשר זכני לתקן את אשר שחתתי ולייסר את אשר העויתי · ברוך המלמד לאדם דעת:

איש שם משותף לענינים רבים · יאמר על אחד מאישי בני אדם · כאמרך על ראובן שהוא איש · ויאמר ג"כ על דבר המתחבר לדבר · אף שאין בהם רוח חיים · כאמרו אל הכרובים · ופניהם איש אל אחיו · ויאמר ג"כ על דבר אחד פרטי מהמין · כמו שאמר בכוכבים · איש לא נעדר ומזה הענין אמרו החוקרים שם איש · על כל פרטי אחד ממינו · כאמרם איש החמור · איש הכלב · איש הנמלאים · כלומר אחד מן החמורים · אחד מן הכלבים אחד מן הנמלאים · ויאמר ג"כ בהתחברות אל איזה תכונה מתכונות הנפשיות · כאמרו איש מלחמה · איש חימה · איש מדון · עניינו בעל מלחמה בעל חימה בעל מדנים · וכיוצא באלו הענינים · ובזה תבין מה שאמרו החוקרים · כי כל אחד מן הכוכבים הוא נצחי באישו · כלומר שהיא נצחי בפרטיותו· ולא יופסד הוא עצמו לעולם· אולם אישי הנמצאי' בעולם התחתון · הם רק נצחי' במינם · לא באישם · כלומר שהם בעצמם נפסדים ומשאירים מינם במקומם · כי המין לא יופסד לעולם · כמאה"כ דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א):

בהירות וזוהר שמות נרדפים על דבר שאין לו שום מראה · ונראים מאחריו כל המראות · כמו הזכיכות והמים והאויר · כי ע"כ נראים הדגים בתוך המים · והנמצאים בתוך האויר כי בעבור שהם משוללי המראים מעצמם · והם בהירים וזוהרים · ע"כ הם מראים את כל המראות מאחריהם · ולדעתי ירמוז לזה מאה"כ · והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע · כלומר כי כמו שהרקיע מעולם בהירותו · הוא מראה כל המראות מאחריו · ושע"כ נראים הכוכבים אשר בגלגל השמיני · דרך כל השבעה גלגלים הראשונים · ככה ע"י ההתעלמות · אשר יתעלמו השלימים להתהפך מתומר לצורה · יזדכך גופם להיות בהיר וזהיר · עד שיתראו כל המראות דרך גופם הבהיר והזהיר· ולא יהיה גוף המשכילים ההם מסך מבדיל למראה עינים:

בטל הוא שם למין אחד ממיני השקר · כי השקר הוא שני מינים· המין האחד בדבר שאיפשר היותו אמת כאמרך על ראובן שהוא שוכב · בשעה שהוא יושב · וזה דבר שהוא איפשר היותו אמת · וההוא יקרא שקר · והמין השני הוא בדבר שאי איפשר היותו אמת כאמרך על הסוס שהוא שור · על העץ שהוא אבן · וההוא יקרא בטל:

גבנונית שם הונח תחלה: לבליטת חוליא: או חוליות מן השדרה בגוף האדם · ואח"כ הושאל אל גבנונית ההרים · אמר הרים גבנונים · והפילוסופים מבני עמינו שאלוהו · לצד העליון מהגלגל · שהוא ממש כמו הר גבוה ותלול · וע"כ קראו לאותו צד גבנונית הגלגל · וכמו שג"כ מושאל להם שם · קערה · לצד הפנימי מהגלגל הנראה לעינינו ממש כמו קערה הפוכה על פיה · וע"כ קראו אל אותו צד קערירת הגלגל:

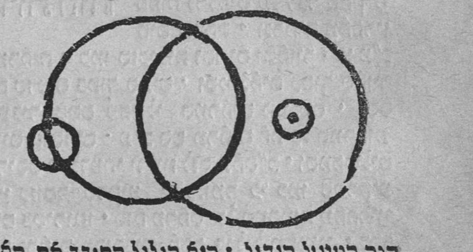
גזירה שם למאמר הכולל שני ענינים · האחד נושא · ואחד נשוא · כאמרך ראובן חכם · כל אדם חי · כל חי מרגיש · כל אחד מאלו המאמרים · יקראו גזירה · בעבור שאנו גוזרים

במאמר

במאמר א׳ החכמה לראובן · ובשני החיים לאדם · ובשלישי ההרגשה לכל חי · (ועיין נושא ונשוא):

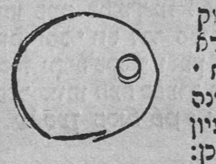
גלגל נקראים השמים גלגלים: בעבור עיגולים וגילגולים נגזר ממאה"כ (ישעי׳ י"ז) וכגלגל לפני סופה · שפירשו בו האבק הדק או הקש הדקי נקראים כן בעבור שהרוח הסופה מגלגל ומסבב אותם · ומזה אמרו גם חכז"ל (שבת קנא) גלגל הוא שחוזר בעולם:

גלגל היקף שם לגלגל קטן הקבוע בתוך עביו של הגלגל הגדול · כמו שאומרים חכמי התכונה · כי יש כוכבים שאינם קבועים בתוך הגלגל הסובב את הארץ · והארץ מרכזו אבל שהם קבועים בתוך גלגל קטן · אשר הגלגל הקטן ההוא · קבוע בתוך עוביו של הגלגל הגדול הסובב והולך סביב מרכזו שהוא הארץ · כזה ·

הנה העיגול הגדול · הוא הגלגל הסובב את הארץ · ומרכזו · הוא הארץ · והגלגל הקטן הקבוע בעוביו של זה הגלגל הגדול · ההוא יקרא גלגל היקף או גלגל היקפה · ואומרים חכמי התכונה · שהביאום הכרח העיון · לומר שיש גלגלים שהם כן ובהם קבועים הכוכבים:

גלגל יוצא שם לגלגל הסובב את הארץ: ואין הארץ מרכזו כזה ·

הנה העיגול הקטן שהוא הארץ · עומד רחוק מהמרכז וגלגל כזה יקרא גלגל יוצא חוץ למרכז · ואומרים חכמי התכונה שהביאום הכרח העיון לומר שיש גלגלים שהם כן:

גשם וגוף שמות נרדפים לכל דבר שיש לו שלשה רחקים . שהם אורך ורוחב וגובה · ומלת הגשמה או מגשימים · הכוונה על אותם המאמינים על הש"י שהוא גשם חלילה · כלומר שהם משימים אותו גשם באמונתם הנפסדה:

גשם חמישי שם לחומר הגלגלים והכוכבים · כי כל הנמצאים בעולם התחתון הם מורכבים מד׳ יסודות · ארמ"ע · ואומרים הפילוסופים כי חומר הגלגלים והכוכבים · אינו לא אחד מהארבעה גופים ההם · ולא מורכב ג"כ מהם · ורק שהוא גשם חמישי · כלומר חמישי אל הארבעה הידועים · שהם אש רוח מים עפר:

דעת משותף שם למושכלות הראשונות אשר הם מוטבעים באדם · ואינו צריך לקבלם מזולתו · ולא יזכור האדם · העת אשר לא ידע המושכלות ההם · כמו אם כל התפוח הוא יותר מחליו וכיוצא · ונקראים המושכלות הראשונות דעת משותף · בעבור כי דעת כזה הוא משותף לכלל מין האדם · ואין אחד אשר לא ידע אותם:

הגיון ויקרא ג"כ חכמת הדיבור · והוא שם לחכמת המשפטים והגזירות ע"י התחייבות התולדה מהקדמה או מהקדמות · כאמרך ד"מ אחרי שכל אדם חי · וכל חי מרגיש · יתחייב מזה שכל אדם מרגיש · חכמה כזאת תקרא חכמת הדיבור · או מלאכת ההגיון · ורוב סוגיות הש"ס בנוים המה על מלאכת ההגיון:

הזיות נגזר מלשון הכתוב · (ישעי׳ נו) הוזים שוכבים · שפירשו בו מדברים דברי הבל · שאין בהם ממש · כדברי המדברים דברי תוהו מתוך שינתם · ומזה קראו לבעלי דיעות נפסדות כוזבות · כת בעלי הזיות:

היולי מלה יוונית · (ועיין לעיל ביאור חומר וצורה והיולי) · שם באורתי הוראת זאת המלה · בעצם ובראשונה · ואח"כ הושאלה המלה הזאת · על כל חומר המוכן לקבל צורות שונות שוחשות · עד"מ קראו אל הברזל · היולי · בעבור שמוכן לקבל צורות שונות · כמו סכינים וחרבות ורומחים וכיוצא · וקצת מהמחברים קראו בעבור זה גם למאמר הסובל ב׳ פירושים · היולי · עיין מהר"ש שי"ף בהרבה מקומות:

ההיפך והסתירה שם היפך הונח על שתי גזירות המחייבות שני נשואים הפכיים לנושא אחד · כאמרך הבגד הזה לבן · הבגד הזה שחור · זה יקרא שתי נשואים הפכיים בנושא אחד · ולעולם תהיה אחת משתיהם שקר · ולפעמים יכזבו שתיהם · והוא כאשר יהיה הבגד לא לבן ולא שחור ורק שיהיה אדום או ירוק ד"מ · ושם סתירה הונחה על שתי גזירות הסותרות זו את זו · בשהאחת מחייבת והאחת שוללת · כאמרך הבגד הזה לבן · אין זה הבגד לבן · זה יקרא שתי גזירות הסותרות זו את זו ולעולם לא יכזבו שתיהם · כי האחת תצדק לעולם:

היקש תנאי המתדבק כל שני מאמרים אשר האחד תלוי בתנאי חבירו · כאמרך ד"מ: אם היתה עתה השמש זורחת על פני הארץ: הייתי רואה בעיני · כל הדברים העומדים לנגדי הנה תלית ראות עיניך בתנאי היות השמש זורחת · זה יקרא · היקש תנאי המתדבק · ותוכל להוליד ממנו תולדה אמתית על שני אופנים · או מחיוב הקודם · כאלו תאמר הנה השמש כבר זורחת · א"כ אני רואה אור . או משלילת הנמשך ומסתירתו · ותאמר אין אני רואה

את כל מאומה · א"כ אין השמש זורחת: אולם משלילת הקודם ומסתירתו לא תוכל להוליד שום תולדה · כי מה תאמר אין השמש זורחת · א"כ אין אני רואה את כל מאומה · זה שקר מבואר · כי גם לאור הירח ולאור הנר יראו אור כל העינים · וכן מחיוב הנמשך לא תוכל ג"כ להוליד שום תולדה · כי אם תאמר אני רואה אור א"כ השמש זורחת · יהי׳ שקר מבואר וכאמור · ורק מחיוב הקודם ומשלילת הנמשך תוכל להוליד תולדות אמתיות וכאמור · ובזה באורתי בסוף ספר · בירורי המדות דברי המזרחי אשר רבים מתקשים בהבנתו והוא במה שאה"כ בפרשת לך · אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה · ופירש"י כשם שא"א לעפר למנות כך זרעך לא ימנה · ואמר הוא ז"ל אמר זה מפני שהמכוון מן המקרא הזה הוא השלילה המתחייבת מן החיוב · ואע"פ שסותר הקודם לא יוליד סותר הנמשך · זהו כשהקודם יותר מיוחד מן הנמשך · אבל כשהם שוים כמו אלהי דכתיב בהו והיה זרעך כעפר הארץ · או כשהאחד מהם הבדל או סגולה לאחר · הנה סותר הקודם יוליד סותר הנמשך בהכרח ע"כ · וכוונתו כי רש"י ז"ל עשה משפט משולל מן המשפט המחייב ובמקום שאה"כ בלשון חיוב · שאם ימנו את העפר ימנו את הזרע · אמר הוא ז"ל בלשון שלילה שאם לא ימנו את העפר לא ימנו את הזרע · וכמו שכן הוא דרך השלילה שתתחייב מן החיוב · כמו ד"מ באמרך ראובן עומד תתחייב השלילה שאינו יושב · וזהו המכוון מן המקרא הזה · ואח"כ אמר כי אע"פ שסותר הקודם לא יוליד סותר הנמשך · וכמו שהראית לדעת כי בכל היקש תנאי המתדבק לא תוכל להוליד משלילת הקודם ומסתירתו שום תולדה אמתית · ואחרי אשר עם מאמר המקרא הזה הוא בהיקש תנאי המתדבק · ותלה מנין הזרע במנין העפר · א"כ אם תסתור הקודם ותאמר כי העפר לא ימנה לא תוליד בזה גם סתירת הנמשך עד שתהיה מוכרח לומר כי גם הזרע לא ימנה · ואיך עשה רש"י ז"ל שלילה מן החיוב במקום אשר לא יסבול זה לזה אמר כי עכ"ז יצדקו דברי רש"י ז"ל בשלילתו · כי מה שאמרו חכמי ההגיון שבכל היקש תנאי המתדבק לא נוכל להוליד תולדה אמתית משלילת הקודם · זהו דוקא כשהקודם הוא יותר מיוחד אל הדבר ההוא הנאמר עליו · כאלו תאמר שאם תוכל למנות עפר כל הארץ גם העפר שבבית ימנה · הנה בעבור שהעפר שבבית הוא מעט בערך עפר כל הארץ · וע"כ עפר כל הארץ מיוחד יותר אל בלתי ספורות מהעפר שבבית בהיקש תנאי המתדבק כזה · לא תוכל להוליד שום תולדה משלילת הקודם ומסתירתו · כי אם תאמר בלשון שלילה שאם עפר כל הארץ לא ימנה · גם העפר שבבית לא ימנה · יהיה זה שקר מבואר · אולם אם תאמר היקש תנאי המתדבק בשני דברים שוים כמו אלה שהם הזרע והעפר השוים במספרם · כמו שאה"כ והיה זרעך כעפר הארץ · הרי ששניהם שוים ואין אחד מהם מיוחד לבל יספר מרוב יותר מחבירו · באמת תוכל לעשות שלילה מחיוב וישאר המאמר צודק כבתחלה · כי מאחר ששניהם שוים במספר · א"כ אם העפר ימנה גם הזרע ימנה ואם העפר לא ימנה בהכרח גם הזרע לא ימנה · ואח"כ אמר כי גם אם תעשה היקש תנאי המתדבק בהבדל או בסגולה (עיין ההבדל והסגולה לעיל) תוכל להוליד תולדה אמתית משלילת הקודם ומסתירתו כאמרך ד"מ מי שהוא מדבר הוא אדם או מי שהוא צוחק הוא אדם · תוכל ג"כ לומר בלשון שלילה כי מי שאינו מדבר אינו אדם ומי שאינו צוחק אינו אדם · לא כאמרך מי שהוא חכם בתשבורת הוא אדם כי בעבור שחכמת התשבורת אינה לא הבדל ולא סגולה במין האדם · ורוב בני אדם אינם יודעים מאומה מהחכמה ההיא ע"כ לא יתכן לומר בלשון שלילה · כי מי שאינו חכם בתשבורת אינו אדם כי יהיה זה שקר מבואר וכאמור · ובזה תבין מה עמקו דברי חכז"ל במה שאמרו כל תנאי שאינו כפול כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי · ברוך המקום שבחר בהם ובמשנתם:

המון שם לסכלים ופחותים מבני אדם · ונקראים כן בעבור שהם הרוב בבני אדם · וכמו שיקראו החכמים יחידים בעבור מיעוטם · כמו שאמרו בני עלי׳ המה מועטים · ונקראים החכמים ג"כ סגולה · בעבור שהם הסגולה כלומר החביב במין האדם · ומזה אה"כ והייתם לי סגולה מכל העמים וכמו שכתב הראב"ע ז"ל במגלת קהלת אצל וסגולת מלכים וזה לשונו · ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה ע"כ · ומזה קראו הפילוסופים אל הדבר הנמצא בחק איזה מין ולא ימצא בזולתו מהמינים בשם סגולה · כלומר שזה הדבר נמצא במין זה שמור להתפאר בו על שאינו נמצא בשום מין זולתו (ועיין לעיל ביאור ההבדל והסגולה):

הנדסה שם לחכמת המדידה והתשבורת בלשון יון · ומזה קראו אל היודע היטב בזאת החכמה שהיא המדידה והתשבורת מהנדס · כלומר יודע ומבין בחכמת ההנדסה:

הנחה הדבר המפורסם אצל המון החכמים הגם שאין להם מופת על קיומו, יאמרו עליו שהיא הנחה מקויימת · ויעשו ממנו הקדמה להוליד תולדות, עד"מ אמרו כי מה שיש לו תחלה יש לו תכלה ויאמרו זאת בהנחה, ולא קיימו אמתת דבר זה במופת, רק הסכימו והניחו שהוא כן, וכל כיוצא בזה הענין יקרא הנחה, כלומר שהנחנו דבר זה ליסוד מונח, ולפעמים יוליד אדם איזה תולדה, מאיזה הקדמה ולא זה בלבד שאין ההקדמה ההיא אמתית, אבל שגם התולדה אינה נמשכת ממנה בהכרח, וע"כ נאמר אליו, אף אם נניח שהקדמתך אמת, עכ"ז התולדה היא שקר, כלומר

אף אם נקבל ההקדמה בהנחה, ולא נבקש מופת על אמתתה, ונניח ונאמר כי כנים דבריה עכ"ז התולדה היא שקר ואינה מתילדת מזאת ההקדמה כלל:

ההעדר והמציאות והישות

מציאות וישות שמות נרדפים על כל דבר שישנו ונמצא בעולם • וההעדר מורה על היפך זה, כי כל דבר שאינו בעולם, יתכן לומר עליו שהוא נעדר ואין לו מציאות כלל, עד"מ בעת אשר תזרע החטה בארץ • אזי החטה נמצאת בעולם והשבולת אין לה שום מציאות וישות כלל, ואח"כ בעת אשר תצמח ותגדל השבולת · הנה יצאה מענין ההעדר אל המציאות והישות. ומציאות החטה תהיה אז נעדרת ואין לה שום מציאות וישות · ובעבור כי רק אחרי העדר צורת החטה התחילה הוית השבולת ע"כ בצדק אמרו הטבעיים • כי ההעדר הוא התחלה לכל נמצא · כי זולת העדר הצורה הראשונה לא תחול הצורה השניה:

הקדמה שם לגזירה אשר תתחבר לגזירה אחרת להוליד משניהם תולדה · כלומר גזירה שלישית · כאמרך כל אדם חי · כל חי מרגיש • הנה משתי אלה ההקדמות · תתילד גזירה שלישית · והוא שכל אדם מרגיש · והגזירה השלישית תקרא תולדה · ותמיד כוללת בתוכה. נושא ההקדמה האחתיונשוא ההקדמה השניה • כי נושאה שהוא האדם הוא נושא ג"כ אצל ההקדמה הראשונה · ומלת מרגיש שהוא נשוא בה · היא ג"כ נשוא אצל ההקדמה השניה • וזאת ההקדמה אשר נושאה הוא ג"כ נושא אצל התולדה · כהקדמת כל אדם חי · תקרא ההקדמה הקטנה · וההקדמה אשר נשואה היא ג"כ נשוא אצל התולדה · כהקדמת כל חי מרגיש תקרא ההקדמה הגדולה · ושני גבולי התולדה שהם הנושא והנשוא · יקרא הנושא הגבול הקטן • והנשוא יקרא הגבול הגדול • ושתי הקדמות הראשונות • שהם כל אדם חי • כל חי מרגיש • כוללת בתוכן שלשה גבולים והם. אדם · חי • מרגיש • ובעבור כי חי הוא נשוא אצל הראשונה · וגם נושא בשניה ע"כ יקרא · הגבול המשותף · יען כי הוא משותף לשתי ההקדמות יחד · ואמרו חכמי ההגיון שכל שתי גזרות או הקדמות המולידות גזרה שלישית לא ימלט משתבא על אחת משלש תמונות • או שיהיה נושא ההקדמה האחת נשוא אצל ההקדמה השניה • וזאת היא אצלם התמונה הראשונה · או שיהיה נשוא אחד לשתיהן : והיא אצלם התמונה השנית · או שיהיה נושא אחד לשתיהן · והיא אצלם התמונה השלישית · משל התמונה הראשונה הוא באמרך כל חי מרגיש · כל אדם חי • א"כ כל אדם מרגיש · או עז"ה כל צומח אינו דומם · כל אילן צומח : א"כ אין האילן דומם · הנה בשתי אלה ההיקשים יתחלף נושא ההקדמה האחת להיות נשוא בשניה • ומשל התמונה השנית הוא באמרך כל דומם אינו צומח · כל אילן צומח · א"כ אין האילן דומם · הנה בזה ההיקש נשוא אחד לשתי הקדמותיו · ומשל התמונה השלישית הוא באמרך כל המגדל אתרוג הוא עץ הדר · כל המגדל אתרוג הוא צומח · א"כ קצת צומח הוא עץ הדר · ובזה ההיקש נושא אחד לשתי הקדמותיו · ועיין מזה מלות הגיון שער ז':

הקודם והנמשך כל שני מאמרים אשר האחד תלוי בתנאי חבירו · כאמרך אם כל אדם חי · הנה כל אדם מרגיש · יקרא מאמר כל אדם חי הקודם · ומאמר כל אדם מרגיש · יקרא הנמשך · וצריך אתה לבא תחלה אמתת הקודם · כלומר שכן הוא האמת כאשר אמרנו בקודם שכל אדם חי · ואח"כ בהתברר לך אמתת הקודם • צריך אתה לבאר את הנמשך • כלומר באיזה אופן נמשך ממאמר כל אדם חי · שכל אדם מרגיש · וכל דברי הרב ז"ל בפתח כל שער משעריו הם על זה האופן · ומשפט כזה יקרא היקש תנאי המתדבק · ועיין ביאורו לעיל:

הרגילות שמושיות לימודיות

שמות נרדפים, לחכמת המספר, והמדידה, והתשבורת · וחכמת התכונה והמוזיקא: ובעבור שאלה החכמות משמשות הנה את החכמה העליונה שהיא החכמה האלוקית · ומרגילות ומלמדות את האדם לעלות על גפי מרומי השכלותיה · ע"כ יקראו שימושיות או הרגליות ולימודיות:

הריסה מי שמכניס עצמו בעסק חכמות רמות ונשאות · טרם ירגיל ויכין את עצמו לדעת פלאותיהם · ההוא יקרא הורס · ממאמר הכתוב (שמות יט)פן יהרסו אל ה' לראות · ופירשו בו שלא יכנסו בעיונם לראות ולהשיג דברים אלוקיים אשר אין בכחם להשיג:

הרכבה שכיניית והרכבה מזגיית

בגד שחציו צבוע לבן · וחציו שחור · יקרא הרכבה שכיניית · יען כי הצבע הלבן והצבע השחור שוכנים זה אצל זה ואינם מעורבים יחד • וכן האדם מורכב מבשר גידים ועצמות · וזה הוא ג"כ הרכבה שכיניית ׳ אולם אם תקח צבע לבן וצבע שחור ותערבם ותמזגם יחד ותצבע בהם את הבגד· היא תקרא הרכבה מזגיית · יען כי שני הצבעים מעורבים וממוזגים יחד · וכן אם תאמר כי האדם מורכב מד' יסודות זה ג"כ היא הרכבה מזגיית:

התהפכות במשא דע כי בכל גזירה נמצאים שני גבולים · אשר האחד נושא והאחד נשוא · כאמרך עד"מ כל אדם חי · הנה הגבול האחד והוא האדם הוא הנושא· בעבור שנושא עליו משא הגבול השני והוא החיות

והגבול השני שהוא חי · נשוא הוא על הגבול הראשון והוא האדם • והנה גזירה כזאת לא תתהפך במשא · כלומר שלא תוכל להפך את הנושא אשר בה להיות נשוא · והנשוא אשר בה להיות נושא · עם השערה צודקת כבתחלה · כי אם תאמר עד"מ כל חי הוא אדם לא יוצדקו דבריך כי גם בהמה ורמש וחיתו יער : חיות הנה ואינם אדם · אולם הגזירה אשר תוכל להפך את נושאה להיות נשוא · ואת נשואה להיות נושא · כאמרך עד"מ כל אדם מדבר · או כל חי מרגיש · אשר יצדק ג"כ להפך ולומר כל מדבר הוא אדם · כל מרגיש הוא חי · מאמר כזה יקרא מאמר המתהפך במשא · או מאמר המתהפך בשוה · כי אמרך כל אדם מדבר · וכל מדבר אדם · שוים המה וצודקים יחד:

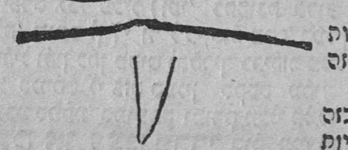
זוית ניצבת או ניצב הזויות

שם לזוית הנעשה משני קוים ישרים העומדים זה על זה ביושר כזה · וזוית כזה כולל בתוכו רובע העיגול • וכל עיגול מתחלק אצל חכמי ההנדסה לשלש מאות וששים מעלות • נמצא כי זוית נילבת הכוללת בתוכה רובע העיגול כוללת בתוכה תשעים מעלות כי ד' פעמים תשעים הוא ג' מאות וששים

ובציור הזה העומד לפניך הכולל בתוכו ארבע זויות נילבות תראה בחוש איך כל זוית נילבת כוללת בתוכה רובע עיגול שהוא תשעים מעלות:

וכל זוית הרחב מזה כזה או קצר כזה יקראו זוית סוכבות · יען כי קויהם אין עומדין ביושר רק שוכבים:

חומר שם מושאל לכל גוף · אשר יעשה ממנו איזה דבר · ע"י קבלתו הצורה הבאה עליו • כמו ד"מ הברזל כאשר נעשה ממנו סכין • נאמר כי חומר הסכין הוא הברזל · וצורתו הוא החיתוך בבשר ובלחם:

חדוד האצטוונה גשם עגול אשר הוא רחב בתחתיתו והולך ומיצר למעלה וכלה עד כנקודה · כתבנית (הוט ליקער) ההוא יקרא חדוד או מחודד האצטוונה:

חוש המשותף דע כי באדם הוטבעו חמשה חושים · שהם הראות והשמע והריח והטעם והמישוש • ובהם יוכל האדם להשיג מה שהולה לו ובאמצעותם יוסיף עוד להשיג בשכלו· ואשר ישיג האדם בחמשה חושיו יקרא הכרה ואשר ישיג בשכלו יקרא ידיעה • ולכל אחד מהחמשה חושים ההם · יש לו אבר מיוחד · ד"מ העינים לראות · והאזנים לשמוע • והאף להריח • והחיך לטעום · ורק חוש המישוש אין לו אבר מיוחד · כי כל האיברים מיוחדים לו · וכלם ירגישו החום והקור : והלח והיבש · והרך והקשה · ואמרו הפילוסופים כי כח אחד ישנו באדם · הכלולים בתוכו כל החמשה הרגשות מן החמשה חושים ההם · ומשכן הכח ההוא הוא במוח האדם וקראוהו חוש המשותף · וכל הרגשות אשר ירגיש האדם באחד מחמשה חושיו · יובלו אל החוש ההוא המשותף · ושם תושלם ההשגה החושית · ובעבור זה אם יהיה האדם טרוד בהבנת איזה ענין עמוק • וילאו בעומק מחשבתו בהבנות עמוקות · לא ירגיש אז בתמונה העומדת לנגד עיניו • וגם לא יחוש לקול פעמונים וצלצלי תרועה • כי בעבור עוצק מחשבתו וטרדת מוחו בהענין ההוא העמוק · לא יעצור כח החוש המשותף השוכן במוחו · לקבל אז את המוחש אשר ראו העינים ושמעו האזנים ולזה לא תושלם ההשגה ההוא המוחשת · ובזה תבין גם כן מ"ש הפוסקים (ל"ה פ"ק דחולין בשם ר"י) שההרגשה בפגימת הסכין תלויה בכוונת הלב · כי באמת לא תושלם השגת חוש המישוש אם לא יכוון האדם את לבו להביאה אל נקודת מנוחתה בחוש המשותף וכאמור · ומזה ישמע האדם את קול חבירו מאחורי הכותל · ויצייר בדמיונו גם את מראיהו · וכן יכיר הדבר בריחו ובטעמו על ידי משמושו וכיוצא בזה אשר ידע האדם ע"י השגת חוש אחד גם ההשגות אשר הושגו כבר בשאר חושיו וע"כ קראוהו חוש המשותף · בעבור כי בו משותפים כוחות כל החושים כאמור:

חיוב ושלילה הם דבר והפכו · חיוב נקרא אם נחייב דבר אל דבר · המשל בזה · כשנאמר ראובן עומד · נחייב בזה העמידה לראובן · וכשנאמר ראובן בלתי עומד · אנו שוללים ומרחיקים העמידה מן ראובן · כי שלילה הוא לשון הסרה והרחקה:

חכמה חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה ואלו הם • חכמת ההנדסה · חכמת הטבע · חכמת המוזיקא · חכמת המליצה והשיר · חכמת ההגיון • חכמה המדינית · חכמת מה שאחר הטבע · וביאורם כמו שאומר · חכמת ההנדסה כוללת חכמת המספר והמדידה והתשבורת: והשבון תקופת צבאי השמים במספרם כמשפטם: חכמת הטבע תעיין בכל דבר שיש לו טבע קיים ולא ישתנה · כמו טבעי הצמחים למיניהם · וטבעי החיים למיניהם • ועניני טבעי הכוכבים והגלגלים • והארבע היסודות ומזגם · וסיבות ההויה וההפסד • והצמיחה והחיתוך ועניני המחלבים למיניהם: וכוחות נפש האדם וחמשה חושיו · וכיוצא באלו הענינים שיש להם טבע קיים לכל ישנו את תפקידם וכולם חכמת הטבע תכללם · חכמת המוזיקא תעיין

בהערכת הקולות מכלים שונים למען ינעם לאוזן השומעים · חכמת המליצה והשיר תעיין לדבר צחות ולחבר שירים נעימים לשומעיהם · חכמת ההגיון הוא המלאכת גזירות ומשפטים הגיוניים (עי' לעיל ביאור מלת הגיון) · חכמה המדינית תעיין בהנהגת האדם עם אנשי ביתו · ועם קרוביו ומיודעיו ואנשי מדינתו ; וכל דיני ממונות יוכללו בזאת החכמה · חכמת מה שאחר הטבע תעיין בדברים עליונים רוחניים · ומהות הנפש אחר מות האדם ; ומהות המלאכים מניעי הגלגלים · אשר כל אלה הם למעלה מן הטבע ואחריו · ובעבור זה נקראת זאת החכמה חכמת מה שאחר הטבע ; כלומר אחרי הטבע ולמעלה ממנו · ונקראת ג"כ חכמה הרבנית או האלוקית :

חכמה בינה ודעת החכמה היא המקובלת לאדם מרבותיו · והבינה היא מה שמוציא האדם מדעתו דבר מדבר ע"י היקשי' : ודעת היא ידיעת האמת הברור · אחרי שהשתמש במופתי הבינה ע"פ דרכי החכמה שקבל · וכבר דעתו מיושב' עליו מבלי חקור עוד · ודבר זה למדנו מתורת אדונינו רש"י ז"ל (חגיג' י"ב) אצל אמרם ז"ל בעשר' דברי' נברא העול' בחכמ' ובתבונ' ובדעת כו' ופרש"י ז"ל חכמה יודע מה שלמד : תבונה שמבין דבר חדש מפלפול חכמתו · דעת ישוב · ע"כ · וצריך אתה לדעת כי לא לבד הידיעה הברורה הבאה ממופתי הבינה תקרא דעת · אבל שגם המושכלות הראשונות הנודעות ג"כ אל האדם בידיעה · מיושבת ברורה ואמתית · יקראו ג"כ דעת · וכמו שאל שני מיני הדעת האלה רמזו מסדרי התפלה בשתי הנוסחאות הנוסדות בברכת אתה חונן : כי הנוסחא האומרת דעה בינה והשכל ; כיונה בדעה אל המושכלות הראשונות · והדעת הנקנה ממופתי הבינה קראה השכל · והנוסחא האומרת חכמה בינה ודעת כיונה אל הדעת הנקנה וכאמור · ודע שכל מושגי השכל הם במציאותם דעת והחכמה והבינה הם רק בערך האדם המשיג · כי האדם אשר אין בכח שכלו להשיג איזה מושכל אם לא שיקבל אותו במושלם מזולתו . יהיה המושכל ההוא במדרגת החכמה בערכו . עם שהוא דעת אצל זולתו · וכן כאשר ישתמש האדם בהיקשים ומופתים להשיג איזה מושכל · הנה כל עוד שלא בא אל מטרת ידיעת האמת הברור · הוא במדרגת הבינה בערכו · ורק ברגע האחרונה עת בואו אל הידיעה הברורה ; אז יגיע לו הדעת ויקנה אותו . ובעבור שהבינה ודעת אחיות תאומות עד שסוף הבינה נעוץ בתחלת הדעת וכאמור ; ע"כ בצדק אמרו חכז"ל (אבות פ"ג) אם אין בינה אין דעת אם אין דעת אין בינה · כי כמו שא"א לדע' מבלי בינה ככה א"א לבינ' מבלי דעת בסופה · כי אם לא יהי' הדעת ג"כ בסופה · אינה בינה אמתית · כי הבינה האמתית היא רק המביאה אל הדעת בסופה · וכבר העירותיך בדברי אלה להבין גם דברי אדונינו הרמב"ם ז"ל בפירושו למשנה הזאת אשר רבים מתקשים בהבנתם · אמר שם ז"ל שהדעת אשר יגיע לנו ונקנה אותו · אמנם השיגנו המושכלות אשר נשיגם (ר"ל כי השיגנו כלומר שהגעתנו המושכלות אשר נראה להשיגם · הוא הדעת אשר יגיע לנו ונקנה אותו · כי השגת המושכלות במושלם הוא הדעת) ואם נפריד הצורה ונשכיל אותה או שנשיג הצורות הנפרדות במציאותם מבלתי שנשימם אנחנו דעת אבל הם במציאותם דעת זאת ההשגה היא אשר תקרא בינה והוא הדעת (ר"ל כי מעת אשר נשכיל להשיג איזה צורה מאיזה חומר או שנשכיל להשיג הצורות הנפרדות שהם השכלים הנבדלים · מבלתי שנשימם אנחנו דעת אבל נשכיל בהיקשים ומופתים עם שהם במציאותם דעת · זאת ההשכלה תקרא בינה · והוא הדעת בסופה) ובדעת ג"כ נבין ואפשר לנו שנשיג מה שנשיג (כלומר אם יהיה הדעת ג"כ בסוף ההשכלה ההוא אז נבין ואפשר לנו שנשיג מה שנשיג · אולם אם לא יהיה הדעת ג"כ אחר הבינה · לא נבין וא"א לנו שנשיג מה שרצינו להשיג · כי לא תושלם הבינה אם לא בבוא הדעת בסופה וכאמור) וכאלו יאמר שאם לא נשכיל מושכל אין דעת לנו ואם לא יהיה דעת לנו (בסוף ההשכלה) לא נשכיל מושכל · כי בדעת (הבא בסוף הבינה) נשיגהו (וכל עוד שלא באנו לכלל דעת גם השכלת המושכל אינה השכלה שלימה הואיל ולא באנו לכלל דעת בסופה) והבנת זה הדבר קשה מאוד ואפילו מן הספרים המחוברים בו כש"כ מכאן (ר"ל כי הבנת זה הענין איך יבוא הדעת ברגע האחרונה בסוף ההיקשים · הוא ענין קשה לציור מאוד אפילו למי שלומד מהספרים המחוברים בזה הענין כש"כ מכאן) ואמנ' אנחנו מישרי' עליו הדרך היישרה לבד עכ"ל (ועי' בתשובת הריב"ש (סימן תלח) וינעם לך) · ור"ל כי הוא מספ' הענין בהנחה הואיל ואין כאן מקום להאריך בביאור עניני' כאלה וזהו הנראה לי בזה הענין הקשה מאוד ופירושו כטבע המאמ' המועתק ומורק מכלי אל כלי כנודע:

חלק או עצם פרדי הוא ענין שחדשו כת המדברים ואמרו כי כל הנמצאים בעולם הם מורכבים מחלקים קטנים כדוריים · אשר לרוב עוצם קטנותם אינם בעלי מדה · ואין להם לא אורך · ולא רוחב · ולא גובה · אך בהתחברם יחד יהיו בעלי מדה ומהם עשה הש"י את כל הנמצאים · ומחדש בכל יום תמיד לעשות מהם הנמצאים היוצאים למציאות בכל עת ומכחישים ענין ההיולי · והחומר והצורה שהניחו הפילוסופים · ולכל אחד מהחלקים הקטנים ההם קראו חלק או עצם פרדי :

טבעי ומלאכותי אמרו על כל דבר שאינו ממלאכת מחשבת האדם · שהוא ענין טבעי · וכמו שאמרו על דבר הבא ממלאכת מחשבת האדם · שהוא ענין מלאכותי · והוא שם נגזר מלשון מלאכה :

יחס וערך ענין אחד הם · כמו שאומר ש[illegible] ערך

ערך ויחס הארבע אל הששה עשרה הוא ממש כמו יחס וערך האחד אל הארבעה · כי כמו שהאחד הוא רובע מן הארבעה · כן הארבעה הם רובע מן הששה עשר · וכן יתכן לומר כערך הנחושת אל הכסף · כן ערך הכסף אל הזהב ד"מ · אבל עכ"פ לא יצדק היחס והערך כ"א בשני דברים שהם מסוג אחד · כי לא יצדק לומר כי כערך החמימות אל המתיקות · כן ערך הקולות אל המראות · יען כי כל אלה לא יכללם סוג אחד :

כח ופועל מי שמוכן לאיזה דבר ויכול לעשותו ועדיין לא הוציא הדבר ההוא אל המציאות · נאמר ממנו כי הוא עושה הדבר ההוא בכח · ובעת אשר יעשה הדבר ויוציא אותו אל המציאות נאמר עליו כי הוא עושה בפועל · שכבר יצא ענין הדבר ההוא מן הכח אל הפועל · המשל בזה מי שיודע מלאכת הכתיבה · נאמר ממנו גם בעת אשר ישבות ממלאכתו · שהוא כותב בכח · ובעת אשר יכתוב על הספר ובדיו · נאמר ממנו כי הוא כותב בפועל · והוציא ענין הכתיבה מן הכח אל הפועל · וכן הוא ג"כ בדברים טבעיים · ונוכל לומר על גרעין התפוח · כי יש בו אילן גדול בכח · ואחרי אשר יזרע בארץ · ויוגדל האילן ונאכל מפריו · אז יצא האילן מן הכח אל הפועל · וכן הוא ג"כ בשאר ענינים אשר הם מוכנים להיות ועוד אינם · נאמר מהם כי מציאותם הוא רק בכח · וכאשר יצאו אל המציאות נאמר מהם כי ישנם בפועל :

כח המדמה הוא שם לכח השוכן במוח האדם · אשר בו יצייר וידמה את הדבר אשר כבר השיג בחוש כאלו עומד עתה לנגד עיניו · כמו ד"מ ידמה האדם ויצייר בדעתו כאלו צורת ראובן · אשר כבר ראהו · עומדת לנגדו כעת · ואף שראובן כבר חלף הלך לו · וע"כ ירכיב קצת הענינים המוחשים אל קצתם · ויפריד קצתם מקצתם · ומן הענינים אשר השיגו החושים ידמה הכח הזה ויצייר גם ענינים אשר לא השיגו כלל ואי איפשר להשיגם · כאלו תאמר שידמה האדם איש בעל כנפים · חמור בעל קרנים · או ספינת ברזל רצה באויר · ואדם שראשו בשמים ורגליו בארץ · ובהמה באלף עינים · והרבה מאלו הנמנעות אשר ירכיבם זה הכח המדמה וימציאם בדמיון · וכן ידמה האדם בכח הזה את הקוי' והנקודות והשטחים ההנדסיים · וזה הכח פעולתו בהקיץ ובשינה · אולם בהקיץ פעולתו חלושה מאוד · בעבור שהשכל והחושים לא יתנוהו לצייר דמיונות כוזבות מהבילות · אם לא מי שנפגע מוחו · כי הוא ידמה גם בהקיץ דמיונות מהבילות בעבור ששכלו הבלתי שלם לא יעצור כח לעמוד בפני כחו המדמה · וע"כ יפעול פעולתו בחוזק · וכן בעת השינה ידמה זה הכח ויצייר דמיונות כוזבות · על כל מקרה קטן ופגע · כמו ד"מ אם ילחוץ האדם בעת שינתו את ראשו או את רגלו אל איזה דבר אשר יכאיב לו · אז יצייר לפניו בכח המדמה ההוא כאלו מכים אותו מכות אכזריו' אנשים רעים וחטאים · והשכל והחושים לא יכחישו אותו · להראות כי אין כאן אנשים רעים המכים ושהכאב הוא רק ע"י הלחיצה · יען כי בעת השינה ישבתו השכל והחושים ממלאכתם אשר המה עושים בעת היקיצה · וכן אם ירגיש האדם איזה קרירות על משכבו בתוך שינתו · כמו אם יתגלה ידו או רגלו או אחד משאר איבריו מתחת כסותו אשר יכסה בה · יצייר לו המדמה כאלו הוא הולך בדרך על קרח נורא מאוד או שהשליכוהו למים קרים וכיוצא באלו הענינים · וכל זה הוא יען כי בעת השינה יפעול המדמה את פעולתו באין מוחה · ומזה יתהוו החלומות המהבילות ומבהילות אשר שוא ידברו · וכמו שכתבו הטבעים במהות החלום כנודע מדבריהם · ומן הכח הזה יאמרו המשוגעים · כי איש נורא נגד פניהם · או כלב רץ אחריהם וכיוצא באלו הדמיונות · וגם מזה הכח יראו האנשים הנשוכים מכלב שוטה . דמות כלבים בתוך המים וכיוצא :

כח המשער שם לכח השוכן במוח שאדם · אשר בו ישער הדברים · אשר אין לו בהם שום ידיעה מקודם · ורק פתאום ברגע אחת ישער כי כן הוא כאלו תאמר שראובן הוא עשיר גדול יותר משמעון · מבלי שנתבאר לך זה ע"י שום ידיעה קודמת · ורק שתשער בדעתך כי כן הוא · וזה בא מכח המשער השוכן במוח האדם · ואמרו הפילוסופים כי הכח הזה כאשר ימצא באדם על השלימות · יהיה עזר גדול לנבואה · ובאמצעות שפע השכל הפועל על זה הכח · ישער האדם גם את העתיד להיות · והרב במורה נבוכים (ח"ב פרק לח) כתב כי הכח המשער נמצא בכל האנשים · ורק שיתחלף במעט וברב · וכש"כ בענינים אשר לאדם בהם השגה גדולה · ומחשבתו משוטטת בהם · עד שאתה תמצא בעצמך שפלוני כבר אמר כך · או עשה כך בענין הפלוני · ויהיה הענין כך · ותמצא מבני אדם מי שדמיונו ומשערו חזק מאוד נכון · עד שאיפשר שכל אשר ידמה היותו · יהיה כמו שידמה · או יהיה קצתו · וסבות זה רבות מענינים רבים קודמים ומתאחרים והוויים · אלא מכח זה המשער · יעבור השכל על ההקדמות ההם כלם · ויוליד מהם בזמן מועט · עד שיחשב שזה בלא זמן · ובזה הכח יגידו קצת בני אדם עתידות עצומות · ואי איפשר מבלתי היות שתי הכחות האלו בנביאים חזקות מאוד וכו' :

כח השומר וכח הזוכר

אמרו הטבעיים כי באדם הוטבעו שני כחות · ומשכנם במוח · האחד אשר בו ישמור הדברים אשר כבר ראה או ידע · ואף אם לא יעלו הדברים ההם על זכרונו · עידן ועידנין · עכ"ז שמורים המה בזה הכח · עד כי בעת אשר יצטרך להם האדם · יתעורר בקרבו כח שני ויזכר

ויזכור בו את כל אלה הדברים אשר היו עד הנה טמונים וטמורים בכח הראשון. ואם היה האדם נעדר הכח הראשון. לא היו בכוחו לזכור את הדברים. אשר כבר הסיח דעתו מהם. ורק על ידו ישמרו הדברים לזוכרם בעתם. ושני הכוחות האלה. יקראו להראשון. השומר. ולהשני הזוכר:

לובש צורה ופושט צורה

כל חומר בבוא עליו איזה צורה: ד"מ אם יעשו סכין מן הברזל נאמר כי הברזל לבש צורת הסכין. וכאשר יעשו אח"כ מן הסכין מגל קציר. נאמר כי הברזל פשט צורת הסכין. ולבש צורת מגל קציר. וכן הוא ג"כ בדברים טבעיים: נאמר כי זרע התרנגול לבש צורת הביצה. ובעת אשר יתהוה האפרוח. נאמר כי פשט צורת הביצה ולבש צורת האפרוח. וכיוצא:

מדבר קראו הפילוסופים אל האדם. מדבר כלומר מדבר בדעת ומכלכל דבריו בצדק ורמזו בזה אל השכל המעשי אשר הוטבע באדם. כי בעבור השכל העיוני אשר בו. יקראוהו יודע. כלומר יודע ומשיג ענינים כוללים רוחניים. (ועיין ביאור השכל העיוני והמעשי לקמן באות שין):

מדברים שם לכת מן המתחכמי' בלא חכמה. וגוזרים עניני' במציאות. לא לפי השכל ולא לפי החושי'. כ"א לפי דמיונם. ומאבילים בני אדם ברוב דברים אשר אין בהם אמתות כלל. זכרם הרב המורה ז"ל בסוף חלק הראשון מספרו. ונקראת חכמתם חכמת הדברים כלומר שאין חכמתם חכמה שכלית. כ"א רבות דברים שאין בהם ממש. ומהם שתי כתות. האחת נקראת כת האשעריה. והשנית נקראת כת המעתזולה:

מדיני אמרו הטבעיים כי האדם הוא מדיני בטבע. רוצים בזה. כי מטבע האדם הוא להיות מיום הולדו בתוך המדינה. בין המון כתות האנשים. ולא תספיק הטבע עצמה לגדלו ולחנכו ולחכמו. כמו שתספיק לגדל את הבהמה והחיה בלתי עזר משאר אישי המין. כי אף אם יולדו במקום אשר אין שם אישים ממינם: יוכלו לבקש להם טרפם מעשבי השדה והזרעונים אשר תכין להם הטבע. וע"ד אומרם ז"ל (ב"ק ס"ה:) שור בן יומו קרוי שור. אולם האדם אם יולד במדבר לא תספיק לו הטבע. כי ערום אם יהיה מי יכין לו כסות בקרה. רעב אם יהיה מי יכין לו לחמו. מי ירחצנו. מי יחתלנו. וגם בעת אשר יוגדל אי אפשר לו להיות לבדו. ולא יוכל להכין לבדו את כל הדברים והמלאכות המוכרחות לקיום מין האדם. וע"כ בצדק אמרו הטבעיים. כי האדם הוא מדיני בטבע:

מהות נגזר מלשון מה. והוא אחרי שידע האדם ישות ומציאות איזה דבר. ישאל על הדבר ההוא מה הוא: כלומר אמתת מציאותו מה הוא. וזה יקרא מהותי. כאשר ישאל האדם על מהות הארי ד"מ החזק הוא הרפה וכיוצא:

מופת המופת הוא על חמשה פנים. מופת חותך. מופת נצוחי. מופת סיפורי. מופת הלצי. מופת מטעה. וביאורם כמו שאומר. מופת חותך. הוא המופת אשר סתירתו נמנעת וכאשר יחתוך המופת כן יהיה סלה. כמו מופתי המדידה והתשבורת. והמופתים הבנוים על המושכלות הראשונות. והמופת הנצוחי. הוא המופת אשר בו ינצח האדם את חבירו. ויכריחו להודות על דבריו. כי אם ימאן לקבל הנחתו. אשר הונחה ע"י המופת ההוא. ישיגוהו קושיות ובלבולים עצומים בדבר ההוא המבוקש. וזה המופת הוא למטה במדרגתו מן המופת החותך. כי כל מופת נצוחי אין סתירתו נמנעת. ומי שהוא חכם יותר. יוכל להניח היפך הנחתו. ויתיר את הספיקות והבלבולים המשיגים למניח היפך הנחתו. בפנים שונים. והמופת הסיפורי. הוא אשר יקרא ג"כ מופת הגדי. וענינו להרבות דברים על איזה ענין עד שידמו המון השומעים כי כן הוא האמת. והמופת ההלצי. יקרא ג"כ מופת שירי. והוא המבאר דבריו בשירים הלציים. עד שמביא דמיון בלב השומעים לעשות כדבריו. עם כי נפשם יודעת מאוד שאין האמת אתו. והמופת המטעה. הוא המופת אשר אין הקדמותיו אמתיות. או שהקדמותיו אמתיות ואין התולדה נמשכת מהן בהכרח. (עיין לעיל ביאור מלת הקדמה. וביאור מלת הנחה). והמופתים ההם יקראו ג"כ היקשים. כאלו תאמר היקש מופתי. היקש נצוחי. היקש סיפורי. היקש הלצי. היקש מטעה. והרב בעל קול יהודה בביאורו לספר הכוזרי מאמר חמישי (סי' י"ב) האריך לדמות את חמשת ההיקשים האלה אל חמשת מיני הזהב אשר תעשה מהם הכלי עיי"ש ויונעם לך:

מחויב ואיפשר ונמנע

מחויב נקרא כל שמציאותו וישותו מוכרח בשכל. ונמנע העדרו מכל צד. וע"כ כל הנמצאים בעולם הזה. אין מציאותם מחויב. וכבר יוכל ש"י שהמציא אותם להחזירם לתוהו ובוהו. אולם הקב"ה נקרא מחויב המציאות. כלומר שמציאותו ית"ש הוא מוכרח ומחויב בשכל. ולא יצויר בשכל העדרו ח"ו כלל וכלל. כפי אשר יורו המופתים על מציאותו. ואין מציאותו תלוי בשום סבה ח"ו. כי הוא עילת כל העילות וסבת כל הסבות. ולמציאותו אין שום סבה כלל ח"ו. וע"כ הוא מחויב המציאות מצד עצמו. וכן המושכלות האמתיות. נאמר עליהם כי מציאותם מחויבת. כמו שנאמר על המושכלות אשר הם בלתי אמתיות שמציאותם נמנע. כי נמנע הוא היפך המחויב. המשל בזה. קוטר המרובע הוא יותר מצלעו זה הוא מחויב. ושיהיה הקוטר שוה לצלעו

לצלעו. הוא נמנע ולא יצויר בשכל כלל. והאיפשר. הוא ענין ממוצע בין המחויב ובין הנמנע. כלומר שאין הדבר הזה נמנע ואיננו ג"כ מחויב. אבל איפשר שימצא. ואיפשר שלא ימצא. והשכל לא יחייב גם לא ינגד מציאותו. וע"כ כל העולמות בעבור שהם כלם מחודשים הם איפשרי המציאות כי אין להבורא שום צורך בהם. וקודם שהמציאם לא היה חסר משלימותו. ובעת המצאם לא ניתוסף שום שלימות על שלימותו. וגם אחרי העדרם. לא יוחסר משלימותו וכמו שאמרו מסדרי התפלה. אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא. לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא. ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא. כי הוא שלם קיים עומד לעצמו על ענין אחד. ומתנאי השלם שלא יקבל לא תוספת ולא חסרון. כי ע"כ צותה גם התורה השלימה (דברים ד) לא תוסיפו על הדבר וגומר. ולא תגרעו וגומר. וע"כ בעבור שאין להבורא שום צורך בהם חלילה. יכול הוא להחזירם לתוהו ובוהו. וא"כ הם רק איפשרי המציאות:

מחצבים שם כולל לכל מיני המתכות למיניהם. ולמיני המלח והגפרית. ונקראים ג"כ מקורים. או מוצאים. בעבור שחוצבים ומוציאים אותם ממקורם:

מקרה דבק בתנועה אמרו הפילוסופים כי הזמן הוא מקרה דבק בתנועה. וביאור זה כמו שאו'. דע כי הזמן הוא רק מקרה מהמקרי' הנופלי' על העצ' הנושא אותם. וכמו שאין מציאות לשום מקרה בפ"ע. כי השחרות והלובן ד"מ לא יתכן מציאותם אם לא בהינשאו על איזה דבר. ככה גם הזמן הוא רק מקרה ואין לו שום מציאות בזולת דבר הנושא אותו. וזה כי חלקי הזמן הם שלשה. העבר. וההוה. והעתיד. וגדר ההוה הוא העתה. והעתה אין לו שום מציאות. יען שהוא רק כמו הנקודה ההנדסית. עומד בין הדבקים העבר והעתיד. והוא עצמו איננו בעל שיעור כלל. וא"כ איננו זמן ואין לו שום מציאות. ועיקר חלקי הזמן הם. העבר והעתיד. והנה העבר כבר חלף הלך לו ונדחה ממציאותו. והעתיד איננו עדיין במציאות. א"כ כל חלקי הזמן אין להם מציאות. ורק בנפול הזמן על דבר הנושא אותו אז יהיה לו מציאות. והדבר אשר הזמן ינשא בו הוא התנועה. ובעבור זה יחלש מציאותו משאר המקרים. כי שאר המקרים יחולו על איזה עצם להנשא בו. והזמן לא לבד שהוא מקרה. אבל שהוא נשוא ג"כ על מקרה. כי התנועה איננה רק מקרה מהמקרים ואין לה שום עצמיות כלל. והזמן הוא מקרה דבק בם. לא כשאר המקרים הנשואים בנושאם רק ב מקרה. ויוכל הדבר הנושא אותם להיות גם זולתם. כי אין מהכרח הבגדים השחורים שיהיו שחורים. אולם הזמן והתנועה יתלכדו ולא יתפרדו לעולם. וא"א מציאות האחד מבלתי האחר. וכמו שלא תהיה שום תנועה בזולת זמן. ככה לא נוכל לצייר מושג הזמן בזולת איזה תנועה. כי באמרך יום אחד רמזת אל התנועה והסיבוב השלם אשר לגלגל היומי. חודש אחד הוא הסיבוב השלם אשר לגלגל הירח. שנה אחת הוא הסיבוב השלם אשר לגלגל חמה. וכן שעה אחת הוא חלק אחד מכ"ד מהתנועה היומית. או תנועת האצבע ממקום למקום אצל מורה השעות. באופן שא"א לצייר מושג הזמן בזולת איזה תנועה. כי גם אם תצייר מושג הזמן במשך ימי התהוות האפרוח מהביצה. או ימי גידול האילן. או הימים אשר יוכל האדם להתלמד בהם להיות חכם באיזה חכמה. וכיוצא בדברים אלה. הם כלם רק תנועות. הואיל והתנועה היא בארבע מאמרות. עיין תנועה לקמן (באות תיו) וע"כ בצדק אמרו הפילוסופים כי הזמן הוא מקרה דבק בתנועה:

מרכז מלה ערבית והיא שם לנקודה האמצעית מן העגולה. אשר שם תעמוד רגל המחוגה בעת עשות העגולה:

נבוכה שבתאי צדק מאדים נוגה כוכב. שהם חמשה כוכבים מן השבעה כוכבי לכת שהם שצ"מ חנכ"ל. יקראו חמשת כוכבי הנבוכה. ונקראים כן בעבור המבוכה הנראית לתנועתם:

נושא ונשוא כל מאמר הגוזר דבר לדבר. כאמרך הבגד הזה שחור יקרא הבגד הנושא בעבור שנושא את מקרה השחרות על עצמו. והשחרות תקרא הנשוא. בעבור שהיא נשואה על הבגד. וכן באמרך ראובן חכם. יהיה ראובן הנושא. בעבור שנושא עליו את החכמה. והחכמה היא הנשוא. בעבור שהיא נשואה על ראובן. ויען כי האדם יוכל להיות אדם גם מבלעדי החכמה. והחכמה מאין תמצא. אם לא על האדם הנושא אותה. ע"כ יהיה האדם הנושא. והחכמה היא הנשוא ומזה אמרו כי אי אפשר להיות שני נשואים הפכיים בנושא אחד. כלומר כי לא יתכן שישא הבגד על עצמו שני נשואים הפכיים. כמו הלובן והשחרות ויהיה שחור ולבן בפעם אחד בזמן אחד. וכן האדם לא יהיה חכם וסכל בזמן אחד. והנושא והנשוא נקראים גם בשם גבולים. ד"מ באמרך ראובן חכם יהי' ראובן הגבול האחד וחכם הגבול השני:

נפש הכח הנמצא בכל צומח. אשר על ידו יגדל ויזון ויוליד בדומה. נקרא נפש הצומחת. והכח המוטבע בחי אשר בו ירגיש ויתנועע מאנה ואנה נקרא נפש המרגשת. ואין ספק כי כל חי יש בו גם נפש הצומחת והכח הנמצא באדם. אשר בו ישכיל על כל דבר מועיל. נקרא נפש המדברת או נפש המשכלת. וכן אמר החבר למלך הכוזר (מ"ה סי"ב) וז"ל ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים. והם אשר ישתתף בו החי עם הצמח. והוא הכח הצמחי ומה שישתתף בו האדם עם שאר החיים. והוא הכח החיוני. ומה

שנתיחד

שנתיחד בו האדם. והוא הכח הדברי ע"כ. והרב בעל העקרים (מ"ד פ"ל) קיים זה. באמרו הכחות הנמצאות במורכבות השפלות אע"פ שאינן מושגות בחוש קיים אנחנו מציאותן מצד הפעולות המושגות בחוש כי מהפעולות יודעו הכחות. וכאשר ראינו הצומח מתנועע וכל הפאות וידענו כי לא יספיק לזה כח טבעי בלבד לפי שהתנועה הטבעית לא תהיה כ"א מהאמצע אל המקיף או מן המקיף אל האמצע. או סביב אל האמצע: וזה מתנועע לכל הפיאות שפטנו מזה שיש בו המין התחלה אחרת תתחייב ממנה זאת התנועה. ואותה ההתחלה קראנוה נפש צומחת. וכן כאשר ראינו החי שיש בו ההתחלה הזאת שהיא הנפש הצומחת ומוסף על זה שהוא מרגיש ומתנועע ברצון. משא"כ בכח הטבע והנפש הצומחת. שפטנו שיש בזה המין התחלה אחרת ימשכו ממנה אלה הפעולות כלומר פועל הצמיחה פועל ההרגש קראנוה נפש חיונית וכן כאשר ראינו האדם יש בו ההתחלה הזאת ונוסף גם הוא שהוא משכיל כללי הדברים ויודע מהותם ומבדיל בין העצם והמקרה וכיוצא בזה. מה שלא יספיק לזה כח צומח ולא כח חיוני. שפטנו שיש בו התחלה אחרת יותר נכבדת קראנוה הנפש האנושית או הנפש המשכלת ע"כ. ואמרו חכמי הרופאים. כי באדם ימצאו שלש נפשות והם נפש הצומחת אשר ע"י יוגדל ויזון ויוליד בדומה. ונפש המרגשת אשר ע"י ירגיש ויתנועע מאנה לאנה ונפש המדברת או המשכלת אשר ע"י ישתמש בשכלו המעשי להשכיל על כל דבר פרטי (עיין לקמן באות שין ביאור שכל המעשי). אולם הפילוסופים ימאנו היות שלש נפשות באדם. ויאמרו כי רק נפש אחת היא באדם ולה שלש כחות. כח הצמיחה והתולדה. וההרגשה והתנועה וההשכלה והדיבור. ועיין מזה בפרק ראשון מהשמונה פרקים שהקדים הרמב"ם ז"ל לפירושו מסכת אבות. שם ביאר דעתו כדעת הפילוסופים אשר רק מנפש אחת ימשכו שלשת הכוחות ההם :

נקודה • וקו • שטח • ומעוקב •

כל גשם אשר לו שלשה רחקים שהם אורך ורוחב וגובה. ד"מ גשם או גוף שארכו אמה. ורחבו אמה. וגבהו אמה. זה יקרא גוף מעוקב מלשון הכתוב והיה העקוב למישור אשר הכוונה הפשוטה כי ההר הגבוה יתהפך לע"ל להיות מישור. ומזה קראו לכל גשם שיש לו גובה מעוקב. ושטח הוא שם לאורך ורוחב מכל גשם זולת הגובה. ד"מ גוף שהוא שלש אמות על שלש אמות. נאמר כי יש בשטחו תשעה אמות. ואף שהגוף הוא גבוה ג"כ שלש אמות. לא נחשוב הגובה כלל. כי שם שטח לא הונח רק על האורך והרוחב לא על הגובה. ואין לשטח שום מציאות בפועל. כי אי אפשר להיות במציאות דבר שיש לו אורך ורוחב ולא גובה ורק שידומה במוח האדם. השטח העליון מן הגוף זולת עוביו. וזה יקרא. שטח הנדסי כלומר שבעלי חכמת ההנדסה. הביאם הכרח העיון. לדבר רק משטחיות הדברים זולת גובהם. והקו. אין בו לא רוחב ולא גובה: רק האורך בלבד. וגם הוא אינו במציאות מורגש כי אי אפשר לקו מוחש שלא יהיה בו איזה רוחב מעט. ורק שחכמי ההנדסה אמרו כן. על קו מדומה במוח האדם. שאינו תופס מקום לא ברוחב ולא בגובה: רק באורך בלבד. וזה יקרא קו הנדסי. והנקודה יאמרו על נקודה מדומית במוח האדם. שאינה תופסת מקום. לא באורך ולא ברוחב ולא בגובה ד"מ הנקודה האמצעית בעגולה שהיא מרכזה. היא מדומית בשכל בלי שום תפיסת מקום לא באורך ולא ברוחב ולא בגובה. כי נקודה בעלת שיעור. ואפילו שיעור קטן מאוד. עיגול הוא ולא נקודה. וצריך אתה לבקש גם בתוך העיגול הקטן הזה את הנקודה האמצעית שהיא מרכזה. וע"כ הנקודה הזאת אינה בעלת שיעור כלל: ונקודה כזאת שאינה תופסת מקום כלל. תקרא נקודה הנדסיית מטעם האמור למעלה. ועוד כדי להבדילה מן הנקודה המוחשת ומורגשת בחוש. ובזה התבארו הארבע מלות שהם נקודה וקו שטח ומעוקב. הרגילות הרבה על לשון חכמי ההנדסה :

סגולה תואר לאנשים חשובים מבני אדם והיחידים שבהם. ממאמר הכתוב (שמות יט) והייתם לי סגולה מכל העמים והמקרים המיוחדים במין מהמינים נקראים ג"כ סגולות (עיין לעיל ביאור. המון. וביאור הבדל וסגולה):

סכלות קניני וסכלות העדרי

מי שיודע איזה דבר בשיבוש ההוא יקרא סכלות קניני. ואשר הוא סכל בבחינת הבנת איזה דבר עד שהוא נעדר הידיעה בו מכל צד. ההוא יקרא סכלות העדרי. המשל בזה מי שנתבאר אצלו במופת מדומה שהארץ היא מרובעת. ההוא יקרא סכלות קניני כלומר שהסכלות והשיבוש הם לו לקנין. יען שהארץ היא כדוריית באמת. אולם מי שהוא נעדר הידיעה בבחינת ידיעת מהות הארץ. עד שלא יוכל לדמות כלל במהותה אם הוא מרובעת או כדוריית או זולתם ההתמונות. שהוא יקרא סכלות העדרי. כלומר שידיעתו בענין זה הוא נעדרת מכל צד :

עילה ועלול סבה ומסובב

דע כי עילה וסבה ענין אחד הם. וכן עלול ומסובב ג"כ ענין אחד הם. וענין עילה וסבה. הוא הדבר הגורם למציאות דבר אחר. המשל בזה אברהם הוא עילה וסבה לבנו ליצחק ובסבתו בא יצחק אל המציאות. והדבר היוצא אל המציאות

בסבת

בסבת דבר אחר. יקרא עלול או מסובב. וע"כ יהי' יצחק העלול או המסובב. וכן המים היורדים על האופן אשר מעבר הרחיים חוצה. אשר בסבתם תהוה התנועה הסיבובית מאבן הרכב. יהיו המה העילה או הסבה. כמו שתהיה התנועה העלול או המסובב. ובעבור כי יש על כל יש. מה שהיא סבתו. ורק השי"ת הוא סוף כל הסבות כלם. ואין למציאותו שום סבה ח"ו. ע"כ יקרא עילת כל העילות וסבת כל הסבות :

פילוסופיא מלה יוונית. ועניינה אהבת החכמה. וממנה אמרו: פילוסוף. רוצים בו אוהב חכמה. ונמצאת זאת המלה גם בתלמוד (שבת קי"ו ע"ז כ"ד) :

פשוט ומורכב הם דבר והפכו. כי הדבר אשר יתהוה משני דברים. כמו ד"מ העיסה הנעשית מקמח ומים תקרא מורכב. כלומר שהוא מורכבת משני מינים מקמח וממים. והדבר אשר אין בו כי אם דבר אחד בלבד. יקרא פשוט. וכל הדברים הנמצאים בעול' הם מורכבים מד' יסודות ארמ"ע. והיסודות עצמם הם מורכבים מחומר וצורה. ואינם פשוטים רק בערך הדלא"מ. אבל מורכבים המה בערך עצמם :

צורה מלה משתתפת. תאמר על התמונה והתואר המושגים בחוש: כמו תואר השלחן או הספסל וכיוצא יקראו צורה. כלומר הצורה המלאכותית הנעשית ע"י עושי המלאכ' מבני אדם. וכן התמונה הטבעית תקרא ג"כ צורה. כמו תואר האדם עם יופי איבריו. וכן תמונת כל הנמצאים עם גודלם ויופים. ותאמר ג"כ על הצורה אשר אינה מושגת בחוש. ואי אפשר לחוש להשיגה. והיא הצורה האמתית אשר על ידה יובדלו המינים זה מזה. כנפש המשכלת באדם. ונפש השורית בשור. ונפש החמורית בחמור וכיוצא. ואף שאין אנו יודעים מהות הדבר אשר הוא נפש בשור ד"מ אף כי לא נשיגנו בחוש עכ"ז ידענו בלי ספק שנמצא בשור ענין אשר בו ועל ידו הוא שור: וזאת היא הצורה האמתית הנקראת צורה טבעיית או צורה מיניית (ועיין מזה לעיל ביאור החומר והצורה וההיולי) :

צמיחה ועמידה והיתוך

דע כי כל סוג הצומח הכולל לכל מיני העשבים והזרעונים וכל מיני האילנות והבהמה והחיה. ציפור שמים ודגי הים וכל רומש על הארץ. ובמים וביבשה. וגם האדם הרודה והמושל על כלם. כל אלה הוטבע בם לבלות ימיהם בשלשה זמנים שונים. והם ימי הצמיחה וימי העמידה וימי היתוך. וביאורם כמו שאומר. ימי הצמיחה. הם הימים אשר בהם יגדל הצומח. ויוסיף על גידולו יום יום. כמו האדם על ד"מ עד עשרים וארבע שנים. יוסיף על גידולו בכל פעם. וכן האילנות ועשבי השדה וכל סוג הצומח. כלם מיוחד להם זמן אשר בו יגדלו ובו יבואו לתכלית גידולם. ואלה הימים נקראים. ימי הצמיחה. והימים אשר בהם יעמוד הצומח מגידולו. ולא יוסיף עוד על גידולו מאומה. כמו האדם עד"מ. מן שנת העשרים וחמשה עד שנת הששים. אלה הימים נקראים ימי העמידה: יען כי בימים ההם יעמוד הצומח על משמרתו. ולא ישנה את מלבו להוסיף או לגרוע מאומה אם לא יארע לו שום מקרה ופגע. והימים אשר בהם יתחיל הצומח לירד מטה מטה ויאפסו כחותיו. ויותכו הליחות המעמידות אותו. ויצטמק ויתיבש. כמו האדם ד"מ מן שנת הששים ומעלה. הימים האלה נקראים ימי היתוך. והוא לשון יציקה ושפיכה. נגזר ממאה"כ (איוב ג) ויתכו כמים שאגותי. כלומר בימי היתוך האלה כבר ישתפכו הליחות מן הצומח והוא מצטמק ורע לו. וע"כ היתוך הוא היפך הצמיחה :

קודם דע כי על חמשה פנים יהי' הדבר האחד קודם לחבירו. והם קודם בזמן. קודם בטבע: קודם במעלה. קודם במערכה. קודם בעילה. וביאור אלו הקדימות כמו שאומר. קודם בזמן. הוא הדבר אשר יוקדם זמן מציאותו בעולם. לזמן מציאות חבירו. ד"מ ראובן קודם לשמעון אחיו. בעבור שנולד בזמן קודם ממנו. וע"כ תקרא קדימתו. קדימה זמנית. וקודם בטבע הוא הדבר אשר טבעו וצורתו הוא מוכרחת ומחויבת אל חבירו. וזולת טבעו אין שום איפשרות לחבירו להיות נמצא. אולם טבע וצורת חבירו אינו נמצא בו כלל ואינו צריך אליהם. כאלו תאמר כי האילן הוא קודם לבעל חי. תהיה קדימתו בטבע. יען כי טבעו וצורתו שהוא הנפש הצומחת היא הכרחית ומחויבת גם אצל החי ואי איפשר אל החי להיות במציאות זולת הנפש הצומחת. אולם הנפש החיונית אינה נמצאת אצל האילן ואינו צריך לה כלל. ובעבור זה יהיה האילן קודם אל החי בטבע. ועד"ז תאמר כי החי קודם למין האדם בטבע. בעבור כי מציאות האדם היא נמנעת זולת הנפש החיונית. והחי הוא נמצא גם בזולת הנפש המדברת או המשכלת אשר באדם. וכן מספר האחד הוא קודם בטבע למספר שנים. כי האחד ימצא בזולת השנים. ואין השנים נמצאים בזולת האחד. וכל כיוצא באלו כלם תהיו קדימתם קדימה טבעית. וקודם במעלה. הוא הדבר אשר מעלתו נכבדת ממעלת חבירו. ד"מ יוסף הוא קודם לשמעון. בעבור שהוא חכם יותר. ואף ששמעון הוא קודם ממנו בזמן. יוקדם יוסף אליו במעלה. וקודם במערכה. הוא הדבר היושב במקום נכבד יותר מחבירו. כאלו תאמר ראובן היושב שני אל המלך. הוא קודם ליעקב אביו היושב שלישי אל המלך. ואף שיעקב קודם לראובן בזמן ובמעלה עכ"ז יוקדם ראובן אליו במערכה. וקודם בעילה הוא הדבר אשר הוא סבה ועילה למציאות חבירו ועכ"ז לא יוקדם אליו

בזמן

בזמן. כי תיכף בעת שמלאו ימלא המסובב עמו. ואי איפשר שמלא האחד זולת השני. והאחד עילה והשני עלול. כאלו תאמר השמש והאור שניהם נמצאים יחד. ואי איפשר לשמש מבלתי אור. כמו שאי איפשר לאור מבלתי שמש. ותמיד נמצאים יחד בזמן אחד. ורק בעבור כי השמש הוא עילת וסבת האור. נאמר כי השמש הוא קודם אל האור כלומר קודם בעילה:

קו האורך • או השוה • או המשוה•

דע כי הכדור הארצי: נחלק מהים האוקיינוס הסובב את כל הארץ. לשני חלקים. החלק האחד: הוא הישוב הזה העליון אשר אנחנו בו. ובו שלשת חלקי הישוב. הנקראים אסיא. אפריקא. אירופא. והחלק הב' הוא למטה נוכח כפות רגלינו ממש. הנקרא עולם החדש או אמעריקא: וכפי המורגל בפי ההמון לא נודע מן העולם החדש ההוא בימים הקדמונים אך בשנת רנ"ב לאלף הששי מצאו חכם אחד. שמו אמריקי אשר נקראת הארץ הזאת על שמו עד היום. אמנם רבים מן החוקרים נתנו יד לומר. שזה שנאמר במלכים (א' סימן טית וסימן יוד). כי שלמה הע"ה שלח אניות אופירה ובאו לשלש שנים. שזאת היא מדינת פירו אשר באמעריקא המפורסמת היום אשר שם הזהב. ונקראת בפי כל פירו. ורק שנשכח זכרון הארץ ההוא עד שבאו האחרונים ומצאו אותה. וכמו שכתב כל זה הרב בעל אוצר נחמד. בביאורו לספר הכוזרי מאמר שני (סימן י"ט). והנה החכמים אשר בקצה תבל מליהם וחקרו וחפשו אחרי המקומות המיושבים מבני אדם. אמרו כי הישוב מתפשט באורך בכל המרחק אשר מקצה מזרח עד קצה המערב. בזה החלק העליון אשר אנחנו בו. ומתחיל ממדינת פורטוגאל אשר על שפת ים האוקיינוס בקצה מערב. והולך עד ארץ סינים אשר על שפת ים האוקיינוס במזרח הנקרא סינא או הינא. והם כל הק"פ מעלות אשר יכיל חצי הכדור העליון הזה משפתו אל שפתו מן הנקודה האמצעית המערבית ממנו עד הנקודה האמצעית המזרחית ממנו. אמנם הרוחב שהוא מדרום לצפון אינו מיושב כלו אף לפי דעת האחרונים אשר הרחיבו הישוב ביותר. והנה הקו אשר נמשך ונצייר ברעיונינו כאילו הולך ועובר על חצי הכדור העליון הזה. מנקודת אמצע רוח מזרח. עד נקודת אמצע רוח מערב. הוא הנקרא. קו האורך. להיותו נמשך על אורך הישוב ומורה על מדתו כאמור. וזה הקו יקרא ג"כ קו השוה. או קו המשוה. וזה בעבור כי מסגולות המקומות הקבועים על זה הקו באורך הישוב. שלהם לבדם כל יום מימות השנה. כחשיכה כאורה. י"ב שעות שוות לכל אחד מהם. והקו אשר יוצא ועובר על הארץ מנקודת אמצע רוח דרום עד נקודת אמצע רוח צפון. הוא הנקרא קו הרוחב. יען כי ממנו תלקח מדת רוחב הישוב. ונקודת הפגישה אשר עליה יעברו שני הקוין האלו נקראת טבור הארץ:

קוטב אחרי אשר ידעת כי הגלגל סובב הולך ממזרח למערב. הנה אם תדמה בנפשך כאלו מחט אחד תחוב בצד צפון על גבנונית הגלגל מבחוץ ומחט שני תחוב בצד דרום ג"כ על גבנונית הגלגל מבחוץ. ותדמה בדעתך כאלו איש אחד עומד ואוחז את המחט הדרומי בידו. ואיש שני עומד ואוחז במחט הצפוני. הנה הגלגל יסובב ממזרח למערב. והמחטים ההם לא יניחו רגע קטן מקומם כיתד בל תמוט. והגלגל יתנועע סביבם באין עיכוב. אולם אם יהיו תחובים אלה המחטים בצד המזרחי ובצד המערבי. לא תוכל לדמות אז סיבוב הגלגל. אם לא שיסבב גם את המחטים עם היד האוחזת בם. ובעבור זה הולכים הכוכבים כלם וסובבים ע"י הכרח תנועת הגלגל. לדעת האומרים מזל קבוע וגלגל חוזר. אולם הכוכב העומד על הנקודה האמצעית מצד צפון. והכוכב העומד כנגדו על הנקודה האמצעית מצד דרום. הם כיתד במקום נאמן בל יניחו רגע קטן מקומם. דמיון המחטים האמורים למעלה. ושני אלה הכוכבים. נקראים בפי חכמי התכונה. בלשון ערבי. קוטבים. ואומרים קוטב הצפוני. קוטב הדרומי. והשוכנים באמצע העולם על קו המשוה. רואים תמיד את שני אלה הקוטבים והשוכנים בדרום רואים רק את קוטב הדרומי. תחת כי השוכנים בצפון. רואים רק את קוטב הצפוני. וכמו שעל כיוצא בזה אמרו (פסחים לב) מעולם לא נראה עקרב בצפון. ועגלה בדרום. והולכי ימים יעשו להם סימן להיישרת דרכם ע"י אלה הקוטבים. יען כי עומדים תמיד על משמרתם ולא יניחו את מקומם לעולם:

קוטר ואלכסון ענין אחד הם. והם שמות לקו ההולך מזוית המרובע לזוית שכנגדו. ויקרא קוטר המרובע. או אלכסונו. וכן הקו ההולך בעגולה מצד זה לצד שכנגדו. ועובר על המרכז. יקרא ג"כ קוטר העיגול. או אלכסונו. וזה כי אם תעשה ריבוע מגו עיגולא. יהי' אלכסון המרובע ההוא שוה ממש עם הקו אשר עבר על המרכז מצד לצד בהעגולה ובנקל לצייר זאת:

קנין וטבע ענין אחד הם. ד"מ אדם שהרגיל הרבה במדת הנדיבות. נאמר ממנו שנעשה לו מדת הנדיבות לטבע חדש. היפך טבעו הראשון אשר נולד עליו. וכן יתכן לומר שנעשה לו מדת הנדיבות לקנין. וכן הוא ג"כ בשאר המדות אשר ירגילם האדם הרבה נאמר שכבר נעשו לו לקנין. או לטבע. וע"כ בצדק אמרו הטבעיים כי ההרגל הוא טבע שני:

קצר ענינו ידוע. והפילוסופים קראו מקצר למי שממעט לעשות באיזה ענין את הראוי לעשות בו. או שתקצר יד שכלו להבין איזה ענין. ויאמרו פלוני

פלוני

קצר בענין פלוני. כלומר לא הבין או לא עשה כראוי:

ראוי הוראתו ידוע. והמעתיקים ישתמשו בו במקום חיוב או הכרח. ואומרים הדבר הזה ראוי כלומר מחויב או מוכרח כי ראוי. ומחויב. והכרחי. שלשתם נרדפים על ענין אחד אצל המעתיקים. והשמור זה:

רוחני כל דבר שאינו מושג בחוש. כמו המלאכים והנפשות. כולם יאמר עליהם שהם רוחניים. והוא נגזר מלשון רוח. כלומר שאינם מושגים בחוש. כמו שהאויר הנה אינו מושג בחוש. ואף שהאש הוא יותר דק מן האויר. עכ"ז לא קראו הפילוסופים אותם על שם האש. בעבור שהאש יש לו גוון ומראה והוא מושג לחוש הראות. משא"כ האויר שאינו מושג בחוש כלל. לא וראה כמה מן החכמים הראשונים והאחרונים אשר נלאו לדעת אם הריקות נמצא. וכ"ז בעבור רוב דקות האויר אשר לא יושג לחוש. וע"כ יתוארו המלאכים והנפשות בשם רוחנים. עיין מהרש"א בח"א סנהדרין (ל"ט א') ד"ה לא ברא רוח וד"ה מפלגך לעילאי כו':

רוחק או **רחקים** אורך ורוחב וגובה של כל גשם. כל אחד מהם יקרא רוחק. וכל גשם יש לו שלשה רחקים. אורך. ורוחב. וגובה:

ריבוי הנשוא במין או בשיוי. דע כי הריבוי הוא שני מינים. האחד הוא נשוא בשיוי והשני נשוא במין. הנשוא בשיוי. הוא עד"מ באמרך על חול הים כי רבים הם. כי כל גרגיר חול שוה לחבירו וכלם הם מין אחד. והנשוא במין הוא באמרך ד"מ על שור וכשב ועז סוס ופרד וגמל. כי רבים הם. הנה יהיה הריבוי במינים. וכיוצא בזה באר אדונינו רש"י ז"ל במכת הארבה ע"י מרע"ה שנאמר בו ואחריו לא יהיה כן. ובאותו של יואל נאמר כמוהו לא נהיה מן העולם. למדנו שהיה כבד משל משה. וע"ז אמר כי אותו של יואל היה ריבוי הנשוא במין כי מינים הרבה היו שם ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה היה ריבוי הנשוא בשיוי כי לא היה שם רק מין אחד וכמוהו לא יהיה:

ריקות ארסט"ו ותלמידיו הנקראים כת המשאים אמרו כי אין ריקות נמצא. רוצים בזה. כי אי איפשר להמצא בעולם שום מקום. שיהא פנוי וריק מכל. ולא יהי' ממולא מאיזה דבר. כי המקום שנראה לעינים ריק מכל דבר כמו ד"מ המקום החלול אשר בין הארץ לרקיע. או המקום הפנוי והריק אשר בבית או בכל כלי ריק. כלם הם ממולאים באויר לדעתם. ואינם ריקים כלל. ואי אפשר היותם ריקים בטבעם. ובעבור זה אם ימלאו מים את הכלי הנקראת טוטרוס ומוזכרת במשנה (ו' פ"ב) דכלים. ואח"כ יניח האדם את אצבעו על נקב הכלי אשר מלמעלה. לא יזובו אז המים דרך הנקבים הקטנים אשר מתחת. ועיי"ש בתוי"ט ד"ה טוטרוס ותבין. וכמו שכתב גם הרב המורה (פע"ג חלק א'). סוף ההקדמה השלישית כי יותר מגאס תחבולות יצאו לפועל בעולם. ושאם היה הריקות נמצא. כדעת המדברים האומרים בריקות כי אפשר הוא להמצא. לא היתה יוצאת לפועל. אף תחבולה אחת מהתחבולות ההם עיי"ש:

שכל נבדל ושכל נפרד

ענין אחד הם נקראים המלאכים בפי הפילוסופי'. שכלים נבדלים. או שכלים נפרדים. וזה בעבור כי הם נפרדים ונבדלים מן החומר:

שכל הפועל או שכל עשירי

כדי לבאר ענין זה מוכרח אנכי להניף שאאריך על המקצר. ואליך הקורא אקרא. הרחב נא אלי לבך. עד אשית הדום לרגליך. הצעות מועילות ומתיחסות. להבנת ענין זה אשר אנחנו בביאורו ואז בלכתך לא יצר צעדך:

הצעה א' דע כי הפילוסופים ובתוכם הרמב"ם ז"ל וסיעתו. גזרו אומר כי אחרי שאנו רואים אשר תנועת היסודות הארבעה. היא רק על קו נצב ישר. או ממעלה למטה. כתנועת המים והעפר. או ממטה למעלה. כתנועת האש והרוח. ובבואם אל מחוז חפצם. ינוחו על מקומם. מזה מוכרח כי כל תנועה טבעיית בלתי רצוניית. היא רק על קו נצב ישר. ממעלה למטה. או ממטה למעלה. והכלה בבואה אל נקודת מנוחתה. ואחרי שאנו רואים כי הגלגלים מתנועעים בלי הפסק ובסיבוב. א"כ אין תנועתם טבעיית ובלתי רצונית. רק שהם בעלי נפש חיונית ושכלית. חיים ומשכילים. ששים ושמחים לעשות רצון קונם:

הצעה ב' אמרו כי לכל אחד מהגלגלים מיוחד אליו מלאך ושכל נבדל. אשר כל גלגל יצייר לו בנפש השכלית אשר בו. את הנבדל ההוא המיוחד אליו. וע"י חוזק התשוקה אשר ישתוקקו הגלגלים להגיע אל הנבדלים המיוחדים אליהם. בעבור זה כלם יתנועעו בתנועה סביבית ומדובקת בלי הפסק. כדי שיגיע כל אחד מהם אל הנבדל המיוחד אליו. ויש מהפילוסופים שנתנו טעם לתנועת הגלגל הסיבובית. כי הוא בעבור הכוסף הנמרץ אשר לגלגל להדמות לשכל חשוקו. ובעבור ששכל חשוקו להיותו נבדל מגשם אינו מוגבל במקום. והוא בכל מקום. כמו שאומרים על הרוחניות. וע"ד שאמר החסיד אלוקי אנה אמלאך ואנה לא אמלאך. ע"כ גם הגלגל חושק להדמות אליו ולבל יוסגר במקום. וע"כ יסובב ויתנועע תמיד בתנועתו הסיבובית והמדובקת בלי הפסק. למען היות כל חלק ממנו בכל צד ופינה. ויחשוב כי ע"י הדימוי הזה ישיג שלימות ויתעלס בו אהבה בתענוגים. ועכ"פ בעבור שהנבדל הוא סבה לתנועת הגלגל. אומרים עליו כי הוא המניע להגלגל. וקצתם אמרו כי מאמר הנביא. (ישעיה מב) בורא השמים

ונוטיהם

זמטיהם . יכוון אל אלו הנבדלים שהם נוטי השמים ומניעים אותם :

הצעה ג' לדעת הפילוסופים יהי' מספר השכלים הנבדלים. כמספר הגלגלים. וכמו שהגלגלים הם תשעה. העליון מהם הוא הגלגל היומי . ובתוכו קבועים עוד שמונה גלגלים . גלגל המזלות . אשר בו קבועים כל המון הכוכבים אשר אתה רואה בהביטך השמימה . הנקראים כוכבים הקיימים. או כוכבי שבת בעבור תנועתם המאוחרת מאוד וסובבים לאט לאט עד שהם נראים קיימים שובתים נחים על מקומם. ועוד שבעה גלגלים זה לפנים מזה . לשבעה כוכבי לכת . שהם שצ"ם חנכ"ל . כמו כן מספר השכלים הנבדלים . הוא ג"כ רק תשעה וכל אחד מהנבדלים מניע גלגל מהגלגלים :

הצעה ד' אצילות הוא שם בפי הפילוסופים . על שפע רוחני מאיזה משפיע . ויקראו לשפע רוחני אצילות ממאה"כ (במדבר יא) ויאצל מן הרוח :

הצעה ה' אמרו הפילוסופים כי בריאת העולם היתה ע"י השתלשלות ממעלה למטה. (וכן הוא ג"כ דעת חכמי האמת . ורק שנחלקו בסדר ההשתלשלות ומהותה) ואמרו כי השי"ת שהוא הסבה הראשונה . האציל והשפיע שכל נבדל . ונקרא זה הנבדל אצלם הנאצל הראשון . ואמרו עוד כי הנאצל הראשון ההוא. עם שהוא שכל נבדל ואין בו ריבוי כלל . עכ"ז איננו אחד פשוט בתכלית הפשיטות. ורק שהוא מורכב משני עניני שכל · האחד אשר בו יודע ומשיג את עצמותו ואמתת מהותו . וגם אמתת מהות כל העלולים ומושפעים ממנו. כי יען אשר כל העלולים ומושפעי' ממנו . הם רק שפע מעט מהרבה . בערך מהותו ואמתת מציאותו . א"כ בזאת הידיעה אשר הוא יודע ומשיג את עצמותו . כבר יודע את כלם . וכמו שעל כיוצא בזה אמרו. יש בכלל מאתים מנה . וע"כ אין שם רק שכל אחד . ועוד בו שכל שני · אשר בו יודע ומשיג את עילתו וסבת מציאותו שהוא הסבה הראשונה יתעלה. ואינו משיג ממנו רק מציאותו לא אמתת עצמותו ומהותו. ובעבור זה הם שני עניני שכל . כי מהסבורא לא ישיג רק מציאותו . ומעצמו יודע ומשיג אמתת מהותו ומדריגתו . ובהצעה זאת בארתי מאה"כ (תהלים קמז) גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר . והתרגם מבואר מאוד כי המספר לא ישא בתבונה. כי התבונה ממין האיכות והמספר ממין הכמות אולם לפי זאת ההצעה תתבאר הכונה על נכון · כי בעבור שגדול אדונינו כלומר שכל הנמצאים העליונים והתחתונים עלולים ומושפעים ממנו . וכמו שכתב הרב בע"י (בשער ס"א) מספרו וז"ל כי גודל האלוהות אינו רק היותו סבה לכלם וכלם עלולים ממנו . ע"כ לתבונתו אין מספר כי בידיעתו את עצמו יודע את כלם ואין שם רק ידיעה אחת וכאמור : ועיין מזה מו"נ (ח"ג פכ"א) :

הצעה ו' אמרו הפילוסופים כי הנאצל ההוא הראשון . בכוחו אשר בו יודע ומשיג את עצמו ואמתת מהותו . בזה הכח . האציל והשפיע . את הגלגל הנקרא אצלם גלגל העליון . או גלגל היומי . והוא בעל נפש שכליית יודע ומכיר את עילתו וסבת מציאותו שהוא הנאצל הראשון . וע"י ציורו הנאצל ההוא . עם חוזק התשוקה להגיע עדיו . יתנועע ויסובב התנועה היותר מהירה מכל הגלגלים . עדי יסובב ממזרח למערב בי"ב שעות היום . וממערב למזרח אחורי הארץ . בי"ב שעות הלילה . ומשלים תנועתו הסיבובית בכ"ד שעות . ומכריח בהיקפו זה גם את כל שאר הגלגלים הנמצאים בתוך גבולו · לסובב עמו ממזרח למערב היפך תנועתם הטבעית . שהיא ממערב למזרח כנודע מדבריהם . וזה ע"י חוזק ציורו ועוצם תשוקתו. להגיע אל הנאצל ההוא המצויר בנפש השכלית אשר בו :

הצעה ז' כמו שהאציל הנאצל ההוא הראשון את גלגל היומי . ע"י הכח אשר בו יודע ומשיג את עצמותו . ככה ע"י הכח אשר בו יודע ומשיג את עילתו . שהוא הסבה הראשונה ית"ש . האציל והשפיע שכל נבדל למטה ממדריגתו . ומורכב ג"כ משני עניני שכל . ענין אשר בו יודע ומשיג את עצמותו . וענין אשר בו יודע ומשיג את עילתו . שהוא הנאצל הראשון : וזה הנבדל נקרא בפי הפילוסופים נאצל שני . כלומר שני במדריגה כי הראשון הוא עילתו וסבת מציאותו :

הצעה ח' כמו שהנאצל הראשון . בכוחו אשר בו יודע ומשיג את אמתת עצמותו האציל והשפיע את הגלגל העליון שהוא הגלגל היומי . ובכוחו אשר בו יודע ומשיג את סבתו . האציל והשפיע שכל נבדל . שהוא הנאצל השני כאמור . ככה גם הנאצל השני ההוא . ע"י הכח אשר בו יודע ומשיג את עצמו . האציל והשפיע את הגלגל השני . שהוא גלגל המזלות . וכן ע"י הכח אשר בו יודע ומשיג את סבתו . האציל והשפיע גם הוא שכל נבדל למטה ממדריגתו . ונקרא הנבדל ההוא. הנאצל השלישי . וכמו שהנאצל הראשון הוא מניע את גלגל היומי . ככה גם הנאצל השני מניע את גלגל המזלות :

הצעה ט' הנאצל ההוא השלישי המורכב ג"כ משני עניני שכל . השגת עצמו . והשגת סבתו . האציל ג"כ ע"י השגתו את עצמו . את גלגל שבתאי והוא המניעו . וע"י השגתו את עילתו שהוא הנאצל השני · האציל והשפיע שכל נבדל. הנקרא אצלם הנאצל הרביעי והנאצל הרביעי בעבור שהוא מורכב ג"כ משני עניני שכל הושפעו ממנו גלגל צדק . ושכל נבדל שהוא הנאצל החמישי הושפעו ממנו ג"כ ע"י שני הכוחות אשר בו . גלגל מאדים . ושכ' נבדל שהוא הנאצל הששי . וכן הנאצל הששי השפיע ג"כ בשני כוחותיו את גלגל

חמה

חמה . ושכל נבדל שהוא הנאצל השביעי . והנאצל השביעי הושפעו ממנו גלגל נוגה ושכל נבדל שהוא הנאצל השמיני . וככה גם הנאצל השמיני האציל והשפיע גלגל כוכב . ושכל נבדל שהוא הנאצל התשיעי . ומן הנאצל התשיעי הושפעו גלגל הלבנה והוא מניעו כמו שיניעו הנבדלים אשר למעלה ממנו את הגלגלים המיוחדים אליהם. והושפע ממנו ג"כ נבדל והוא הנאצל העשירי :

הצעה י' הנאצל ההוא העשירי . עמדה אצלו השתלשלות השכלים הנבדלים . והגרמים השמיימים . לפי דעת הפילוסופים . ולא הושפע ממנו עוד . לא גלגל ולא שכל נבדל . ולכן יאמרו הפילוסופים כי מספר השכלים הנבדלים הם תשעה . כמספר הגלגלים והנאצל העשירי אשר אמרנו . לא יבוא במספר עמהם יען כי מדריגתו הוא למטה מאוד בעבור כי לא הושפע ממנו לא גלגל ולא שכל נבדל רק היסודות הארבעה והמורכבים מהם . והיא נקרא בפי הפילוסופים בארבעה שמות . הנאצל העשירי . או מושל בעולם התחתון . או נותן הצורות . או שכל הפועל :

ואחרי כי כן הודע כל ההצעות האלו . נביא לבב חכמה לדעת ולהבין : מה הם פעולות הנבדל ההוא : אשר בעבורם יכונה באלה השמות הארבעה אשר אמרנו . ולא אחוש להביא כל דיעות הפילוסופים בענינו . רק מה שהסכימו בו דעת הפילוסופים מבני עמינו . שהוא הרמב"ם ז"ל וסיעתו ודיעות פילוסופי העמים תבקש מספריהם אם אליהם תשוקתך :

דע כי הנבדל העשירי ההוא ממונה על שלשה דברים . האחד הוא היותו פקיד ונגיד על הארבע היסודות כי בעבור אשר היסודות הארבעה הושפעו ממנו . ע"כ הוא מושל בהם ובמורכבים מהם . להניעם ולהרכיבם . ולשנותם אל אשר יחפוץ וכמו שהשכלים אשר למעלה ממנו יניעו כל אחד מהם את הגלגל הנשפע ממנו . ככה יניע גם הוא את הארבע היסודות אשר הושפעו ממנו . וימשול בהם . ובכל הנמצאים אשר בעולם התחתון המורכבים מהם . ומצד זה ובבחינה זאת יקרא אצל הפילוסופים מושל בעולם התחתון :

והב' הנבדל העשירי ההוא . הוא נותן הצורות בעולם התחתון . מפשיט צורה . ומלביש צורה אחרת במקומה . כאלו תאמר מפשיט צורת הביצה ומלביש צורת האפרוח . מפשיט צורת החטה ומלביש צורת השבולת . וכן הוא נר צורות תדיר . והפעולות הנעשות למטה . כמו ד"מ אם יחרוש האיכר וישדד אדמתו . ויזרע בתוכה זרעוני'. או ד"מ ישיבת התרנגולת על ביצתה לחממה . כל אלה הם רק מכיני החומר אל קבלת הצורה. הראויה לחול על החומר ההוא ע"י הנבדל ההוא. ומצד זה ובבחינה זאת יקרא אצל הפילוסופים נותן הצורות :

והג' הוא היותו מאיר ומזהיר על הצורות הדמיוניות המושגות בכח המדמה אשר באדם לשומם צורות מושכלות . בשכלו ההיולאני : ואז תושלם השגת האדם ותצא לפועל :

וזה כי בהביט האדם ד"מ אל שושנת העמקים . הלא צורת השושנה המוחשת : תובל שי למראה חוש הראות . וישיגנה האדם עם עיניו . ומשם תוסב אל החוש המשותף . (ע"ל ביאור חוש המשותף) ומן חוש המשותף תסע צורת השושנה אל הכח המדמה . ושם נצבה. ונקראת צורה דמיונית . והיא מראה ותמונת השושנה הזאת הפרטית . אשר הושגה בחוש הראות . עם כל מאורעות מקריה . ד"מ גודלה ויופיה ואדמימותה. כיוצא באלו המקרי'. אשר באמת אינם עצמיות השושנה כלל . כי תוכל להיות השושנה על אופנים ומקרים אחרים זולת אלה : כי לא כל השושנים שוים במקריהם . כי האחת גדולה והאחת קטנה . זאת אדומה ביותר : וזאת איננה אדומה כל כך . זו יפה מאוד . וזו אינה יפה כמוה . וכיוצא באלו המקרים אשר בהם תשתנה אחת מחברתה . וכן הדבר אשר אינו שושנה באמת. יוכל להיות על האופנים והמקרים האלה. המושגים עתה בכח המדמה : מזאת השושנה הטבעית . כי גודלה ויופיה ואדמימותה אשר הם מקרי השושנה הזאת האמתית . יוכלו להיות מצוירים ומלאכותים . מן הנייר והצבע . עד שתהיה להם דמות שושנה בעינה . והצורה ההיא המלאכותית . תבוא אל הכח המדמה . באין מבדיל בין השושנה אשר היא שושנה באמת. באמתת צורתה הטבעית . ובין השושנה הזאת אשר היא במהוגה ובצבעים מתוארת : וכ"ז הוא בעבור כי צורת השושנה הטבעית . אינה מושגת בכח המדמה. וע"כ לא יבחין לדעת ההבדל אשר להשושנה הטבעית מן השושנה המלאכותית :

אמנם אור השכל הפועל כי יאצל על הצורה ההיא העומדת בכח המדמה . אזי בהילו נרו עלי ראשה . יפשיטנה ערומה מכל אלה המקרים הגשמים והפרטים ומעולם הזוהר אשר תזהיר הצורה הדמיונית הזאת . ע"י זוהר השכל הפועל הנשקף על פנים כאמור . תתחדש צורת שושנה פשוטה רוחנית . מושכלת בשכל האדם ההיולאני . אשר זאת הצורה תורה על מהות השושנה וצורתה הטבעית בכללות . והמקרים הראשונים יפלו . ופרטיותה לא יזכר עוד . ובמקום אשר עד הנה יאמר השושנה הזאת . יאמר מן זו והלאה : השושנה בכלל . וזאת הפעם עצם מעצמות ומהות השושנה יושכל בענינה . ולזאת יקרא שושנה באמת . כי מעיקר אמתת מהותה וצורתה הטבעית לוקחה זאת ובה ישתלם השכל ההיולאני . אשר עד עתה היה בכח . והנה הוא עתה בפועל . ומצד זה ובבחינה זאת . יקרא אצל הפילוסופים השכל הפועל כלומר שהוא מוציא שכלינו ההיולאני . מן הכח אל הפועל:

ומשל משלו חכמים בשכל הפועל . כי כמו שחוש הראות מוכן בכוחו להשיג ולראות את

כל

כל הדברים העומדים לקראתו. ועכ"ז אם השמש לא יפיץ את אורו על פני תבל ארצה. שוא יעמולו כל העינים לראות ולהשיג מאומה. ורק לאור השמש יראו אור כל העינים. וישיגו המראים הנילבים לקראתו. ויצא חוש הראות מן הכח אל הפועל. ככה כמו כן שכל האדם ההיולאני. מוכן בכוחו להשיג ולדעת. מושכלות פשוטות רוחניות וכלליות. אפס אם השכל הפועל לא יופיע אור זהרו עליו. לא ידע ולא ישיג מאומה מן הדברים הרוחניים והכלליים. וידמה תמיד רק הפרטים אשר הושגו בחושים. ורק בהופיע השכל הפועל את אור זהרו עליו. אז לאורו יראה אור. ויבין וישכיל בשכלו ההיולאני. מהות כל דבר בזולת מקריו הפרטיים כי רק על ידו יצא שכלינו מן הכח אל הפועל:

ואמרו הפילוסופים לפי דרכם זה. כי ראוי שיושג השכל הפועל אל האדם השלם. עד שיראהו וישיג אותו ממש. כמו שיראה האדם וישיג את השמש. שהוא המוליא הראות אל הפועל. וגדולה מזו אמרו. כי האדם המשיג את השכל הפועל. אזי הוא והשכל הפועל. אחד הם. בעבור ששכלו נדבק אז בהשכל הפועל. והרי הוא משיג את עצמו בבחינת מלאך ד'. אפס בהמין האנשים הבלתי שלימים. אשר עוד עודינה יש לחומר חלק ונחלה במחשבות לבו. ואף אם ישכיל פעם אחד דבר מה. חוזר הוא תיכף אחר תאות חומרו פעמים רבות: הנה אלה התאות בונים חיץ. וטחים אותו תפל והרי הוא מפסיק בינו לבין השכל הפועל ואלל הפילוסופים תהי' ההתדבקות בשכל הפועל. המדריגה היותר גדולה מכל המדריגות. וכמ"ש החבר למלך אלכוזר מאמר חמישי סוף (סימן יוד) וז"ל. וכאשר שכלי בני האדם נדבקים בו (בשכל הפועל) הוא גן עדנם (של הפילוסופים) ותמדתם הנלחיות ע"כ:

ולשלימות הענין אעתיק לך מה שכתב הרב המורה (פ"ד) משני ואסגור ביאור דבריו בתוך שני חלאי עיגול בתוך מאמרו. אמר וז"ל והשכל העשירי הוא השכל הפועל. אשר הורה עליו לאת שכלינו מן הכח אל הפועל. והיות הלורות הנפסדות ההוות הנמלאות: אחר שלא היו בחמרים שלהם אלא בכח. וכל מה שילא מן הכח אל הפועל. יש לו מוליא בהכרח חוץ ממנו (יאמר כי בעבור שני דברים יראה כי השכל הפועל ישנו במליאות. האחד מלד שכלינו. כי הוא נמלא פעם בכח ופעם בפועל: והב' מלד לורות כל הנמלאים. אשר הם ג"כ פעם בכח ופעם בפועל. כמו ד"מ הבינה עם האפרוח. ובזה מוכרח לומר כי נמלא בעולם מי שמוליא השכל והלורות מן הכח אל הפועל והוא השכל הפועל) ולריך שיהיה המוליא ממין המולא. כי הנגר כו'. כן בלי ספק. נותן הלורות. לורה נבדלת. וממליא השכל שכל. והוא השכל הפועל. עד שיהיה יחס השכל הפועל. ליסודות מה שיורכב מהם. יחס כל שכל נבדל המיוחד לגלגל. לגלגל ההוא. ויחס השכל בפועל הנמלא בנו: אשר הוא משפע שכל הפועל. ובו נשיג השכל הפועל יחס שכל כל גלגל הנמלא בו. אשר הוא משפע הנבדל. ובו ישיג הנבדל ויליירהו. ויכסוף להדמות בו ויתנועע עכ"ל:

שכל עיוני ושכל מעשי

דע כי השכל האנושי יחלק לשני מינים· שכל עיוני· ושכל מעשי: והשכל המעשי יחלק גם הוא לשני מינים· המין האחד· הוא השכל אשר בו יסתכל האדם בדבר שרולה לעשותו· איך יעריס לעשותו· כמו החייטים· ובוני הבניינים· ועובדי האדמה· ויתר בעלי המלאכות. וזה השכל הוא הכרחי היותו נמלא במין האדם לפי טבעו· כי בו יכין לו האדם טרפו וכסותו ומעון שבתו· וישגיח על קיום מינו לעשות את הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם חיי גופו· ואלה ההשגות יקראו דעת טוב ורע: בעבור שהדבר אשר יתנגד אל מליאות מין האדם ומזיק אל קיבולו· הוא הרע· וכמו שהדבר המסכים אל מליאות האדם והמשך מינו· הוא הטוב:

והמין הב' הוא השכל אשר בו יבחור המדות הטובות ככיבוד הורים ומורים: וגמילות חסדים והשבת אבידת חבירו· ותיקון ההנהגה בין האנשים כשפיטת לדק ומניעת העול: אשר כל זה מוכרח לקיבוץ מין האנושי· ובו יתרחק מן המדות הרעות· כגניבה וגזילה· רליחה נקימה ונטירה· וכן התכונות הנפשיות יבואו ג"כ מזה השכל·כמו האהבה והשנאה· והרחמים והאכזריות· והכעס והרלון· וכיולא· גם אלה ההשגות יקראו· דעת טוב ורע· לא אמת ושקר· כי כמו שלא יאמר· אשר עשות זה הבנין גבוה· או זה הבגד ארוך· הוא אמת או שקר· אבל יאמר בו טוב או רע· כן לא יאמר כי הגניבה והאכזריות הוא שקר· וכיבוד הורים וגמילות חסדים הוא אמת· אמנם יאמר כי הגניבה והאכזריות· הוא רע· וכיבוד הורים וגמילות חסדים הוא טוב· ובעבור זה יקראו כלל ההשגות אשר יושגו בשכל המעשי: דעת טוב ורע:

ובבר ביארו חכמי הטבע· כי לא רק אך באדם הוטבע השכל המעשי הזה· לדעת בו את הטוב ואת הרע· אבל גם בשאר הבעלי חיים. ימלאו אלס תחבולות עמוקות· הנובעות מהשכל הזה המעשי· אשר יעשו אותם להיות גופם בהסי כי בעבור נרכס אליו לקיום גופם· ע"כ הטביע אותו בהם יולר בראשית· אפס כי השכל המעשי אשר באדם· הוא נעלה ונכבד יותר· בעבור כי שאדם לריך למלאכות רבות ונכבדות יותר מכל החי אשר על פני האדמה:

ודע כי השכל המעשי הזה לא הוטבע באדם· רק לתיקון גופו: כי כל המלות השכליות אשר

ישיגם

ישיגם האדם ע"י שכלו המעש· רק תיקון גופו המה· והיה האדם עושה אותם לתיקון גופו אף אם לא נתנה תורה· וכמו שאמרו גם חכז"ל (יומא סז) אלמלא לא נכתבו ראוים הם להכתב· יען כי תיקון גוף האדם המה· ורק בעבור שאנחנו עם ה' ותורתו בלבנו· ואנחנו עושים גם את אלה המלות: בעבור כי חובה עלינו לשמור ולעשות ככל דברי התורה: ע"כ המלות האלה הם לנו עדת בני ישראל תיקון הגוף והנפש יחד: ועיין מזה בספר העיקרי' למהר"י אלבו (מאמר ג' פכ"ח) שם נתבאר זה הענין באריכות ושימז"ל:

והנה שני מיני שכל המעשי הם כלומר הפעולו' המלאכותיות: והמדות והתכונות הנפשיו': מקומם בכח המדמה אשר באדם· ובעבור כי כל השגות כח המדמה הוא רק באמלעות החושים: ע"כ אין בכוחו לדמות רק דברי' פרטיים וגשמיים· ולשפוט כפי אשר יזדמן· ואין לאל ידו להתבונן בדברים פשוטים רוחניים וכללים· אשר מליאותם הכרחי· ואינם תלוים בהזדמנות· כי מה שאין בכח החוש להשיגו· גם הוא לא ידע ולא יבין מאומה· וכל אלו ההשגות בכלל יקראו בשם שכל המעשי· יען כי בלעדם לא יעשה האדם שום מעשה: ולא יתעורר לפעול מאומה: וזה השכל המעשי: יקרא ג"כ בשם· מדבר· וזה בעבור כי רוב פעולותיו· לא יושלמו רק על ידי הדיבור אשר ידבר האדם עם חבירו· ולקיחת העלה זה מזה· ואל שכל המעשי הזה· רמזו הפילוסופים· במה שאמרו: כי גדר האדם הוא חי מדבר:

והשכל העיוני יחלק לארבע מדריגות, האחת היא הכח אשר בו ישיג האד' את המושכלות הראשונות· והם הדברים, אשר האדם יודע אותם בטבעו, ולא יבקש מופת על אמתתם, כמו ד"מ יודע האדם גם בלי מופת, אשר כל התפוח, הוא יותר מחליו, ושקוטר המרובע הוא גדול מללעו, ושלא יתקבלו שני נשואי' הפכיים בנושא אחד בזמן אחד, וכיולא באלו הדברים· והמדריגה השניה, היא הכח אשר בו יוליד האדם תולדות מהקדמה או מהקדמות, כמו שהוא כל מלאכת ההגיון, (עיין ביאור מלת הגיון באות ה'), וכן חכמת המדידה והתשבורת, וכל החכמות ההרגליות כלם הם בכלל המדריגה השניה אשר בשכל העיוני· וזאת המדריגה נקראת בשם שכל נקנה, בעבור שהיא קנויה אל האד' מהמושכלות הראשונות ומן החושים. והמדריגה השלישית היא הכח אשר בו ישיג האדם את הלורה הטבעית מכל הנמלאים אשר בעולם התחתון, ויפשיט אותה בשכלו זה, מהחומר הנושאה, ובזה השכל יתבונן במהות נפש האדם, כל זמן היותה במעטה הגויה· ובו יבין כלליות הדברים ורוחניותם· והמדריגה הרביעית הוא הכח אשר בו ישיג האדם את הלורות הנפרדות במליאותם, כמו המלאכים ומהות נפש האדם, אחר הפרדה מהגוף, וכיולא באלו הענייני' כלם הם מהמדריגה הרביעית אשר בשכל העיוני וכל הארבע מדריגות בכלל נקראות בשם שכל עיוני, במקום אשר יקרא הראשון בשם, שכל מעשי, ותחת אשר יקרא המעשי בשם, מדבר יקרא העיוני בשם, יודע, ובכל מושגי השכל העיוני הזה, יאמר רק אמת ושקר, ולא יאמר בהם, טוב ורע, כי לא יתכן לומר כי קוטר המרובע הוא גדול מללעו, הוא טוב, אבל יאמר בו שהוא אמת, וכן הוא בשאר מושגי', כמבואר לכל מבין ועיין מזה בביאורי לדברי החוקר שער השם ושבעים אות א':

שכל· מושכל· ומשכיל דע כי פעולות השכל אינם כפעולות הגוף כי פעולות הגוף, הם זולת הגוף, ד"מ אם יעשה האדם כסא או ספסל, יהיה הכסא והספסל דברים חילונים, ואינם גוף האדם העושה אותם, אולם פעולות השכל, הם עלם השכל ממש, ד"מ אם ישכיל האדם איזה מושכל, לא יהיה המושכל ההוא דבר חילוני, זולת השכל, אבל שהמושכל הוא עלם השכל, כי השכל ההיולאני כל עוד לא השכיל הדבר היה שכל בכח, ועתה בהשכילו אותו, הוא שכל בפועל, וע"כ בלדק אמרו הפילוסופים, כי השכל והמשכיל והמושכל אחד הם, כלומר שהשכל שהוא המשכיל הוא דבר אחד עם המושכל· (ועיין מזה מו"נ ח"א פס"ח באריכות):

שלימות ראשון ושלימות אחרון

אמרו כי לאדם שתי שלימיות· שלימיות הגוף והוא היות מזג גופו בכלל ומזג כל אבר מאבריו בפרט עלהיו"ט שאפשר להיות· וזה יקרא שלימות ראשון בעבור שנמלא ראשונה לאדם והוא כהלעה אל השני ומביא אליו· ושלימות הנפש והוא השגת השכלת כל מה שיוכל האדם להשיג ולהשכיל מזה המליאות ויקרא שלימות אחרון בעבור המלאו באחרונה אלל האדם:

שם מושאל כשתמלא מלה אחת, אשר היא שם למינים רבים, ורק שאחד מהמינים ההם, הוא ראוי יותר להקרא בשם זה משאר המינים, נאמר כי זה השם הוא מושאל מזה המין אל שאר המינים, כמו ד"מ מלת ראש ורגל, שהונחו בתחלה על ראש ורגל האדם, ומן האדם הושאלו אח"כ גם לשאר דברים, כאמרך ד"מ ראש המטה, ראש השולחן, ראש הגבעה, רגלי הסר, רגל השלחן וכיולא, זה יקרא שם מושאל ממאה"כ (שמות כב) כי ישאל איש מעם רעהו וגו':

שם משותף כשתמלא מלה אחת שם למינים רבים, ולא יהיה אחד מהמינים ההם יותר נאות להקרא בזה השם משאר המינים, כמו ד"מ מלת עין, שהוא משותפת בהוראתה על עין האדם שהוא כלי הראות, ועין המים, ומראה מן המראות, כאמרו (במדבר יא) ועינו כעין

הבדולח

הגדולה ואין אחד מאלו השלשה ראוי יותר להקרא בשם עין מחביריו, זה יקרא שם משותף (ועיין בדיבור שלפני זה):

שם מספק הוא ג"כ שם משותף למינים רבים, אולם שיתופו הוא מצד הסיפוק כלומר שהאדם יספיק לו · לקרות שם לדבר אחד המושג בשכלו, כשמות אשר קרא אל הדברים המושגים בחוש, כמו ד"מ מלת תמונה, שהונחה ראשונה על תואר האדם, ותמונתו המושגת בחושים, יספיק לו אל האדם לקרוא גם אל התמונה הדמיונית המושגת בכח המדמה ונדמה לו כאלו הושגה בחוש, ג"כ בשם תמונה, כמאה"כ (איוב ד') ותמונה לנגד עיני, הנה שם תמונה המושגת בחושים משותפת לצורה המושגת בכח המדמה מצד הסיפוק כלומר שיספיק להאדם מלת תמונה לשניהם, וכמו שיאמר ג"כ המליאות, על הרוחניים והגשמיים יחד, ובאמת שם מליאות יאמר על הרוחניים רק בסיפוק, כי יספיק שם נמלא על הרוחניים המושגים בשכל, כמו שיאמר שם נמלא על הגשמיים המושגים בחוש, ומיני הסיפוק יש להם התיחסות מה והחילוף בהם היא רק בקדימה ואיחור, אולם מיני השיתוף אין ביניהם שום התיחסות רק שכלם בשם אחד יקראו, ודע זה:

שם נרדף כשיהיה לדבר אחד שנים או שלשה שמות, כמו ד"מ שמש וחמה, חרב וסייף, גיבור חזק ואמיץ שמחה גילה וחדוה, כל אלה יקראו שמות נרדפים, ונקראים ג"כ שמות באים זה אחר זה, כאלו כל אחד נרדף מחבירו, וחבירו בא אחריו להעתיקו ממקומו: ולעמוד תחתיו עד שיקרא הדבר ההוא בשמו, כנודע מספרי הדיקדוק:

שמעיות ושכליות המלות אשר אין לשכל האנושי. שום מבוא להבינם כמו ד"מ השעטנז והכלאים. ובשר בחלב וכיוצא. כל אלה יקראו מלות השמעיות. כלומר השכל לא ישיג אותם. ואין בו יכולת להשיגם. ורק שמענו אותם מפי מרע"ה מהר סיני. ושמענו ועשינו. והמלות אשר גם שכל האדם יוכל להשיגם. כמו ד"מ כיבוד הורים ומורים. וצדקה וגמילות חסדים. ואיסור גניבה וגזילה ורציחה וכיוצא. כל אלה יקראו מלות השכליות. יען כי ביכולת שכל האדם להשיגם. אף בזולת השמיעה מהר סיני. וכמו שעל כיוצא באלו אמרו חז"ל (יומא סז) כי אלמלא לא נכתבו ראוים הם להכתב. יען כי הם מלות שכליות מושגות בשכל:

שני הפכים בנושא אחד

הענין הוא כי באמרך ראובן חכם. הנה ראובן הוא הנושא. בעבור שהוא נושא עליו מקרה החכמה. והחכמה היא הנשוא. בעבור שהיא נשואה על ראובן. והנה אם תאמר. ראובן חכם. ראובן סכל. הנה אמרת שני נשואים הפכיים. שהם החכמה והסכלות. בנושא אחד שהוא ראובן. וכן אם תאמר ד"מ הבגד הזה לבן. הבגד הזה שחור. אמרת ג"כ שני נשואים הפכיים. שהם הלובן והשחרות. בנושא אחד שהוא הבגד · ואיך יוכל נושא אחד לשאת שני נשואים הפכיים בזמן אחד זה דבר שאי איפשר:

שער קראו קיבוץ מאמרים המדברים בענין אחד שער · וזה בעבור הדמיון שבין המאמרים כי כמו שהשער יתאחדו בו כל בני העיר לצאת ולבוא בו · כן קיבוץ הדברים ההם יתאחדו בו הענינים ההם · ומזה קראו לחלק אחד מאיזה ספר או מאמר ממנו המדבר בענין אחד בשם שער · ומזה יאמר והוא שער גדול · כלומר שיתקבלו תחתיו ענינים רבים · וכן יאמרו על הדברים שהם מכת אחד · שהם משער אחד · כמו שיאמרו ד"מ על הדבר אשר הוא מכת הנמנעות · שהוא משער הנמנעות · וזה בעבור התאחדם בענין ההמנעות · וחכמינו ז"ל שאלוהו ואמרו עד שיצא השער · קראו סך הדמים שער להיותו אחד לכל המון ההוא:

תכלית שם משותף לענינים רבים. יאמר על הגשם שיש לו תכלית. כלומר שיש לו סוף. כי אין מחק הגשם להמשך בלתי תכלית. ויאמר ג"כ על השלמת ענינים. כמאה"כ (תהלים קיט) לכל תכלה ראיתי קץ. ופירש בו הרד"ק להשלמת הדברים ראיתי קץ. כלומר ראיתי והכרתי קצת תכליתם. אבל מצותך היא רחבה מאוד. ואין לה קץ ע"כ. ויאמר ג"כ על עיקר הכוונה בכל דבר. כי כל דבר טבעי או מלאכותי. לכלם יש עיקר כוונה בעשייתם וזאת הכוונה נקראת תכלית. כלומר שזה הענין אשר כיון הוא התכלית לפעולתו. ומהר"ש אבן תיבון. פירש את מאה"כ (איוב כח) לכל תכלית הוא חוקר. על תכלית כוונת בני האדם בכל פעולותיהם. וכאלו יאמר כי לא יעשה האדם דבר אשר לא ידע השי"ת תכלית כוונתו במעשיהו:

תכלית בשילוח כל תכלית אשר איננו תכלית טוב בעצת השכל. ורק שהוא תכלית פחות ונבזה. בעצת התאוה. ההוא יקרא תכלית בשילוח · כלומר תכלית פחות ונבזה. שהוא רק תכלית למי שאינו נמשך אחר השכל. והולך בשרירות לבו הרע. ושולח לרצונו התאוני. לבקש תכלית נבזה כזה. ונקרא ג"כ רצון המשולח. כלומר רצון משולח ונמהר לצאת אל הפועל. טרם יגזור השכל על ביטולו. ואלה הם האנשים הפוחזים. ונמהרי לב. העושים פעולותיהם כפי העולה על רוחם · טרם יכירו לשפוט בשכלם: הטובה היא פעולתם זאת אם רעה · אם יש בה תכלית טוב אם אין:

תנועה אמרו הפילוסופים כי התנועה היא על ארבעה מינים · ובארבעה מאמרות · המין האחד הוא במאמר האנה · ונקראת תנועת ההעתקה

ההעתקה או תנועה מקומית · או תנועה סתם : והוא שם להתנועה הגוף ממקום למקום · כאמרך ראובן הלך מעירו לעיר אחרת · והמין השני הוא התנועה במאמר העצם · כאלו תאמר מזרע התרנגול נעשה ביצה · ומן הביצה נעשה אפרוח : ומן החטה שבולת ומן העפר עץ ומן העץ עפר · כל אלה הם תנועות המשנות את העצם להיות עצם אחר : ונקראת זאת התנועה · תנועת ההויה וההפסד · והמין השלישי היא התנועה · במאמר הכמות · כאלו תאמר כי הגדיל האילן אחר שהיה קטן · או נתיבש האילן ונתכו ליחותיו ונעשה קטן אחר שהיה גדול : וזאת התנועה נקראת : תנועת הצמיחה וההיתוך : והמין הרביעי הוא התנועה במאמר האיכות : כאלו תאמר כי ראובן נעשה חכם אחר שהיה סכל · או נעשה נביא · ותנועה זאת נקראת תנועת ההשתנות. ובעבור שהתנועה אשר במאמר האנה תתחלק לשלשה מינים · תנועת העפר והמים מן המקיף אל האמצע : ותנועת האש והרוח מן האמצע אל המקיף ותנועת הגלגלים סביבות האמצע · ע"כ תהיינה התנועות ששה במספרם : שלשה במאמר האנה כמו שאמרנו : ואחת במאמר העצם : ואחת במאמר הכמות : ואחת במאמר האיכות וכאמור :

תנועה יומית כדי להבינך דבר זה מוכרח אנכי להאריך קצת · דע כי התוכניים הקדמונים אמרו · שהארץ היא באמצע · וסביב לה יסובבו גלגלי השבעה כוכבי לכת : היותר קרוב הוא גלגל הירח למעלה ממנו גלגל כוכב · ולמעלה ממנו נוגה · חמה מאדים צדק ושבתאי · והנה תנועת והיקף כל אלה השבעה הגלגלים · היא ממערב למזרח : ולמעלה מהם גלגל המזלות · ולמעלה מכלם גלגל העליון אשר קראוהו גלגל היומי : והוא מקיף בכל יום את פני הארץ בי"ב שעות היום ממזרח למערב : ובי"ב שעות הלילה יסוב אחורי הארץ ממערב למזרח : ובהיקפו זה יכריח גם את שאר הגלגלים הנמצאים תוך גבולו . להקיף עמו ממזרח למערב · ותנועתם זאת ההכרחיית ותנועת הגלגל העליון הטבעית : קראו תנועה יומית מפני שמשלמת תנועתה בכ"ד שעות שהם יום שלם : וכמו שמטעם זה קראו לגלגל העליון גלגל היומי כנודע מדבריהם :

השמטה למלת העדר בדף (ח' ע"ב)

ודע כי ההעדר הוא על שלשה פנים, האחד מוחלט, והאחד כולל, והאחד מיוחד, המוחלט הוא האפס הגמור והאין המוחלט בלתי נתלה בשום דבר, והכולל הוא הנתלה בדבר אשר א"א שימצא בו כאמרך על החטה שהיא נעדרת היות אפרוח וכיוצא, והמיוחד הוא הנתלה בדבר אשר מדרכו שימצא בו בעתיד כאמרך על החטה שהיא נעדרת היות שבולת, או על הביצה שהיא נעדרת היות אפרוח. ההוא יקרא העדר מיוחד · כי העדר השבולת מיוחד לחטה, והיא מתפעלת על ידו ללבוש צורת השבולת, וכן העדר האפרוח מיוחד לביצה והיא מתפעלת על ידו ללבוש צורת האפרוח, ובעבור שלכל חומר יתחבר העדר מיוחד כוחני המעורר אותו לצאת אל הפועל, ע"כ בצדק אמרו הטבעים כי ההעדר הוא התחלה לכל נמצא, כי לולא התחברות העדר הצורה העתידה אל החומר, לא היה מגיע צורה חדשה לשום חומר כי הנמצא השלם לא יתהוה ולא יתפעל, אבל ההעדר המיוחד בו יחייב אותו שיפשוט צורתו וילבוש הצורה העתידה המיוחדת אלא בהעדר, ואז בלבשו הצורה ההיא, יוסר ממנו ההעדר אשר חייבו לזה ויחובר אליו העדר אחר, וכן לעולם, וכמו שבאר כ"ז הרב המורה בפי"ז מהראשון עיי"ש :

הנה ביארתי לך אלה המלות. אשר על ידם יבוארו לך דברי הרב ז"ל בהרבה מקומות : וכאשר אבא למקומות ההם · אציין לך כזה · עבמ"ז · ר"ת עיין ביאור מלות זרות · ואחרי ההודעה הזאת · אתחיל בפירוש דברי הרב ז"ל מיד · וזה החלי בעזר צורי וגואלי אכי"ר :

חלוקת הספר מאמריו ופרקיו

הספר הזה הנכבד יחלק חלוקה ראשונה מאת הגאון המחבר ז"ל להקדמה ועשרה מאמרים. והם כוללים העיקרים והיסודות אשר מנאם הרמב"ם ז"ל שראוי לכל אשר בשם ישראל יכונה שיאמין אותם לזכות בהם לחיי העוה"ב כמו שאעיר אצל כל מאמר בזה. ובעת חלקתי ההקדמה לשמונה ענינים. ואת המאמרים חלקתי לפרקים קטנים. ואתחיל לסדר תוכן דבריהם לפי סדר חלוקתם כפי מה שיעדתי בהקדמתי ואתחיל בשמונה עניני ההקדמה. וזה החלי בעזר צורי וגואלי :

ההקדמה כוללת בתוכה שמונה ענינים

ענין א יתן בו התהלה והשבח לאלוקינו ית' על אשר חנן את עבדיו המדברים בדעת בבינה ובהשכל · וכח [illegible] נתן בנפשותם למצוא מושכלות צודקות אמתיות באמת ברורה : עד שלא ישוער שום ספק באמתתם :

ענין ב יבאר הסבות אשר בעבורם יפלו הספיקות בלבות בני אדם בדרושיהם. ויאמר שזה בעבור מיעוט ידיעתם בדרכי הראיות ואופני העיון. או בעבור עצלותם לבלתם חוקי העיון כפי הצורך. ויאמר שכאשר ראה [illegible] [illegible]:

בעבור שתי הסבות האלה כבר טבעו אנשים מבני עמינו במי הספיקות. והיו עניני התורה מסופקים אצלם. העירהו שכלו לחבר את ספרו זה להעלות אותם ממעמקיהם. ומשביע כל מעיין בספרו שיכון בעיונו הכונה הראויה ויעזוב התאוה והעירבוב. ואז ישלם לו התועלת:

ענין ג יבאר שהתאוננות האדם על חכמתו ית' במה שהם הספיקות והשבושים בין הברואים. הוא טעות גדול מהמתאוננים. כי אלו הי' משלימים תוקף במלאכת העיון היו הספיקות מסתלקים מהם. ורק סכלותם ועצלותם מלהשלים תוקף במלאכת העיון השאירו הספיקות בלבותם. ומה שהם משאוים היותם יודעים מדע שאין ספק בתחלתו. כבר הם שואלים להיות בוראים לא נבראים. הואיל וכן הוא טבע הנבראים שיתגלו לאט לאט בידיעותיהם. וע"כ החטא במה שהספיקות נשארים בלבותם הוא על קולם ועצלותם. ואין להם טענה עליו ית':

ענין ד יבאר בו ענין האמונה. ויאמר כי האמונה על שתי דרכים. אמונה בדבר אמת. ואמונה בדבר כזב: ויזכיר דעת הסכלים הטפשים החושבים שאמונתם בדבר שקר תהפכהו להיות אמת. ושהרחקתם לדבר אמת תבטל הדבר האמתי ההוא מן המציאות. ויבאר סכלותם בזה. ויאמר שבכמוהם אמה"כ ננתקה את מוסרותימו וגו':

ענין ה יזכיר בו השערים אשר פתחם הבורא ית' לעבדיו המדברים לדעת בהם עניני תורתם ועולמם. ויאמר שהם שלשה. החוש. והשכל. והמדע ההכרחי. ויבאר כל אחד מהם. ויאמר שמלבד אלה השלשה יש לנו קהל ישראל עדת המאמינים. עוד שער רביעי והיא ההגדה הנאמנה:

ענין ו יבטל דעת האומרים שהעיון מביא לידי כפירה: ויזכיר מאמר חכז"ל שמסתכל בד' דברים כו': ואומר שלא נאמר זה כ"א במי שסומך עצמו על עיונו. כי אפשר שיטעה ולא ימצא. ואף אם ימצא ישאר בלי דת עד שימצא. אולם המעיין בשכלו שיתברר לו מה שקבלנוהו מהנביאים ע"ה. וכדי להשיב לאפיקורס. תהיה אחריתו טובה בלי ספק. ויזכיר הכתובים המביעים אותנו שנוכל להשיג העיון האמתי. ושנוכל לעמוד בו נגד המכחישים עד שלא תשאר להם שום טענה עלינו. ולפי דרכו יפליג בגודל הנס אשר היה בענין המן לכלכל המון רב כזה ארבעים שנה בארץ לא זרועה. ואומר שנס המן הוא יותר נפלא מכל הנסים:

ענין ז יזכיר שמונה סבות אשר יפילו בני אדם בכפירה וכריתה מלהאמין באותות ובמופתים:

ענין ח יזכיר ענין הספר ומספר מאמריו. ואומר שהם עשרה מאמרים:

המאמר הראשון

בשהנמצאות מחודשות ושהבורא ית"ש הוא מנהיג ובורא לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. ושהוא ראשון והוא אחרון. ואלה הם שני עקרי הדת מציאות האל. ושהוא לבדו קדמון ומה שהוא זולתו הוא מחודש מאתו ית'. וחלקתי את המאמר הזה לפתיחה וארבעה פרקים:

בפתיחה יבאר כי דרוש חידוש העולם. הוא ענין דק מאוד. וממנו אה"כ רחוק מה שהיה עמוק עמוק מי ימצאנו. ודקותו ועומקו הוא בעבור שא"א למצוא בו ענין המורגש לחוש. וע"כ כאשר יצא לנו אחר העיון. שהחידוש היה מלא דבר אין להאמין להרחיק זה. בעבור שאינו מושג לחוש התהוות דבר מלא דבר. כי טבע הדרוש מחייב זה שיהיה דק ועמוק מלהשיג אותו בחוש ולא אנחנו המאמינים בלבד אומרים כזה. אבל גם כל הפילוסופים [illegible] הדרוש. הוכרחו להודות בדבר הבלתי מושג בחוש. ויש לנו המאמינים להתבונן כי ראיותינו חזקות מראיותיהם ויש לנו תשובות על טענותיהם. ועוד לנו היתרון הגדול במה שאמונתינו נתקיימה ע"פ הנביאים ע"ה במסות באותות ובמופתים מה שלא נעשה כן לכל גוי:

פרק א יבאר שהעולם מחודש אחר שלא היה. ויביא ע"ז ארבעה ראיות פילוסופיות מהתכלית ומהחלקים. ומהמקרים ומהזמן: ויסמך כל אחד מהם בראיות הכתובים:

פרק ב יבאר שלא יתכן שהדבר יעשה את עצמו משלשה פנים. אבל שזולתו עשהו ויביא ארבעה ראיות מופתיות שהעושה אותו עשהו מלא דבר:

פרק ג יביא שנים עשר דעות פילוסופית בדרוש חידוש העולם וישיב על כל אחת מהם בטענות צודקות אמתיות:

פרק ד יבאר כמה שאלות פרטיות בענין חידוש העולם והתשובה עליהם. ויתן שלש סבות אשר בעבורם רצה הבורא ית' לבראת את העולם:

המאמר השני

בשמחדש הדברים אחד ואין יחידות כמוהו בשום פנים. ואינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל ושמרע"ה היה אב לחכמים לקודמים לפניו ולבאים אחריו. והם שלשה עיקרי הדת אחדותו ושאינו גשם ולא כח בגשם ושנבואת משה גדולה למעלה ממדרגת שאר הנביאים וחלקתיו לפתיחה ושלשה עשר פרקים:

בפתיחה יקדים שתי הקדמות הנצרכות למאמר היחוד. ויאמר כי לשתי סבות הזה ענין היחוד צריך אל יגיעה רבה ומאמרים רבים:

פרק א יאמר שאלקינו ית' הודיענו ע"י נביאיו שהוא אחד חי יכול חכם. לא ידמה לו דבר ולא לפעלי' ויביא הכתובים המורים ע"ז. ויבאר יחוד הבורא בשלש ראיות מופתיות:

פרק ב יבאר שכל טענה שיאמרו המשנים היא טענה על שהוא אחד. ויסתור דבריהם מהשכל ומהכתובים:

פרק ג יבאר מה ענין השתי שמות. ד' אלוקים. המשתמשים תמיד במקרא:

פרק ד יבאר שאלשת התוארים חי יכול חכם אינם מחייבים שום ריבוי באחדותו ית'. והם אחדות גמורה מכל צד:

פרק ה יבאר שיש אנשים שטעו בענין שלשת התוארים האלה. ויבאר מאה"כ רוח ד' דבר בי. ומאה"כ רוח אל עשתני:

פרק ו יבאר פרשת ד' קנני ראשית דרכו. ומאמר נעשה אדם. וענין שלשה האנשים שבאו לאברהם אבינו ע"ה:

פרק ז יבאר שהאנשים המזכרים בפ"ה הם ארבע כתות ומשיב על כל אחת מהם:

פרק ח יבאר שהבורא ית' עם שהוא יותר דק מכל דק הוא יותר חזק מכל חזק. וילמד זה מהנפש ומהחכמה ומהיסודות הארבעה. ויבאר שכל התוארים מעצם ומקרה אשר יתואר בהם הבורא ית' כלם הם ע"ד ההקרבה וההסברה. ואינם מורים על מה שהם מורים אצל האדם:

פרק ט יתחיל לבאר שהעצם והתשעה מקרים שאמרו החוקרים כלם הם מרוחקים מהבורא ית'. ולא תשיגוהו מדה ממדותם. ויבאר זה בארבעה פרקים ונשלמים ובסוף פי"ב יבאר ענין מרע"ה במה שאמר הראני נא את כבודך. ובפרק י' יבאר שמרע"ה היה אב לחכמים לקודמים לפניו ולבאים אחריו:

פי"ג שמציאות הבורא ית' הוא מציאות חזק אין כמוהו עם שמציאותו בלתי מושג בחוש. ויבאר איך יהיה הבורא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין ולית אתר פנוי מניה. ואיך העבר והעתיד שוה אצלו. ויאמר שכאשר תתאמת כל זה בנפש האדם תשגה באהבתו תמיד ותבוא לכמה מעלות הנזכרות שמה:

המאמר השלישי

בציווי ואזהרה ושכל דברי נביאים אמת. ושהתורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למרע"ה. ושלא תהיה מוחלפת ולא תהיה תורה אחרת מאת הבורא ית"ש. ואלה הם שלשה עיקרי הדת שהאל ית' ינבא לבני אדם. ושהתורה שהיא בידינו היא אלוהות נתונה ע"י משה ושהיא נצחית לא תשתנה ולא תומר בזולתה וחלקתיו לפתיחה ועשרה פרקים:

בפתיחה יבאר כי תחלת הטבתו ית' לברואיו היתה במה שהמציאם אחר שלא היו. ותכלית ההטבה היתה במה שהוסיף להטיב עמהם לתת להם תורה ומצות שיגיעו על ידם אל ההצלחה הגמורה והטובה השלימה ויבאר הסבה למה לא הביאם אל ההצלחה ההיא מבלתי העמים עליהם עול תורה ומצות:

פרק א יבאר איך השכל והעיון מחייב שלא יתכן שיעזוב אותנו הבורא מבלעדי התורה והמצוה:

פרק ב יבאר טעמי המצות השכליות ושאלמלא לא נכתבו ראוים הם להכתב. ויתן קצת הבנה וטעמים גם למצות השמעיות:

פרק ג יבאר שלא לבד בעבור המצות השמעיות הוצרכנו לשליחות הנביאים שיעמידו אותנו עליהם. אבל גם המצות השכליות לא ישלמו בזולת התורה המבארת דקדוקיהם ופרטיהם:

פרק ד יבאר איך התקיימה הנבואה אל הנביאים עד שידעו האנשים מהם כי רוח ד' דבר בם. ויבאר שהבורא ית' לא יהפך עולם לעולם אם לא שיודיע זה תחלה לבני אדם ויתן טעם לזה ויבאר למה בחר הבורא ית' לנבאות בני אדם. ולא בחר בשליחות המלאכים. ויבאר טעם השתוות הנביאים לשאר האנשים במאכל ובמשתה ושאר הצרכים ויתן הסבה למה שהרעות משיגות אותם כמות ורעב ושיכול וכיוצא ויתן טעם למה שאין הנבואה שורה עליהם בתמידות:

פרק ה יבאר שהנביאים היה נראה להם אות בעת נבואתם ומזה ידעו כי הדיבור הוא להם מאת הבורא. ויבאר איך יכלו החרטומים לעמוד נגד מרע"ה ואותותיו ויבאר ענין בריחת יונה הנביא מהנבואה:

פרק ו יבאר צורך ההגדות והסיפורים אשר באו בתורה. ויבאר בראיות שכליות איך היה הצורך היות בטבע האדם שיאמין בהגדה נאמנה כאלו ראה בעיניו:

פרק ז יבאר שזאת התורה המצויה עתה בידינו לא תהיה מוחלפת ולא תהיה תורה אחרת מאת הבורא ית' ויזכיר הטענות אשר טענו בזה המכחישים ומשיב עליהם בתשובות נכוחות:

פרק ח יבאר שסבת האמונה במרע"ה לא היתה בעבור האותות והמופתים בלבד. אבל בעבור שראינו מתחלה שהוא קורא אותנו לדברים המוכשרים בשכל ואינם מתנגדים אליו. ויבאר מאה"כ ויאמר ד' מסיני בא. ומאה"כ ואור בגוים שולח. ומאה"כ הנה ימים באים נאם ד' וכרתי את בית ישראל וגו':

פרק ט יבאר עשרה ענינים מהמקרא להסיר הטעות הנראה מהם בהשקפה הראשונה שאפשר שתתבטל התורה ושתהיה אחרת תחתיה. ויבאר דקדוק מלת עולם. ויאמר שהתימה הגדול עלינו במה שלא נקיים את דברי התורה אשר יגענו והשתדלנו לבאר שאחת היא ולא תשתנה:

פרק י יבאר שנים עשר ענינים תמורים במקרא שלא יתבלבלו בהם לבות בני אדם ותפסד אמונתם:

המאמר הרביעי

בעבודה ומרי והצדק וההכרח ושהבורא ית"ש יודע כל מעשי בני אדם וכל מחשבותם והוא אחד מעיקרי הדת שהאל ית' יודע עניני בני אדם ופרטיהם. וחלקתיו לפתיחה וששה פרקים:

בפתיחה יבאר שהעיקר המכוון בבריאת העולם הוא האדם והוא נכבד מהגלגלים ומכל הנמצאים:

פרק א יביא ראיות מהכתובים שהאדם יש לו יתרון על כל הנבראים. ושים לו יכולת לעשות את הטוב ואת הרע. ויאמר שיתרון האדם על הברואים הוא מבואר נגלה ממה שהוטבע בו החכמה והדעת מה שלא נעשה כן לשום נברא ויאמר שתכלית זה היתרון במין האדם היה כדי שיוכל לקיים מצותו והזכרתו ית'. וכמו שאה"כ הן יראת ד' היא חכמה וגו':

פרק ב יבאר טעם שגוף האדם קטן ונבזה בכ"ז הוא יותר יקר ויותר נכבד מהשמים וכל צבאם ומהארץ וכל אשר עליה. ויבאר צדק הבורא ית' במה שברא את האדם על הענין כאלה הזה מקוצר ימי חייו ותלאיו ותאוותיו וגמולו ועונשו ויתן פני הראות שכל אלה והדומה להם הם כלם לתועלתו ולתקנתו:

פרק ג יבאר איך היה מהכרח צדק הבורא ית' שיתן לאדם כח ויכולת לעשות את הטוב ולהמנע מן הרע ויבאר כי המעשה מבלי בחירה לא תקרא מעשה והעושה מבלי בחירה לא יקרא עושה:

פרק ד יאמר שהבורא ית' אין לו שום הנהגה במעשי בני האדם בעניני העבודה ואינו מכריח אותם לא לעבודה ולא למרי. ויבאר זה מהחוש ומהשכל ומהכתוב ומהקבלה. ויבאר השאלה הנפלאה מענין הידיעה והבחירה. ואיך יהיה הכל צפוי עם שהרשות נתונה:

פרק ה יבאר השאלה הנופלת בענין ההזכרות והציווים כי לצדיקים אין צורך ולרשעים אין תועלת ויבאר השאלות הנופלות בענין ההשגחה השלמת מבחירת האדם כמו שהוא מושגח שיאבד ממנו ממון הרבה ותשלם ההשגחה במה שיבואו עליו גנבים ויגנבו דים. וא"כ לא גנבו בבחירתם כ"א מהכרח ההשגחה. ועוד שאלות פרטיות נמשכות לזה הענין מהבחירה:

פרק ו יבאר הכתובים המורים בהשקפה הראשונה על היות האדם מוכרח במעשיו ויאמר שהם שמנה מינים ואין זה כוונתם ויבאר מאמר דהע"ה למען תצדק בדברך תזכה בשפטך:

המאמר החמישי

בזכיות ובחובות ושהבורא ית' גומל טוב למי שישמור מצותיו ויעניש למי שיעבור על מצותיו. וזה אחד מעקרי הדת שיש שכר טוב לצדיקים ועונש לרשעים. שהוא ענין השגחתו ית'. וחלקתיו לשמונה פרקים:

פרק א יבאר שמטבע הזכיות והחובות שישימו את הנפש זכות ומטונפות ויביא ע"ז ראיות מהכתובים ויאמר שאין זה דבר מתנגד לשכל. ועם שאין זה מורגש לבני אדם הוא גלוי לפניו ית'. ויבאר מאה"כ ויכתב בספר זכרון ויבאר שעיקר הגמול הוא בעוה"ב ושיגמול הבורא גם בעוה"ז כמעט יהיה לאות ולסימן אל הגמול העתיד ושהוא נאמן לשלם שכר:

פרק ב יליץ שמדרגות בני אדם בזכיות וחובות הם עשרה והמדרגה האחת עשרה הוא השוה. כלומר שמעשיו שקולים זכיותיו וחובותיו שוים. ויבאר שתי מדרגות מהעשרה והם הצדיק והרשע ויאמר שמי שעוונותיו מועטין מזכיותיו יגמול אותו הבורא ית' על עוונותיו המועטים בעוה"ז כמעט ישארו לו הזכיות המרובין לעוה"ב. וכן מי שזכיותיו מועטין מעוונותיו יגמלהו הבורא ית' בעוה"ז על זכיותיו המועט כדי שחובותיו הרבות ישארו לעוה"ב. ויבאר בזה מאמר חכז"ל כל שזכיותיו מרובין מעוונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף את התורה כלה. וכל מי שעוונותיו מרובין מזכיותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים את התורה כלה ויבאר הרבה ענינים מענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו. ויבאר מאמר האומר חובה אחת תפסיד זכיות הרבה:

פרק ג יבאר שיסורי הצדיקים בעוה"ז הם על שני דרכים ויאמר שגם הצדיק הגמור יתכן שיבואו עליו יסורים. ויאמר כי טובות הכופרים בעוה"ז הם על שני דרכים. וזאת היתה שאלת ירמיהו מדוע דרך רשעים צלחה. שרצה לדעת מהאנשים הרשעים שהיו אז בימיו מאיזה דרך מהשנים הם מצליחים. ויבאר [illegible] הכתוב

הכתוב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה :

פרק ד יבאר עוד שבעה מדרגות מהעשרה הנזכרים בפ"ג והם העובד . והממרה . והשלם . והמקלל . והחוטא והמזיד . והכופר . ובזה נשלמו ביאורי תשעה מדרגות :

פרק ה בביאור המדרגה העשירית . והוא השב בעל תשובה . ויבאר כי עניני התשובה הם ארבעה . העזיבה והחרטה ובקשת הכפרה . והקבלה על עצמו לבל יהיה שונה באולתו ולא ישוב עוד לכסלו . ויבאר מאה"כ שובה ישראל . ויתן עצה להסיר מהלבבות המחשבה הרעה מלשונו באוולת . ויאמר שהחוטא אחר התשובה אין תשובתו נפסדת . והראשונות לא יזכרו לו אם רק היתה תשובתו בלב שלם . ויאמר שאף אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות . ויעשה תשובה בכל פעם בלב שלם . כלם מחולים לו . ורק הפעם האחרון אשר לא עשה תשובה עליו נשאר לבדו בלי הצטרף המעשים הקודמים אשר עשה תשובה עליהם בלב שלם . ויבאר מאה"כ על שלשה פשעי ישראל וגו' :

פרק ו בביאור שבעה דברים המפסידים את התפלה . ויזכיר העוונות אשר אם יעשה אותה האדם א"א שלא יענש עליהם בעוה"ז . ואין תשובתו מועלת לו : ויאמר שהם ארבעה . וכן יזכיר הזכיות אשר א"א שלא יקבל האדם שכרם בעוה"ז . אף אם יכפור בעיקר ויהיה תוהה על הראשונות . ויאמר שהם שלשה . ויבאר שהבעלי תשובה הם על חמש מעלות זו למעלה מזו :

פרק ז יבאר מדרגת האדם הבינוני . ומזכיר כמה ענינים פרטים בענין העבודה :

פרק ח יבאר ענין המחשבות . ואיזה מהם מצטרפים למעשה . וידבר בהרבה ענינים פרטיים . בסוברים והם המוציאים הכתובים מפשוטם ויסברו בהם סברות . ויאמר שהם על ארבעה דרכים . האחד טוב . והאחר רע . וידבר בדיינים ושופטים ובעמי הארץ ובעניים . ובחולים . ובשיכורים . ובנגועים . ובמי שעבר השנה . ובאומר אחטא ואשוב אחטא ויוה"כ מכפר . ובמפסידי בני אדם . ובמצדיקי הרבים שהם ככוכבים לע"ו :

המאמר הששי

בעצם הנפש . במות . ובמה שסמוך לו . וחלקתיו לשמונה פרקים .

פרק א יבאר שהתחלת נפש האדם בלבו . אחר השלמת צורת גופו . ושאחר המות בעת אשר יתום מספר הנפשות אשר חייבה חכמתו ית' לבראם אז תשוב הנפש להתחבר עוד הפעם עם הגוף . ויהיה אז עולם הגמול הוא בעוה"ב . ויחקור בעצם הנפש מה הוא . ומזכיר דעות רבות בענין מהות הנפש ומשיב עליהן :

פ"ב בביאור מאה"כ מי יודע רוח בני אדם וגו' :

פרק ג בזכרון דעת האומרי במהות הנפש ויאמר שהיא מקבלת אור כמו הגלגלים . ושעצמותה יותר דק מהגלגלים ויביא ראיות מהשכל ומהכתובים . ויוסיף לחזק מה שאמר בביאור הכתוב מי יודע וגו' . ויבאר שהנפש חכמה לעצמה מבלתי עזר מהגוף . ויבאר חמשה שמות הנפש שהם נפש רוח נשמה חיה יחידה ויאמר שהלב הוא משכן הנפש :

פרק ד יבאר צדק הבורא ית' . במה ששם את הנפש הנכבדת הזאת בגוף הפחות והנבזה הזה . ויעיר שאלות הרבה הנופלות בזה :

פרק ה יבאר שהגמול הוא לנפש ולגוף יחד . ומביא דעות הרבה בזה ומשיב עליהן . ומזכיר מאמר חכז"ל אם בא אדם לומר יכולין גוף ונשמה להפטר מן הדין כו' :

פרק ו יבאר ענין קץ ימי חיי האדם : ויאמר שלפעמים יוסיף הבורא ית' על הקץ המוטבע ולפעמים יחסר באופן שהנות רשעים תקצורנה ויראת ד' תוסיף ימים :

פרק ז בביאור מהות המות . ואיך תפרד הנפש מהגוף . ויאמר שאחר הפרדה היא גנוזה תחת כסא הכבוד עד עת הגמול ואז יחבר הבורא ית' אותה עם הגוף ויגמול שניהם יחד :

פ"ח בענין גילגולי הנפשות :

המאמר השביעי

התחיית המתים אשר הוא העיקר הגדול מעקרי הדת והוא הנכבד שבמועדי בני ישראל אשר יעדם הבורא בו בעת הישועה וחלקתיו לתשעה פרקים

פרק א יבאר שענין תחה"מ בעת הישועה הוא ענין אמת ויציב . ומי שהבטיח אותנו בזה . הוא יכול על זה בלי ספק . ואינו מהדברים הנמנעים אשר לא תפול עליהם היכולת ומביא ראיות לקוחות מהטבע על זה :

פרק ב יבאר שאין שום טענה מהשכל נגד ענין תחה"מ . עד שנהיה מוכרחים להוציא הכתובים המועדים בה מפשוטם :

פרק ג בביטול הראיות מהכתובים אשר הביאום המכחישים להרחיק ענין תחה"מ :

פ"ד בהבאת הראיות מהכתובים לקיים ענין תחה"מ :

פרק ה בביטול דעת הסוברים המוציאים את הכתובים המיעדים ענין תחה"מ מפשוטם . ויאמר שהסובר בהם יתחייב לסבור גם בסיפור מעשי בראשית . ובכל האותות והמופתים ובכל המצות השמעיות . ויהיה הכל משל והבר יצא בזה מכלל ישראל :

פ"ו בביאור שירת האזינו על סדרה :

פרק ז בהבאת הראיות מדברי חכז"ל על ענין תחיית המתים :

פ"ח בביאור עשר שאלות הנופלות בענין תחיית המתים :

פרק ט בציור התפארת והסוד והסדר אשר יהיה בעת אשר ישיבו אדמת עפר יקיצו . ושהאומה תגוח ותתיישב דעתה באמונת ענין תחה"מ בעבור שבעה דברים אשר זכרם שם :

המאמר השמיני

בגאולה האחרונה וביאת משיחנו שזה אחד מעקרי הדת וחלקתיו לתשעה פרקים :

פרק א בזכרון הכתובים המיעדים את גאולתינו ופדות נפשינו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים . ויאמר שמורה הגאולה יתחייב מפנים רבים אשר זכרם שם :

פרק ב יבאר שאריכות הגלות אינו בעבור שהבורא ית' אינו יודע בצרותינו . ולא בעבור שאינו נפרע לנו מצרינו . ולא בעבור שאינו מרחם עלינו . אבל הבורא ית' שם לשעבודנו שני זמנים . האחד זמן התשובה . והשני זמן הקץ : ואיזה מהם שיקדים תתחייב בו הגאולה :

פרק ג בביאור הקץ הנזכר בדניאל . ויפרש שלשה הזמנים אשר זכר דניאל בענינו :

פרק ד יבאר שלא בלבד בגאולה האחרונה של הספק מזכרון שלש זמנים בהגיעה אבל שגם בגלות מצרים נזכרו שלש זמנים . פעם הוא ארבע מאות שנה . ופעם ארבע מאות ושלשים שנה . והוא מאתים ועשר שנים . וכן בגלות בבל פעם הוא כ"ב שנה . ופעם הוא שבעים שנה . וכאשר לא הזיק השתנות האמונה במצרים ובבבל . כן לא יזיק בגאולה האחרונה :

פרק ה יבאר שאם יושלם זמן הקץ ואנחנו עדין לא שבנו בתשובה . אזי ישלח לנו הבורא ית' את משיח בן יוסף מאחז . ויגרום עם האויבים ויהרג . ואז יתחדשו על העם צרות רבות ורעות . ויתבררו הפושעים והמורדים מהם ואז יבוא בן דוד ויגאלנו . ואומר ישתבח מי שהגביר חסדו עלינו בהקדמת זכרון הצרות האלה למען לא תפגענה אותנו פתאום ותישאנה אותנו :

פרק ו יבאר שאם ישובו העם קודם השלמת זמן הקץ : לא תהיינה הצרות הנזכרות ולא משיח בן יוסף אבל יבוא בן דוד פתאום ויגאלנו . ויזכיר הרבה ענינים נפלאים אשר יהיו בעת הגאולה ואחריה . יראו עינינו וישמח לבנו ובכל ברכות מהכתובים :

פרק ז בהריסת היסוד אשר בנה עליו דעת האומרים שהלא המועדים והנחמות היו בבית שני והכל כבר עבר :

פרק ח אחר עקירת יסוד הבנין ישוב להשיב עליהם בהמשה עשר ענינים :

פרק ט בביאור פרשת שבועים שבעים הנזכרת בדניאל :

המאמר התשיעי

בגמול ועונש הנצחיים · וחלקתיו לעשתי עשר פרקים :

פרק א בהבאת ראיות שכליות שא"א שיהיה הגמול והעונש בעוה"ז . אבל שהבורא ית' יברא מדור מיוחד לעת הגמול . ובו יגמול טוב למי ששמר מצותיו . ויעניש למי שעבר על מצותיו :

פרק ב יביא ששה ענינים מהכתובים המורים שא"א שיהיה הגמול והעונש בזה העולם :

פ"ג בזכרון עוד שבעה שרשים מהכתובים המורים על זה :

פרק ד בזכרון דברי חכז"ל בזה . ויזכיר דברי אונקלוס בפסוק וירא ראשית לו . ובפסוק יחי ראובן :

פרק ה בזכרון שלשה עשר שאלות הנפלאות בעניני העוה"ב והם א מהות הגמול · ב מהות העונש . ג מהות המקום אשר בו יהיה הגמול והעונש . ד מהות הזמן אשר יהיה אז : ה איך יתחייב שיהיה הגמול נצחי . ו איך יתחייב שיהיה העונש נצחי . ז אם גמול מצוה אחת ועונש עבירה אחת הוא לגמול מצות הרבה ועונש עבירות הרבה . ח אם יש שם הפרש בין צדיק לצדיק ובין רשע לרשע . ט מי מהרשעים הראוי לעונש תמידי . י אם יתקבצו הצדיקים והרשעים לראות זא"ז · יא אם יש שם עבודה . יב אם יתכן שיבחרו אז הצדיקים במרי לא בעבודה . יג מה יהיה גמולם על העבודה אשר יעבדוהו אז . ויבאר כל אלה בששה פרקים נמשכים :

פרק יא יבאר כמה מהחכמה בהעלמת מהות הגמול מן האנשים . ויאמר שבזמן הישועה שאז יפנו הלבבות לקבל החכמה . ויזדככו הטבעים לקבל התבונה . אז יגלה אוזן האנשים להשיג ולדעת מהות הגמול ומתן שכרן של מצות :

המאמר העשירי

מה הטוב לאדם לעשותו בעוה"ז · וחלקתיו לפתיחה ותשעה עשר פרקים :

בפתיחה יבאר שהאחדות הגמורה אינה כ"א לבורא הכל ית' . וכל הנבראים כלם הם מחוברים ומורכבים מענינים שונים :

פרק א יבאר כי כמו שאין אחד מהנבראים שלא יהיה מורכב מענינים רבים כן לא יתכן שיתנהג האדם במדה אחת כל ימיו . ורק מהתקבצות המדות השונות בערך שוה יהיו עניני האדם מתוקנים :

פרק ב יבאר שהאדם צריך לחכמה יתירה בהנהגותיו . באופן שימשיל כח שכלו על תאוותו וכעסו . ואז יהיה מאושר :

פרק ג יבאר איך שהע"ה בספר קהלת התעסק בזה להורות לנו הדרך הטוב והישר בהנהגת האדם :

פרק ד יציע שלשה עשר ענינים בהתנהגות האדם . ויבאר איך טעו אותן האנשים אשר בחרו להתנהג רק באחד מהם והניחו השאר ויבאר האחד מהם בזה הפרק . והוא שער הפרישות :

פ"ה שער אכילה ושתיה :

פ"ו שער המשגל :

פ"ז שער החשק :

פ"ח שער קיבוץ הממון :

פ"ט שער הבנים :

פ"י שער ישוב העולם :

פי"א שער החיים :

פי"ב שער אהבת השררה :

פי"ג שער הנקמה :

פי"ד שער החכמה :

פט"ו שער העבודה :

פט"ז שער המנוחה :

פי"ז יבאר איך האדם הוא מחויב שיתקבצו כל השלשה עשר ענינים האלה בהנהגותיו . ושיהיה הקיבוץ על ערך ומזג שוה . ואז יהיה מאושר :

פי"ח בזכרון מזגי המוחשים קצתם עם קצתם לתועלת האדם :

פי"ט יבאר שהכלל העולה מדבריו בענין הנהגת האדם הוא תמצית מה שזכר שהע"ה בספר קהלת בשלש מקומות . וזוכר המקומות ההם ומבאר אותם :

תמו מאמרי הספר הנכבד הזה והם עשרה . כי אין דבר שבקדושה פחות מעשרה . ופתיחותיהם ופרקיהם ק"ב סימן להם אמונה :

הספר האמונות והדעות דפוס קושטאנדינא שנת שב"ב בראש הספר קודם הקדמת המחבר . נמצא שם שיר קטן . כפי הנראה הוא מהמעתיק ה"ר יהודה אבן תבון זצ"ל וזה לשונו

גשה אלי אחי חכמות וחדות . גשה נא לאבול מגדי תבונות .
אשר ארו לך שפתי יהודה . בנו שאול בספר האמונות .

ספר האמונות והדעות לרבינו סעדיה ז"ל

הקדמת המחבר

א אמר יהודה בן שאול פתח מחברו ואמר. ברוך י"י אלהי ישראל אשר לו יאות (א) עין האמת הברורה. (ב) המאמת למדברים מציאות נפשותם אמת ברורה. ומצאו בה מוחשיהם מציאה ברורה. וידעו בה ידיעותם ידיעת צדק. נסתלקו בה מעליהם השבושים. וסרו עמה הספקות. ונצללו להם הראיות. (ג) והזדכו להם המופתים. (ד) וישתבח על כל ספור נעלה לתהלה:

ב ואחר מה שפתחנו בו מתהלת אלהינו ושבחו במאמר קצר אני מקדים לספר הזה (א) אשר כוונתי לחברו הודעת סבת נפילת הספקות לבני אדם בדרושיהם ואופני הסרתם עד שתשלם הגעתם אל הדרוש (ב) ושלוט קצתם על קצתם עד אשר קיימו אותו אמתות כפי מחשבותם וסברתם. ובאלה ים אעזר (ג) לגלותם מעלי עד אשר ישלם לי מה שאגיע בו אל עבודתו. כאשר שאל אותו חסידו באמרו (תהלים קי"ט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ורצוני (ד) לשום את זה עם דברי הספר כלו מאמר קרוב ולא רחוק מהדברים הקלים ולא הקשים (ה) משרשי הראיות והטעם ולא (ו) מסעפותם לבעבור יקרב דרכו

שביל האמונה

א (א) **עין האמת**. ענין האמת. עין וענין נרדפים אל ענין אחד אצל המעתיקים. ותמצא כזה עוד במאמר השלישי פ"ד ע"ש ובביאורי אות ג'. ואפשר שנמשכו בזה אחר לשון הערבי אשר מלת עין תורה אצלה על מבחר הדבר ועיקרו. כמוזכר בשו"ת הרדב"ז ח"א (סימן נ"ח). וז"ל כבר ידעת כי מבחר הדבר הוא עינו. כמו עיני העדה ורבים כאלה. וכן הלשון מורגל בערבי ע"כ. וחכז"ל השתמשו ג"כ במלת עין על זאת הכוונה. אמרו מלוה להוצאה נתנה שאלה הדרה בעינה. כלומר שחוזרת בעצמותה לידי המשאיל. ואין השואל רשאי להחליפה באחרת וכיוצא בזה הרבה בדבריהם: (ב) **המאמת למדברים כו'**. כלומר שחלק מחכמתו לעבדיו המדברים. עד שהמושכלות אשר ימצאו בנפשותם. הם אמתיות באמת ברורה ואין שום ספק באמתתם. וכה כלומר בהאמת הברורה ההיא אשר בשכלם מצאו גם את מוחשיהם מציאה ברורה. כי השכל שופט על אמתת המוחשים. יען שמטבע החוש שיפול בו הטעות לסבה מן הסבות. כטעות הרואה אשר ביאור שזכרו החוקרים וכיוצא. וכמו שזכר לואהמו בדברי שיריו באמרו אכן אגנה היא זאת אל עינינו כי עין בשרים רואה ע"כ אמת בדבר כזב ימירו. שור נא קנה משוש אל תוך המים רק מעוות ומעוקל מראהו. ולבבך יודע כי באמת ישר הנהו. פני ותלמי אך כנמלים תראה מתוך זכוכית אם פניו (פני הזכוכית) יושקעו. ויהי להפך אם (פני הזכוכית) רמו גבהו ע"כ. ויכונו בני אדם בשם מדברים. בעבור שזה הבדלם המיוחד מכל החי אשר על פני האדמה. עיין מדבר בבמ"ז: (ג) **והזדכו**. מלשון זכוכית ונקיון. ונקיון דבר זך. (ד) **על כל סיפור כו'**. ישתבח מי שהוא נעלה ומרומם לתהלה. על כל סיפור ותואר שיגבה עליו. וכיוצא בזה אמר בסוף המאמר השני וז"ל וכל מה שיספרו עליו המספרים וישבחוהו בו המשבחים הוא נעלה וגדול ומרומם מהכל. כמ"ש ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. ועיין מלות הגיון להרמב"ם ז"ל שער ח'. שהנושא יקרא בלשון הערבי התחלה והנשוא יקרא סיפור ההתחלה. כאמרך ראובן חכם הנה ראובן הוא ההתחלה. וחכם הוא סיפור ההתחלה. וזאת היא הוראת סיפור וסיפורים בדברי הספר הזה בהרבה מקומות. כ לומר תואר ותוארים או נשוא ונשואים. ושמור זה כי לא אכפיל הדברים:

ב (א) **אשר כוונתי לחברו כו'**. ר"ל לפני ספרי זה אשר היתה עיקר כוונתי אליו. אני רוצה עתה להקדים ולהודיע הסבות אשר בעבורם יפלו הספיקות בלבות בני אדם בתחלת עיונם: ואודיע האופנים אשר בם יוכלו להסיר הספיקות מלבותם. עד שיוכלו להגיע אל דרושיהם באמת ברורה: (ב) **ושלוט קצתם על קצתם כו'**. כי לפעמים א"א להסיר את כל הספיקות הנופלים בדרוש. עד שתהיה ההגעה אל הדרוש באמת ברורה באין עוד שום ספק. ואז הם מוכרחים להבחין בין הספיקות ולהשליט קצתם על קצתם באופן שיסורו הגדולים מפני לחוש על הקטנים. עד אשר יקיימו האמתות כפי מחשבתם וסברתם. כי הדבר הנלמד בזה האופן. לא נוכל לומר עליו שהוא אמת ברורה. יען שכבר יוליד שהאומר ספק הנתחינו יבאר את הספיקות הגדולים והקטנים יחד עד שגביה מוכרחים להודות לדבריו. וע"כ יהיה הדבר אשר כזה רק אמת לפי המחשבה והסברא כל עוד שלא נתבאר הספק: (ג) **לגלותם מעלי כו'**. לגלול מעלי הספיקות. עד אשר ישלם לי הדרוש אשר בו ועל ידו אוכל להיות מהעובדים אותו ית': (ד) **לשום את זה עם דברי כו'**. ר"ל כי הענין הנזכר מהודעת סבת נפילת הספיקות ואופני הסרתם. וגם דברי כל הספר כלו. רצוני לשום אותם במאמר קרוב לשכל לא רחוק: (ה) **משרשי הראיות והטעם**. לא אבאר בהקדמתי זאת בספרי זה כ"א שרשי הראיות ואופני הטעמים ואמית הענפים כלומר הפרטים: (ו) **מסעפותם**. לשון סעיף

דרכו ויקל טרחו ויישר למודו ויגיע בו מבקשו אל הצדק והאמת. כמו שאמ' החכם (ז) על החכמה כשהיא קרובה (משלי ב') אז תבין צדק ומשפט ומישרי' כל מעגל טוב:

ואודיע תחלה סבת נפילת הספיקות לבני אדם. ואומר כי המושכלות (ח) מפני שהיו יסודותם מושמים על המוחשים והיו הדברים המושגים בחוש נופלים בהם הספיקות בא' משני סבות. וזה אם מפני קוצר ידיעת הדורש בדרושו או מפני שהוא מקל על עצמו ומניח העיון וההשתכלות. כאדם שמבקש את ראובן ונסתפק לו בא' מב' דברים אם בעבור שאין יודע אותו ואפשר שיהיה לפניו ולא יכירנו או שיהיה זולתו ויחשוב שהוא הוא או מפני שהוא מקל על עצמו ומבקש אותו בקלות ורפיון לב ובעבור זה לא יתברר לו. (ט) ג"כ הדברים המושכלים יפול בהם הספק לאחד משתי סבות האל. אם מפני שמבקש המדע השכלי אינו יודע אופני הראיות (י) ומשים הראיה לא ראיה ומשים ג"כ מה שאיננה ראיה ראיה. או שהוא יודע דרך העיון אך הוא מקל על עצמו וממהר לגזור על הידוע קודם השלמת מלאכת העיון בו. וכ"ש אם יתקבצו באדם ב' הדברים יחד ר"ל שלא יהיה בקי במלאכת העיון ועם זה איננו ממתין עד שישלים מה שהוא נודע ממנה כמשפט. ויהיה רחוק מבקשתו או (יא) בענין יאוש. ואמר החכם (יב) בראשונים מן הנזכרים (תהלים פ"ב) לא ידעו ולא יבינו: ובאחרונים מהם (יג) יודע מבין (נחמיה י') (יד) וכל שכן אם יצטרף אל שני הדברים האלה דבר שלישי והוא שיהיה המבקש לא ידע מה יבקש כי אז יהיה יותר רחוק מן הדבר עד שיקרה לו האמת או ימצאהו ולא ירגיש בו. והוא כמי שאינו בקי במלאכת המשקל ולא דמות המאזנים והאבנים ולא כמה זוזים יש לו אצל המחוייב לו אפי' היה המחויב לו פורעו משלם לא היה מתברר לו שפרעו מה שהיה חייב לו (טו) ואם יקח ממנו פחות ממה שהוא חייב לו גם הוא חושב שהונה אותו. וכמו שיהיה זה הענין בשנים התובע אחד מהם את חברו כן ענין הדורש לשקול לעצמו ואיננו יודע כלי השקילה ולא הכמות השקולה. (טז) ומשלו עוד במי שהוא מקבל ממון לעצמו או לזולתו (יז) ברצוי עצמו והוא אינו בקי במלאכת הרצוי ויקח פעמים רבות המעות

שביל האמונה

סעיף וענף: (ז) **על החכמה כשהיא קרובה**. דעת הגאון ז"ל כי רק על החכמה הקרובה להבין. רמז החכם במה שאמר. כל מעגל טוב. כי המעגל והשביל הטוב אל החכמה הוא כשהוא קרוב להבין ואיש נולל בעומק: (ח) **מפני שהיה יסודתם כו'**. כי התחלת המושכל בנוי על המוחש. וכמו שזכר זה הגאון ז"ל גם להלן בהקדמתו זאת ענין ה' עיי"ש: (ט) **ג"כ הדברים המושכלים כו'**. כלומר כמו שהוא במוחשים שהם יסודי ההשכלה. כן הוא ג"כ בדברים המושכלים אשר הם בנוים עליהם. ויפול בהם הספק בעבור אותן שתי הסבות עצמן. וכיוצא בזה כתב גם הרב המורה בפל"ב מהראשון כי לבעבור שהשכל נתלה בחומר. יקרה להשגות השכליות דבר דומה למה שיקרה אצל ההשגות החושיות עיי"ש: (י) **ומשים הראיה כו'**. מה שהוא ראיה משים אותה לא ראיה. ומה שאיננה ראיה משים אותה ראיה. דומה למאמרנו אצל המוחשים. שאפשר שיהיה לפניו ולא יכירנו. או שיהיה זולתו ויחשוב שהוא הוא: (יא) **בענין יאוש**. שיכבד עליו העיון ויתיאש מהשיגו עוד: (יב) **בראשונים מן הנזכרים**. כלומר הראשונים במדרגה לאלה הנזכרים: (יג) **ובאחרונים מהם**. כלומר האחרונים מאלה הנזכרים. והם אשר התקבצו בהם שני הדברים יחד שאינם יודעים וגם מתעצלים להמתין ולסבול עול ההשלמה: (יד) **וכש"כ אם יצטרף כו'**. ר"ל כי מלבד שני הדברים האלה אשר הם גם במוחשים: שהם קוצר ידיעת הדורש בדרושו. והעצלות בבקשת הדבר בעיון והשתכלות. הנה אצל הענינים המושכלים יוכל להצטרף אל שני הדברים האלה עוד דבר שלישי. והוא שלא ידע המבקש מה הוא מבקש. כאלו תאמר כי גם שיודע בהנחה שהריבוע המיתר אשר לזוית הנצבת כולל בתוכו כל שני הריבועים מהצלעות מקיפי הזויות. בכ"ז אם לא יהיה בקי בחכמת המדידה. וגם בקשתו המופת על זה תהיה בעצלתים א"א לו שימצאהו. וכש"כ אם לא ידעהו גם בהנחה. כי אז יוכל להיות שימצא אותו ולא ידע שזה הוא. ולדעתי רומז בזה הגאון ז"ל כי רק קהל המיחדים המאמינים אשר כבר נתבאר להם היחוד והאמונה מפי הנביאים ע"ה בהנחה מקוימת באותות ובמופתים. יאות להם לחקור ולעיין בשכלם בעניני היחוד והאמונה. ובלבד שתהיה ידיעתם אופני העיון ידיעה שלימה. וגם יסבלו עול השלמתו. כי הם מבקשים ויודעים מה הם מבקשים. משא"כ הכופרים והבלתי מאמינים שהם מבקשים ואינם יודעים מה הם מבקשים. וע"כ האמת רחקה מהם: (טו) **ואם יקח ממנו פחות כו'**. כלומר ואם יהיה הוא הלוה. והמלוה יקח ממנו פחות ממה שהוא חייב לו. הוא יחשוב שהמלוה הונה אותו: (טז) **ומשלו עוד**. ונוכל למשול אותו עוד: (יז) **ברצוי עצמו**. ידיעת המטבעות ובירור היפות מהרעות תקרא רצוי. והגאון ז"ל הוסיף שאת משלו אל הרצוי. בעבור שהכתוב ג"כ דמהו אל הרצוי כמו שיבוא. ולמען הודיע אותנו שהכתוב קורא לאשר ידיעתו מעוטה או סבלו מעט בפעיה. וזה בעבור הריסתם לעיין במה שהוא מופלא מהם ואין בכח שכלם להשיגו. או בעביר עצלותם להשלים

המעות הרעות ויניח הטובות. וכן אם יהיה בקי במלאכה אם לא יסתכל בטוב. (יח) וכבר דמה הכתוב רצוי דברי הצדק ברצוי הממון באמרו (משלי י') כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט. ושם אשר ידיעתם במלאכת הרצוי מעטה או סבלם מעט רשעים מפני שהם חומסים האמת כאשר אמר (משלי שם) לב רשעים כמעט. ושם המרצים צדיקים (יט) בעבור סבלם וידיעתם בהקדמתו כסף נבחר לשון צדיק. ואין החכמים משובחים והספקות מסתלקות מעליהם כי אם בסבלם עול ידיעת תכלית חלקי המלאכה (כ) אחר ידיעתם אותה כמו שאמר החכם (איוב ל"ב) הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונותיכם עד תחקרון מילין. ואמר דוד (תהלים קי"ט) ואל תצל מפי דבר אמת (כא) עד מאד:

ואשר הביאני אל הדבר הזה הוא מה שראיתי רבים מבני אדם באמונתם ודעותם מהם מי שהגיע אל האמת והוא יודע אותה ושמח בה וכן אמר הנביא (ירמיה ט"ו) נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי. ומהם מי שהגיע אל האמת והוא מסתפק בה ואיננה מתאמתת אצלו ולא מחזיק בה וכן אמר הכתוב (הושע ח') אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו. ומהם מי שלא מתאמת אצלי ומחזיק בה והוא אומר השקר (כב) וחושב שהוא אמת (כג) והוא מחזיק בשוא ומניח השוא ועליו נאמר (איוב ט"ו) אל יאמן בשוא נתעה כי שוא תהיה תמורתו. ומהם מי שמנהיג את עצמו בדעת מן הדעות זמן ואחר כך מאסו בעבור דבר שראה בו והעתיק ממנו אל דעת אחרת אחר זמן ומאסו בעבור דבר שהיה מגונה בעיניו בו ואח"כ העתיק ממנו אל דעת א' אחר זמן ועזבו בעבור ענין שהפסיד אותו בעיניו וזה בהתהפכות כל ימיו. ומשלו במי שרוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך אליה והוא הולך פרסה ואח"כ נבוך בדרך וישוב וילך בדרך אחרת פרסה ויהיה נבוך בה וישוב. וכן בשלישית וברביעית וכן אמר הכתוב (קהלת י') עמל הכסיל תיגענו כי לא ידע ללכת אל עיר:

וכאשר עמדתי על השרשים האלה ורוע סעיפותם כאב לבי (כד) על מיני מן המדברים והתעוררה נפשי לעמנו בני ישראל ממה שראיתי בזמני מרבים מן (כה) המדברים המאמינים אמונתם בלתי זכה ודעותם אינם ברורים והרבה מהמכחישים מתגדלים בהפסד ומתפארים על אנשי האמת (כו) והם התועים. וראיתי בני אדם כאלו טבעו בימי הספקות וכבר כסו אותם מימי השבושים ואין (כז) צולל שיעלה אותם ממעמקיהם (כח) ולא שוחה שיחזיק בידם (כט) וימשם (ל) והיה אצלי ממה שלמדני אלהי מה שאוכל לסמוך אותם בו וביכלתי ממה שחנני מה שאשימהו להם למסעד. וראיתי כי (לא) הועילם בו חובה עלי והישירם אליו מן הדין עלי וכמו שאמר הנביא (ישעי' נ') יי אלהים נתן לי לשון למודים

לדעת

שביל האמונה

להשלים חוקי העיון אשר יבזו עליו. וקורא אל היודעים והסובלים צדיקים. ושם אשר יאות להם העיון במושכלות. כי אחרי ידיעתם וסבלם ישיגו האמת הברורה מבלי שום ספק כלל. והנה גם וראה בספר המורה בפל"ד מהראשון מה שהאריך בזה ויודעם לך כי כל דבריו הם מתאימים לדברי הגאון ז"ל אלה: (יח) וכבר דמה הכתוב כו'. גם חכז"ל דמו רצוי דברי הצדק ברצוי הכסף. כאמרם (סנהדרין סח) הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן. כלומר הרבה ספיקות יש לי ואין לי מי שיפרשן: (יט) בעבור סבלם וידיעתם. היודעים מלאכת הרצוי וסובלים עולה. קורא אותם צדיקים בהקדמת הכתוב. כאמרו כסף נבחר לשון צדיק. כלומר דברי הצדיק הם ככסף נבחר במלאכת הרצוי. ואשר ידיעתם מעוטה או שסבלם מיעוט. קורא אותם בסוף הפסוק רשעים. כאמרו לב רשעים כמעט. כלומר או שידיעתם מעוטה או סבלם מעט: (כ) אחר ידיעתם אותה. אחרי שידעים היטב אופני המלאכה סובלים גם עולה ואינם מתעצלים מלעסוק בה בתכלית השלימות: (כא) עד מאוד. כלומר על השגת דבר אמת אסבול עד מאוד: (כב) וחושב שהוא אמת. אינו יודע שהוא שקר ומחשבו לאמת ומחזיק בו עם שאינו מתאמת בשכלו: (כג) והוא מחזיק בשוא ומניח השוא. כלומר שהוא מחזיק בשוא ואומר אותו בהנחה עם שלא נתברר בשכלו. ויותר נראה שיש כאן טעות וצ"ל והוא מחזיק בשוא ומגיעו השוא. ור"ל שגמולו יהיה כמפעלו כי בשוא החזיק ושוא תהיה תמורתו. כלומר שיופסד ויעדר: (כד) על מיני מן המדברים. על מין אלו מן המדברים שהם אחינו בני ישראל: (כה) המדברים המאמינים. האנשים המאמינים שהם בני ישראל: (כו) והם התועים. כלומר שהתפארותם בשקר. כי הם התועים ולא אנשי האמת: (כז) צולל. הוא היודע לצלול במים אדירים ולרדת לעמקי התהום. מלה"כ צללו כעופרת במים אדירים: (כח) שוחה. היודע לשחות ולשוט במים: (כט) וימשם. ויוציאם מלה"כ ימשני ממים רבים: (ל) והיה אצלי כו'. כלומר וממה שלמדני אלוקי מן החכמה. כבר נמצא אצלי שיעור מספיק לסמוך את המסופקים האלה. וכבר יש יכולת בחכמתי אשר חנני ד' להיות להם למסעד: (לא) הועילם בו חובה עלי כו'. חובה עלי להועילם בזה הדבר הנמצא אצלי:

ומן

(לב) לדעת לעות את יעף דבר. (לג) וגם מה שאני מתודה בקצור חכמתי שאיננה תמימה ובחסר ידיעתי שאיננה שלימה ואינני חכם מכל בני דורי (לד) אך כפי יכלתי והשגת שכלי. וכמו שאמר הנביא (דניאל ב) ואנא לא בחכמה דאיתי בי מכל חייא וגו'. (לה) ועם זה אינני מתיאש שיצליחני אלהי ויצילני ויחנני במה שידע מכוונתי ומצפוני במה שבקשתי לא כפי פעלי ויכלתי וכמו שאמר חסידו (דה"י א' כ"ט) ידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב ומישרים תרצה:

ואני משביע באלהים בורא הכל כל חכם לב שיעיין בספר הזה ויראה בו שום טעות שיתקנה או מלה מסופקת שישיבנה אל הישרה ואל יעכבהו מזה ענין (לו) שאין הספר שלו או שאני הקדמתיו לגלות (לז) מה שלא נזדמן לו. כי לחכמים חמלה על החכמה. והם מוציאים לה חנינה. (לח) כחנינת אנשי הקרבה. וכאשר אמר (משלי ז') אמור לחכמה אחותי את. (לט) אעפ"י שהכסילים חומלים על סכלותם ואינם מניחים אותה כמו שאמר (איוב כ') יחמול עליה ולא יעזבנה:

ואחרי כן אשביע על כל מבקש חכמה שמעיין בו בשם הבורא יתברך שיכוין את לבו בעת שיקראהו ויכוין בו כוונתי ויעזוב התואנה והערבוב עד שתשלם לו הטובה ותתום לו התועלת (מ) באומץ מי שלמדנו מה שמועיל לנו כאמרו (ישעיה מ"ח) אני י"י אלהיך מלמדיך להועיל וגו'. וכאשר ינהג החכם והתלמיד בספר המנהג הזה יוסיף בו המאמין אמונה ויסתלק הספק מעל המסתפק וישוב המאמין בקבלה להאמין בעיון ובהבנה ויעמוד הטוען בשקר ויתייסר המתעקש (מא) המתאנה (מב) וישמחו הצדיקים הישרים כאמרו (תהלים ק"ז) יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי י"י. ובזה ייטבו מצפוני בני אדם ותזך תפלתם (מג) כאשר יהי' עמם בלבם גוער בם על התעות ומעיר אותם על הנכונה וכאשר אמר החסיד (תהלים קי"ט) בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך. ותתקיים אמונתם בעסקיהם ותמעט קנאת קצתם בקצתם על עניני העולם ויבאו כלם לפני אנשי החכמה ולא יטו אל דבר אחר ותהיה להם תשועה וטובה ורחמים כאמרו (ישעיה מ"ה) פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני אל ואין עוד. כל זה יהיה עם הסתלקות הספיקות והסרת השבושין ותתפשט הידיעה באלהים ובתורתו כהתפשט המים בחלקי הים כמו שאמר (חבק' ב) כי תמלא הארץ (מד) לדעת את כבוד י"י כמים יכסו על ים:

ואולי

שביל האמונה

ומן הדין: עלי להיישירם אל האמת הידוע אצלי: (לב) לדעת לעות את יעף דבר. כלומר מה שנתן לי ד' לשון למודים. הוא כדי לדעת לעות דבר את מי שהוא עיף וצמא לשמוע: וענין לעות דבר. כלומר שאדע לומר דבר בעתו. ונלמד מזה כי החכמה הנתונה לאדם. אינה רק לו לעצמו. כ"א להועיל גם לאחרים. (לג) וגם מה שאני מתודה כו'. כלומר וגם זאת חובה עלי להודיעם מה שאני מודה שחכמתי קצרה: (לד) אך כפי יכלתי והשגת שכלי. כי עם שאני יודע מקוצר חכמתי בכ"ז כפי יכלתי והשגת שכלי אין אני בן חורין להפטר מזה: (לה) ועם זה אינני מתיאש כו'. ר"ל כי מלבד שאני חייב בזה כפי יכלתי. אני מקוה עוד כי במה שיודע אלוקי מכוונתי הטובה יצליחני ויחנני להעמידני על האמת הברור במה שבקשתי. יותר מכפי פעלי ויכלתי והשגת שכלי. וזה בעבור שבוחן לבות ד' ויודע שכוונתי להועיל ולהיישיר. עם מה שזה הוא רצונו ית'. כמ"ש חסידו ומישרים תרצה. ואפשר לומר כי הגאון ז"ל כוון בדבריו אלה. שעם זה שאמר דניאל כי לא מרוב חכמתו נתגלה לו החלום: כ"א בעבור שרצה הבורא ית' שאחד מבני אדם יודיע אותו אל המלך. א"כ גם הוא בוטח ואינו מתיאש. שהבורא ית' הרוצה בהיישרת בני אדם. יצליח אותו בהיישרתו יותר מכפי חכמתו ויכלתו: (לו) שאין הספר שלו. ולא ירצה לפרוש במה שהוא פועל אחרים ואינו שלו: (לז) מה שלא נזדמן לו. כלומר שלא תרע עינו בקנאתו על מה שנזדמן הענין לי ולא לו: (לח) כחנינת אנשי הקרבה. כמו שיחוננו אחי משפחה אחת זה את זה: (לט) אע"פ שהכסילים כו'. כלומר עכ"ז אבקש ממנו שיתחכם הפעם ולא יחמול על סכלותו וקנאתו: (מ) באומץ מי שלמדנו כו'. ר"ל כי אם יכון בזה מה שכוונתי אנכי. והיא בקשת האמת ויעזוב התואנה. אז תתום לו התועלת בעזרת האל המלמד לאדם דעת: (מא) המתאנה. המבקש תואנות ועלילות. כמו (מלכים ב ה) מתאנה הוא לי: (מב) וישמחו הצדיקים הישרים. כאשר יעמוד הטוען בשקר ויקפוץ פיו מטענותיו. ויתיסר המתעקש והמבקש עלילות. ולא יזידון עוד. אז ישמחו הישרים כמ"ש יראו ישרים וישמחו. בעבור וכל עולה קפצה פיה: (מג) כאשר יהיה עמם בלבם כו'. כאשר יכניסו את דברי הספר בלבם וילמדו אמרותיו. כבר יהיה בלבם ענין הגוער בם לבל יתעו מן הדרך הנכונה. ויעורר אותם אל הרצוי והנכון. וכאשר יהיה עמם בלבם הענין הזה הגוער בהם. ישבו מצפוני בני אדם ותהיה תפלתם זכה וצלולה: (מד) לדעת את כבוד ה' כו'. כפי הנראה מדברי הגאון ז"ל אלה. לא נאמר כתוב זה על ימות המשיח כמו שהוא מאה"כ (ישעיה יא) כי מלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים. וכבר יוכל זה להיות גם היום. אם רק יכונו בני האדם לבקש

אם

ג ואולי יאמר אומר (א) מה ענין החכמה שהבורא יתברך שם אלה השבושין והספיקות בין הברואים · ונקדים הנה התשובה על זה ונאמר (ב) היותם ברואים הוא עצמו חייב להם הספק והשבוש. והוא (ג) כי כאשר היו צריכים בחלק הבריאה בכל פעל שיפעלוהו אל מדה מהזמן ישלם בה פעלם חלק אחר חלק והיה המדע אשר הוא אחד מהפעלים צריך בלא ספק אל כמו זה. ותחלת מה שתחלינה ודיעותם להם תחלינה מדברים מקובצים ומשובשים. ובכח השכל אשר בם אינם מניחים לזקק אותם ולצרפם במדת מהזמן עד סור מעליהם הספיקות ויזדקק להם הזך בלתי מעורב עם שום ספק. וכאשר יש לכל מלאכה ממלאכתם חלקים אם הם פוסקי' מעשיהם קודם השלמתם לא תתום המלאכה להם כמו הזריעה והבנין והאריגה ושאר המלאכות אשר לא ישלמו כי אם בהמתין עושיהם עד אחריתם. כן מלאכת המדע צריכה שתוחל מתחלתה והולכים עמה פרק אחרי פרק עד אחריתה. ובענין ההתחלה יהיו הספיקות על דרך הדמיון עשרה ובענין השני ישובו תשעה ובענין השלישי ישובו שמונה. וכן כל אשר יעיין האדם ויסתכל יחסרו הספיקות עד אשר (ד) יזדקק בסוף הענינים. האחד הוא המבוקש וישאר לבדו בלי ספק עמו ולא שבוש בו · וביאור זה כמי שמבקש מופת שיעמוד בו על האמת ואנחנו יודעים (ה) כי המופת דבור והדבור מין מן מיני הקול והקולות על דרכים רבים. וכאשר יבא המבקש לזקק מבוקשו וכבר מצא הקולות משובשים מסופקים והחל בחלוקם והפריש מהם תחלה קול הקשת הגרמים כנפול אבן על אבן וכהבקע קצת הגשמים וכקול הרעש והרעם והדומה להם. וידע כי אלה המינים לא יועילו לו להביא מופת. ויעלה אל ענין השני אל קולות החיים בלבד והוא אשר יקווה למופת להיות בהם. ואחרי כן יפריש מהם קולות החיים שאינם מדברים (ו) כצהילה והנהיקה והגעייה והנעירה והדומה להם מפני שאין בהם שום חכמה. ויעלה בענין שלישי אל קולות בני אדם בלבד אשר במינם כל מדע עד שיפריש מהם (ז) הקול הטבעי אשר הוא קולנו והדומה לו בעבור שאין בו תועלת. ויעלה בענין רביעי אל קול האדם הלימודי ר"ל אשר הוא מכ"ב אותיות ויפריש ממנו האותיות הנפרדות מפני שכל אות נפרדת מהם לא יועיל על דבר כאמרך א ב ג ד כל אחד לבדו. ויעלה אל הענין החמישי אל האותיות המורכבות (ח) עד שיהיו שמות כל אחד מהם משתי אותיות או ג'

או

שביל האמונה

את האמת. ויסלקו מעליהם הספיקות והשיבושים. ואפשר שבימות המשיח יהיה הדעת יותר במה שאמר שם דעה את ד'. ובזה הוא אומר את כבוד ד' :

ג (א) **מה ענין החכמה כו'**. מדוע גזרה חכמתו ית' לשים אלה הספיקות והשיבושים בין הברואים. ולמה לא יפלו על האמת הברור בהשקפה הראשונה : (ב) **היותם ברואים כו'**. ר"ל כי זה הענין עצמו שהם ברואים. יחייב להם הספיקות והשיבושים בתחלת עיונים. כי א"א לנבראים שיושקף להם האמת בהשקפה הראשונה. כי זה יאות לבורא. לא לנברא. כי מצד היותו הווה נפסד הנה הוא נכנס תחת ממשלת הזמן וגזרותיו עד שכל מעשיו הם נמשכים אל הזמן ומוגבלים ממנו. באופן שאם יחסר הזמן הצריך לכל אחד ממעשיו יחסר שלמותו. וכמו שהולך הגאון ז"ל ומבאר : (ג) **כי כאשר היו צריכים בחלק הבריאה כו' היה המדע כו'**. כצ"ל לדעתי. ור"ל כי בעבור שהוא מחוקי הבריאה והטבע שלא תושלם שום פעולה מפעולות האדם. אם לא בהמשך מדת זמן אשר בו תושלם הפעולה חלק אחר חלק. ע"כ גם המדע שהוא ג"כ אחד מפעולות האדם. אינו נשלם כ"א בהמשך מדת זמן. ותחלת מה שיפול האדם על ידיעותיו תחלנה מדברים מקובצים ומשובשים. ואח"כ בכח שכלו לא יניח אותם מלזקקם ומלצרפם. עדי יתלבן ויזדכך האמת הברור בלי שום עירוב סיגים. וכ"ז במשך זמן וכאמור. ומלת פעל הפ"א נקודה בחולם והעי"ן בפתח והוא שם משקל זכר. כמו (ישעי' מה) על בני ועל פעל ידי תצוני. והמלה הזאת רגילה הרבה בזה הספר ונקודתה כמו שאמרתי. ושמור זה : (ד) **יזדקק בסוף הענינים האחד**. כלומר שהאחד והוא האמת הברור. אשר היה עד הנה מעורב עם ספיקות ושיבושים. ישוב להזדקק לבסוף וישאר לבדו. והוא הענין המבוקש ואין עוד שום ספק ושיבוש שקוש אתו : (ה) **כי המופת דבור**. כי אם ירצה האדם מזולתו שיבאר לו איזה ענין במופת. יבאר אותו לו בדיבור. וא"כ כשאנו מבקשים מופת נדע כי בדיבור נמצאהו. וצריכים אנו לדעת כי הדיבור הוא אשר אנו מבקשים : איננו הקול היוצא מהקשת הגרמים : שהוא הכאת גשם קשה על חבירו. וגם לא קול הבעלי חיים הבלתי מדברים. ולא קול האדם היוצא מתוך גרונו מבלי חיתוך אותיות. כי כל אלה אך קול המולה משמיעים · ובל רוח אין בקרבם. וגם לא קול האדם היוצא בחיתוך אותיות. אם איננו מאמר מורה על דבר. וכמו שמבאר והולך : (ו) **כצהילה והנהיקה כו'** : צהלה יאמר על הסוס כמו (סוטה מב) צהלת סוסים. נהיקה וגעיה יאמר על הפרא והשור כמו (איוב ו) הינהק פרא עלי דשא. אם יגעה שור על בלילו. נעירה על החמור כמו (ברכות ג) חמור נוער : (ז) **הקול הטבעי אשר הוא קול נהי וההדומה לו**. כצ"ל : (ח) **עד שיהיו שמות**. כלומר שהאותיות המורכבות

תהיינה

או יותר. ואחר כן יפריש מהם כל שם נפרד שיאמר לבדו כאמרך שמים כוכב אדם. כי אין בטבע השמות האלה כשהם נפרדים שיורו על יותר מהנקרא בהם. ויעלה בששי אל הדיבור המחובר כאמרך כוכב מזהיר אדם כותב והדומה לזה מה שיהיו (ט) שתי מלות מחוברות או מלה ושם או יותר מזה כי הוא מקום שיגיע במחוברים האלה אל מבוקשו. ואח"כ יפריש מאלה השתי מלות המחוברות או יותר כל חלק שאיננו הגדה. ואח"כ יעלה במעלה השביעית אל ההגדות כאשר יאמר אומר כבר זרחה השמש וכבר ירד המטר והדומה לזה. ואחר כן ידע כי ההגדות על ג' דרכים (י) ראוי כאמרך האש חמה · ונמנע כאמרך האש קרה. ואפשר כאמרך ראובן באשכנז או בבבל. ואח"כ ישים שני חלקי הראוי והנמנע לצד ויעלה בשמינית אל ההגדה האפשריית ויחקור עליה אם היה כאשר הגיד המגיד עליה אם לא. ואח"כ יעלה בענין התשיעי (יא) אל הבאת הראיה בדבר ההוא אם הוא מן הראוי יוציא ממנו מה שמחייבו בקצת הדרך אשר אני עתיד לבארה. אבל הנמנע ימנע בו כל הדומה בדבר אשר גזר בו · וכאשר יבטלו כלם ולא נשאר כי אם האחד ההוא אשר עלה בידו בענין העשירי והזדקק לו והזדכך יפיל כל השערים הראשונים מלבו אשר היו מספקין מבוקשו ומשבשים אותו קודם העיון בו (יב) והסיר כל א' ואחד מהם. וכבר התבאר כי המעיין החל בעיון מדברים מעורבים ולא זז לזקק אותם תשעה מעשרה ואחר כן שמנה מתשעה ואחר כן שבעה משמנה עד שיסתלקו מעליו כל הערבובים נשאר לו המזוקק הצרוף. ואם הוא פוסק העיון בהגיעו אל הענין הרביעי או החמישי או איזה מעלה שתהיה כבר סרו מעליו מן הספקות (יג) כפי המעלות אשר הניח אחריו ונשארו עליו מהם כפי אשר הניח (יד) מן המעלות לפניו. (טו) ואם הוא מחזיק הענין שהגיע אליו יקווה לו שישוב עליו וישלימנו ואם איננו מחזיק צריך לשוב אל הענין מראשיתו. ובעבור הדבר הזה טעו אנשים רבים ומאסו בחכמה קצתם מפני שלא ידעו הדרך אליה וקצתם ידעו ונכנסו בדרכה אך לא השלימוה והיו מהאובדים וכמו שאמר הכתוב (משלי כ"א) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח :

ואמרו חכמי ישראל במי שלא השלים ענייני החכמה משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צורכן רבו המחלוקת. ולמדנו מזה כי התלמידים כשהם משלימים הלימוד לא תהיה בניהם מחלוקת ולא ערבוב על כן אל ישיב (טז) הכסיל או הקץ חטאו (יז) על הבורא יתברך הוא הטוב. אלה הספקות סכלותו וקוצו ועצלתו בהם כאשר ביארנו, כי לא יתכן שיהיה מעשה ממעשיו ברגע אחד בהסתלקות הספקות כי אז היה יוצא מחוק הברואים והוא נברא. ומי שלא תלה החטא בזה בעצמו אך התאוה שישימהו הבורא יודע מדע שאין בו ספק כבר שאל שישימהו אלהיו דומה לו כי היודע בלא סבה הוא הבורא יתברך וכאשר אני עתיד לבאר. אבל כל הברואים לא יתכן שיהיה מדעם בלא סבה והיא הדרישה והעיון הצריכים למדה מהזמן כאשר ספרנו. והם מתחלת רגעי הזמן ההוא עד אחריתם בספקות כאשר ביארנו. והמשובחים הם הממתינים עד אשר יצרפו הכסף מן הסיג וכאשר אמר (משלי כ"ה) (יח) הגו סיגים מכסף. וימיצו חלב המלאכה עד אשר יוציאו חמאתה

וכמו

שביל האמונה

תהיינה שמות. כאלו תאמר אב. ארץ. שמים. וכיוצא אשר כל אחד מאלה השמות מורכב משתי אותיות ומשלש ויותר : (ט) **שתי מלות מחוברות כו'** : עושה ואוכל. הולך ומדבר. הם שתי מלות. אדם כותב. כוכב מזהיר. זהו מלה ושם : (י) **ראוי**. כלומר מחויב. עיין ראוי בבמ"ז : (יא) **אל הבאת הראיה כו'**. ר"ל שאם יתברר לו כי הגדת המגיד שראובן באשכנז. הוא מן הראוי והמחויב להיות. יוכל לבנות יסוד על זה ולהביא ראיה ממנו. עד שיוציא מזה התולדה המתחייבת ממנו. ובלבד שישמור את המדע המחויב ההוא. מהחמשת הענינים המפסידים אותו הנזכרים להלן בסוף ענין ה' : וכן אם יתברר לו שהוא נמנע כלומר שאין ההגדה הזאת אמתית וא"א שיהיה ראובן באשכנז. יוכל ללמוד מזה הדברים הנמנעים המחויבים מהמנעתו · ואז ישאר לו מכל העשרה שערים המסופקים. העשירי לבדו והוא האחד המבוקש : (יב) **והסיר כל אחד כו'**. וקודם שהסיר כל אחד מהם : (יג) **כפי המעלות אשר הניח אחריו** · כלומר שכבר נתבררו אלו : (יד) **מן המעלות לפניו**. כלומר שעדיין לא נתבררו אלו : (טו) **ואם הוא מחזיק כו'**. ואם עכ"פ ישמור הענין אשר כבר הגיע עדיו. עדיין יש תקוה שישוב וישלימנו אולם אם אינו מחזיק בו וכבר שכחו והסיר אותו מלבו. א"כ ברצותו להשלימו יהיה מוכרח להתחיל עוד הפעם כבתחלה : (טז) **הכסיל או הקץ**. הכסיל שאינו יודע. או היודע וקץ ומואס בשאט בעבור עצלותו : (יז) **על הבורא ית' כו'**. כי הוא ית' הוא הטוב ומטיב למי שמוכן לקבל הטבתו ורק סכלותו וקוצו ועצלותו. המה היו בעוכריו באלה הספיקות. כי מחק הנברא לבל יסתלקו מעליו ספיקותיו ברגע קטן. כ"א לאט לאט ואחר חיפוש ועיון בעמל ויגיעה. ומי שמתאוה לדעת מדע אין ספק בו ברגע אחד. כבר שב לבקש שיהיה בורא לא

נברא

וכמו שאמר (שם ל') (יט) כי מיץ חלב יוציא חמאה וגו'. ועד אשר יצמח זרעם ויקצרוהו כמו שא' (הושע י') (כ) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד. ועד שיתבשל פרי עצם וישוב למזון וכמו שא' (משלי ג') (כא) עץ חיים היא למחזיקים בה:

ד וכיון שהשלמנו מה שרצינו לזכרו מענין השבושים והספקות אנחנו צריכים לבאר מה היא האמונה. ונאמר כי היא ענין עולה בלב (א) לכל דבר ידוע בתכונה אשר הוא עליה. וכאשר תצא חמאת העיון יקבלנה השכל ויקיפנה ויכניסנה בלבבות ותמזג בהם ויהיה בהם האדם מאמין בענין אשר הגיע אליו ויצניעהו לעת אחרת או לעתים וכמו שא' (שם י') חכמים יצפנו דעת וכמו שא' (איוב כ"ב) (ב) קח נא מפיו תורה:

והאמונה על שני דרכים אמת ושקר. והאמונה האמיתית הוא שידע הדבר כאשר הוא הרב רב והמעט מעט והלבן לבן והשחור שחור והנמצא נמצא והנעדר נעדר. והאמונה השקרית הוא (ג) שידע הדבר בהפך מה הוא הרב מעט והמעט רב והלבן שחור והשחור לבן והנמצא נעדר והנעדר נמצא. והחכם המשובח מי ששם (ד) אמתות הדברים שרש ומנהיג עליהם דעתו (ה) ועם חכמתו בוטח אל המובטח בו ונזהר ממה שצריך להזהר ממנו. והכסיל המגונה מי ששם דעתו לשרש וחושב כי אמתות הדברים הולכות אחר דעתו ועם שכלותו בוטח במה שצריך להזהר ממנו ונזהר מהבטוח בו וכאשר אמר החכם (משלי י"ד) (ו) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח:

ואחבר אל המאמר הזה זכרון אנשים תמהתי עליהם המה עבדים וחושבים כי אין אדון להם וסמכו על כל מה שהרחיקו שהוא בטל וכל מה שיקיימוהו שהוא מקויים אלה אשר צללו בתהומות האולת וכבר הגיעו אל תהומות האבדון. (ז) ואם האמת אתם מי שאין לו

שביל האמונה

גברא: (יח) **הנו סיגים מכסף**. ויצא לצורף כלי. הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו: ופירש בו הרלב"ג ז"ל וז"ל כמו שיצא לצורף כלי ראוי בהיסורו הסיגים מהכסף. כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך. והוא הכח המתעורר כלומר שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לתאוות הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה שכם שיגיע לו האמת בדרושיו ע"כ: (יט) **כי מיץ חלב יוציא חמאה**. ואמר שם לפני זה אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. ואמרו חכז"ל (ברכות סג) כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זמם יד לפה. כלומר המנבל ומייגע עצמו וסובל עול שלמת דברי התורה ושואל על ספיקותיו לרבו. סוף שיתנשא. ואם זמם שסתם פיו מלשאול ולא השלים חוקי העיון סוף שיתן יד לפה שישאלוהו ולא ידע מה להשיב. וזה מה שאה"כ בסיום דבריו כי מיץ חלב יוציא חמאה. כי כמו שלא תוציא החמאה אם לא בהמתין לסחיטת ומציצת החלב. כן לא תעמוד על דברי התורה והחכמה. אם לא בהמתין שלמת חוקם ביגיעה רבה: (כ) **זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד**. נירו לכם ניר ועת לדרוש את ד'. הרי שנמשלה הדרישה אל הזריעה והקצירה. וכמו שמן הצורך להמתין עם הזריעה על החרישה. ועם הקצירה עד מלאות ימי גידול הזרעים. כן לא תושלם הדרישה כ"א בהמתין שלמת חוקה: (כא) **עץ חיים היא למחזיקים בה**. כלומר שע"כ נמשלה החכמה אל העץ. כי כמו שלא יאכל האדם מפרי העץ כ"א בהמתין בישול פירותיו כן לא יגיע האדם אל החכמה השלימה כ"א בהמתין שלמת חוקה:

ד (א) **לכל דבר ידוע בתכונה כו'**. כלומר שאם יהיה איזה דבר ידוע מציאותו. ורק שלא נודע איכותו ותכונתו ויעלה בלב האדם פתאום מבלי שום מופת שכלי. להאמין בדבר הידוע שהוא על אופן פלוני ובתכונה פלונית. הסיא תקרא אמונה פשוטה. ורק שהיא אמונה: וכאשר יוציא עוד חמאת העיון כלומר שיעיין בזה היטב בשכלו עד שיסורו כל הספיקות הנופלות בו ויוציא החמאה כלומר הדבר המשובח והנקי מכל סיג ופסולת אז יקבל השכל את האמונה ההוא. ויכניסנה בלב ותהיה אז האמונה ממוזגת עם השכל בלבות האנשים. ויהיה האדם אז מאמין בענין אשר הגיע עדיו והשיג אותו בשכלו: (ב) **קח נא מפיו תורה** · ושים אמריו בלבבך. כלומר שמרם בתוך לבך. והגאון ז"ל סמך על סוף המקרא עם שלא הביא רק תחלתו: (ג) **שידע הדבר בהפך ממה שהוא**. כצ"ל: (ד) **אמתות הדברים שורש כו'**. ר"ל שכל מגמתו להשיג אמתות הדברים כאשר הם. יען שהאמת הוא העיקר המבוקש אצלו. ואם ימצא בעיוני הספק מה שהיה עליו דעתו בתחלה לא יחוש לזה ליתן ממחה בלבו על הפוך את דעתו אחר האמת: (ה) **ועם חכמתו בוטח כו'**. כלומר עם שהוא חכם בחכמתו. הוא ירא עליה בכל מה שהתורה האלוהים תגזור בהפך עיוניו: והוא בוטח על הדבר הראוי לבטוח בו וירא ונזהר מהדבר אשר ראוי להזהר ממנו. יען שנפשו יודעת מאוד. כי יש מציאות גם לדברים אשר לא נפל עליהם דעתו. וע"כ הוא בוטח ונזהר כל עוד שלא נתבאר לו הספק במופת. משא"כ הכסיל המגונה. שהוא משים את דעתו ושכלו המשולח לשורש. וחושב שמה שהוא הפך דעתו אין לו מציאות. ועם זה הוא בוטח במה שצריך להזהר ממנו. וירא ונזהר ממה שראוי לבטוח בו · וכ"ז אצלו בעבור שכן הסכימה דעתו: (ו) **חכם ירא כו'**. כלומר שהחכם ירא וסר מרע המפורסם עם שלא נתבאר לו רעתו בשכלו. והכסיל מתעבר ובוטח. והוסב כי אמתות הדברים הולכות אחר

לו מהם ממון יעלה על דעתו שתיבותיו וארגזיו מלאים ממון ויראה מה יועיל לו. או יעלה על דעתו שהוא בן שבעים שנה והוא בן ארבעים ויראה מה יועיל לו. או יעלה בדעתו שהוא שבע כשהוא רעב או שהוא רוה כשהוא צמא או שהוא מכוסה כשהוא ערום ויראה ענינו מה יהיה. ומי שיש לו מהם אויב מזיק יעלה בדעתו שאויבו כבר מת ואבד ואינו ירא ממנו ומה מהרה תבואהו רעה (ח) שלא יגור ממנה. וזאת היא האולת הגמורה מאנשים חשבו כי כאשר לא יאמינו באלהותו ינוחו ממצותיו ואזהרותיו וגמולו וענשו ושאר מה שדומה לזה ובכמוהם אמר הכתוב (תהלים ב') (ט) ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו:

והנה קצת אנשי הודו התגברו לסבול האש והיא שורפת אותם בכל עת שיקרבו אליה. (י) וקצת מהמתפקרים בעניני הבחרות מתגברים לסבול מכות המטות והמקלות והם מכאיבים אותם בכל עת שיפגעו בם. כ"ש שיותר יהיה חזק מה שיגיע אל המתגברים על בורא הכל כענין הזה והם עם אולתם אינם נמלטים ממה שחייבה חכמתו וכמו שאמר החכם (איוב ט') חכם לבב ואמיץ כח (יא) מי הקשה אליו וישלם:

ה וכיון שהשלמנו מה שראינו (א) לחברו אל המאמר הראשון צריך שנדבר הנה על (ב) משכי האמת ונותני הבירור אשר הם מוצא כל ידוע ומבוע כל נודע ונדבר עליו כפי מה שהוא ראוי לענין הספר הזה ונאמר שהם שלשה משכים. הראשון ידיעת הנראה. והשני מדע השכל. והשלישי ידיעת מה שההכרח מביא אליו. ונסמוך לזה ביאור כל אחד ואחד מאלה השרשים:

ונאמר כי ידיעת הנראה הוא מה שישיגהו האדם באחד מן החמשה חושים אם בראות או בשמע או בריח או במשוש או בטעם. אבל מדע השכל הוא אשר יעלה בשכל כמו שהצדק טוב והכזב מגונה. אך מדע ההכרחית הוא מה שאם לא יאמין בו האדם יתחייב לבטל המושכל או המוחש. וכאשר לא יתכן לבטל א' מהם מכריחו הדבר להאמין בענין ההוא. כאשר אנחנו מודים בעל כרחנו כי יש לאדם נפש אף על פי שאין אנו רואים אותה (ג) שלא נבטל פעלה הנראה. וכי יש לנפש שכל אף על פי שאין אנו רואים אותו (ד) שלא נבטל פעלו הנראה. ואלה השלשה שרשים מצאנו בני אדם שאין מודים בהם והמעט מהם שכפר בשרש הראשון ואני עתיד לזכרם במאמר הראשון מן הספר ואשיב עליהם. ובכפירתו בראשון כופר בשני ובשלישי (ה) מפני שהם בנויים עליו. ורבים מאלה מי שהודה בראשון וכפר בשני ובשלישי ואני עתיד לזכור עוד דבריהם במאמר הראשון ואשיב עליהם. ויותר מכלם מי שהודה בשני השרשים הראשונים וכפר בשלישי. (ו) וסבת התחלק מעלותם בזה שמדע השני יותר נעלם מהראשון והשלישי יותר נעלם

שביל האמונה

דעתו. ואחרי שלא הסכימה דעתו על רעתו הולך בטח בסכלותו: (ז) **ואם האמת אתם כו'**. ר"ל ש שאנשים הרשעים האלה אשר יבערו ויכסלו. ולא דעת להם ולא תבונה לדעת ולהבין. שאף אם יכחשו בד' ויאמרו לא הוא. הנה אלקים בחזק יבוא וזרועו מושלה לו. לאחוז בכנפות הארץ וינערו אלה הרשעים ממנה. כי בעבור שלא ראו כזאת בעיניהם. לא ידעו ולא יבינו ובחשיכה יתהלכון. וחושבים כי אמתות הדברים הם כפי דעת האדם. מדוע לא יתנו לב להבין זה מהדברים הנראים והנגלים כי אם האמת אתם כו': (ח) **שלא יגור ממנה**. עם שלא יגור ולא יפחוד ממנה: (ט) **ננתקה את מוסרותימו כו'**. כלומר נסכים בדעתנו על זה ויהיה כן: (י) **מהמתפקרים בעניני הבחרות כו'**. ההולכים אחר שרירות לבם כפי רתיחת דמי נעוריהם. ולא יחושו למה שיוכו שבע על חטאתם. ומתגברים לסבול הכאת המקלות. וכ"ז ירגישו הכאב והצער תמיד בכל עת אשר יוכו. ולא תועיל להם התגברותם והסכמתם לסבול: (יא) **מי הקשה אליו כו'**. מי הקשה לבו נגדו ית' ויהיה שלם:

ה (א) **לחברו אל המאמר הראשון**. ר"ל שכבר השלמנו זכרון האנשים אשר תמהתי עליהם · אשר ראיתי לחבר זכרונם אל המאמר הראשון. שהוא הודעות סבות נפילות הספיקות בלבות בני אדם בתחילת עיונם: (ב) **משכי האמת**: יסודי האמת אשר על ידם נוכל למשוך את האמת מבין הספיקות והשיבושים. והם הנותנים את הבירור בכל דבר: (ג) **שלא נבטל פעלה הנראה**. כי פעולת הנפש אנו רואים בעינינו. כאמר הזן. והמגדל והמוליד בדומה והמרגשה והמתנועה וכיוצא ממה שהם מפעולות הנפש עיין נפש בבמ"ז ותבין: (ד) **שלא נבטל פעלו הנראה**: כמו השכל המעשי והעיוני וכיוצא ממה שלא יעלם פעלו לשום משכיל: (ה) **מפני שהם בנויים עליו**. כלומר שאם הוא כופר בראשון שהוא החוש כמ"כ שכופר בשכל ובמדע ההכרחי. כי אחרי שכל עיקר יסודם הוא החוש והם בנויים עליו. א"כ בהתמוטט היסוד יפול הבנין בלי ספק: (ו) **וסבת התחלק מעלותם כו'**. ר"ל כי ע"כ רבו כופרי המדע ההכרחי מהכופרים במדע השכל. ורבו ג"כ כופרי מדע השכל מהכופרים במדע החוש. יען כי מדע השכל יותר נעלם ממדע החוש. ומדע ההכרחי יותר נעלם

נעלם מהשני. והכפירה יותר ממהרת אל הנעלם מאל הנראה. (ז) ויש אנשים שכפרו במדע זה להחזיק בתמורה וכל אחד מהם שלא כדעת חברו. וכל אחד מהם מקיים מה שהרחיק בעל דינו וטוען עליו שההכרח מביאו לזה כמי שקיים שכל הדברי' נחים וכפר בתנועה. אחר קיים כי כל הדברים נעים וכפר בנוח. (ח) וכל אחד משים הראיה שמביא חברו ספק ושבוש. אבל אנחנו (ט) קהל המיחדים מאמינים באלה השלשה משבים אשר למדעים. ונחבר אליהם משך רביעי הוצאנו אותו בשלש ראיות ושב לנו שרש (י) והוא ההגדה הנאמנת כי היא בנויה על מדע החוש ומדע השכל ומה שחייבו. כאשר אני עתיד לבאר במאמר השלישי מן הספר הזה:

(יא) ואומר הנה כי זה המדע רוצה לומר ההגדה הנאמנת וספרי הנבואה מאמתים לנו אלה השלשה שרשים כי הם מדעים אמתיים (יב) מפני שהוא מונה המוהשים המורחקים מן העצבים ומשים אותם חמשה (יג) ומחבר אליהם שנים באומרו (תהלים קט"ו) (יד) פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו. והחמשה הם החושים עצמם. והשנים המחוברים אליהם אחד מהם התנועה כמו שאמר (שם) רגליהם ולא יהלכו (טו) ובה יודע הכבד והקל כאשר ימנע האדם התנועה לכבדותו או שלא ימנעהו לקלותו. וזה שהאנשים רצו להוסיף במספר אלה החושים ואמרו במה מהם תודע הקלות והכובד. ונאמר בחושי התנועה שבה תמצא הקלות והקושי. והאחר הדבור כאמרו (שם) לא יהגו בגרונם והוא כלל הדבור (טז) בעל השמות והחבור וההקדמות והמופתים כאשר בארנו. וכאשר אמר לנו מדע השכל וצוה בצדק והזהיר מהכזב באמרו (משלי ח') (יז) כי אמת יהגה חכי וגו' בצדק כל אמרי פי וגו'. ואח"כן אמת לנו המדע ההכרחי כי כל מה שמביא לדחות מאומה מן המוחש או מן המושכל שהוא שקר ובטול מה שדוחה המוחש באמרו (איוב י"ח) (יח) טורף נפשו באפו הלמענך תעזב וגו' אבל בטול מה שדוחה המושכל מהכזב והצדק באמרו (שם כ"ד) (יט) אם לא איפה מי יכזיבני וגומ'. ואח"כך הודיענו שכל המדעים בנויים על מה שהשגנו בחושינו אשר זכרנום ומסתעפים מהם ומוצאים מהם כאמרו (שם ל"ד) שמעו חכמים מלי ויודעים האזינו לי כי אזן מלים תבחן וחיך יטעם לאכול. ואחר כן אמת לנו האמרים הצדיקים שהם אמת כאמרו (שם ט"ו) אחוך שמע לי וגו' אשר חכמים יגידו ולא כחדו

שביל האמונה

ממדע השכל. וכל שהוא נעלם יותר הכפירה רובלת עליו ביותר: (ז) ויש אנשים כו'. ר"ל שבענין אחד כפרו במדע ההכרחי ושמו בו ספק ושיבוש. ותמורתו בענין אחר הגרלה להם החזיקו בו וטענו שההכרח הביאם לומר כן: (ח) וכל אחד משים הראיה כו'. כלומר שטוען שאין קיום למדע ההכרחי כי הוא מלא ספיקות ושיבושים: (ט) קהל המייחדים. קהל עדת ישראל המאמינים ביחוד: (י) והיא ההגדה הנאמנת כו'. ר"ל כי לנו קהל עדת ישראל היה התורה שהיא ההגדה הנאמנה. למשך רביעי. כי השלשה משכים שהם החוש והשכל וההכרח. כלם הודו וקיימו אמתת ההגדה הנאמנה וביררוה ואא"א בלעדה. כמו שיבואר במאמר השלישי פ"ו: (יא) ואומר הנה כי זה המדע כו'. ר"ל כי שם במאמר השלישי יבאר איך שאלמת המדעים הנזכרים קיימו אמתת ההגדה הנאמנה. ופה בהקדמתו יאמר איך ההגדה הנאמנה וספרי הנביאים קיימו אמתת שלשת המדעים: (יב) מפני שהוא מונה המוחשים כו'. שהכתוב מונה החמשה מוחשים ולהעיד על פחיתת העצבים שאין המוחשים מושגים להם. ואין להם המדע החושי ולא יגלהו למאומה. ובזה קיים אמתת המוחשים כי ע"כ העיד על רחקם מן האלילים: (יג) ומחבר אליהם שנים כו'. מלבד החמשה חושים המפורסמים. הוסיף להזכיר עוד שני חושים. וכמו שיבואר: (יד) פה להם ולא ידברו. לדעת הגאון אמר זה תמורת חוש הטעם למען לא יוחסר מספר החמשה. וזה כי לא יפול לומר על העצבים חיך להם ולא יטעמו. כי איך יטעמו אם אינם אוכלים. ולומר בחסרונם שאינם אוכלים. הנה מלבד שאין זה חסרון בחק האלוהות. הלא אין האכילה מחוש הטעם. כי הטעם אינו רק מפעם הפעמים לא האכילה הגמורה שהוא מחוש המישוש. ובעבור כל זה אמר תמורתו. פה להם ולא ידברו. כלומר שאין ביכלתם להוציא מפיהם דיבור שיש בו חיתוך אותיות. וכש"כ שלא יוכלו לומר מאמר שלם. אשר לזה רמז במה שאמר אח"כ לא יהגו בגרונם וכמו שיבואר: (טו) ובה יודע הכבד והקל כו'. ר"ל והמדע שמוחשי מחוש התנועה. הוא ידיעת הכובד והקלות אשר לדברים כי אם יאחוז אדם באיזה דבר ויגעגע אותו ויעתיקו מאנה לאנה. ידע קלות הדבר שהוא. וכאשר לא יוכל להתנועע עמו ידע כבדותו: (טז) בעל השמות והחבור כו'. ר"ל מאמר שלם הכולל בתוכו השמות והמחובר להם וההקדמות אשר תלא מהם התולדה. והוא כלל הדיבור ואליו רמז בהבדל האדם מכל החי אשר על פני האדמה: (יז) כי אמת יהגה חכי כו'. כלומר במה שאמר כי אמת יהגה חכי בצדק כל אמרי פי. אמת לנו מדע השכל. כי ע"כ צוה בצדק והזהיר מהכזב אשר הן הן המדעים השכליים וכמו שנזכר ראשונה: (יח) טורף נפשו באפו וגו'. ר"ל וכי בשביל שאתה מחבל נפשך בהתיהה ואיך חושם. תעזב הארץ ויכפרו כל יושביה ג"כ במדע החוש כמוך: (יט) ואם לא איפוא מי יכזיבני

המשך ההקדמה בעמוד הבא:

כחדו מאבותם להם לבדם נתנה הארץ וגומר. (כ) ויש להם תנאים כבר בארנום כפי אלה הפסוקים במקומם. וכיון שזכרנו אלה השרשים הד' צריך שנבאר (כא) אופני הראיה מהם. ונאמר כי מדע החוש כל אשר יפול חושינו האמתי (כב) בדבוק אשר בינינו וביניו ראוי שנדע שהוא הוא באמת כאשר השגנוהו (כג) אין בו ספק אחר אשר נהיה רגילים בענין הדמיונים ולא נטעה בהם. כעם אשר חשבו כי הצורה אשר תראה במראה כי היא צורה ברואה שם באמת ואינה כי אם טבע מיוחד לגשמים הזכים (כד) שתהפך צורת מה שהוא נכחה בה. ולא כעם אשר שמו הקומה אשר תראה במים נהפכת שהיא אמת תברא בעת ההיא ולא ידעו שהסבה בזה הוא כשיהיו המים יותר עמוקים שיעורם משיעור אורך הקומה. וכאשר ישמר מזה וזולתו יגיע אל דעת המוחשות באמת ולא תטעהו הדמות כאשר אמר הכתוב (מ"ב ג') ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. אך המושכלות כל אשר יצטייר (כה) בשכלנו הנצל מכל פגע (כו) והוא מדע אמת אין בו ספק (כז) אחר שנדע איך נעיין ואחר כן נשלים העיון ונשמר מן הדמיונים והחלומות. כי יש עם שקיימום אמתות ברואות (כח) בצורות אשר ראה האדם וחייבו עצמם זה כדי שלא ידחו הנראה ולא ידעו כי קצתם יהיה (כט) מעניני היום ההולף אשר עברו על המחשב ובזה אמר הכתוב (קהלת ה') כי בא החלום ברוב ענין. וקצתם (ל) מפני המזונות והחומם וקודם ורובם ומעוטם. ובזה אמר הכתוב (ישעיה כ"ט) כאשר יחלום הרעב והנה אוכל וכאשר יחלום הצמא והנה שותה. וקצתם מפני המסך הגובר על המזג. והחם והלח ידמה שמחות ומיני שחוק. והקר והיבש ידמה אבל ודאגות וכמו שאמר הכואב החולה (איוב ז') כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי וחתתני בחלומות ומחזיונות תבעתני. (לא) אך בהם רמז מעט עליוני מתערב בהם על דרך הרמז והדמיון כמו שאמר (שם ל"ג) בחלום חזיון לילה וגו'. אבל ההכרחיי' מהמדעי' כאשר ישיג חושנו (לב) בדברים אחרים עמו אנו חייבי' שנאמין בהם כלם בין שיהיו מעט או הרבה מפני שלא התקיים המוחש ההוא כי אם בהם ואפשר שיהיה א' ואפשר שיהיו ב' או ג' או ד' או יותר מזה ואפילו הגיעו אל מה שהגיעו מפני שא"א בלתי המוחש ההוא וא"א בלעדיהם כלם:

(לג) והאחד מהם כי כשאנחנו רואים עשן שנאמין מציאות האש במציאות העשן כי לא יתום זה כי אם בזה. וכן כאשר נשמע קול אדם מאחורי הפרגוד או מאחורי הכותל אנחנו חייבי' שנאמין במציאותו מפני שלא יהיה קול אדם כי אם מאדם נמצא. אבל

שביל האמונה

יכזיבני. ויתיס לאל מלתי. כלומר מי שיוכיח שדברי אלה נאמרים בכזב. ישים את מלתי לאפס ואין. כי הכזב מגונה וכלא נחשב: (כ) ויש להם תנאים כו'. ר"ל איך יהיה השכל בנוי על החוש. ואיך נסמוך על מה שהחכמים הגידו. כ"ז נתבאר להגאון ז"ל בביאורו על איו: (כא) אופני הראיה מהם. באיזה אופן טכל להביא ראיה מן החוש ומהשכל ומן ההכרח ומהקבלה: (כב) בדיבוק אשר בינינו וביניו כו'. ר"ל ובמוחש אשר לו יחס ודיבוק עם החוש המשיגו. ועיין לקמן מאמר ראשון פ"ג בדעת השמיני. ובביאורי שם אות י"ז ומאמר שני פי"ב וביאורי אות י"ג ותבין: (כג) אין בו ספק. כי הכופר במה שהוחש בחוש אולם הוא לו וכלימה: (כד) שתהפך צורת כו'. שהצורה העומדת נכחה תתהפך כחומר חותם ותתרשם בה: (כה) בשכלנו הניצל מכל פגע. כלומר שלא אירע בו שום פגע ומקרה רע: (כו) הוא מדע אמת אין בו ספק. כל"ל: (כז) אחר שנדע איך נעיין. ובלבד שנדע דרכי העיון: (כח) בצורות אשר ראה האדם כו'. כלומר שיחשבו את הצורות אשר הראה להם כח דמיונם בחלומות עלי משכב. לצורות נמצאות באמת. ואומרים שאינם יכולים לדחות את אשר ראו בכח דמיונם: (כט) מעניני היום החולף. מה שעבר עליו ביום העבר. וכאמרם ז"ל (ברכות נו) הרהר כוליה יומא ולאורתא חזי: (ל) מפני המסך הגובה כו'. ר"ל כי החום והקור והלח והיובש מוכרחים להיות ממוזגים בגוף האדם על המזג השוה. וכאשר ישתה יין חמר מלא מסך. אזי יתגבר המסך על המזג השוה. ויוליד חלומות בלתי נודקות וכמו שמבאר הגאון ז"ל והולך: (לא) אך בהם רמז כו'. לפעמים יהיה מעורב בתוך החלומות גם מעט רמז עליוני: (לב) בדברים אחרים עמו כו' · ר"ל כאשר ישיגו החוש והמדע ההכרחי שני מושגים. באופן שיהיו לאחדים. ולא נוכל לדחות מושג המדע אם לא בדחות גם את מושג החוש. אזי אנו מוכרחים לקיים מושג המדע ההכרחי ההוא. ובין שיהיה מושג ענין אחד ובין שיהיה מושג ענינים הרבה. מוכרחים אנו לקיים את כלם בעבור קיום מושג החוש. אשר א"א היותו אם לא בקיום הענין או הענינים ההם: (לג) והאחד מהם כו'. ר"ל מה שאמרנו שאפשר שיהיה מושג במדע אחד. הוא עד"מ כשאנחנו רואים עשן. יחויב מזה ענין אחד. והוא מציאות האש. כי לא יתום זה כלומר שלא יהיה מושג החוש שהוא העשן תמים ושלם. אם לא בזה שהוא מציאות האש. וכן בשמעו קול מדבר יחויב ג"כ רק ענין אחד. והוא מציאות האדם: (לד) אבל מה שיוסיף כו'. כלומר ומה שאמרנו שאפשר שיהיה מדע החוש מחייב אותנו להאמין במציאות ענינים יותר מאחד. הוא עד"מ כמו שאנו רואים הטחן

ט'

(לד) אבל מה שיוסיף על האחד כמו שאנו רואים המזון נכנס בבטן בעל חי מוגשם ותצא הפסולת ממנו . ואם לא נאמין בד' דברים לא ישלם מה שהשינו חושינו והוא שיש בהם כח מושך המזון לפנים . וכח מחזיק בו עד שיתבשל . וכח שמעכל אותו . וכח דוחה פסלתו בו נדחה חוץ · וכאשר יהיה המוחש לא יתום כי אם באלו הארבעה צריך שנאמין שארבעתם אמת . ואפשר שלא תשלם לנו אמונת מה שנאמין (לה) עד שנחדש לו מלאכה שתאמתהו לנו . ואפשר שנצטרך למלאכות רבות וכאשר יתאמת שהדבר ההוא המוחש נתלה בהם אנו חייבים שנחשוב אותם כלם אמת עד שיתקיים המוחש ההוא . וזה כאשר נראה הירח מאיר על הארץ והוא בא בעתים שונים מיום ומלילה ועם זה הולך הליכה ארוכה והליכה קצרה כאשר יקצר עתים להגיע אל א' המחנות השמנה ועשרים אשר השגנו' וקראנו להם שמות וימשך עתים ויעביר אותם . ועם זה אנו רואים אותו פעם הולך בנגב ופעם בצפון ונדע מזה כי אם היתה לו תנועה אחת בלבד לא היתה מתחלפת הליכתו ורחבו . וראותנו התחלפותו מחייב שיש לו תנועות רבות ושהתנועות הרבות לא תהיינה כי אם מגשמים רבים מפני שהגשם האחד לא ינוע בעת א' שתי תנועות מתחלפות כ"ש ג' או ד' . ושהגשמים הרבים השוים בצורתם פוסקים קצתם את קצתם ולכן התנועות יחסרו קצתם מקצתם או יוסיפו עליו ושזה לא יתאמת לנו כי אם במלאכת השיעור שנקראת הנדס"ה . והיא תראה אותם לנו נכנסים בצורה על דרך ההרכבה אחר שנעמוד על הפשוט מהם והתעסקנו לדעת הצורות הפשוטות אחר הנקודות והקוים עד שידענו הצורה המשולשת והמרובעת והעגולה והנכנסת והפשוטה והפוסקת עד שהגענו לידיעת הצורה הפוסקת ומה שמתברר מחלקיה ומה שמתבטל עד שידענו כי צורות הגלגלים כדוריות או עגולות ומקצתם בתוך קצתם . ובהשלמות המלאכות האלה יתברר לנו כי הליכת הירח מורכב מארבעה תנועות . וצריך שנאמין כי אלה המלאכות אמת מפני שלא תתום לנו אמונת התחלפות הליכתו על החק הטבעי כי אם בהם . וכיון שבארנו איך יהיה המדע ההכרחי צריך שנזכיר מה שישמרהו מן ההפסד והוא שרוב מחלוקות בני אדם והתחלפות ראיותיהם בו וממנו . ונאמר כשיאמר אומר האמנתי בכך שלא אבטל המוחש אנו חייבין לעיין שמא המוחש יתקיים בזולת מה שהאמין בו ואם הוא כן מה שהאמין בו בטל . וזה כמי שהאמין כי (לו) החגורה בעבור שרואים מלבנתה שהיה עליה סבוב גלגל השמש מקדם וכאשר יבחנו דבריו נמצא זולתן אפשר והוא שיהיה זה איד עולה מחלק אישיי עומד או ככבים קטנים נקבצים או זולת זה ויתבטל מה שאמר . ואם יאמר אומר האמנתי כך שלא אבטל המושכל אנו חייבין לעיין אם המושכל ההוא יתחייב בזולת מה שהאמין בו בטלה אמונתו . וזה כמי שחשב שיש ארץ אחרת זולת זאת וראיותם על זה (לז) שתהיה האש באמצע כי כל דבר חשוב שמור באמצע . (לח) וכבר התישר לנו שנחשוב זה לאדם השוכן

שביל האמונה

כו' : (לה) **עד שנחדש לו כו'**. ר"ל כי לפעמים לא יתקיים לנו מושג החוש אם [לא] שנחדש בשכלנו ציור מלאכותי או ציורים הרבה מלאכותים ונאמין היותם במציאות כדי לקיים מושג החוש . וכמו שהוא במה שהשגנו בחושנו מחילוף תנועת הירח פעמים בארוכה ופעמים בקצרה . ומחילוף מקומה פעם בנגב ופעם בצפון . וכן הסתרת אורה ושאר השינוים המושגים לנו ממהלך הירח . אשר לא נתיישב לנו כל אלה עד אשר חדשנו בשכלנו להאמין שיש שם צורות מלאכותיות הנדסיות מגלגל בתוך גלגל . וגלגלי היקפה ושאר ענינים אשר הוכרחנו להאמין היותם . כדי שתתיישב נפשותינו במה שהשגנו בחושנו . וכמו שמבאר הגאון ז"ל כל פרטי הענינים הנמשכים לזה . ובעבור שאין זה מכונת הספר לא העמסתי עלי לבאר דבריו בפרטות . וספרי התכונה פתוחים לפני כל מי שירצה לעמוד על דבריו אלה : (לו) **החגורה כו'**. ר"ל כי מה שאנו רואים באמצע אזור המזלות נתיב לבן הנקרא נתיב החלבי בעבור שדומה במראיתו להלב . היתה הסבה בזה . כי מקדם היה הילוך השמש בנתיב הזה . וע"ז אמר הגאון ז"ל שאין אנו מוכרחים להאמין זה . כי כבר יקויים לנו החוש בנאמר שזה אד או קיבוץ כוכבים קטנים וכיוצא : (לז) **שתהיה האש באמצע כו'**. ר"ל כי יען שעגולת האש כלומר הגלגלים הם חשובים יותר מכל הנמצאים . א"כ יחויב שיהיו הם באמצע כמו כל דבר חשוב שהוא שמור באמצע . כאלו תאמר המאכל בתוך הקליפה והגרעין בתוך הפרי ולא שיהיו הם מקיפים את הארץ . ונתחייב להם מזה מציאות ארץ אחרת זולת הארץ והיא למעלה מהגלגלים . ויהיו הגלגלים ממוצעים בין שתי הארצות . כחק כל דבר חשוב להיות באמצע . ודע כי לדעת הרבה מהקדמונים הגלגלים הם מיסוד האש . וכן הוא גם דעת הגאון ז"ל בהרבה מקומות מזה הספר . והחסיד בעל חו"ה ז"ל בפ"ו משער היחוד אמר ז"ל וכבר חשבו קצת הפילוסופים כי הגלגלים והכוכבים והאישים העליונים הם מתולדת האש . ודומה לזה מה שאמר דוד ע"ה עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט . ובזה ראיה על המחשבה הזאת ואיננה תולדה חמישית כאשר חשב ארסט"ו ע"כ . ועיין רד"ק בביאורו לישעיה מ' מזה ועיין גם ממיימוני בכמ"ז : (לח) **וכבר התישר לנו כו'**. וכבר נוכל להכחיש זה ויתישר לנו המושכל

בנאמר

השוכן בארץ אשר הוא באמצע הכל ובטל מה שחייבוהו עצמם בו . וכשיאמר אומר האמנתי בכך (לט) הקשה על המוחש והיתה האמונה ההיא מפסדת מוחש אחר . נדון בגבול שבשני המוחשים כמו שחשבו כי הדברים כולם הוהלו מן המים כי (מ) ב"ח מיסוד לה ועזבו מה שהם רואים אותו (מא) מהגרת המים מהתוכו לא יתכן שיהיה שרש כי לא יעמוד בעצמו וכאשר נפגשים בהבאת הראיה כמו אלה השנים הגדול שבהם יותר ראוי לראיה . וכאשר יאמר אומר האמנתי כך הקשה על המוחש ויהיה קצת מאמרו סותר את קצתו מאמרו שקר . כמאמר אשר חשבו כי הטוב הוא כל מה שהוא ערב לנו מפני (מב) שכך הם חשים ואינם זוכרים (מג) שהריגתם תערב לשונאיהם כאשר הריגת שונאיהם תערב להם ויהיה טוב ורע יחד דבר שסותר זה את זה :

וכשיאמר אומר האמנתי כך לעלת כך ודקדקנו העלה ההיא ומצאנו אותה (מד) מחייבת דבר אחר איננו מאמין בו כבר בטלה . כמאמר אנשי הקדמות האמינו כי הדברים קדומים מפני שאין אנו מאמינים אלא במה שהשיגוהו חושינו . ואשר אין מאמינים כי אם במה שהשיגוהו חושיהם ימנעם שיאמינו כי הדברים קדמונים כי אי אפשר שיחושו הקדמון בקדמותו . וכן אם יאמר אומר מאנתי כך לעלה כך ותמצאהו שנכנס ביותר קשה ממה שברח ממנו כאשר ברח קצת המיחדים מאמור שאינו יכול על (מה) השבת אתמול נכנס במה שהוא יותר רע לספר עליו מה שהוא הבל (מו) וכאשר אני עתיד לזכור במאמר הראשון :

(מז) **ואנחנו** עתה כאשר נדרוש קיום אמתת מדע ההכרחי נשמרהו מחמשה הענינים האלה המפסידים אותו . והוא שלא תגזר בזולתו אמתת המוחש . ולא תגזר בזולתו

שביל האמונה

בנאמר כי האדם הוא שמור באמצע יען כי הוא החשוב והנכבד מהגלגלים ומכל הנמצאים ויבוטל מה שחייבו עצמם להאמין במציאות ארץ אחרת. ודברי הגאון ז"ל אלה הם ענין יקר מאוד נעלה . כי בזה הראה לנו את דעתו הנאמנה שהאדם השלם הוא יותר יקר ויותר נכבד מהגלגלים מה שנתחכמו בזה גדולי עולם ומעתה כל אשר יאמר הפך זה . אנחנו בשם הגאון ז"ל נזכיר שכל העולם לא נברא אלא לצוות לזה והוא החשוב והנכבד מהשמים וכל אשר בהם והארץ וכל אשר עליה . ועיין בפתיחה למאמר הרביעי ומאמר התשיעי פ"א ותמצא כי שפתי הגאון ז"ל ברור מללו כדברים האלה . וכבר שמענו זה מפי הקב"ה בכבודו ובעצמו כאמרם ז"ל (ברכות לב) אמר לה הקב"ה (לכנסת ישראל) בתי שתים עשרה מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי שלשים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בה שלש מאות ושמים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה וכלן לא בראתי אלא בשבילך ע"כ . ועיין עוד מזה בספר מעשי ד' ח"א פי"ג שם העמיק הרחיב לקיים זה בטוב טעם : (לט) **הקשה על המוחש כו'**. כלומר שאני מוכרח להאמין זה בעבור שאני מקיים אותו אל דבר מוחש . ואם לא אאמין בו אהיה מוכרח להכחיש גם את המוחש . אולם אנחנו רואים שאם נקיים את דבריו נצטרך להכחיש מוחש אחר . אזי אנו מוכרחים לשפוט ולדון בין המוחשים איזה לרחק ואיזה לקרב . למען דעת מי מהם יותר ראוי לקיימו : (מ) **בעל חי מיסוד לה**. מטפת הזרע הלחה : (מא) **מהגרת המים מהתוכו כו'**. ר"ל כי המה ראו התחלת הבעל חי ולא ראו את סופו . כי ממה שאנו רואים שבהתכת גוף הבעל חי יגורו ויזלו המים ממנו בתחלה ואחר התפרדו לא ישאר כ"א העפר בלבד לא יתכן שיהיו המים שורש . כי אלו היו הם שרשו היו נשארים אחר ההיתוך . וכאשר נפגשים שני מוחשים אלה בהבאת הראיה ולא נוכל לקיים שניהם יחד . ידחה הקטן מפני הגדול . ובצדק נוכל לומר כי השארות העפר אחר ההיתוך היא יותר ראיה על היות ההתחלה מן העפר מהראיה שאמרו הם מטפת הזרע . וכמו שאמר גם הכתוב הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר : (מב) **שכך הם חשים**. שכן הם מרגישים בחוש הערבות אשר בו . ואשר יערב לחוש הוא הטוב לדעתם : (מג) **שהריגתם תערב כו'**. ר"ל שאם יבואו ראיה מהרגשת החוש על הטוב . תהיה א"כ בהריגתם את שונאיהם . טוב ורע יחד . כי ההורג ירגיש בטובו והנהרג ברעתו . וזה דבר שסותר זא"ז : (מד) **מחייבת דבר אחר כו'**. ר"ל אם יטעון אחד להאמין באיזה דבר לסבה ידועה . והוא עצמו אינו מאמין בשאר מה שמחייבת הסבה ההיא . ושאם יאמין בכל הדברים המחויבים מהסבה ההיא יבוטל מה שהוא מאמין בו . א"כ בטל מה שהאמין בו . כמו שיאמרו מאמיני הקדמות שאינם מאמינים רק במה שהחוש משיג אותו . ובעבור שאין החוש משיג היות דבר מלא דבר . ע"כ יאמינו שהנמצאים קדמונים לא נברו מהיות . ושכחו כי זאת הסבה עצמה תחייב אותם לבל יאמינו בקדמות כי מעולם לא נפל חושם על ענין קדמון בנ"ת . וע"כ ראייתם ואמונתם בקדמות בטלה : (מה) **השבת אתמול**. להשיב את יום העבר : (מו) **וכאשר אני עתיד לזכור במאמר השני**. כנ"ל ועי"ש פי"ג : (מז) **ואנחנו עתה כאשר נדרוש כו'**. ביאור דברי הגאון ז"ל אלה הוא שלא נוכל לגזור על אמתת שום מדע הכרחי . אשר נרצה להכריח אותו מדבר מוחש בחוש . או מדבר ידוע בשכל . אם לא שנשמור אותו תחלה מחמשת הענינים

המפסידים

בזולתו אמתת הידוע . ולא שיהיה מפסיד אמת אחרת . ושלא יסתור קצתו את קצתו כל שכן שיכנס ביותר רע ממה שברח ממנו . וזה אחרי שמירת המוחש והמושכל ברגילות אשר זכרנו . ויהיו שבעה ענינים עם המתון על מלאכת העיון עד השלמתה תצא לנו האמת . וכשיבא זולתנו להביא לנו ראיה במדע ההכרחי נבחין דבריו באלה השבעה . וכאשר יבחן במבחן וישקל במאזנים יהיה (מח) אמת ג"כ מקובל . וכן נשתמש בהם (מט) בעניני ההגדה הנאמנת רוצה לומר ספרי הנביאים אך אין זה מקום לבאר בו כל אופניהם וכבר בארתי מזה קצת ברחב בפתיחת פירוש התורה :

ז ואם יאמר אומר איך נשים עלינו לדין העיון בידיעות ודקדוקים עד אשר נאמין אותם (א) כפי מה שיתבררו במלאכת השיעור ויתישבו והעם מרחיקים המלאכה הזאת עד שהם אומרים שהעיון בה מביא הכפירה ומביא אל האפיקורסות . נאמר כי זה אינו אלא אצל עמי הארץ שבהם כאשר סוברים עמי הארץ שבעיר הזאת כי כל מי שהוא הולך אל ארץ הודו יעשיר . וכמו שנאמר על עמי הארץ שבעירנו שהם סוברים שדבר שהוא דומה לתנין (ב) בולע הירח ונקדר . וכאשר אומרים על קצת עמי הארץ (ג) שבערב שהם סוברים שמי שמת מהם ולא ישחטו גמלו על קברו (ד) יביאוהו ליום הדין רגלי . והרבה כזה ממה שראוי לשחוק עליו . ואם יאמר אומר הנה חכמי ישראל הזהירו מזה (ה) ובלבד העיון בתחלת הזמן ותחלת המקום כאמרם (חגיגה י"א) כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור . נאמר (ו) ונעזר באלהים כי העיון האמתי לא יתכן (ז) שימנעוהו ממנו ויוצרנו כבר צוה בו (ח) עם ההגדה הנאמנת באמרו (ישעיה מ') הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם הלא הבינותם מוסדות הארץ . ואמרו החסידים קצתם לקצתם (איוב ל"ד) משפט נבחר' לנו נדעה בינינו מה טוב .
וכאשר

שביל האמונה

המפסידים אותו . והם אשר זכר אותם לאמונה . האחד שלא נוכל לקיים אמתת המוחש או הידוע אשר המשכח המדע ממנו . בשום מדע אחר בעולם . כ"א בזה המדע אשר אנו אומרים . וכמו שידענו ממשל נתיב החלבי . וארץ אחרת . הנזכרים לאמונה . והשני שלא נפסיד במדע הזה אשר אנו אומרים שום מוחש או מושכל אחר . וכמשל הנזכר מהאומרים שהבע"ח הוא מיסוד אש · והשלישי שלא יהיה קצת המאמר סותר את קצתו . וכמשל האומר שהערב לחום הוא הטוב האמתי : והרביעי שלא נברח מדבר הקשה אל דבר קשה כמוהו וכמשל אנשי הקדמות הנזכרים והחמישי כי כמ"כ שלא נברח מן הרע אל יותר רע ממנו . ואלה החמשה ענינים מספיקים במדע הכרחי . אם רק נהיה רגילים בעניני המוחשים והמושכלות . באופן שיהיה המוחש או המושכל אשר נמשוך המדע ממנו אמתי נאות ומשומר מן הדמיונות . ובזה הם ששה ענינים . ועם המתון והסבל בהשלמת מלאכת העיון יהיו שבעה · ואז יצא לנו האמת הברור . והגאון ז"ל כלל באמרו ושלא יסתור קצתו את קצתו . גם ענין הבריחה מהדבר הקשה אל דבר קשה כמוהו . כי זה ג"כ ענין הסותר קצתו את קצתו וע"כ כלל את שניהם במאמר אחד : (מח) אמת ג"כ מקובל . כלומר אם בודקין אותו בשבעה דרכים האלה ועומד בכלם אז הוא אמת וגם מקובל אל הלב : (מט) בעניני ההגדה הנאמנת כו' . ר"ל כי המדע אשר בספרי הנביאים צריך ג"כ בדיקה . ואחר הבדיקה נדע אם עמדנו על הכונה האמתית . ואם לא תסכים ההגדה אל מה שיובדק ויבוקש בה . נדע נאמנה כי לא עמדנו על כונת ההגדה עוד . אך אמר הגאון ז"ל שאין כאן מקום לבאר אופני הבדיקה בספרי הנביאים . ושכבר באר אותם בפתיחת פירוש התורה אשר לו :

ז (א) כפי מה שיתבררו כו' . ר"ל איך נדון את העיון האמונה בדיקדוקים לבקש מופת על כל דבר בטרם נאמין אותו . כמו שאנו עושים במלאכת החשבון והשיעור . שאנחנו מבקשים מופתים בעניניהם עד שיתישבו והעם מרחיקים זה . ואומרים שזה יאות רק במלאכת השיעור . כי העיון באמונה על זה האופן מביא לידי כפירה ואפיקורסות : (ב) בולע הירח ונקדר . מדבריו אלה נראה כי בימי הגאון ז"ל היו בעירו קצת הכלים אשר דמו כי סבת העלם הירח בסוף החודש או העלם קצתה קודם מילואה ואחריו . הוא בעבור שיש בשמים דמות תנין הבולע אותה כלה או מקצתה : (ג) שבערב . בארצות המערב : (ד) יביאוהו ליום הדין רגלי . יביאו אותו ליום הדין הולך ברגליו . משא"כ אם ישחטו גמלו על קברו . כי אז ירכב על גמלו . וכיוצא בענינים אלה אשר ראוי למלאות פה שחוק עליהם : (ה) ובלבד העיון כו' . וביחוד הזהירו מלחקור אחר התחלת הזמן . לשאול מה לפנים . ואחר התחלת המקום . לשאול מה למעלה : (ו) ונעזר באלוקים . מאמר מוסגר מאמצע בתוך הדברים להתפלל שיעזרנו אלוקים שנוכל לעמוד על האמת הברור : (ז) שימנעוהו ממנו . לא יתכן שימנעו חכז"ל את העיון מאתנו . וכיוצא בזה כתב הרב המורה בפל"ב מהראשון וז"ל ואין הרצון במנע הכתובים אשר אמרום הנביאים והחכמים ז"ל לסתום שער העיון לגמרי . ולבטל השכל מהשיג מה שאפשר להשיג . כמו שיחשבו הפתאים והמתרפלים . אשר ייטב להם שישימו חסרונם ופתיותם . שלימות וחכמה . ושלימות שלהם וחכמתם חסרון ויציאה מן הדת . שמים אור לחושך וחושך לאור . אבל כונת כלם להגיד שיש לשכל האנושי גבול שיעמוד אצלו ע"כ : (ח) עם ההגדה הנאמנת . ר"ל שכבר צוה יוצרנו בעיון . נוסף על ההגדה
הנאמנה

ד כאשר יש לחמשת האנשים בזה רוצה לומר איוב וחבריו מאמרים נרחבים . אבל מנעו שנעזוב ספרי הנביאים לצד ושנסמך על מה שיצא לכל אחד ואחד בדעת עצמו בהעלותו על דעתו התחלות הזמן והמקום . כי כל המעיין מן הצד הזה אפשר שימצא ואפשר שיטעה . (ט) ועד שימצא יהיה בלא דת ואם ימצא הדת ויחזיק בה לא יבטח מהעתקתו ממנה בספק שיעמוד לפניו ויפסיד עליו אמונתו ואנחנו כלנו מסכימים שהעושה זה חוטא אם הוא בעל עיון אבל אנחנו קהל בני ישראל חוקרים ומעיינים על דרך זולת זו שהוא מה שאני עתיד לזכרו ולבאר בע"ה :

דע אלהים יישירך האיש המעיין בספר הזה כי אנחנו חוקרים ומעיינים בעניני תורתנו בשני ענינים · האחד מהם שיתברר אצלנו בפעל מה שידענו (י) מנביאי האלהים במדע . והשני שנשיב על כל מי שטוען עלינו בדבר מדברי תורתנו . והוא שאלהינו ית' (יא) חייבנו כל מה שאנו צריכים אליו מענין תורתנו על ידי נביאיו אחר שאמת להם הנבואה אצלנו באותות ובמופתים וצונו שנאמין בענינים ההם ונשמרם . (יב) והודיענו כי כאשר נעיין ונחקור יצא לנו הברור השלם בכל שער (יג) כאשר הודיענו על יד נביאו והבטיחנו כי לא יתכן שיהי' לכופרי' עלינו (יד) טענה בתורתינו ולא ראיה למספקים באמונתנו . (טו) והוא באמרו כמה שהגיד לנו מן הדברים כלם שהם מוחלים והוא הבורא את התחלתם והוא א' אין שותף לו כאמרו (ישעיה מ"ד) כה אמר י"י מלך ישראל וגואלו י"י צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים . (טז) ואמר אחריו במה שצוה בו והזהירנו ממנו והגיד אותה לנו שהוא היה והוא יהיה (יז) כאמרו (שם) ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר תבאנה יגידו למו . (יח) והסיר פחדנו
מן

שביל האמונה

הנאמנה . כמ"ש הלא הוגד מראש לכם . הרי ההגדה הנאמנה . הלא הבינותם מוסדות הארץ . הרי העיון : (ט) ועד שימצא יהיה בלא דת . נעימים בזה דברי הרב המורה בפל"ד מהראשון . וז"ל ואלו לא נתן לנו דעת על צד הקבלה בשום פנים . ולא הישירנו אל דבר במשל . אלא שנחויב בציור השלם בגדרים העצמיים . ובהאמין במה שירצה להאמין בו במופת . וזה א"א אלא אחר ההצעות הארוכות . היה מביא זה למות רוב האנשים והם לא ידעו היש אלוה בעולם או אין אלוה . כש"כ שיחויב לו דבר או ירוחק ממנו חסרון . ולא היה ניצול מזה המות אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה ע"כ : (י) מנביאי האלוקים במדע . המדע אשר ידענו אותו מן הנביאים . אנו רוצים שיתברר עוד בפועל אצל השכל : (יא) חייבנו כל מה כו' . ר"ל שאלוקינו ית' חייב והודיע אותנו ע"י נביאיו הנאמנים באותותם ובמופתיהם . את כל הדברים והענינים הנמשכים לתורה האלוהית ולא יתכן מציאותה בלעדם . וצוה אותנו שנאמין בהם ונשמור אותם : (יב) והודיענו כי כאשר נעיין כו' . ר"ל והודיענו אלוקינו שכאשר נעיין ונחקור על אלה הדברים והענינים אשר קבלנום מהנביאים . לא יהיה עמלינו לריק . אבל נשיג הבירור השלם בכל שער ושער . מסכים למה שידענו מהנביאים ע"ה : (יג) כאשר הודיענו ע"י נביאיו והבטיחנו כו' . כלומר במה שהודיענו ע"י נביאיו והבטיחנו שלא תהיה לכופרים טענה עלינו · כבר הודיענו בזה שאם נעיין ונחקור יצא לנו האמת . כי בזולת זה איך נוכל לעמוד נגד הכופרים והמכחישים לבטל טענותיהם : (יד) טענה בתורתנו ולא ראיה כו' . הכופרים בהחלט לא תהיה להם טענה . והמספיקים לא תהיה להם ראיה להטיל ספק באמונתנו : (טו) והיא באמרו במה שהגיד לנו כו' . בג"ל . הגאון ז"ל שב עתה לבאר מה שאמר ראשונה . שאלוקינו ית' הודיענו ע"י נביאיו כל מה שאנו צריכים אליו מעניני תורתנו . והוא באמרו ית' בכל הדברים כלם אשר הגיד לנו בתורתו סדר בריאתם והויתם . שהם כלם מוחלים . כלומר מותחלים ומחודשים ושהוא ברא התחלתם . ולא היה שם שום דבר . מחומר קדום ועצמים פרדיים וכיוצא . כ"א מהאפס הגמור המוחלט . ולא היה שם כ"א הוא ית' בלבד ואין שותף לו . כאמרו אני ראשון ואני אחרון וגו' : (טז) ואמר אחריו במה שצוה בו כו' . ר"ל ואחר שהודיענו מה שהיה הצורך אליו גדול בענין מעשי בראשית אשר בספר התורה בראשית דבריה . אמר לנו אח"כ בהציווים והאזהרות וההגדות אשר צוה והזהיר והגיד בתורתו . שהם היו ויהיו : כלומר שהציווים והאזהרות הם נצחיים ולא ישתנו לעולם . וההגדות החולפות היו כן באמת והעתידות תהיינה כן כאשר הגיד . ואלה הם השלשה הענינים שהצורך אליהם אל התורה גדול מאוד והם יחודו ית' . ושהנמצאים כלם מחודשים מלא דבר . ונצחת התורה לא תשתנה : (יז) באמרו ומי כמוני יקרא כו' . לדעת הגאון ז"ל יהיה מאמר המקרא הזה מוסב על התורה . והכונה מי כמוני יקרא את האנשים לצוות אותם בטוב ולהזהירם מן הרע . כמו שקראתי אותם אנכי בתורתי . ומי כמוני יגיד הגדות התורה האמתיות . ומי יעריך פרשיותיה אשר שמתי אותם מאז מעולם . והאותיות ואשר תבואנה הם מגידים כלומר שהיתה מאז מעולם ותהיה לעולם ולא תשתנה . וכבר דרשו גם חכז"ל את המקרא הזה על התורה כאמרם ז"ל (מדרש תהלים מזמור ג') לא נתנו פרשיותיה של תורה על הסדר שאלמלי נתנה על הסדר כל מי שהוא קורא בהם יכול להחיות המתים לפיכך נתעלם סדורה של תורה שנאמר ומי כמוני יקרא וגו' : (יח) והסיר פחדנו מן החולקים . עתה שב לבאר מה שאמר ראשונה
שהבטיחנו

מן החולקים עלינו כי לא יתכן להם שיגברו עלינו בטענה ולא שיראו עלינו דבר מחוייב כמו שאמר (שם) אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי . ואמרו אל תפחדו רוצה בו עניני בעלי דינין (יט) ברובם כחותם ומדותם כמו שאמר במקום אחר (שם נ״א) ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק . ואמרו ואל תרהו הוא כמו ואל תיראו כאשר יבא בענין התמורה הה׳ במקום אלף ורוצה בן הדברים עצמם ומן הטעיות עצמם כאשר אמר במקום אחר (יחזקאל ב׳) מפניהם אל תירא ומדבריהם אל תחת ואמר (שמות ט׳) הירא את דבר י״י . (כ) ואמרו הלא מאז השמעתיך רוצה בו ההגדות שעתידים לבא . ואמרו והגדתי רוצה בו ההגדות אשר חלפו כמו שאמר (ישעיה מ״ב) הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד (כא) ואמרו ואתם עדי דומה אל מה שראה העם מן האותות הנראות והמופתים הנגלים והם על פנים רבים מבא העשר מכות על מצרים ובקיעת הים ומעמד הר סיני . ואני רואה כי ענין (כב) אות המן יותר נפלאת מכולם כי הדבר המתמיד יותר נפלא מהנפסק כי לא יעלה בדעת תחבולה שתכלכל עם שמספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מדבר כי אם (כג) ממזון מוהל יחל אותו הבורא להם באויר . ואלו היה הנה שום פנים לתחבולה לקצת זה היו מקדימים אלה הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם בו ומלמדים אותם החכמות והיו מספיקים להם מהצטרך להתעסק בקנין ולבקש עזר מבני אדם (כד) ולא שיהיו המון בני ישראל מסכימים על הענין הזה ומספיק זה בתנאי כל הגדה נאמנת . ועם זה כשהיו אומרי׳ לבניהם שאנחנו עמדנו במדבר מ׳ שנה אוכלים המן ולא היה לו שום עיקר היו אומרים להם בניהם הנה אתם מכזבים לנו . אתה פלוני הלא זה שדך ואתה פלוני הלא זה גנך אשר מהם הייתם תמיד מתפרנסים זה מה שלא היו בניהם מקבלים מהם בשום פנים . ואמרו היש אלוה מבלעדי רוצה בו (כה) שמא הייתם יראים שיהיה קצת מה שהגדתי לכם

שהיה

שביל האמונה

שהבטיחנו הבורא ית׳ שלא יתכן שתהיה לכופרים טענה עלינו . אשר בזה נכללה גם ההודעה שאם נעיין ונחקור יצא לנו הבירור השלם: (יט) ברובם וכחותם ומדותם כו׳. ר״ל כי מאמר ואל תפחדו מוסב על האומות עצמם . שלא נפחד מעוצם ריבוים ומגודל כחם . וממדותיהם האכזריות . אשר ירצו להתגבר עלינו להפך דתנו באונס ובנצחון מחרב וכלי מלחמה . ומאמר אל תרהו מוסב על הדברים והטענות אשר יטענו נגדנו . כלומר שלא נירא מדבריהם כי משבל המה גם יחד . וענין היראה נופל על דברים כמ״ש ומדבריהם אל תחת הירא את דבר ד׳ . ואחר שהבטיחנו שלא נירא מדבריהם . זאת הוא הבטחה חזקה שיהיה לנו בירור שלם בכל הענינים אשר נחקור עליהם בענין התורה . וכמו שנזכר ראשונה . ומתאימים לזה דברי הרמב״ם ז״ל באגרתו לתימן . וז״ל שם . ואין לך זמן מאז שנתנה לנו תורה זו עד זמנינו זה . שכל מלך גובר ומכריח מתגבר או אונס שאין תחלת כוונתו לסתור תורתנו ולהפך דתנו באונס ובנצחון בחרב כמו עמלק וסיסרא וסנחריב ונבוכדנצר וטיטוס ואנדריינוס והרבה כיוצא בהן . זה הנוע האחד משני הנועים שהתכוונו בו לנצח החפץ האלוקי . אבל הנוע השני הם המחודדים והחכמים מיתר האומות . כמו הפרסיים והיוונים . שאלו כמו כן שמו כוונתם לסתור דתנו ולהפר תורתנו בטענות שמוענין עליה ובקושיות שמחברים . ומגמתם בכ״ז להפך התורה ולמחות עקבותיה בחיבוריהם כמו שהתכוונו האנסים במלחמותיהם . ולא זה יצלח . שהקב״ה בשר אותנו ע״י ישעיהו . שכל אנס או נצחן שיתכוון לסתור תורתנו ולבטל דתנו בכלי זיין . ישבר הבורא כלי מלחמתו ולא יצליחו . וזה עד״מ לומר שעצתו לא תושלם לעולם . וכמו כן כל טוען שיתכוון לבטל מה שבידינו . יצא מחויב מן הדין בטענתו ויבטל אותה ולא תתקיים . כמו שנאמר כל כלי יוצר עליך לא יצלח . וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי . זאת נחלת עבדי ד׳ וצדקתם מאתי נאום ד׳ . ע״כ דבריו הנעימים מפז ומפנינים יקרים : (כ) ואמרו הלא מאז השמעתיך כו׳ . כמה שנתקיימו ההגדות אשר חלפו . כן גם העתידות הם אמת . וכמ״ש הראשונות הנה באו וגו׳ . כלומר אמתת הראשונות תעיד על החדשות : (כא) ואמרו ואתם עדי רומז אל מה שראה . כצ״ל לדעתי : (כב) אות המן יותר נפלאת . גם הראב״ע בפרשת המן כתב ז״ל זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו ע״י משה . כי נסים רבים היו במן ועמדו ארבעים שנה ולא כל הנסים האחרים ע״כ : (כג) ממזון מוחל יחל כו׳ . ממזון מחודש יחדש אותו הבורא להם באויר . וכמו שכתב גם הרמב״ן ז״ל בפרשת המן וז״ל כי היה הפלא במן גדול מאוד . כי השליו הגיז אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך העולם . אבל המן נוצר להם עתה יוריד חדשה כו׳ כענין מעשה בראשית כו׳ ע״כ : (כד) ולא שיהיו המון בני ישראל כו׳ . ר״ל כי כמו שלא יתכן לומר שהיה ענין המן ע״י איזה תחבולה טבעית . כן לא נוכל לומר שלא היה כן כמו שמספרה התורה . כי לא יתכן שיסכימו המון בני ישראל שיכתוב משה בתורה דבר שלא היה . וזה מופת מספיק בתנאי ההגדה הנאמנה . כי בהסכים עליה המון רב כזה אין לך הגדה נאמנת יותר ממנה : (כה) שמא הייתם יראים כו׳ . ר״ל כי אלו היפה כתן בריאה גם מבורא זולתי . שמא בצדק הייתם יראים שקצת מה שהגדתי לכם בעבר או בעתיד איש

כן

שהיה או קצת מה שהגדתי לכם שיהיה אין כן אם היתה בריאה מבורא זולתי ושבא לא הייתי יודע כל מה שיעשהו וכיון שאני אחד דעתי כוללת כל מה שעשיתיו ומה שאעשהו . ואמרו ואין צור בל ידעתי (כו) נכנסו בו גדולי בני אדם והכביה כי מלת צור נופלת על גדולי בני אדם כאמרו (ישעיה נ״א) הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם וגו׳ . ועוד (תהלים פ״ט) אף תשוב צור חרבו ולא הקמותו במלחמה . ורוצה בו כי אין חכם ואין גדול שלא אדעהו ולא יתכן שיהיה להם טענה עליכם בתורתכם (כז) ולא שבר לאמונתכם מפני שדעתי כוללת הכל והודעתי לכם אותו :

(כח) ועל הדרך הזה ירחמך האל נעיין ונחקור להוציא אל מה שהודיענו אלהינו במדע ובהכרח (כט) ויסמך לשער הזה שער שאנו צריכי׳ לו . ונאמר כשיהיו דברי התורות מתקיימות בחקירה ובעיון הברור כאשר הגיד לנו אלהינו מה אופני החכמה שהודיענו אותם מדרך הנבואה והעמיד עליהם מופתים ואותות הנראות לא המושכלות . אחר כך אשיב בעזרת האל התשובה השלמה . ונאמר מפני שידע בחכמתו כי המבוקשים המוצאים במלאכת העיון לא ישלמו כי אם במדה מהזמן (ל) כי אם ימחה אותנו בידיעת תורתו עליה נעמוד זמן בלא תורה עד שתשלם המלאכה ויתום העסק בה . ושמא רבים ממנו לא תשלם בו המלאכה (לא) בעבור חסרון שיש בו או שלא ישלם לו להתעסק בה בעבור שיקוץ בה (לב) או מפני שהספקות שולטים עליו ומבלבלים אותו . ושמרנו הבורא מכל אלו הטרחים כלם במהרה ושלח לנו שלוחיו והגיד לנו בהגדה והראנו בעינינו אותות עליה ומופתים שלא התערב בהם ספק ולא מצאנו דרך לדחותם כמו שאמר (שמות כ׳) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם . ודבר עם נביאו בפנינו (לג) ושם זה מחייב להאמין בו תמיד כמו שאמר (שם י״ט) בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם . והתחייבנו מיד לקבל ענין התורה וכל אשר נכלל בה כבר (לד) התקיים בעד המוחש והתחייב בקבולו כל מי שהוגד לו בראיית ההגדה הנאמנת כאשר אני עתיד לבאר . וצונו שנרצ׳ לעיין במתון עד שיצא לנו זה בעיון (לה) ולא סרנו מהמעמ׳ ההוא עד שנתקיימה טענתו עלינו והתחייבנו להאמין בתורתו ממה שראו עינינו ושמע אזנינו . ואם יארך הזמן למעיין ממנו עד שישלם עיונו לא יחוש לזה ומי שיתאחר בעבור דבר מונע מזה לא ישאר מבלי דת . ומי שיהיה מן הנשים או הנערים ומי שלא ידע לעיין תהיה דתו שלמה לו ומגיע אליה כי כל בני אדם שוים במדעים החושיים ישתבח החכם המנהיג . ובעבור זה אתה רואה בתורה מקבץ בהרבה מקומות הנשים והבנים והאבות בזכרון האותות והמופתים :

ואחר כן אומר בהקרבת זה כמי ששקל ממונו אלף זוז לחמשה לכל אחד כ״ב זוז ולששה אנשים לכל אחד ששה עשר זוז ושני שלישי זוז . ולשבעה לכל אחד ארבעה

עשר

שביל האמונה

כן . כי שמא אין אני יודע ממה שעשה או שיעשה הבורא ההוא האחר . אבל כיון שאני אחד ומבלעדי אין אלקים א״כ ידיעתי כוללת מה שעשיתי ומה שאעשה : (כו) נכנסו בו גדולי ב״א . מלת צור יורה על גדולי בני אדם : (כז) ולא שבר לאמונתכם . כצ״ל וכלשון הזה תמצא בסוף פ״ג מאמר ראשון ובתחלת מאמר השביעי ע״ש : (כח) ועל הדרך הזה כו׳ . ר״ל ועל הדרך הזה שאמרנו . שהוא להשיב על כל מי שטוען עלינו . נעיין ונחקור להוציא בשכלנו המדעי והשכרחי אמתת מה שהודיענו אלקינו . כי אם נברר אמתתו גם בשכל נוכל לעמוד נגד כל צר ואויב הבא עלינו בטענות מזויפות בלתי צודקות : (כט) ויסמך לשער הזה כו׳ : וצריכים אנו לסמוך לשער הזה שער שאנו צריכים אליו . והוא כי אם באמת נוכל להשיג בחקירה ובעיון את כל מה שציונו אלקינו . א״כ למה זה הודיע את דבריו ע״י הנביאים בהעמדת אותות ומופתים חושיים . הלא יותר טוב היה להעמיד מופתים שכלים ונחקור ונתבונן בהם ונשיג אמתתם : (ל) כי אם ימחה כו׳ . ר״ל אם יעתיק אותנו אל השכל בידיעת תורתו . נעמוד משך זמן בלא תורה . ומלת ימחה נגזר מלשון חכז״ל (ב״מ קיא) שמחהו אצל חנוני או אצל שולחני . ופרש״י שנתקו מאצלו והעמידו אצל חנוני : (לא) בעבור חסרון שיש בו . שאין דעתו דעת שלמה : (לב) או מפני שהספקות שולטים כו׳ . כלומר שיודע דרכי העיון ואינו מתעלל בשלמתם ובכ״ז הספיקות מבלבלים אותו ועל כיוצא בזה אמרו חכז״ל דלא אסיק שמעתיה אליבא דהלכתא : (לג) ושם זה מחייב כו׳ . ר״ל שעשה את דיבורו עם משה בפנינו . שזה מחייבא להאמין בו תמיד : (לד) התקיים בעד המוחש כו׳ . ר״ל כי כל מה שנכלל בתורה כבר התקיים בחוש אצל הדור הראשון . והתחייבו לקבל התורה מיד בלי משך זמן כי השיגוה בחוש ראותם . וגם הדורות הבאים אחריהם מחויבים לקבלה בעבור ההגדה הנאמנה אשר שמעו בחוש שמעם : (לה) ולא סרנו מהמעמד כו׳ . ר״ל לא סרנו ממעמד האמונה הזאת גם בטרם התקיימה טענתו עלינו בעיון ובשכל . וע״כ בזה האופן לא נחוש גם

אם

עשר זוז ושתי שביעיות . ולשמנה אנשים לכל אחד שנים עשר זוז ושלש שמיניות . ולתשעה אנשים לכל אחד עשרה זוזים ותשיעית . ורוצה לאמת אצלם במהרה מה שנשאר מן הכל והוא אומר שהנשאר הוא ת"ק זוז וישים ראיתו על ממונו שקילת הממון וכאשר ישקול אותו מהרה יימצאנו ת"ק זוז התחייבו להאמין מה שאמר להם ויש להם מתוך לדעתו מדרך החשבון כל א' כפי השגתו והבנתו (לו) ומה שקורה לו מדבר מונע . (לז) וכמי שספר על חולה מהחולי' מעניני החולי והוא נותן במהרה עליו אות טבעי' עד שיעמוד הדורש אותה מדרך העיון על מבוקשו . (לח) וראוי שנאמין עוד שהתורה היתה לבורא על ברואיו קודם בני ישראל באותות ובמופתים נגלים . מי שראה יש עליו טענה במה שהשיגו חוש ראותו . ומי שהוגד לו יש עליו טענה במה שהשיגו חוש שמעו . וכמו שאמרה תורה על קצתם (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' :

ז ואסמיך לדברים האלה מה שעלה בדעתי (א) בסבות אשר הפילו בכפירה ובכזב וברוח מהאמנת האותות והעיון באמונות . כי אני רואה מהם (ב) שמונה הם נמצאות הרבה . התחלתם (ג) כובד הטורח על טבע בני אדם וכאשר ירגיש הטבע בענין שבא עליו להזק אותו ולאמצו בראית ומשתמש בה בענין התורה הוא בורח ומפחד מזה . ובעבור זה אתה רואה הרבה בני אדם אומרי' האמת כבדה . ומהם אומרים האמת מרה . והם רוצים בחירות ובורחי' ממנה ועליהם אמר הכתוב (יחזקאל י"א) (ד) רחקו מעל י"י לנו היא נתנה הארץ למורשה . ולא הבינו הפתאים (ה) כי אם ילכו לרצון הטבע בברחם מהעמל והיגיעה ישארו רעבים ונענים בבטול הזרע והבנין . והשנית (ו) הסכלות הגוברת על רבים מהם והוא מדבר בלשון האולת וחושב בלבו העצלה ואומר מבלי מחשב אין דבר . וכן במצפונו . ובאלה הוא אומר (הושע י') (ז) כי עתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו את י"י והמלך מה יעשה לנו . ואינם חושבים כי כאשר הם מדברים בקצת האולתות האל והגבוהות ימותו ויאבדו . והשלישית נטות האדם למלאות תאוותיו במאכל ומשתה ומשגל ובקנין והוא ממהר לעשות זה בזריזות בלי מחשבה ובהם אומר הכתוב (תהלים נ"ג) (ח) אמר נבל בלבו אין אלהים וגו' . ולא חשב כי כאשר

יעשה

שביל האמונה

אם יארך זמן העיון הרבה . כי האמונה לא תמום לעולם : (לו) ומה שקורה לו מדבר מונע . כי גם מי שמכלו חזק . יתאחר לפעמים בהשגתו בעבור מקרה קרה לו אשר ימנעהו מלהשיג במהירות . ועיין מה שהבאתי לעיל (אות פ') דברי הרב המורה בזה : (לז) וכמי שספר על חולה כו' . ומשלו עוד כמו שספר על חולה מהחולים . ואמר שחוליו הוא חולי פלוני מעניני החולאים . ונתן אות טבעי לקיים דבריו במהרה בטרם שיוכל הדורש את ענין חוליו בדרך העיון לעמוד על זה : (לח) וראוי שנאמין עוד כו' . ר"ל כי האמונה האמתית שראוי להאמינה . הוא שגם קודם מתן תורה היה הבורא ית' מייחד דיבורו עם ברואיו ללמדם תורה ומצות . והראה להם אותות ומופתים נגלים ומושגים בחוש . כמו האבות ושם ועבר נח ומתושלח וחנוך ודומיהם . וכל אחד מהם שראה האותות והמופתים בחוש ראותו התחייב להאמין בהם בעבור שהשיגם בחוש ראותו ומי שהוגד לו מהרואים ההם ולמד בבתי מדרשיהם . התחייב להאמין בהם בעבור שהשיגם בחוש שמעו מפי מגידים נאמנים . והגאון ז"ל כוון בזה להורות כי מעולם לא עזב הבורא ית' את ברואיו מבלתי הודיעם תורה ומצות בדרך הנבואה באותות ובמופתים נגלים . כדי לחוננם שבה שיגיעו בה אל ההצלחה הגמורה והטובה השלימה . ולא עזבם אל המופתים המושכלים אשר לא יספיקו לזה כאמור . וכמו שהאריך הגאון ז"ל להוכיח בתחלת המאמר השלישי שזה ענין מחויב מפאת השכל וא"א בלעדו עיי"ש :

ז (א) בסבות אשר הפילו בכפירה כו' . לבאר הסבות אשר בעבורם נפלו בני אדם בכפירה ובכזב וברחו מלהאמין באותות ומלעיין באמונות : (ב) שמונה הם נמצאות הרבה . מהמון הסבות אשר יסובבו זה . אני רואה כי שמונה מהם הם נמצאות הרבה ותדירות : (ג) כובד הטורח על טבע כו' : שיכבד עליהם לסבול עול תורה ומצות . והוא מתפוקק שיתבאר לו ביטול התורה למען יפרוק עולה מעל צוארו . וכאשר ירגיש טבעו בראיה אשר יוכל להשתמש בה לקיים ענין התורה . הוא בורח ממנה : (ד) רחקו מעל ד' כו' . כלומר שהם עצמם מתרחקים מעל ד' ובורחים ממנו : וחושבים כי הארץ נתנה להם למורשה : (ה) כי אם ילכו לרצון הטבע כו' : כלומר איך הסכימו הפתאים האלה ללכת לרצון טבעם בענין התורה שהוא ענין נפשי . ולא דעת להם ולא תבונה . כי הליכתם אחר רצון טבעם תורידם לבאר שחת . שלא גם בדברים גופניים אם ילכו לרצון טבעם ויברחו מן העמל והיגיעה ולא יזרעו שדות ולא יבנו בתים ישארו רעבים ונענים באין מעון ומענה : (ו) הסכלות הגוברת על רבים כו' . ר"ל כי בעבור הסכלות הגוברות עליו הוא מסכים עם העצלות והפריקת עול התקועים בקרב לבו בטבע . ומתיר לעצמו לדבר בלשון האולת מבלי עיון . ואומר אין דבר . כלומר אין ציווי ואין אזהרה . ומקיים כן במצפון לבו : (ז) כי עתה יאמרו וגו' : כלומר שלרוב סכלותם הם אומרים שאינם יראים את ד' ומלך : (ח) אמר נבל בלבו אין

אלקים

יעשה זה (ט) בחליו ובבריאותו ויאכל כל מה שיתאוה וישגל כל אשר ימצא ימות ויאבד : והרביעית הקיצה בעיון ומיעוט התישבות בעת השמע והמחשב ומספיק לו המזער ויאמר כבר עיינתי ולא יצא לי כי אם זה ובהם אמר הכתוב (משלי י"ב) לא יחרוך רמיה צידו וגו' . ופירוש רמיה (י) הקץ לא יגיע לחפצו . ולא ידעו כי אם ינהגו בזה בענין תאותם לא תשלם להם : והחמישית עזות וגאוה שנוברי' על האדם ולא יודה כי יש הכמה נעלמת ממנו (יא) ולא מדע עמד לפניו ובהם אמר הכתוב (תהלים י') רשע בגוב' אפו בל ידרוש וגו' ולא הרגיש כי הטענה הזאת לא תועילהו (יב) בעשות טבעת ולא בכתיבת אות . והששית מלה שישמענה האדם בשם אחד מן המכחישי' והגיעה אל לבו ותמחצנו (יג) ויעמוד כל ימיו במחצו ובו אומר (משלי י"ח) דברי נרגן כמתלהמי' וגו' . ולא חשב כי אם לא יגן על עצמו מהחום והקור יביאוהו אל המות . והשביעית ראיה חלושה (יד) שמע אותה מאחד מן המיחדי' והוא חושב כי הכל הוא כן ויהיו משחקים עליהם ומלעיבים בם ולא העלה במחשבתו כי סוחר הבגדים היקרים אם איננו בקי בקפול' לא יפחית זה הבגדים מאומה . והשמינית אדם שיש בינו ובין קצת המיחדים שנאה ומביאו זה עוד לשנוא אלהיו . ובהם הוא אומר (תהלים קי"ט) צמתתני קנאתי כי שכחו דבריך צרי ולא ידע הכסיל (טו) ששונאו לא יוכל להגיע ממנו מה שהגיע הוא מעצמו כי אין ביכול' משנאו להתמיד עליו הענוי המכאיב עדי עד . (טז) אך מי שהיה מנהגו חלוף הדעות כאשר חשב בפסוקים מהמקרא (יז) וראה בהם מה שהרחיקו או שהתפלל לאלהיו ולא ענהו ושאל ממנו ולא נתן לו . או שראה רשעים שלא נקם מהם . או שהיה תמה איך תעמוד לכופרים מלכות או שראה המות אוסף את הבריות וכולל אותם או שענין האחדו' והנפש וענין הגמול והעונש לא עלה בשכלו . אלה כלם והדומה להם אני עתיד לזכור כל א' מהם במאמר אשר הוא ממנו ובשער הראוי לו ואדבר עליו כפי היכולת ואקוה שאגיע בו (יח) אל תקות המנהגים בזה בע"ה :

ח וכאשר הגיעו הדברים עד הנה אני רואה לזכור (א) ענין הספר ומספר מאמרם ואח"כ אחל לבארם ואקדים בהתחלתם זכרון מה שבא בדברי הנביאי' ואח"כ אביא עליה' המופתי' המושכלי' (ב) כאשר הקדמתי . ואומר כי כל מאמרי הספר הזה עשרה :

המאמר הראשון בשהעולם וכל אשר בו מחודש .

המאמר השני בשהבורא אחד .

המאמר

שביל האמונה

אלקים : השחיתו והתעיבו עול אין עושה טוב . כלומר שהם משחיתים ומתעיבים בכל עניניהם בלי שום עלם והתישבות מפחד ד' . עד שהגגל הרואה זה מהם אומר בלבו שאין אלקים : (ט) בחליו ובבריאותו . כלומר שאם יעשה כזה בדברים הנוגעים לחולי גופו ובריאותו : (י) הקץ לא יגיע לחפצו . המואס בדבר ומתעצל בו לא יגיעהו . ויהיה לפי זה מאה"כ לא יחרוך רמיה צידו . כלומר שהמתעצל במלאכת צידו ועושה אותו ברמיה . לא יחרוך אותו ולא יאכל ממנו . ואפשר שהגאון ז"ל סמך בביאורו זה על סוף הכתוב . והון אדם יקר חרוץ : שפ' כמו בו המפרשים שהוא מקרא מסורס . והראוי ממנו . והון אדם חרוץ יקר . וע"כ תהיה הרמיה הפך החריצות . וכמ"ש שם לפני זה . יד חרוצים תמשול ורמיה תהיה למס . וזה יורה כי הרמיה היא היפך החריצות : (יא) ולא מדע עמד לפניו . כלומר ולא יודה שיש מדע עומד לפניו אשר לא יוכל להבקיעו ולעבור בו : (יב) בעשות טבעת כו' . כי מה יגיע לו אם בגובה לבו יחשוב שהוא אומן נפלא בעשות טבעת . או שהוא סופר מהיר בכתיבת אות . הם באמת לא יצלח לכל מלאכה . וכל רוח אין בקרבו : (יג) ויעמוד כל ימיו במחצו . ולא יתחלל לבקש רפואה למכתו : (יד) שמע אותה מאחד כו' . ששמע ראיה הלושה מאחד ממאמיני היחוד . וסובר שכל ראיות המיוחדים הם כן : וע"כ אינו מאמין ביחוד . ולא יעלה במחשבתו . כי לא יופסד ענין היחוד במה שהמאמין בו אינו בקי בראיותיו כמו שלא יופחתו הבגדים היקרים . במה שהסוחר אותם אינו בקי בקיפולם : (טו) ששונאו לא יוכל כו' . כי במה שהוא שונא אלוקיו . כבר הגיע שונאו לראות בו מה שלא היה יכול ולא היה מקוה לראותו . כי יתמיד בזה על עצמו העינוי המכאיב עדי עד כי נוקם ד' ובעל חמה ולא יאחר לשונאו : (טז) אך מי שהיה מנהגו כו' . ר"ל כי אלה השמנה הנזכרים אין רפואה למכתם . ואלה אשר יזכיר יקבל כל אחד רפואתו במאמר מיוחד מזה הספר : (יז) וראה בהם מה שהרחיקו . כלומר שראה בספרים דבר שהוא מרחיק אותו : (יח) אל תקות המנהגים . כלומר שאגיע כל אחד מהם אל תקות המנהגים הטובים ולא יהיה עוד מנהגם חילוף הדעות האמתיות :

ח (א) ענין הספר ומספר מאמריו . כנ"ל : (ב) כאשר הקדמתי . ואמרתי שאין ראוי נחקור במלאכת

העיון

המאמר השלישי בשיש לו צווי ואזהרה .

המאמר הרביעי בעבודה והמרי .

המאמר החמישי בזכיות ובחובות ·

המאמר הששי בנפש ובענין המות ומה שאחריו .

המאמר השביעי בתחיית המתים .

המאמר השמיני בגאולת בני ישראל .

המאמר התשיעי בגמול והעונש ·

המאמר העשירי במה הוא הטוב לאדם שיעשהו בעולם הזה ואחל בכל מאמר (ג) במה שהוא לו ממה שהודיענו אלהינו ובמה שמחזקו מן המושכל ואחר כן אסמיך לו מי שנט' אליו ומי שחלק עליו (ד) ממי שהגיע אלי ואזכור (ה) מה שיש מן הדברי' ומה שיש עליו מן התשובו' ואח"כ (ו) אחתום בראיות הנבואה אשר לענין ההוא אשר לו המאמר . ומהאלהים אשאל להישירני וכל מי שמעיין בו ולהגיעני אל תאותי (ז) בעמו וחסידיו והוא שומע קרוב : נשלמה ההקדמה :

המאמר הראשון

בשהנמצאות כלם מחודשות :

פתיחה

אמר יהודה בן שאול . אמר מחבר הספר (א) הקדמת המאמר הזה כי כל מעיין בו הוא דורש דבר שלא נפל עליו ראות העין ולא השיגוהו החושי' . אך הוא משתדל לקיים אותו מדרך הבאת הראיו' מן המושכל (ב) והוא איך היו הדברים לפנינו ועיקר הדבר שהוא דרוש דק למאד לא ישיגהו החוש (ג) והוא משתדל להשיגו במחשבה . וכיון שהענין המבוקש (ד) כן היה' כוונת מבקשו שימצאהו כאשר ימצאנו על הצור' אשר בקש למצאו בה אין ראוי להרחיקו ולא שיתעסק למצאו בצורה אחרת וידיע' איך היו הדברי' לפנינו הוא דבר שלא ראה אותו אחד מן המדברים אבל כלנו מכוונים להגיע בשכלנו אל דבר רחוק ועמוק מחושינו . וכאשר אמר החכם בזה (קהלת ז') (ה) רחוק מה שהיה ועמוק עמוק וגו' . (ו) וכאשר יצא לנו כי הדברים חודשו לא מדבר וחושינו לא נפלו על דבר כזה אין ראוי

שביל האמונה

הענין . כ"א אחרי הידיעה בדברי הנביאים ע"ה והאמונה בהם : (ג) **במה שהוא לו ממה שהודיענו כו'** . כלומר שאתחיל כל מאמר בדברים השייכים לו מהכתובים שהודיענו אלוקינו : (ד) **ממי שהגיע אלי** . ממי שידעתי והגיעו דבריו אלי : (ה) **מה שיש לו מן הדברים** . אזכור ראיותיו . ואח"כ אזכור מה שיש עליו מהתשובות : (ו) **אחתום בראיות הנבואה** . למען תהיה החתימה מעין הפתיחה : (ז) **בעמו וחסידיו** . מה שאני מתאוה לראות בעמו ובחסידיו . ובזה נשלמה ההקדמה בעזר מגלה כל תעלומה :

פתיחה (א) **הקדמת המאמר הזה** . מה שראוי להקדים למאמר הזה : (ב) **והוא איך היו הדברים לפנינו** . ומה הוא הענין הנדרש בזה המאמר . ידיעת איך נתהוו הדברים טרם היותינו . עד שאחרי היותינו אנחנו רואים עולם מלא ואין אנו יודעים איכות הויתו . שזה ענין שא"א להשיג אותו בחוש : (ג) **והוא משתדל כו'** . המעיין בדרוש הזה הוא משתדל שישיג אותו במחשבה ובשכל ואינו משתדל להשיג אותו בחוש : (ד) **כן היתה כוונת מבקשו שימצאהו** . ר"ל כיון שעל זה האופן היתה כוונת המבקש מתחלה שימצא הענין הזה . כלומר בשכל ולא בחוש . א"כ כאשר ימצאהו על הצורה אשר בקש למצאו בה . כלומר בשכל . כבר עלה בידו מה שבקש . ואין ראוי להרחיקו כי זהו אשר בקש מתחלה : וגם אין ראוי לו שיתעסק למצאו בצורה אחרת . הואיל וזה מה שא"א : (ה) **רחוק מה שהיה כו'** . כלומר מה שהיה ונתחדש בעת הבריאה הוא ענין רחוק מאוד עמוק עמוק מי ימצאנו . וכיוצא בזה הם דברי הרלב"ג ז"ל בביאורו לספר קהלת וז"ל רחוק מה שהיה מעניני הנמצאות כשנעלה אותם אל התחלותיהם הראשונות ויסודותיהם והוא עמוק עמוק מאוד להשיגו . ועיין עוד מזה בביאור האברבנאל ז"ל לפתיחת ספר המורה : (ו) **ובאשר יצא לנו כו'** . וכאשר יתברר לנו כי החידוש היה לא מדבר כ"א מהאפס הגמור המוחלט . אין ראוי לנו להתרחק

מזה

ראוי לנו להתרחק ממנו ולטהר לומר איך נודה בדבר שלא ראינו כמוהו אך תנוח דעתנו עליו ונשמח בו כיון שהגענו אל מה שבקשנו . והוצרכתי להקדים ההקדמה הזאת שלא יקוה הקורא בספר הזה (ז) שאמציאנו דבר לא מדבר בראות עין והקדמתי לו כי אלו היה זה אפשר לא היה צריך לראיה ולא לעיון ולא להוציא דבר מתוך דבר . ועוד כי היינו אנחנו ושאר בני אדם שוים במציאותו (ח) ולא היינו חולקי' בדבר מעניניו . אבל הצטרכנו אל עיון שיגלה אותו לנו ולראיה שתבארהו לנו מפני שלא היה נראה ולא מוחש (ט) ולא אנחנו בלבד הסכמנו עם נפשנו על הודאת דבר שלא ראינו כמוהו בתחלה אך כל המעיינים והמביאים ראיות הסכימו עם נפשם על כזה . כי (י) **אנשי הקדמות** הם משתדלים לקיים דבר שאין לו תחלה ולא סוף ולא נפלו חושיהם על דבר שחשו אותו והשיגוהו שאין לו תחלה ולא סוף אבל הם משתדלים להשיג את זה בשכלם . (יא) **ובעלי השניים** משתדלים לקיים שני שרשים זה הפך זה מתפרדי' נמזגו והיה העולם . והם לא ראו שני דברים זה הפך זה נפרדי' ולא איך נמזגו ונתערבו . אך הם משתדלי' להביא ראיה על זה בדרך השכל . (יב) **ובעלי החמר הקדמון** הם מכווני' לקיימו היולי דבר שאין בו חום ולא קור ולא לחות ולא יובש נהפך בכח מהכחות והיו בו אלה הארבעה . והם לא השיגו דבר אין בו אחד מן הארבעה ולא איך יהפך ויתחדשו בו הארבעה אבל כוונתם לעמוד עליו מדרך הקשת השכל (יג) וכן כל שאר הדעות כאשר אני עתיד לבאר . וכיון שהדבר כן כבר הסכים הכל עם נפשו (יד) על הודאת דבר בתחל' לא נפל עליו ראות עין . ואתה המבקש ירחמך האל כאשר יצא לך ממאמרנו כמו זה והו' היות דבר לא מדבר אל תמהר להרחיקו (טו) כי כמו זה בקשת מתחלת בקשתך וכל מבקש זולתך כן בקש

שביל האמונה

מזה בעבור שלא השגנו בחוש ראותינו היות דבר כ"א מדבר . אבל יספיק לנו זה ונשמח על אשר הגענו למה שהיתה בקשתינו ולמה שהודיענו אלוקינו ית' בתורתו הנאמנה : (ז) **שאמציאנו דבר כו'** . שאוכל להמציא לו היות דבר לא מדבר כלומר יש מאין . מושג בחוש ראותו : (ח) **ולא היינו חולקים כו'** . כי הדבר המושג בחוש לא יפול בו המחלוקת והכל מודים בו . וכמו שכתב הגאון ז"ל גם לעיל בהקדמתו ענין ה' וז"ל כי כל בני אדם שוים במדעים החושיים : וכן כתב בפתיחת המאמר השני שהדבר אשר יפול עליו החוש אין בו יתרון לבני אדם קצתם על קצתם : (ט) **ולא אנחנו בלבד הסכמנו כו'** . תוכן דברי הגאון ז"ל אלה הוא כי פן יפול לב האדם עליו ויחשוב בנפשו מדוע דרכי התורה נעו מעגלותיה וכל אשר יעמול והאדם לדעת לא יוכל למצוא דבר ברור ומושג בחוש . והוא מוכרח להסכים עם נפשו להאמין במה שלא ראה וא"א לראותו . וידמה בנפשו כי דעות הפילוסופים הם ענינים גלוים ומבוארים ומושגים בחוש . לזה אמר כי לא אנחנו מאמיני החידוש בלבד הסכמנו עם נפשותינו להאמין בדבר שלא ראו עינינו אבל שגם כל המעיינים בזה הענין הוכרחו להסכים עם נפשותם להאמין במה שלא נפל עליו חושם . כי ידיעת הדברים טרם היותינו . הוא ענין שא"א להשיגו בחוש מהחושים . ומעתה כיון שגם הפילוסופים מודים שטבע זה הענין מחייב כן . שיהיה מושג במחשבה ובשכל לא בחוש . א"כ יש לך להתבונן אתה המאמין כי ראיותיך חזקות מראיותיהם . ושיש לך טענה להשיב על כל כת מהם . וכמו שתראה בכל שער ושער מהספר הזה : ומלבד זה עליך המאמין לדעת כי שולחנך גדול משולחנם . במה שכל דבריך נתקיימו מפי הנביאים ע"ה באותות ובמופתים גלוים . ומעתה כל מי שיעמוד לטעון ולחלוק על המונהג תוכל להתחזק באלה השלשה : האחד שראיותיך חזקות מראיותיהם . והשנית כי יש לך טענות נצחות לדחות כל ראיותיהם . והשלישי כי נכבד שכל דבריך נתקיימו באותות ובמופתים ומה לתבן את הבר . וכיוצא בזה הם דברי החבר למלך אלכוזר במאמר הרביעי סכ"ה באמרו שם ז"ל . אמנם זכרתי לך ההתחלות האלה שלא תבהילך הפילוסופיא ותחשוב שאם תלך אחריה היית מניח לנפשך במופת הברור . אבל התחלותם כלם לא יסבול אותם שכל ולא יכנסו תחת הקשה ועוד כי אין בין שנים מהם הסכמה אלא המקבלים מהם שסומכים על רב אחד אם אבנדקליס ואם פיתגורס או ארסט"ו או אפלטון וזולתם הרבה אין אחד מהם מסכים עם חבירו ע"כ ועיין בביאור קול יהודה שם : (י) **אנשי הקדמות** . הם ארסט"ו וסיעתו המאמינים בקדמות העולם : (יא) **ובעלי השנים** . הם המינים המאמינים בשתי סבות לאמונות טוב ורע . אשר היו נפרדים וכאשר נמזגו ונתערבו נתהוה מהם העולם : (יב) **ובעלי החומר הקדמון** . הם אפלטון וסיעתו המאמינים בחידוש העולם . אך לא מהאפס הגמור המוחלט . אבל שהיה שם חומר קדום קראוהו בלשון יון היולי . כלומר ענין שאין בו לא חום ולא קור לא לחות ולא יובש . ובעת הבריאה נהפך ע"י איזה כח מהכחות לא ידעו מה הוא ונתהוו בו אלה הארבעה טבעים . שהם החום והקור והלח והיובש . כלומר אש רוח מים עפר ומהם נתהוו כל הנמצאים : (יג) **וכן כל שאר הדעות** . ר"ל כי לא לבד הדעות האלה הנזכרות הוכרחו להודות בכזה . אבל שגם אשר כל הדעות כלם הוכרחו על זה וכמו שיבוא בסוף המאמר : (יד) **על הודאת דבר בתחלה** . כלומר להודות מהתחלה דבר אשר שלא נפל עליו החוש משולם וא"א לו שישיג אותו : (טו) **כי כמו זה בקשת כו'** . ר"ל

כי

בקש . אך שמע והתבונן כי ראיותיך חזקים מראיותיהם ויש לך טענות שתשיב בהם על כל כת מהם ואחר זה שאתה יש לך יתרון עליהם באותות ובמופתים שהתקיימו לך החזק באלה השלשה דברים בכל שער מהספר הזה והם שראיתך יותר חזקה ושיש לך תשובות על מי שחולק עליך (טז) ואותות נביאיך מהיתרון :

פרק א וכאשר בארתי ההקדמה הזאת אומר . כי אלהינו יתברך ויתעלה הודיענו כי כל הדברים מחודשים והוא חדשם (א) לא מדבר כמו שאמר (בראשית א׳) (ב) בראשית ברא אלהים וגו׳ . ואומר עוד (ישעיה מ״ד) (ג) אנכי י״י עושה כל נוטה שמים לבדי וגו׳ . ואמת זה אצלנו באותות ובמופתים (ד) וקבלנוהו . (ה) ואחרי כן עיינתי בענין הזה היתאמת בעיון כאשר התאמת בנבואה ומצאתיו כן מפנים רבים אקצר מכללם ארבע ראיות :

הראשונה מהם (ו) מן התכליות והוא שהשמים והארץ כיון שהתברר שיש להם תכלי׳ (ז) בהיות הארץ באמצע וסבוב השמים סביבותי׳ (ח) התחייב שיהי׳ לכחם תכלית . כי אי אפשר שיהיה כח לאין תכלית בגשם בעל תכלית ודוחה זה הידוע וכאשר יכלה הכח השומר אותם התחייב שיהי׳ להם תחלה וסוף . ואחרי שנגלתה לי זאת הראיה התישבתי בדקדוק׳ ולא מהרתי לגזור אומר בה עד שבררתיה באמרי שמא הארץ אין לה תכלית בארך וברחב ובעמק . אחרי כן אמרתי אלו היתה כן לא היתה השמש מקפת אותה עד שהיה משלמת סבובה בכל יום ולילה פעם אחת (ט) ותשוב זורחת ממקום שזרחה ובאה למקום שבאה וכן הירח ושאר הככבים . ואחרי כן אמרתי שמא השמים אין להם תכלית ואמרתי ואיך יהיה זה והם מתנועעים כלם (י) וסובבים סבוב הארץ תמיד כי לא יתבן לחשוב

שביל האמונה

כי רק ענין המושג בשכל היתה תחלת בקשתך . לא ענין המושג בחוש . וכן כל חכם וכל מבקש לדרוש בזה הדרוש . היתה כוונתו על ענין המושג בשכל ולא אחד בהם שיבקש דבר המושג לחוש כי זה מה שא״א לפי טבע הענין . וכמו שנזכר באמונה : (טז) ואותות נבואה מהיתרון . שלא נעשה כן לכל גוי . וכמ״ש או הנסה אלוקים כו׳ במסות באותות ובמופתים :

פרק א (א) לא מדבר . שלא היה שם שום דבר ר״ל מהאפס הגמור המוחלט : (ב) בראשית ברא אלהים . פועל ברא מורה על בריאת יש מאין וכמו שהאריך בזה הרב המורה בפ״ל מהשני . ז״ל הרמב״ן ז״ל בפרשת בראשית . הקב״ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלה״ק בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא ע״כ : (ג) אנכי ד׳ עושה כל . שלא היה שם שום דבר עמו . רק אנכי עשיתי את כל : (ד) וקבלנוהו . כלומר אנחנו קהל עדת ישראל כבר נתאמת זה אצלנו מפי הנביאים ע״ה ואנחנו מאמינים בדבריהם מפני האותות והמופתים אשר בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו . כי ע״כ קבלנו להאמין זה גם מבלעדי מופתים שכליים : (ה) ואח״כ עיינתי כו׳ . ר״ל ואחר אשר נתיישב הענין בלבי ישוב חזק והאמנתי בו מבלי שום מחשבת ספק כלל וכלל . אמרתי אנסה נא לעיין גם בשכלי בזה הענין . למען אדע אם יוכל שכלי גם הוא לעמוד כח לברר אמתת הענין האמתי הזה אשר נתקיימה אמתתו מפי הנביאים . ואין בו עוד שום ספק כלל . וראיתי כי שכלי יכול על זה ׃ ושיש לו יכולת לברר אמתתו בהרבה אופנים אשר יארך זכרם. ואקצר להביא מכללם ארבעה : (ו) מן התכליות . ממה שכל הנמצאים יש להם תכלית באורך וברוחב ובגובה . ואין אחד מהם שיהיה בב״ת בשיעורו . וזה דבר שנתאמת במופת והכל מודים בו וכמו שהיא ההקדמה הראשונה מן ההקדמות שבחלק ב׳ מספר המורה . והיא שמציאות בעל שיעור אחד אין תכלית לו שקר . אלא שהגאון ז״ל הוסיף לבאר זה ביותר פשוט לקרב הבנתו גם להמון : (ז) בהיות הארץ באמצע כו׳ . ר״ל ממה שאנו רואים הארץ באמצע והשמים מקיפים אותה נתבאר לנו שיש להם תכלית בשיעורם וכמו שיבואר אח״ז : (ח) התחייב שיהיה לכחם תכלית . ר״ל כיון שהם בעלי תכלית התחייב מזה שגם הכח המעמיד אותם להיות מה שהם הוא ג״כ בעל תכלית . כי לא יתכן בשכל שיתחבר כח בב״ת בגשם בעל תכלית . כי זה דוחה את הידוע . כלומר מה שכבר נתבאר במופת . כמו שהיא ההקדמה השתים עשרה מן ההקדמות שהקדים הרב המורה בפתיחת החלק השני מספרו . אשר כל כח שימצא מתפשט בגוף הוא בעל תכלית . להיות הגשם בעל תכלית . וכבר באר הרב המורה בפ״ב מהשני את דעתו בענין ההקדמה הזאת . כי כל כח שימצא מתפשט בגוף . בין שיהיה כח מתפשט להעמיד מציאותו . ובין שיהיה כח מתפשט לעשות איזה פעולה . א״א שיהיה אלא בעל תכלית בעבור שהגשם הנושא אותו הוא בעל תכלית עיי״ש . וכיון שהכח המעמיד אותם במציאותם הוא בעל תכלית ויש לו תחלה וסוף התחייב מזה שיש גם לחמרים שלהם תחלה וסוף . כי בטרם נתחדש הכח המעמיד אותם היו אפס ואין וכאשר יכלה הכח ההוא ישובו לאפס ואין : (ט) ותשוב זורחת כו׳ . ר״ל כי ממה שהשמש זורחת בכל יום בנקודת מזרח הארץ ומקפת את הארץ סיבוב שלם בכ״ד שעות עד שהוא חוזרת וזורחת בנקודת המזרח . וכן הירח ושאר הכוכבים כלם מקיפים את הארץ סיבוב שלם . ידענו מזה כי הארץ יש לה תכלית כי אלו היתה הארץ בב״ת לא היה אפשר להקיפה מסביב : (י) וסובבים סבוב הארץ תמיד .

לחשוב כל הגלגל הקרוב אלינו הוא אשר יסוב (יא) והשאר יותר גדול משיסוב מפני שאין אנו משכילים כי אם זה הדבר אשר יסוב (יב) ולא נשכיל אחריו דבר אחר (יג) כל שכן שנאמין שהוא שמים ונאמר שהוא סובב . ואחרי כן חקרתי ואמרתי שמא יש ארצות רבות ושמים רבים יקיפו כל שמים מהם הארץ שלהם ויהיו עולמים שאין להם תכלית . (יד) וראיתי זה נמנע מצד הטבע כי לא יתבן להיות עפר ממעל לאש בטבע ולא אויר תחת מים בטבע כי האש והאויר קלים שניהם והעפר והמים כבדים שניהם . וידעתי כי אילו היה בנמצא גוש עפר חוץ לארץ הזאת היה בוקע כל אויר וכל אש עד אשר יגיע לעפר הארץ הזאת . וכן אם היה מקוה מים חוץ למים האלה היה בוקע האויר והאש עד שיגיע למים האלה . ומצאתי המציאה הגמורה כי אין שמים בלתי אלה ולא ארץ כי אם זאת וכי השמים האלה יש להם תכלית והארץ הזאת יש לה תכלית וכאשר גשמיהם יש להם גבול כן יש לכחם גבול מגיע אל קץ ויעמוד אצלו ולא יתבן להם לעמוד אחר כלות הכח ההוא ולא ימצאו קודם היותו (טו) ומצאתי הכתוב שהעיד עליהם בתכלית באמרו (דברים י״ג) מקצה הארץ ועד קצה הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים . והעיד כי השמש תסובב סבוב הארץ ותשוב בכל יום וזרח השמש ובא השמש (קהלת א׳) :

והראיה השנית (טז) מקבוץ החלקים והרכבת הפרקים . והוא שראיתי (יז) הגשמים חלקים מחוברים ופרקים מורכבים . והתבאר לי בהם סימן (יח) מעשה העושה והחדוש . אחר כן אמרתי שמא אלה הפרקים והחבורים אינם כי אם בגשמים הקטנים . רוצה לומר (יט) גשמי החוש והצמח . ופשטתי מחשבתי אל הארץ והנה היא כן (כ) כי היא עפר ואבן וחול והדומה להם מקובצים . ועליתי בה אל השמים וראיתי בם כתות רבות מן הגלגלים קצתם בתוך קצתם . יש בהם כתות מן המאורים הנקראים ככבים (כא) נגזרו גדול וקטן רב אור ומעט אור והורכבו בתוך הגלגלים ההם . (כב) וכאשר נתברר לי הקבוץ והחבור וההרכבה אשר הם החדושים בגשם השמים וזולתם האמנתי בעבור הראיה

שביל האמונה

והדבר הסובב הוא בעל תכלית בלי ספק כי אלו היה בב״ת לא היה סובב וכש״כ שלא היה מקיף היקף שלם לעולם : (יא) והשאר יותר גדול משיסוב . כלומר שהוא גדול ממה שיוכל עוד ליסוב . וא״א לו ליסוב הואיל והוא בב״ת : (יב) ולא נשכיל אחריו כו׳ . ומי א״כ מכריח אותנו לומר שיש שם ענין בב״ת מה שלא השגנוהו בחוש ולא העיד עליו השכל : (יג) בש״כ שנאמין שהוא שמים ונאמר שהוא בלתי סובב . כצ״ל לדעתי ור״ל כי אם לא נשכיל שום דבר אחר השמים האלה . איך נאמין עוד שיש שם דבר שהוא בב״ת ושהוא שמים ואינו סובב . מה שזה הוא הפך הנראה מטבע השמים . שהם מתנועעים וסובבים תמיד מבלי הפסק : (יד) וראיתי זה נמנע מצד הטבע כו׳ . כלומר מלבד שא״א שיהיו דברים נמצאים בפועל יחד בב״ת במספרם (עיין לקמן אות למד) הנה הוא נמנע ג״כ מצד הטבע וכמו שמבאר והולך : (טו) ומצאתי הכתוב שהעיד כו׳ . הגאון ז״ל חותם בראיות הנבואה כמו שיעיד בהקדמתו ע״ש ענין א׳ ובביאורי שם אות ו׳ . ובעבור שהיסודות אשר עליהם נבנה המופת הזה . הם שהשמים והארץ יש להם תכלית ושהשמש סובב את הארץ : הביא ראיות על היסודות האלה : (טז) מקבוץ החלקים והרכבת הפרקים . כלומר מן ההרכבה השכנית שהיא קיבוץ החלקים . ומן ההרכבה המזגית שהיא הרכבת הפרקים ׃ עיין הרכבה שכנית והרכבה מזגית בבמ״ז : (יז) הגשמים חלקים מחוברים כו׳ . ר״ל שכל הגשמים מורכבים הרכבה שכנית ומזגית כמו הבעלי חיים שהם מורכבים מבשר גידים ועצמות . והצמחים משרשים ענפים ועולים וכיוצא שהיא ההרכבה השכנית . וכן הם מורכבים מד׳ יסודות שהיא ההרכבה המזגית : (יח) מעשה העושה והחדוש . כי לא יתכן בשכלנו שכל המקובצים והמורכבים ההם נקבצו והורכבו מעצמם . כי כל מחובר מחודש ומחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית . וכמו שהאריך בזה הרב בעל חו״ה בפ״ו משער היחוד עיי״ש כי כל דבריו לקוחים מדברי הגאון ז״ל אלה . ולדעת הגאון ז״ל יהיה פועל עשה מורה על תיקון הדבר לקיבוצו והרכבתו ועשייתו על מתכונתו וכמ״ש הרמב״ן ז״ל בפ׳ בראשית אצל ויעש אלקים את הרקיע וז״ל לשון עשייה בכל מקום תיקון הדבר על מתכונתו ע״כ . וע״כ אמר מעשה העושה והחדוש כלומר המקבצם והמחדשם : (יט) גשמי החוש . כלומר הגשמים החיים ומרגישים שהם הבעלי חיים : (כ) כי היא עפר ואבן וחול כו׳ . ר״ל כי גם הארץ מורכבת הרכבה מזגית ושכנית כי היא עפר ואבן וחול אשר לכל אחד מהם צורה מיוחדת וא״כ כל אחד מהם מורכב מחומר וצורה שהיא ההרכבה המזגית והם מקובצים יחד שהיא ההרכבה השכנית : (כא) נגזרו גדול וקטן כו׳ . כלומר שאין גזרתם שוה לא בכמות ולא באיכות . שזה גדול וזה קטן . זה מעט אור וזה הרבה עד שלכל אחד מהם חומר וצורה מיוחדת שהיא ההרכבה המזגית . והורכבו בתוך הגלגלים שהיא ההרכבה השכנית . ופועל נגזרו הוא ממאה״כ (איכה ד) ספיר גזרתם : (כב) וכאשר נתברר לי כו׳ . ר״ל כאשר נתברר לי שאלה החידושים שהם הקיבוץ והחיבור וההרכבה הם גם בשמים כמו שהם בארץ . האמנתי עם זה שלא לבד הקיבוץ והחיבור וההרכבה הם מחודשים אבל גם השמים עצמם עם כל אשר בהם כלומר עם כל הנמצאים .

הראיה הזאת עוד כי השמים וכל אשר בהם מחודשים. (כג) ומצאתי הכתוב אומר כי פירוד חלקי החיים וחבורם יורה על חדושם והוא אמרו (תהלים קי"ט) ידיך עשוני ויכוננוני. ואמר בארץ (ישעיה מ"ה) יוצר הארץ ועושה הוא כוננה. ואמר בשמים (תהלים ח') כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וככבים אשר כוננת :

(כד) **והשלישית** מן הראיות המקרים. והוא שמצאתי כל הגשמים לא ימלטו ממקרים שיקרו בכל אחד (כה) אם מעצמו אם מזולת עצמו כמו שיולד החי והצמח ויגדל עד אשר ישלם ואחר כן יחסר ויתפרדו חלקיו. ואחר כן אמרתי שמא הארץ נמלטת מאלה המקרים. והשתדלתי בה ומצאתיה שאיננה נמלטת מצמח וחיים שהם מחודשים וידוע כי (כו) מה שאיננו נמלט מן המחודש שהוא כמוהו. אחר כן אמרתי שמא השמים נמלטים מחדושים כאלה. והשתכלתי והנה אינם נמלטים מחדושים (כז) ועקרם התנועה הדבקה בהם לא תנוח אבל תנועות רבות שונות עד אם תערוך אחת מהנה אל האחרת תדע כי יש להם איחור ומהירות ומהם (כח) נפילת אור קצתם על קצתם ויתחדש בהם האור כירח. ומהם שמראה קצת הכוכבים לקצת האודם והלובן והירקרק והירוק. וכאשר מצאתי החדושים שבללו אותם (כט) והם לא קדמו להם האמנתי כל מה שלא קדם החדוש הוא כמוהו (ל) בעבור שהוא נכנס בגדרו. ואמר הכתוב בחדושי הארץ והשמים שהם

שביל האמונה

הם כלם מחודשים אחר שלא היו והמקבצם הוא חדשם : (כג) ומצאתי הכתוב כו'. לדעת הגאון ז"ל פועל עשה מורה על התיקון והחיבור והקיבוץ ופועל כונן מורה על ההכנה והחידוש. וע"כ מביא ראיה מאלה הכתובים שקיבוץ החלקים וחיבורם מורה גם על החידוש. ויהיה באור הכתובים האלה כמו שאומר · ידיך עשוני ויכוננוני כלומר ממה שחברת וקבצת את חלקי גופי ועשית אותי על מתכונתי. אני מאמין עוד שכוננת וחדשת אותם ג"כ. וכן יוצר הארץ ועושה כלומר מי שקבץ חלקי הארץ ועשה אותה על מתכונתה. הוא כוננה כלומר הכין את חלקיה וחדשם אחר שלא היו. וכן כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך אשר קבצת חלקיהם ועשית אותם על מתכונתם. אני מאמין עוד שאתה כוננת כלומר הכינות את חלקיהם וחדשת אותם אחר שלא היו. וכמ"ש (תהלים עד) אתה הכינות מאור ושמש. והגאון ז"ל חותם בראיות הנבואה כמו שיעד : (כד) והשלישית מן הראיות המקרים. כלומר והראיה השלישית מן הראיות. היא המקרים. כי ממה שאנו רואים שכל הנמצאים לא ימלטו מהיותם נופלים תחת מקרים שונים אשר יתחדשו עליהם יום יום : עד שא"א לשום נמצא היות רגע אחד מבלי מקרה מהמקרים. יתחייב מזה שכמו שהמקרים הם מחודשים ככה גם הנמצאים הנושאים אותם הם ג"כ מחודשים שכל המחובר למחודש הוא מחודש כמוהו. וא"א לומר שהעצמים הנושאים הם בלתי מחודשים. והמקרים הם המתחדשים ובאים עליהם זה אחר זה אל לא תכלית. כי יתחייב מזה שיהיו מחודשים אין תכלית למספרם וזה מה שא"א כמו שיבוא לפני באות למד : (כה) אם מעצמו אם מזולת עצמו. כלומר או שיהיו המקרים מעצמות הדבר וקיומו כמו גידול החי והצמח אחר שיולדו. או שיהיו המקרים מזולת עצמו כלומר שיבואו להפסידו ולהחליפו לעצם זולתו. והוא מקרה ההיתוך אשר יפריד חלקי הבע"ח והצמחים ויהפכם לעפר ולשאר היסודות. עיין צמיחה ועמידה והיתוך בבמ"ז : (כו) מה שאיננו נמלט מן המחודש כו'. ר"ל כי אחרי שלא תוכל הארץ היות לבדה בזולת המקרים המחודשים אשר יתחדשו עליה יום יום. א"כ גם היא עצמה מחודשת וכמו שאמרנו שכל המחובר למחודש הוא מחודש כמוהו : (כז) ועיקרם התנועה הדבקה כו'. כלומר והעיקר מהמקרים המחודשים אשר לשמים. היא מקרה התנועה. כי התנועה היא מקרה במתנועע ואינה עצמות הדבר כ"א מקרה קרה לו. והשמים מקרה התנועה דבק בהם וא"א להם שלא יתנועעו. ועוד בהם מקרים אחרים שמונה והולך : (כח) נפילת אור קצתם כו'. כלומר שקצתם מאירים וקצתם בלתי מאירים. ורק בנפול עליהם אור המאירים יתחדש בהם האור. כמו שהוא הירח שיתחדש אורו מנפול אור השמש עליו : (כט) והם לא קדמו להם. שא"א לומר שקדמו לאלה החידושים. יען שלא יתכן היותם זולתם. וא"כ הם מחודשים כמוהם : (ל) בעבור שהוא נכנס בגדרו. שהחידוש נכנס בגדרו כי גדר השמים הוא. גשם כדורי מתנועע בסיבוב. וא"כ מקרה התנועה נכנסת בגדרם ואין להם המלט ממנה. וכן הארץ עם כל אשר עליה : ובזה הם מחודשים כמוהם. ודברי הגאון ז"ל אלה בזה שמוסף שהמקרים המתחדשים ובאים זה אחר זה. מורים לנו שהוא סובר שכמו שלא יתכן היות דברים נמצאים בפועל יחד אין תכלית למספרם וכמו שהיא ההקדמה השנית מהקדמות שהקדים הרב המורה בח"ב. ככה כמו כן לא יתכן היות דברים אין תכלית למספרם אף אם אינם נמצאים יחד בפועל רק שיבא אחד אחר חבירו בסיבוב זה יבא זה. כי א"א שיהיו בלי מספר ובלי תכלית עד שנאמר שלא היה להם התחלה. שא"כ גם הדבר שהוא עכשיו לא היה נמצא. וכמו שכיוונא בו אמר להלן סוף פ"ב עיי"ש ובביאורי אות כ'. וזה דוגמת ההקדמה השנית הנזכרת בספר חו"ה בש"א משער היחוד וז"ל. כי ההשתלות יש תכלית למספרן. וכיון שיש תכלית למספרן יש להן ראשון שאין ראשון לפניו. וכן זכרו הראשונים בשם אפלטון באמרו. כאשר תחודש בכאן תנועה לא היתה הנה לא ימלט אם שתהיינה התנועות אשר לפני זאת התנועה אין התחלה להם. ואם שתהיה להם

התחלה

שהם מורים על תחלתם (ישעיה מ"ה) אנכי עשיתי ארץ (לא) ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי :

הראיה הרביעית מהזמן. והוא שידעתי כי הזמנים שלשה חולף ועומד ועתיד. ואף על פי (לב) שהעומד פחות מכל עתה שמתי העתה בנקודה ואמרתי אם יהיה האדם משתדל במחשבתו (לג) לעלות מהנקודה הזאת למעלה לא יתכן לו זה בעבור שהזמן אין לו תכלית ומה שאין לו תכלית לא תעלה בו המחשבה למעלה ותעבור בו. (לד) העלה עצמה תמנע שתלך בו ההויה למטה ותעבור בו עד שתגיע אצלנו. ואם לא תגיע ההויה אלינו לא נהיה. ויהיה הדבר מחוייב שאנחנו המון ההוים אינם הוים והנמצאים אינם נמצאים. וכאשר מצאתי עצמי נמצא ידעתי כי ההויה עברה על הזמן עד שהגיעה אלי. ולולי שיש לזמן תכלית לא היתה ההויה עוברת בו (לה) והיתה דעתי בזמן גם כן בזמן העתיד כאשר היתה דעתי בחולף (לו) בלא עכוב. ומצאתי הכתוב אומר כמו זה בזמן הרחוק (איוב ל"ו) כל אדם חזו בו (לז) אנוש יביט מרחוק. ואמר (איוב ל"ו) אשא דעי למרחוק. (לח) והגיעני על אחד מהמכחשים ממי שפגע זולתי מהמאמינים שטען על הראיה הזאת ואמר היתכן שיעבור האדם מה שאין לו תכלית לחלקיו בהליכה כי כל מיל שילך אותו האדם או אמה ויעלה אותו על מחשבתו נמצאהו מתחלק לחלקים שאין להם תכלית. ומקצת המאמינים הוצרך להודות (לט) בחלק שאינו מתחלק. וקצתם הודה בטפר"ה.

פירוש

שביל האמונה

התחלה. ואם שלא היה להם התחלה הנה מציאות זאת התנועה הרמוז אליה מגונה וזה כי היו אלו התנועות אשר כבר נמצאו לא ימצאו עד שיכלו לפניהם תנועות אין תכלית להם. ושלימות וכליון מה שאין תכלית לו מגונה ע"כ. ועם היות שהבאים אחריו והרב המורה מכללם השיגוהו בזה ואמרו כי מאחר שהתנועות לא תעמודנה יחד. רק הבא זאת אחר זאת. אין זה שלמות וכליון לבלתי תכלית. כבר יצא הרלב"ג ז"ל בשני ממלחמותיו פרק י'. לנתוץ טענות הרב המורה ולהעמיד החומה הזאת על תלה במה שיש בו די קחנו משם שנך עליו ועיין עוד מזה בספר הכוזרי מ"ה סי"ח פ"א ובדברי הרב המבאר בעל קול יהודה שם ויונעם לך : (לא) ואדם עליה בראתי כו'. כלומר עשיתי את הארץ עם החידושים אשר עליה. והשמים עם החידושים אשר בהם. וכאומר כי החידושים אשר בשמים ובארץ יורו שגם הם עצמם מחודשים המה : (לב) שהעומד פחות מכל עתה כו'. ר"ל כי העת תתחלק לפי בחינתינו אל העבר והעומד. והעתיד. וגדר העומד הוא העתה. ועם שהזמן נמשך לתנועת הגלגל והגלגל לא ינוח כלל. וא"כ גם הזמן אינו עומד כלל. וכל נקודה היותר קטנה מהזמן עד שתוכל לקראה בשם עתה. היא באמת מורכבת מעבר ועתיד. ואין שום זמן עומד במציאות. בכ"ז שמנו ע"ד ההעברה את הזמן העתה כמו הנקודה ההנדסיית. עומדת בין הדבקים. העבר והעתיד. עיין מקרה דבק בתנועה. ונקודה וקו שטח ומעוקב. בבמ"ז ותבין יותר : (לג) לעלות מהנקודה הזאת למעלה כו'. ר"ל כי אם ישתדל האדם במחשבתו לעלות מהעתה למעלה כלומר להתחלת הזמן. לא יתכן לו זה. אם נניח שהזמן אין לו תכלית והוא קדמון במציאותו. כי הדבר שאין לו תכלית כלומר שהוא קדמון במציאותו. לא תעבור בו המחשבה למעלה כלומר להתחלתו. הואיל ואין לו התחלה : (לד) העלה עצמה תמנע כו'. כלומר והסבה הזאת בעצמה המונעת את המחשבה מלעבור בו למעלה. תמנע גם את ההויה מלעבור בו עד שתגיע אל הנמצאים אשר הם עתה. כי אם אין המחשבה יכולה לעבור להתחלתו מפני שאין לו תכלית למעלה איך תעבור בו ההויה שיעור בב"ת ממעלה למטה עד שתגיע אלינו. וכאומר איך השלימה ההויה מציאות כל הנמצאים אשר לפנינו והגיעה עד העתה הזה אשר אנו עומדים בו והוציאה גם אותנו אל המציאות. הלא הנמצאים אשר לפנינו הם בלתי תכלית לפי זאת ההנחה. ואשר אין להם תכלית לא יושלמו במציאות. הלא הנמצאים אשר לפנינו הם בלתי תכלית לפי זאת ההנחה. ואשר אין להם תכלית לא יושלמו לעולם. ואיך א"כ הגיעה ההויה אלינו. וכבר אנו רואים שההויה הגיעה אלינו. א"כ יחויב מזה שהזמן יש לו תכלית למעלה. כלומר שיש לו התחלה : (לה) והיתה דעתי בזמן כו'. ר"ל והיתה דעתי בענין הזמן העתיד כמו בענין הזמן העבר. כי כיון שנתבאר שיש לו תחלה. הדעת נותן שיש לו תכלה. ועם שאין תכלית הזמן בעתיד מעצם הדרוש. ואין לו ענין פה בדרוש חידוש העולם. בכ"ז רצה הגאון ז"ל להודיענו את דעתו הנאמנה בזה. הפך דעת הפילוסופים. ומסכים לדעת חכז"ל (ר"ה לא) שתא אלפי שני הוה עלמא כו'. וכמו שזכר זה גם בראיה הראשונה במאמרו. ולא יתכן להם לעמוד אחר כלות הכח ההוא ולא קודם היותו. ושפתי ברוך מללו כדברים האלה במאמר התשיעי פ"ו והביא ראיה ממאה"כ המה יאבדו כו' עיי"ש ובביאורי אות ח' : (לו) בלא עיכוב. כלומר שאין דבר המכריח להאמין הפך זה : (לז) אנוש יביט מרחוק כו'. חותם בראיות הנבואה. שע"י ההתבוננות בזמן הרחוק יוכל האדם לעמוד על ידיעות אמתיות : (לח) והגיעני על אחד מהמכחשים כו'. שמעתי על אחד המכחישים אשר פגע באחד מבני עמנו המאמינים. שטען להשיב על זאת הראיה מהזמן : (לט) בחלק שאינו מתחלק. כלומר שהוכרח לומר שבאמת לא יוכל הגשם להתחלק לבלתי תכלית. אבל יתחלק עד שיגיעו חלקיו לחלק שאינו מתחלק עוד. ואינו עוד בעל שיעור כלל. והם העצמים הפרדיים אשר זכרם הרב המורה בפע"א מהראשון ... המדברים. עיין חלק או עצם פרדי

בבמ"ז

פירוש הוא (מ) הדלוג מלמטה למעלה. וקצתם הודה (מא) בנפילת חלקים רבים על חלקים (מב) והשתכלתי בטענה הזאת ומצאתיה הבהלה מפני שחלוק הדבר לאין תכלית אינו נופל כי אם במחשבה ולא יתכן שיפול בפועל מפני שהוא דק מנפול הפעל עליו או החלוק. (מג) ואם הזמן החולף עברה אותו ההויה במחשבה לא בפעל הוא בעיני דומה הטענה הזאת. ואם ההויה עברה בזמן בפעל עד שהגיע אליו תהיה זאת הטענה אינה שוברת טענותינו מפני שהיא במחשבה. ואחרי אלה הראיות יש לי ראיות אחרות. מהם מה שכתבתיו בפרשת בראשית ומהם מה שכתבתיו בפירוש הלכות יצירה ובתשובותי על (מד) חיוי הבלכי. חוץ מדברים אחרים תמצאם בשאר חבורי. ועם כל זה אומר כי התשובות אשר אשיב בהם במאמר הזה על מי שחולק על הדעת הזה הם כלם מחזקות ומאמצות אותו וצריך שיתבונן האדם בהם. ויחובר מהם (מה) אל הדעת הזה מה שהוא דומה לו:

פרק ב וכאשר התברר לי ברור גמור כי הדברים כלם מחודשים עיינתי אחר כן היתכן שיעשו את עצמם או לא יתכן שיעשה אותם כי אם זולתם. ובטל אצלי שיהיו הם עושים את עצמם (א) מפנים אני זוכר מהם שלשה. הפנים הראשונים הם

שביל האמונה

בנמ"ז: (מ) הדילוג מלמטה למעלה. ר"ל אחרי שהודו בחלק שאינו מתחלק. הוקשה להם עוד כי לפי זה יתחלק גם הזמן לחלק שאינו מתחלק. והאדם ההולך ממקום למקום. יתנועע בכל חלק מהזמן. חלק מהמקום לא פחות ולא יותר כמובן. וא"כ איך תהיינה תנועות מתחלפות אחת ממהרת ואחת מאחרת. אחרי שגם התנועה היותר מהירה א"א לה להתנועע בכל חלק מהזמן יותר מחלק מהמקום. וגם התנועה היותר מאחרת א"א לה להתנועע בכל חלק מהזמן פחות מחלק מהמקום. והוכרחו להודות שאין שום תנועה שלא תהיה מורכבת מקפיצות ודילוגים אם מעט ואם הרבה. והקפיצות מאחרות את התנועה. וכל תנועה הממהרת היא בת קפיצות מועטות. והמאחרת היא בת קפיצות הרבה: (מא) בנפילת חלקים כו'. שהם הודו ג"כ בחלק שאינו מתחלק. ואשר אנו רואים תנועה ממהרת ותנועה מאחרת. אין זה בעבור קפיצות ודילוגים. כ"א בעבור שאין בעולם שום תנועה רצופה ומדובקת שלא יכנסו בתוכה מנוחות אם מעט ואם הרבה. באופן שכל תנועה מורכבת ממנוחה ותנועה. והתנועה הממהרת היא בת מנוחות מועטות. והמאחרת היא בת מנוחות הרבה. וכאשר שוב הוקשה להם מאבן הרכב מהרחיים כאשר יתנועע סיבוב אחד. והלך החלק אשר במקיפו. דרך העגולה הגדולה. בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו החלק הסמוך למרכזו דרך העגולה הקטנה. והתחייב מזה שתנועת החלק אשר במקיף יותר ממהרת מתנועת החלק הסמוך לנקודת המרכז. והאבן הסובב הוא גשם אחד מדובק. ולא יתכן שיכנסו מנוחות בתנועת חלק אחד ממנו יותר מבתנועת חלק אחר. הוכרחו בעבור זה להודות כי יפול על חלקיו חלקים רבים. כלומר שיתפוצץ האבן בעת הסיבוב לחלקים רבים: ויהיו המנוחות אשר נכנסו בין תנועות החלקים אשר אצל נקודת המרכז. יותר ממה שנכנסו בין תנועות החלקים אשר במקיף. וכמו שזכר כ"ז הרב המורה בפרק הנזכר בשם המדברים עיי"ש: (מב) והשתכלתי בטענה כו'. וכאשר השתכלתי בטענה הזאת ראיתי כי כל החזיון הזה וכל מרבית ויכוחם אינו נוגע כלל למה שאמרנו והיא טענה המבהלת את השומעים וכל רוח אין בקרבה. כי חילוק המיל או האמה לאין תכלית אינו נופל כ"א במחשבה. ולא יתכן שיפול בפועל. כי הדבר אשר יתחלק בפועל יש תכלית לחלקיו. אבל הוא רק ענין מחשבי דק מאוד מנפול הפועל עליו או החילוק. כלומר קרא כמו שתראה פועל או חילוק כי הוא הוא: (מג) ואם הזמן החולף כו'. ר"ל אלו היה הזמן החולף אשר עברה אותו ההויה בלתי בעל תכלית במחשבה לבד. היתה העברת ההויה עליו שוה ממש להעברת מיל או אמה שהם ג"כ בלתי בעלי תכלית במחשבה לבד. אולם אם הזמן אשר עברה אותו ההויה הוא בב"ת בפועל ממש כלומר שאין לו התחלה ולא סר מהיות. וההויה עברה בו עד שהגיעה אליו כלומר אל העתה אשר אנו עומדים בו. אין טענת העברת מיל או אמה שוברת טענתנו. כי המיל והאמה הם רק בב"ת במחשבה לא בפועל: (מד) חוי הבלכי. הוא הרשע אשר העיז לשאול שני מאות שאלות על תורת משה ובקש לבאר את כל נסיה ע"פ הטבע. והגאון ז"ל הקהה את שניו והשיב על שאלותיו בספר מיוחד אשר קראו תשובות על חוי הבלכי. והוא נקרא בלכי על שם מקומו. ורבים הפכו את שמו וקראוהו כלבי על שם מעשיו: (מה) אל הדעת הזה מה שהוא דומה לו. ר"ל כי מלבד אלה הראיות יוכל המתבונן ללקט עוד ראיות מחזקות ומאמצות דעת החידוש. מבין אמרי התשובות אשר אשיב בזה המאמר בפרקים הבאים על החולקים על דעת חידוש העולם. וצריך שיתבונן האדם בהם. ויחובר מהם אל דעת החידוש הזה מה שהוא דומה לו. כלומר מה שהוא ראוי לו להיות ראיה עליו:

פרק ב (א) מפנים אני זוכר מהם שלשה כו'. המשך דבריו בכלל הוא כי א"א שהדבר יעשה את עצמו. משלשה פנים. האחד שכל גשם אשר נחשוב בו שעשה את עצמו. נהיה עכ"פ מוכרחים להודות. כי טרם עשותו את עצמו היה בענין חלש ממה שהוא עתה אחר העשותו. כי המציאות יותר חזק

מן

הם שכל גשם שנכוין אליו מן הנמצאות וחשבנו שהוא יעשה את עצמו. אנחנו יודעים שאחר הויתו יהיה יותר חזק ואמיץ על עשות כמוהו. ואם עשה את עצמו והוא חלש יעשה כמוהו והוא חזק. וכאשר נלאה לעשות כמוהו והוא חזק כבר נלאה לעשות כמוהו והוא חלש. והפנים השניים כי כאשר נעלה במחשבתנו שיעשה הדבר את עצמו זה שקר על שני חלקי הזמן כי אם נשתדל להודות בעשותו עצמו קודם שיהיה יודעים אנחנו כי אז היה נעדר (ב) והנעדר לא יעשה דבר. ואם נאמר כי אחר שהיה עשה את עצמו כיון שקדמה הויתו איננו צריך לעשות את עצמו ואין בכאן חלק שלישי כי אם עתה אשר איננה סובלת מעשה. והפנים השלישיים כי כאשר נחשוב שהגשם יכול לעשות את עצמו לא יתכן זה אלא עד שנחשוב עליו שהוא יכול לעזוב עשותו את עצמו. ואם נחשוב עליו זה נמצאהו נמצא ונעדר יחד מפני שמחשבתנו יכול לא יהיה כי אם נמצא וחברנו אליו מאמר שלא יעשה את עצמו הוא שנאמין שהוא נעדר. ומה שהביא לקבץ נמצא עם נעדר (ג) לדבר אחד בענין הוא שקר משחת. ומצאתי הכתוב שקדם להכחשת הענין הזה באמרו (תהלים ק') (ד) הוא עשנו ולא אנחנו ובקצפו על מי שאמר לי

שביל האמונה

מן העדר. וא"כ אם עשה את עצמו בהיותו עוד בענין חלש. מדוע לא יעשה כזה גם עתה בהיותו בענין חזק. ויתחייב מזה שכל גשם מהנמצאים לא יעמוד מעשות גשמים חדשים זה אחר זה. מה שהוא שקר מבואר. והשני שכל גשם מהנמצאים אשר נחשוב בו שעשה א"ע. לא ימלט כי מה שהיה כבר הוא ואין כל חדש. או אחר הויתו. והעשיה בשני חלקי הזמן האלה הוא שקר מבואר. אם שעשה א"ע קודם הויתו. ולא היה צריך לעשות א"ע מפני הקדמת הויתו כי אם נאמר שעשה א"ע אחר הויתו. א"כ לא עשה כלום. בעת ההוא היה אפס והעדר. והנעדר לא יעשה דבר. ואין למעשהו. ואם נאמר שעשה א"ע קודם הויתו. כ"א העתה. והעתה אינה עוד זמן שליפי ממוצע בין שני חלקי הזמן האלה שהם קודם היותו ואחר היותו. כמו שנתבאר סובלת מעשה. כי אין לה שיעור והיא רק כנקודה הנדסיית עומדת בין הדבקים העבר והעתיד כמו שנתבאר בפרק שלפני זה. והשלישי שכל אשר נחשוב בו שעשה א"ע. נהיה מוכרחים ג"כ להודות שהוא יכול ג"כ לעזוב עשותו את עצמו. כי ע"כ לא עשה א"ע עד עת הבריאה. ואם נחשוב עליו זה שיכול לעזוב עשותו א"ע. יהיה נמצא ונעדר יחד. כי מה שעלה במחשבתנו שהוא יכול לעזוב עשותו א"ע. כבר שמנוהו במלת יכול. נמצא ובעל יכולת. ובמלות לעזוב עשותו א"ע שמנוהו נעדר עומד להעשות. והמציאות וההעדר יחד הוא שקר מבואר. ודע כי בהרבה מקומות מזה המאמר זכר הגאון ז"ל שהראיות על שאין הדבר עושה א"ע הם ארבעה. וכפי הנראה נשמטה הראיה הרביעית מידי הסופרים המעתיקים. ובדוחק נוכל לומר שהגאון ז"ל מונה ראית הכתובים לראיה רביעית: (ב) והנעדר לא יעשה דבר. בספר חו"ה בפ"ה משער היחוד הובאה זאת הראיה עצמה כמו שהיא כתובה פה לפנינו וסיים וז"ל ואם נאמר שעשה א"ע קודם הויתו בעת ההוא היה אפס ואופס כו'. וכתב המפרש בעל טוב הלבנון וז"ל אפס ואופס כלומר דבר שאינו כלום וכפל הלשון לחזק הדבר. וי"מ שכוונתו בכפל הלשון לשני חלקי ההעדר. האחד מה שאינו כלום בפועל אשר יש בו כח הדבר כמשל גרעין אחד מפרי האילן שהוא נעדר מן הוית האילן בפועל. אבל אינו נעדר בכח. שיש בו כח בשומו בתוך הארץ להוציא אילן. והשני מה שהוא נעדר מן הכח ומן הפועל כמו צרור אבן שלעולם לא יצא ממנו אילן. וע"ז הוסיף מלת ואופס. אלא שא"כ הדבר צריכים אנחנו להשלים מופת המחבר. כי מה שכתב כי האפס לא יעשה דבר אף שהוא ביאור חלק אחד. שהדבר הנעדר לגמרי לא יעשה דבר. אבל עדיין לא שמענו שהאופס והוא דבר שאינו נעדר רק מן הפועל. שאף הוא לא יעשה דבר. ולביאור זה צריכים אנחנו להעתיק הקדמה י"ח מרמב"ם ח"ב מספר המורה. וז"ל כל מה שיצא מכח אל הפועל. מוציאו זולתו והוא חוץ ממנו בהכרח. שאלו היה המוציא בו ולא יהיה שם מונע לא יהיה נמצא בכח בעת מן העתים. ואם יהיה מוציאו בו ויהיה לו מונע והוסר. אין ספק שהמסיר המונע הוא אשר יוציא הכח ההוא אל הפועל והבן זה עכ"ל: ומעתה קם מופת המחבר שאין דבר עושה א"ע שאפילו דבר הנמצא בכח צריך שיוציאנו זולתו עכ"ל המפרש הנזכר ודפח"ח אלא שעדיין הדבר צריך תלמוד כי לפי דבריו אלה לא נתבאר כ"א שזולתו הוציא אותו אל הפועל. וא"כ יש מקום לטעות שכבר היה שם ענין כוחני קדמון במציאותו כדעת אפלטון בחומר קדום. אלא שאחר ההתבוננות דבריו כנים. כי כל עצמות הדרוש בזה הוא רק לבאר שהדברים לא עשו א"ע כ"א שעשאם זולתם. וכאשר יצא לנו שעשאם זולתם כבר יש לנו ראיות שעשאם מלא דבר כמו שיבוא אח"ז: (ג) לדבר אחד בענין. כלומר שיהיה האיכות לדבר אחד. המציאות וההעדר יחד. האיכות יקרא ענין. עיין מאמר האיכות בבמ"ז. ואחד מהמכירים בשפת ערבית כתב שבכל מקום שהיה כתוב בספרים המחוברים בשפה הערבית מלת מעני. אשר הוראתה האמתית היא על הכוונה הפנימית שבלב המדבר תרגמוה המעתיקים במלת ענין. בעברי ע"כ ואם גם בדברי הגאון ז"ל אלה היה כתוב מלת מעני בלשון הערבי. תהיה הכוונה בזה שאם נאמר דבר אשר עניינו וכוונתו הפנימית הוא לקבץ המציאות וההעדר לדבר אחד בזמן אחד. הוא שקר משחת: (ד) הוא

עשנו

(יחזקאל כ"ט) לי יאורי (ס) ואני עשיתני. וענשו אותו :

ואחר הפנים האלה אשר בטלו אצלי שיהיה הדבר מהדש את עצמו וחייבו שאולתו עשהו עייינתי במלאכת העיון אם מהדשו עשהו מדבר (ו) או לא מדבר כאשר נכתב בספרים . ומצאתי שנעלה בשכלנו שהדשו מדבר טעות מפני שהוא דבר סותר קצתו את קצתו (ז) מפני שאמרנו חדשו מחייב שיהיה העצם נברא (ח) מוחל . ואם נשער המאמר מדבר נחייב שחומר שלו קדמון לא נברא ולא מוחל וכאשר נעלה על השכל חדושו לא מדבר נמצאהו דבר ישר . ואם יאמר לי אומר חייבת לדברים עושה בידוע מפני שלא ראית במוחש עשוי כי אם מעושה ולא פעל כי אם מפועל ג"כ לא ראית במוחש שיהיה דבר כי אם מדבר (ט) ואיך שמת ראיתך שאין פעל כי אם מפועל ולא שמת ראיתך שאין דבר כי אם מדבר (י) והם שוים במציאה . אומר לו כי היות דבר מדבר או לא מדבר הוא המבוקש אשר דרשתי להביא הראיות עליו . ולא יתכן שיהיה הדבר אשר יתעסקו להביא עד עליו (יא) שיעיד הוא על עצמו באחת משתי המעלות אבל מביאים עד מזולתו כאשר היה אין פעל כי אם מפועל לצד מן המבוקש הזה אשר אנחנו מבקשים אמתתו לקחתיו לראיה עליו ודן לי היות דבר לא מדבר עם שמצאתי (יב) קצת מהדברים אפשר שיאמר עליו זה אלא שהמאמר דק יוצא חוץ לענין הספר והנחתיו ולקחתי הגלוי . והתבאר לי עוד כי כל מה שנחשוב שהנמצאות נבראו ממנו כבר חייבנו שהדבר ההוא הוא קדמון ואם היה קדמון ישתוה הוא והבורא בקדמות התחייב שלא יוכל לו לברוא ממנו דברים ולא היה נשמע לו להפעל כרצונו ולהצטייר כחפצו אלא שנחבר אליהם עלה שלישית למחשבתנו (יג) הפרידה ביניהם עד שהיה בה זה עושה וזה עשוי . ואם נאמר זה נאמר דבר שאיננו נמצא כי לא מצאנו כי אם עושה ועשוי לבד . וזכרתי עוד (יד) כי עיקר מבוקשנו היה מי עשה מדבר כי העושה ראוי שיקדם לעשויו יאין א' מהם יותר ראוי להיות סבה להווית האחר ממה שיהיה האחר סבה להוייתו וזה שקר גמור . וזכרתי עוד כי האומר שהוא ברא דבר מדבר בשימשך האדם עמו ימשכנו עד שיביאנו אל שלא ברא דבר כלל . והוא שהסבה המפלת בלב היות דבר מדבר הוא המוחש כן השגנוהו .

ויאמר

שביל האמונה

עשנו ולא אנחנו . הגאון ז"ל מפרש מלת ולא ככתיבתה באל"ף ולא כקריאתה בוא"ו . וכן פרש"י ז"ל שהוא עשנו ולא אנחנו כשלא היינו בעולם ועיין ראב"ע שם : (ה) ואני עשיתני . אני עשיתי את עצמי : (ו) או לא מדבר כאשר נכתב בספרים . כלומר עיינתי במלאכת העיון לראות אם יוכל שכלי להשיג הענין שאמתי הוא אשר נכתב בספרים שהעולם נברא לא מדבר כלומר יש מאין : (ז) מפני שאמרנו חדשו כו' . ר"ל כי אחרי שהתחייב לנו שכל הדברים מחודשים ושהבורא חדשם הואיל ואין הדבר עושה א"ע ואין פעול כ"א מפועל . א"כ יתחייב מזה ג"כ שהחידוש היה מלא דבר . כי אם נעלה במחשבתנו שהבורא חדשם מדבר . יהיה זה מאמר סותר קצתו את קצתו , כי מאמר חדשם הכוונה בו שחדשם אחר שלא היו . וכמו שהתחייב לנו שכל הדברים מחודשים אחר שלא היו . וכאשר נאמר מדבר הכוונה בו מדבר קדמון אשר לא סר מהיות וזה סותר למה שאמרנו שכל הדברים מחודשים ואין אחד בהם שיהיה קדמון במציאותו הואיל ואין פעול כ"א מפועל : (ח) מוחל . מחודש ויש לו תחלה : (ט) ואיך שמת ראיתיך כו' . ואיך אמרת שלא יתכן היות החידוש מדבר : שא"כ יהיה הדבר ההוא קדמון ואנחנו לא ראינו פעול כ"א מפועל : (י) והם שוים במציאה . כי כמו שלא ראית במציאות היות פעול כ"א מפועל . כמו כן לא ראית במציאות היות דבר כי אם מדבר : (יא) שיעיד הוא על עצמו כו' . כי לא יתכן להביא ראיה על היות החידוש מדבר . ממה שלא ראינו דבר יתהוה מלא דבר . יען שזה הוא עצם הדרוש . ואם יונח כי החידוש היה מלא דבר . כבר אנו רואים את כל הנמצאים שהם דבר לא מדבר . אבל יתכן להביא ראיה מן הצד . והוא ממה שלא ראינו היות פעול כ"א מפועל : (יב) קצת מהדברים אפשר כו' . עם שמצאתי קצת מהדברים אשר נוכל לומר עליו זה . כל ומר שנביא ראיה מהכרעת אחת מהמעלות וא"כ היה ראוי לבאר ההבדל אשר בין הדבר ההוא למה שאנחנו בו . רק בעבור שהמאמר בזה הוא דק ואינו מענין הספר עזבתיו ולקחתי הגלוי כלומר סמכתי על מה שהוא נגלה ומפורסם ברוב מהדברים ולא רציתי ליכנס בעיונים דקים שאינם מענין הספר : (יג) הפרידה ביניהם כו' . ר"ל שנהיה מוכרחים להעלות על מחשבתנו כי מלבד שני ההתחלות הקדומות היה שם עוד התחלה שלישית . אשר הפרידה בין השתים . להיות האחת עושה והאחת עשוי . וזה מה שלא מצאנו דוגמתו . כי לא מצאנו כ"א עושה ועשוי . אבל שיהיו שני דברים כל אחד מהם לא עושה ולא עשוי עד שיבוא הדבר השלישי ויכריע ביניהם להיות זה עושה וזה עשוי . זה לא שמענו והוא מוזר לשכל : (יד) כי עיקר מבוקשנו היה כו' . ר"ל כי אם נניח שהיו שם שני התחלות . היה לנו לעשות עיקר מבוקשינו מי מהם פעל ועשה את האחר כי העושה ראוי שיוקדם לעשוי בקדימה סביית . ואם שניהם קדומים . א"כ אין אחד מהם יותר ראוי להיות סבה להוית האחר ממה שיהיה האחר סבה להויתו . ומזה ידענו כי ההנחה בטלה ושקר משחה : (טו) שיהיה

במקום

יאמר כי המוחש גם כן יושג (טו) שיהיה במקום ובזמן ובצורה מצויירת ובשיעור משוער ובמצב נצב ובצירוף מצטרף ושאר התכונות הדומות לאלה (טז) כי משפטם כלם בשער הזה כמשפט דבר מדבר . ואם נבוא להשלים כל משפטיהם עד שנאמר נברא דבר מדבר בזמן ובמקום ובשיעור משוער ועל מצב נצב ובצירוף מצטרף והדומה להם והיו כלם קדמוניות (יז) לא נשאר אם כן דבר לבורא ותבטל הבריאה כלל . ודקדקתי עוד כי אם לא נודה (יח) היות דבר לא מדבר לפניו לא יתכן שימצא דבר כלל . והוא שאם נעלה במחשבתנו דבר מדבר יהיה דרך (יט) הדבר השני במאמר כדרך הראשון ותנאו שלא יהיה כי אם מדבר שלישי ודרך השלישי כדרך השני ותנאו שלא יהיה כי אם מדבר רביעי ויגיע הדבר עד אין תכלית . וכיון שמה שאין לו תכלית לא ישלם (כ) כבר נתחייב שלא נמצא והנה אנחנו נמצאים . ולולי שהדברים אשר היו לפנינו יש להם תכלית לא היו נשלמים עד שנמציננו . ואשר יצא לנו מן המושכל (כא) הוא הכתוב בספרי הנביאים . כי הגשמים תחלתם מאת הבורא כאשר נאמר (תהלים צ') בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד העולם אתה אל :

פרק ג. וכיון שהגעתי לאמת אלה השלשה שרשים בדרך העיון כאשר התאמתו בדברי הנביאים והמופתים והוא שהדברים מחודשים ושמחדשם זולתם ושהוא חדשם לא מדבר . והיה זה הדעת הראשון מן (א) המאמר הזה אשר הוא העיון בהתחלות (ב) ראוי שאביא אחריו שנים עשר דעות למי שחלק עלינו באמונה הזאת ויהיה הכל שלש עשרה . ואבאר בו כל מה שטען בו כל עם לדעתם ומה שסתר אותו . (ג) ואם יהיה לו דומה מן הכתוב אבארהו בגזרת השם :

והדעת השני דעת מי שאמר שבורא הדברים יש לו (ד) גשמים רוחניים קדמוניים מהם ברא אלה הגשמים המורכבים . (ה) וטען על זה מפני שלא יהיה דבר כי אם מדבר וכאשר עלו במחשבתם למעלה והתעסקו לדמות איך ברא הבורא הדברים המורכבים מן הרוחניים . אמרו נדמה לנו שהוא קבץ מהם נקודות קטנות (ו) והם החלקים אשר לא יחלקו והם מעלים אותם במחשבתם שהם דקים עד מאד יותר דק מה שאפשר להיות מן האבק ועשה מהם קו ישר ואחר כן גזר הקו ההוא לשני גזרים שוים . אחר כן הרכיב מן האחד מהם על השני הרכבה אלכסונית עד שיהיו כצורת הסמך היונית*) אשר היא

*) לפי הגהת ח"א נ"ל כ"ף יונית

שביל האמונה

במקום ובזמן כו' . עיין במ"ז בביאור העשרה מאמרות : (טז) כי משפטם כלם כו' . כי כמו שיחייב החוש היות דבר מדבר כן יחייב לכל נמצא המקום והזמן . והשאר : (יז) לא נשאר א"כ דבר כו' . כי אם כל אלה לא סרו מהיות א"כ לא נשאר עוד דבר להבראות הואיל והכל מוכן ותתבטל הבריאה בכללה . מה שכבר הוכחנו שהעולם נתחדש אחר שלא היה : (יח) היות דבר לא מדבר לפניו . כלומר שאם לא נודה על היות דבר כ"א מדבר אשר היה לפניו . ולא שיתהוה מלא דבר . א"כ לא יתכן שימצא דבר אחד מכל הנמצאים : (יט) הדבר השני במאמר . כלומר הדבר הראשון שהוא שני במאמר . כי באמריו דבר מדבר . הכוונה במלת דבר הנאמר ראשונה על הדבר השני הנעשה . ומלת מדבר אשר הוא שני במאמר הכוונה על הדבר הראשון אשר ממנו נעשה . וע"כ הראשון במאמר הוא שני בעלם והשני במאמר הוא ראשון בעלם . ובעבור שהגאון ז"ל רצה למנות עוד שלישי ורביעי ע"כ אחז דרכו למנות ממטה למעלה להקל על הלשון ולא רצה לקרותו ראשון כי לפני ראשון מה אתה סופר : (כ) כבר נתחייב שלא נמצא כו' . כי אחרי שלפי זאת ההנחה אין אנו יכולים להמצא אם שיוקדמו אלינו דברים אין תכלית למספרם . ואשר אין להם תכלית א"א שיושלמו . א"כ איך נוכל להמצא . ואנחנו רואים שאנו נמצאים א"כ הדברים אשר לפנינו יש להם תכלית . וכאומר כי אלו לא היה להם תכלית לא היו נשלמים עוד ולא היתה עוד ההויה מגיע אלינו : (כא) הוא הכתוב בספרי הנביאים . והדבר ההוא בעצמו אשר הוכחנו מהמושכל כתוב ג"כ בספרי הנביאים . לאמת ולקיים שהגשמיים תחלתם מאת הבורא . והוא ית' חדשם מלא דבר . כמ"ש ומעולם ועד עולם אתה אל . כלומר שלא היה שם שום דבר נמצא כ"א הוא ית' בלבד :

פרק ג (א) המאמר הזה אשר הוא העיון בהתחלות . המאמר חידוש העולם הזה הכולל בתוכו העיון בהתחלת העולם וחידושו : (ב) ראוי שאביא אחריו כו' . הגאון ז"ל רצה ויתבונן כי ראוי להביא בזה הדרוש הנכבד . גם את הדעות הנאמרות מפי הפילוסופים בזה . לבעבור הראותינו כי הכל שזה מעשה הטעועים רחוקים ומוזרים מהשכל האנושי . הרחק מאוד מאדם העיר ערה . ואף כי מאדם משכיל : (ג) ואם יהיה לו דומה כו' . אם יביא הטוען ראיה מן הכתוב . אבאר את הכתוב ההוא ואגלה טעותו במה שהביא ראיה ממנו ועיין לעיל (סוף פ"א) וביאורי שם (אות מ"ה) : (ד) גשמים רוחנים קדמונים . גשמים דקים מאוד וכמעט שהם רוחניים לדקותם והם קדמונים לא סרו מהיות : (ה) וטען על זה . וטענתו והוכחתו על זה : (ו) והם החלקים אשר כו' . כלומר שהם נקודות קטנות מאוד עד שאין

להם

היא בצורת אלף למד בערבי בלא תושבת כזה لا. (ז) ואחר כן סימר אותם במקום שנפגשו ואחר כן נזר אותם ממקום הסימור ועשה האחד מהם הגלגל העליון הגדול ועשה מן האחרת הגלגלים הקטנים. ואחר כן צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורה אצטרובולית וברא מהם (ח) עגלת האש. ואחר כן צייר מהם (ט) צורה שמינייה וברא ממנה עגלת העפר. ואחר כן צייר מהם צורה (י) שתים עשרנייה ושם עליה סבוב האויר. ואחר כן צייר ממנה צורת (יא) עשרימייה וברא ממנה כל הימים וגזרו בזה ושמו בזה אמונתם. (יב) והביאם אל המאמר הזה שלא יודו במה שאינו בנמצא. (יג) ואלה הצורות אשר טרחו בהבאתם לדמותם אל צורות הטבעים האלה הנמצאים · והנני מבאר מה שיש עליהם בשערים האלה. ואומר שיש עליהם במאמרים האלה שתים עשרה תשובות. (יד) מהם הארבעה הראשונות אשר הורו אותנו שהדברים מחודשים. ומהם ארבעה האחרות אשר הורו אותנו שבורא הדברים בראם לא מדבר. ואחר שיסבלו אלה השמונה תשובות אני מוצא ארבעה תשובות אחרות שיתחייבו בם:

תחלתם שהם האמינו במה שאין כמוהו בנבראה. והם הרוחניים אשר הם מדמים במחשבתם כאבק וכדק מכל דק וכחלק שאין מתחלק וזה דבר שלא יושכל:

והשנית אני רואה כי אלה הדברים אשר טענו לא יתכן שיהיו חמים ולא קרים ולא לחים ולא יבשים מפני שהם אומרים שאלה הד׳ טבעים מהם נבראו. ואני רואה עוד שלא יתכן להיות להם מראה ולא טעם ולא ריח ולא גבול ולא שיעור ולא רוב ולא מיעוט. ולא במקום ולא בזמן. מפני שאלה הדברים הם (טו) תארי הגשמים והדברים ההם הם אצלם קודם הגשמים וזה תוספת למה שלא יושכל וברחו מהיות דבר לא מדבר ונכנסו במה שהוא יותר רחוק ועמוק ממנו:

והשלישית שאני מרחיק ואחשוב לשקר התהפכות דבר לא מצוייר בצורה. עד שיצוייר בצורת האש המים והאויר והעפר והצטיירות מה שאינו ארוך ולא רחב ולא עמוק. עד שהיה ממנו הארוך הרחב העמוק וכן השתנות מה שאין לו ענין עד שיהיו לו כל הענינים הנראים עתה ואם אצלם שנתקנו לו כל ההפוכים והשנוים מפני שהבורא חכם יכול להפכם ולשנותם חכמתו אם כן ויכלתו לברוא דבר לא מדבר. (טז) וננוח מאלה הרוחניים השקרים:

והרביעית שלא תתקיים מה שטרחו בו (יז) מהאמנת החיתוך והדבוק וההרכבה והסימור והחיתוך השני ושאר מה שנסמך אל המעשים האלה. מפני שאין ראיה מעמדת על דבר מהם אבל הם מחשבות וסברות. אבל אני רואה שיש במלאכה הזאת סתירה והיא שהעושה אצלם אם הוא יכול להפוך את הרוחניים גשמיים הוא יכול להפכם ברגע אחד ובטלו אלו החלוקים. ואם הוא אצלם אינו יכול להפכם כי אם מעט מעט במעשה הברואים דבר אחרי דבר כל שכן שלא יוכל להפכם מן הרוחניות אל הגשמיות. וסבלו
אלה

שביל האמונה

להם לא אורך ולא רוחב ולא גובה ואינם בעלי שיעור והם בלתי מקבלים חלוקה: (ז) **ואח"כ סימר** אותם כו׳. ר"ל במקום אשר נפגש הקו האחד עם השני ונעשה שם זויות הדבוק בתוך נקודות הרבה בחוזק כאלו דבקם במסמרות עד שנעשה כמין שפת עגול והוסיף עוד לדבק נקודות עד שעשה מהאמצע את הגלגל העליון ומהשאר עשה את שאר הגלגלים: (ח) **עגלת האש**. יסוד האש: (ט) **צורה שמיניה**: עגולה בעלת שמונה צלעות: (י) **שתים עשרניה**. בעלת שתים עשרה צלעות: (יא) **עשרימיה**. עשרים צלעות: (יב) **והביאם אל המאמר הזה כו׳**. ומה שהביאם לומר מאמר רחוק כזה · היה רק למען לא ימאנו להודות בדבר שאינו בנמצא והוא היות דבר לא מדבר: (יג) **ואלה הצורות כו׳**. ומה שטרחו בציור הצורות הנזכרות. היה כדי לדמותן אל הצורות הטבעיות הנמצאות. כי לדעתם האש עגולה והעפר בעל שמונה צלעות והאויר בעל שתים עשרה צלעות. והמים בעל עשרים צלעות: (יד) **מהם הארבעה הראשונות** כו׳. כלומר כיון שכבר נתבאר לנו מארבעה ראיות שהעולם מחודש אחר שלא היה. ועוד מארבעה ראיות אחרות שהחידוש היה מלא דבר. א"כ בכדי שרינהו לריפייהו ואין צורך ליכנס בדברים רחוקים ומוזרים כאלה. ועוד ארבעה תשובות אשר עליהם עצמם בעיקר דבריהם. המורות לנו שכל דבריהם הבל ורעיון רוח: (טו) **תארי הגשמים**. כל אלה הם תארי הגשמים הנמצאים עתה. ואלה הנקודות היו לדעתם קודם גשמיים. ואיך יתוארו בתוארים גשמיים: (טז) **ונוח מאלה הרוחנים השקרים**. כלומר אם כבר הם מוכרחים להודות. שהבורא יכול על כל. ולא יכלכל לב אנושי להבין נפלאותיו במציאות העולם. א"כ למה להם לבקש פשרה כוזבת לנוס תהלה בכח האל. ולתת מגרעת ליכלתו. הלא יותר תנוח הנפש בשנאמר כי בחכמתו ויכלתו על בריאת דבר מלא דבר. ונהיה במנוחה מאלה הרוחניים השקרים אשר יסודתם מבלי שום מבוא דעת כ"א הזיוני הבל ומשאות שוא ותפל בלבד: (יז) **מהאמנת הדבוק והחיתוך וההרכבה** כו׳

כנ"ל

אלה השקרים כלם (יח) מלבד עזיבת האותות והמופתים ומן ההודאה בבלתי המוחש לא נח. והגיעני כי יש אנשים מעמנו. חשבו כי הענין שאמר בו הכתוב (משלי ח׳) יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז ושאר הפרשה (יט) הוא ענין אלה הרוחניים. התבוננתי בדבר ומצאתיו שטעו בפירוש הענין הזה מחמש עשרה פנים. השנים עשר אשר באו"תים מדרך השכל. אך הג׳ אחרים מדרך לשון העברים ודברי המקרא. תחלתם כי מלת קנני מורה על בריאת הדבר כמו שאמר (בראשית י"ד) קונה שמים וארץ. וכמו שאמר עוד (תהלים ק"ד) מלאה הארץ קנינך. ואם הם מחזיקים שהמלה הזאת מחייבת קדמות יחשבו גם כן כי השמים וכל אשר בהם קדמונים ויבטלו בריאתם מרוחניים (כ) אשר היתה כוונתם אליהם. ואם תהיה אצלם מלת הקנין בשמים ובארץ מחייבת בריאתם היא עצמה תחייב בריאת הרוחניים · והשניים שמלת ראשית דרכו מורה על ענין תחלת הבריאה כי כמוה נאמר בגדול שבבהמות (איוב מ׳) הוא ראשית דרכי אל וכאשר ענינה שם שהוא תחלת מה שברא בבהמות יהיה גם כן ענינה הנה (כא) כי זה הנזכר תחלת מה שברא מהדברים. ואם אינם רוצים בפירוש הזה יחייבו שהבהמה ההיא קדמונית. והשלישיים (כב) שזה הענין הנזכר אוהב האמת ושונא השקר. כמו שאמר (משלי ח׳) בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש. (כג) ומי שאהבו אוהב את החיים ומי ששנאו אוהב המות כמו שאמר (שם) כי מוצאי מצא חיים וחוטאי חומס נפשו כל משנאי אהבו מות · והוא מצוה לבקשו ולהזהר בו. כמו שאמר (שם) ועתה בנים שמעו לי וגומר. ואם הם הרוחניים אין נמלטות המדות האלה שיהיו להם אם בענין פשיטותם או אחר הרכבתם. ואם נחשוב אותם להם בפשיטותם אין עמם בעת ההיא צדק ולא טוב ולא חיים ולא מות ולא אדם נמצא שיבקשם ויגיע אליהם. ואם נחשוב שהם להם אחרי ההרכבה החלק אשר יש לנו מהם אנחנו מגיעים אליו בהכרח והחלק הנשאר אשר לא הורכב אי אפשר להגיע אליו (כד) כי המורכבות יבדילו בינינו וביניו כפי דבריהם. והגיעני שאחרים חשבו כי פרשת (איוב כ"ח) והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה ושאר הענין שהוא תאר הרוחניים מפני שאמר באחרונה אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. ומצאתי אלה גם כן טעו בפי׳ יותר מטעות הראשונים מפני (כה) שהענין הראשון אין מפורש בו שהיא החכמה אעפ"י שעל האמת שאין בו ספק שהוא על החכמה אבל הענין השני היה זכרון החכמה בו מפורש ואיך הטעו עצמם בבנויין. וראיתי עוד שהכתוב מבאר על החכמה הזאת כי נמצאת עם הארבעה יסודות לא קודם כאשר נאמר אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה. זכר השמים והארץ ואחר כן לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה זכר האויר והמים (כו) אחר כן ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. וכבר נגלה בטול סברת (כז) שני הענינים האלה ברוחניות. אך הם על החכמה ואין החפץ בה
שהיא

שביל האמונה

כנ"ל לדעתי. ור"ל דבוק הנקודות לעשות קו. וחיתוכם לפנים. והרכבתם לעשות צורות הזויות. והסימור שיהיו דבוקים יחד יתלכדו ולא יתפרדו והחיתוך השני מאמצע הסימור לעשות הגלגל העליון: (יח) **מלבד עזיבת האותות והמופתים**. כי לדעתם לא יוכל המטה להתהפך נחש. ולא המים דם ושאר המופתים. כי דק מהרוחניים יוכל לברוא מה שירצה. ואחר בריאת קיבוצם יש להם טבע קיים לפי דבריהם: (יט) **הוא ענין אלה הרוחניים**. כלומר שכל השתאלות הוא אשר בכל הפרשה. רמוז אל הנקודות האלה הרוחניים. והם המתשאלים בפי החכם בכל דברי הפרשה הזאת: (כ) **אשר היתה כוונתם אליהם**. כי אם מלת קנין מורה על קדמות. א"כ ממאה"כ קונה שמים וארץ. גם השמים והארץ הם קדמונים. ולא שנבראו מאלה הרוחניים. אשר רק זאת היתה כוונתם לומר שהשמים והארץ נבראו מהם. וכן אם אמר על כלל הנמצאים מלאה הארץ קניניך תתבטל סברתם מכל וכל במה שחשבו מאלה הרוחניים: (כא) **כי זה הנזכר תחלת** כו׳: ר"ל כי זה הענין הנזכר והרמוז בזאת הפרשה. הוא תחלת הבריאה: ולא שהוא קדמון: (כב) **שזה הענין הנזכר**. הרמוז בפרשה: (כג) **ומי שאהבו**. שאוהב אותו: (כד) **כי המורכבות יבדילו כו׳**. כי לדעתם מקום החלקים שהם הוא חוץ לגלגל העליון. כי כל מה שכלול בתוך הגלגל הוא מורכב · וא"כ א"א להגיע אליהם כי הנמצאים המורכבים מבדילים בינינו ובינם: (כה) **שהענין הראשון אינו מפורש כו׳**. ר"ל כי הענין הראשון שהיא פרשת ד׳ קנני ראשית דרכו. עם שגם הוא מושב בלי ספק על החכמה · הנה עכ"פ אין החכמה מפורשת בו · אבל הענין השני שהוא פרשת והחכמה מאין תמצא שפתיו ברור מללו כי על החכמה ידבר. ואיך הטעו את עצמם אלה הפתאים. להביא סכלות תחת חכמה כי תחת יופי: (כו) **אח"כ ראה ויספרה כו׳**: הרי שהכתוב מצייר מציאות הענין הרמוז אחר מציאות היסודות. ואיך א"כ יכוון אל אלה הרוחניים אשר לדעתם נבראו היסודות מהם: (כז) **שני הענינים האלה ברוחניות**. ר"ל ובזה מבואר עלה ביטול דעת האומרים בשני הענינים האלה שהם פרשת ד׳ קנני ופרשת והחכמה מאין תמצא. שהם מכוונים

אל

שהיא חרות לבורא ככלי שברא בה הדברים אבל החפץ בה שהיא חדשה מבריאת היסודות וסעפותם ונתבארה חכמתו (כח) שבה הכל מתוקן :

והדעת השלישית דעת מי שאמר שבורא הגשמים (כט) בראם מעצמו . מצאתי אלה האנשים לא נתכן להם לכחש בעושה ועם זה לא קבל שכלם כפי מחשבותם היות דבר לא מדבר . וכיון שאין דבר כי אם הבורא האמינו כי ברא הדברים מן עצמו . ואלה ירחמך האל יותר כסילים מן הראשונים . (ל) וראיתי לגלות אולתם בשלש עשרה פנים . מהם הארבעה אשר על בעלי הרוחניים . וארבעה ראיות החדוש וארבעה ראיות היות דבר לא מדבר . אך אופני התשובה אשר על מי שאמר בקדמות הרוחניי' אינם חייבים בהם (לא) אך הם חייבים כמותם חמש עניני' כל אחד מהם הרחיק אותו:

הראשון השתנות הענין הקדמון אשר אין לו צורה ולא תכונה ולא שיעור ולא מקום ולא זמן עד ששב קצת גוף שיש לו צורה ושיעור וגבול ומקום וזמן (לב) ושאר מה שנכללו עליו הנמצאות ואין להעלות זה על הלב כי אם (לג) מרחוק שברחוקים :

והשני (לד) בחירת האדם אשר לא ישיגהו שנוי ולא יפעל בו פועל ולא ישיגהו משיג שישים קצתו גוף עד שישיגוהו המשיגים ועד שיפעלו בו הפועלים ועד (לה) שיסכל אחר החכמה ויאנש אחר המנוחה וירעב ויצמא וידאג ויינע וישיגוהו שאר הרעות . והוא היה רחוק מכל אלה ואין לו צורך לקנות מהם תועלת אין אלה הדברים כי אם מעניני ההבל :

והשלישי הצדיק אשר לא יעול איך גזר על קצת חלקיו להפילם ברעות האלה . וכאשר אשתדל לדעת זאת לא אמצאהו (לו) שיעבור אחד משני ענינים אם שבא עליו זה בדין והתחייב בו לא יהיה כי אם בעבור רעה שעשה או בחטאים שחטא . או שיהיה בלא חיוב ויהיה זה חמס שחמסו ועול שעול עליו . ועל אי זה משני הענינים שבא הדבר (לז) מצאתיו מופסד ושקר :

והרביעי איך קבל החלק ההוא מצות שאר החלקים עד שהטבע ונתקן ונצטייר ונכנס תחת הצער . אם היה זה בעבור פחד שפחד או תקוה שקוה . ואלו היה זה על אי זה משני הענינים לא ימלט שיהיה דרך הכל שיפחד ושיקוה או שיהיה זה דרך הקצת לבד . ואם הוא זה דרך הכל מאי זה דבר ייראו ולמה יקוה ואין דבר זולתו . ואם יהיה זה דרך הקצת לאי זו עלה שב הקצת מקוה ומפחד והשאר לא יקוה ולא יפחד . ואם הקצת קבל מצות הרוב לא לתקוה ולא לפחד ולא ליראה (לח) זו רעה מפני שאין לו עלה ידועה וכל זה כזב ושקר :

והחמישי (לט) מי שיוכל להשיב חלקיו מן הצערים והוא חכם לא יתכן שלא ישיבם . ואם נעביר על דעתנו שהוא יעשה כן יבטלו הברואים ואם אי אפשר בלעדיהם

שביל האמונה

אל הרוחניים . כי הם מכוונים באמת רק אל החכמה וכאמור : (כח) שבה הכל מתוקן . לא שהחכמה כלי אליו ית' . כי הוא חכם ולא בחכמה . רק הכוונה שברא הדברים מתוקנים . יעיד מי שיראה אותם . שהם פועל חכם ובחכמתו הכל מתוקן . ועיין מאמר ב' (פ"ו) וביאורי שם אות ב' : (כט) בראם מעצמו . שחלק חלק מעצמותו ומאותו החלק ברא את העולם : (ל) וראיתי לגלות אוולתם בשלש עשרה פנים מהם הארבעה ראיות החידוש כו' . כצ"ל והמאמר נמחק . והם יותר כסילים מן הראשונים שעליהם י"ב תשובות ועל אלה י"ג תשובות : (לא) אך הם חייבים כמותם כו' . כי עם שהם ניצולים מהארבעה תשובות אשר על הרוחניים לא ינצלו מחמש תשובות אחרות הבאות תחתיהם וכל אחת מהתשובות תרחיק את הדעת ההוא : (לב) ושאר מה שנכללו כו' . ושאר משיגי הגוף אשר נכללו עליהם הנמצאים : (לג) מרחוק שברחוקים : שאין דבר זר ורחוק יותר מזה : (לד) בחירת האדון אשר לא ישיגהו כו' . כצ"ל לדעתי . ור"ל כי איך נוכל להעלות בזאת על דעתנו שיבחור לו אדון האדונים . הנעלה מכל שינוי ותמורה . ונשגב מכל משיגי הגוף . שיעשה חלק מעצמותו גוף גשמי . נופל תחת מקרי הגוף ותמורותיו אין זה כי אם הבל ורעות רוח : (לה) שישכל אחר החכמה . שיהיה השכל אחר שהיה חכם : (לו) שיעבור אחד משני ענינים . לא ימלט מאחד משני ענינים : (לז) מצאתיו מופסד ושקר . כי אל אמונה ואין עול . וגם צדיק וישר הוא : (לח) זהו רעה . זאת היא הבראת רעה שאין צריך בציור נגלותה לדיבור ארוך וביאור מופלג . כי איך יקבל המצוה לרעתו מבלי שום שכר ועלה : (לט) מי שיוכל להשיב חלקיו כו' . תוכן דבריו שאף אם נאמר שיש לו ית' שבה ידועה במה שהפך בבריותיו . עד שא"א לו מבלעדיהם . בכ"ז לא נוכל להעלות במחשבתנו . שיעזוב את חלקיו אשר ברא מהם את העולם שיהיו תמיד בגשמיותם ובצערם ושלא ישובו אל המנוחה לעולם . אבל השכל מחייב שתבא עת אשר ירחם עליהם ויושיעם ויוציאם מצרה לרוחה . ואז יבוטלו כל הנמצאים ויחזרו למקורם . ובעבור שא"א לו מבלעדיהם יחזור ויצייר אותם מאשר חלקיו . וגם הם יעמדו עד עת קץ . ויכלו וישובו ג"כ למקורם . ויחזור ויצייר

בלעדיהם בסוף כאשר לא היה אפשר בלעדיהם בתחלה יהיו אלה החלקים שהם נופים לעתים וכל חלק מהם יצטייר ויתכן מדה מהזמן . ואחרי כן ימלט ויסתלק ויכנס תחתיו חלק בהפעלות . ועם כל זה לא יתכן שיהיה תכלית לעתים האל מפני שהכלל אשר הם ממנו אין לו תכלית וזה מה שידחנו השכל ותמאנה אותו המחשבות הברורות . ואינני חושב הפתאים בברחם מהיות דבר לא מדבר עד שהאמינו באלה האולתות כלם אלא כמי שבורח מן החום אל האש ומן המטר אל תחת (מ) המרזבים . (מא) חוץ ממה שדחו מדבר האותות והמופתים :

והדעת הרביעית דעת מי שחבר בין אלה השנים וחשב כי הבורא ברא הנמצאות מעצמו ומדברים קדמונים . ויתחייבו באלה י"ז תשובות . הי"ב הראשונות אשר על בעלי הרוחניים ואלה החמש אשר על מי שחשב כי הבורא ברא הדברים מעצמו (מב) והיה זה יותר סכל משתי הכתות הקודמות . ואם אלה ההבלים כלם נטו אליהם בעבור יכולת הבורא וחשבו עליו שהוא יכול (מג) על כל שקר משנוי עצמו ומה שיתחבר אל זה . (מד) ואני רואה שיכלתו על היות דבר לא מדבר יותר קל על הנפש ויותר קרוב אל השכל ויותר נאות לאותות ולמופתים :

והדעת החמישית דעת מי שאמר בשני עושים קדמונים . ואלה יישירך האלהים יותר סכלים במה שנטו אליו מכל מי שקדם זכרו . והוא שהם מדחיקים שיהיו (א) שני פועלים מפועל אחד ואומרים כי לא ראו כזה והסכימו על זה ואמרו הנה אנחנו רואים הדברים כלם שיש בהם טוב ורע נזק ותועלת . וכבר התחייב שיהיה הטוב אשר בם (ב) משרש כלו טוב . ויהיה הרע אשר בם משרש כלו רע . (ג) והביאם זה לומר (ד) כי מוצא הטוב אין לו תכלית מחמשה צדדים . והם המעלה ומזרח ומערב ודרום וצפון . ויש לו תכלית מלמטה ממקום שהוא ממשש מוצא הרע . וכן מוצא הרע אין לו תכלית מחמשה צדדים והוא מטה ומזרח ומערב ודרום וצפון ויש לו תכלית מלמעלה ממקום שהוא ממשש מוצא הטוב . ואמרו עוד שאלה השני שרשים לא סרו נבדלים זה מזה ואחר כן נמזגו והתחדשו אלו הגשמים מהמזגם . ונחלקו בסבת המזגם שקצתם חשבו כי (ה) הטוב היתה סבתו שירפה הצד הפוגש אותו מן הרע . ומקצתם חשבו כי הרע היתה סבת המזגו לתקותו בטוב שיהנה במה שבו מן הערבות . והסכימו כי זה המזג לו עד זמן כשיהיה כלה (ו) תהיה התגבורת לטוב ויחלש לרע ויפסק מעשהו . והנני כותב מה שיש על אלה מן התשובות (ז) בכל שער ממה שטעו בו . ואומר כי יש עליהם תחלה הארבעה פנים אשר הביאונים ראיה על חדוש הגשמים . ואחריהם הד' פנים אשר הביאונים ראיה על היותם לא מדבר . ואחריהם החמש פנים אשר על מי שחשב שהבורא יתברך בראם מעצמו . ואלה י"ג פנים ועליהם אחריהם (ח) מה שהוא מיוחד בהם ט"ו מינים מן התשובות במאמר הזה (ט) חוץ ממה שיש עליהם במאמר השני . והוא שלקחתי קטבי דבריהם וסבבתי עליהם אופן

שביל האמונה

ויצייר אותם עוד מחלקים אחרים . וזה דבר שילך לבלתי תכלית . עולם אחר עולם . יען כי הכלל אשר ממנו ילקחו החלקים הוא בב"ת . וכל זה הבל ורעות רוח : (מ) המרזבים . הצינורות המקלחים מים בשפע : (מא) חוץ ממה שדחו כו' . כי לדעתם הנפסדה אחר שנתגשמו החלקים . כבר יש להם טבע קיים : (מב) והיה זה יותר סכל כו' . כי שמתחייב בתשובות יותר מהם : (מג) על כל שקר . על כל דבר נמנע כמו שינוי עצמותו וכיוצא : (מד) אני רואה שיכלתו כו' . כצ"ל :

והדעת החמישית (א) שני פועלים מפועל אחד . לא יצוייר אצלם שפועל אחד יעשה שתי פעולות מתחלפות בטבעם ובמהותם : (ב) משורש כלו טוב . כי לא יתכן שהטוב והרע יהיו שניהם משורש אחד : (ג) והביאם זה לומר . זה הענין אשר חייב להם שני שרשים הביאם לומר : (ד) כי מוצא הטוב אין לו כו' . ר"ל שהם גזרו אומר לפי דעתם הנפסדה . שהטוב והרע הם שני התחלות שוכנים יחד זה על זה . הטוב למעלה והרע למטה . עד שהטוב ממשש בגלו התחתון את הצד העליון של הרע . והתפשטות שניהם יחדיו הוא לבלתי תכלית . באופן שהטוב אין לו תכלית לא למעלה ולא לצדדין כ"א למטה במקום פגישתו את הרע . וכן הרע אין לו תכלית למטה ולא לצדדין כ"א למעלה במקום פגישתו את הטוב . ובעת הבריאה נתמזג קצת מכל אחד מהם עם חבירו . במקום שנפגשים וממששים זה את זה . ומהתמזגם נהוו ונתחדשו אלה הגשמיים הנמצאים . וקודם הבריאה היו נפרדים זה מזה זמן בב"ת : (ה) הטוב היתה סבתו שירפה כו' . ר"ל כי הטוב רצה להתמזג ובסבתו נתהוה המזג יען שרצה לרפאות ולהחלים את הצד העליון של הרע הממשש אותו : (ו) תהיה התגבורת לטוב כו' . ר"ל כי שני אלה הדעות הסכימו שאין הנמצאים נצחיים אבל שיכלו מנגיאותם באחרית הימים . ויתגבר הטוב על הרע ויחליש אותו ויפסק מעשהו : (ז) בכל שער ממה שטעו בו . אבאר טעותם בכל ענין וענין אשר אמרו : (ח) מה שהוא מיוחד בהם . שלא יפלו סה"ג התשובות

אופן העיון (י) ונתקו בו עד שלא נשאר מהם דבר. והשיבותי אל לבי ראשון מה שחשבו כי אין בנראה שני פעלים זה הפך זה מעושה אחד. ומצאתי שהיות שני פעלים מפועל אחד נכון מכמה פנים. אחד מהם שהאדם יקצוף ויכעוס ואחר כן ירצה וימחול ויאמר כבר רציתי וכבר מחלתי. (יא) ואם הטוב הוא המוחל הוא ג"כ היה הקוצף ואם הרע הוא המוחל כבר היטיב כאשר מחל. ועל שתי הפנים יחדיו כבר היו שני המעשים לא' · ועוד כי אנו רואים האדם רוצח וגונב וכאשר יביאוהו להודות יודה במה שחטא ובמה שעשה. ואם הרע הוא שהודה כבר צדק והצדק הוא טוב. ואם הטוב הוא אשר הודה הוא גם אשר רצח וגנב ועל שני הענינים יחד כבר התקיימו לאחד השני מעשים. ועוד שאם יהיה הכח הכועס איננו הכח הרוצח. וכן הכח הגונב איננו הכח המודה ראוי א"כ שלא יזכור הרוצה בעת רצותו מה שהיה ממנו בעת קצפו ולא יזכור המודה בעת הודאתו מה שהיה ממנו בעת חטאו (יב) ואנחנו מוצאים המוחש בהפך זה כלו. ואחר כן השתכלתי מה שהכשירוהו מהיות פועל א' לשנים והנה הוא מופסד משני פנים. אחד מהם שאם נעלה בדעתנו ששנים שיעשו עשוי אחד ונחשוב שאחד מהם עושה את כלו והשני גם כן עושה את כלו יהיה כל זה הבל כי העושה את כלו לא נשאר לשני מה יעשה. ואם נחשוב כי א' מהם עושה את קצתו והאחר עושה קצתו (יג) כל העשוי א"כ כבר היה לעושה אחד ואין לו שותף בו:

והפנים השניים כי המעלה על דעת (יד) שני דברים יעשו מעשה אחד א"א לו שלא יחשוב לכל אחד מהם (טו) שכמו שיכול שיעשה הדבר ההוא כן הוא יכול שיעזוב עשותו. וכאשר נעלה על דעתנו שתי בחירות זו הפך זו במעשה אחד בחר האחד מהפועלים עשותו ובחר האחר שיעזוב עשותו נראה אותו בשכלנו עשוי עזוב בעת אחד וזה הפך מבואר. (טז) והנה אתה רואה אותם שהרחיקו מה שהתקיים בעדות הנראה והודו במה שבטלו הנראה. ואלה חמשה תשובות שלשה על הרחקתם שני מעשים מעושה אחד ושתים על קיומם מעשה א' לשנים. ואחר כן אומר ברחו מהיות דבר לא מדבר מפני שלא ראו כמוהו והפילו עצמם בגומץ לא נראה כמוהו. ותחלת זה שהם הודו כי כל אחד מהשנים אין לו תכלית מחמשה צדדים אשר לא ראו והיה יותר טוב להם שישימם שיש להם תכלית (יז) הקשה על הששית אשר ראו אותה ודנו בהפך זה. ועוד שהם במה שחשבו כי הרב מכל אחד מהשנים נפרד בלתי נמזג. והם כל דבר שהשיגו מהם לא השיגוהו כי אם נמזג. ועזבו להאמין כי הכל נמזג (יח) הקשה על הקצת ויחשבוהו בהפך
זה

שביל האמונה

התשובות הבאים אחרי הי"ג אשר אמרנו. רק עליהם ועל דעתם ביחוד: (ט) חוץ ממה שיש כו'. חוץ מן התשובות אשר השיבותי עוד עליהם במאמר השני פ"ב: (י) ונתקו בו כו'. ע"י סיבוב אופן העיון על קושיי דבריהם. נתקו דבריהם ממקומם ולא נשאר דבר: (יא) ואם הטוב הוא המוחל כו'. כלומר אם זה האדם אשר מחל הוא אדם טוב, כבר היה רע מעשהו במה שקצף מתחלה. ואם הוא אדם רע. כבר היטיב במה שמחל: ועל שני הפנים יחדיו. כלומר בין שהוא אדם טוב ובין שהוא אדם רע. כבר עשה שני מעשים מתחלפים: (יב) ואנחנו מוצאים המוחש כו'. כי אנחנו מרגישים שבת הכעס והקצף גם בעת המחילה והרצון. וסיבת הרציחה והגניבה גם בעת ההודאה. מה שזה יעיד שאינם מכחות מתחלפות: (יג) כל העשוי א"כ כבר היה כו'. שכל אחד עשה את שלו ואין לו שותף בחלקו · וכל חלק מהעשוי האחד עשהו ולא שניהם. ומה א"כ המונע שיהיה אחד עושה את כלו · ועיין במאמר השני פ"ב אות י"ב בביאורי מה שהבאתי בשם הרב המורה בזה ויוועם לך: (יד) שני דברים יעשו מעשה אחד. שני פועלים יעשו פעולה אחת: (טו) שכמו שיכול כו'. כי א"א לחשוב על שום אחד מהם · שאינו יכול עשוהו לבדו. כי זה יהיה ליאות ביכלתו מה שלא יתכן · אבל שיכול עשוהו לבדו ויכול ג"כ לעזוב עשותו. כלומר לכוון עזיבתו שיהיה עזוב בלתי עשוי. ואם נעלה על דעתנו בשתי השתלות. שהאחת בחרה העשיה והאחת בחרה העזובה · והיה אז העולם עשוי ועזוב בזמן אחד. יען כי לכל אחת מהם היכולת על העשיה והיכולת על העזובה. וזה הפך מבואר. ועיי' עוד מזה לקמן במאמר השני פ"ב וביאורי שם אות י"ב ותבין יותר: (טז) והנה אתה רואה אותם כו'. כלומר ראה והתבונן עד כמה הגיע סכלותם של אלה. כי היות שני פעולים מפועל אחד שהתקיים אפשרותם בעדות הנראה כלומר שהחוש מעיד עליו. הרחיקוהו אלה הסכלים וברחו ממנו. להיות פעול אחד משני פועלים אשר החוש מעיד בביטולו · בחרו בו הטפשים האלה והודו בו וקיימו אותו: (יז) הקשה על הששית. שלפון היקש בדברו הכז"ל. ור"ל יותר טוב היה להם להקיש ולהדמות החמשה צדדים אל הששית. שכמו שיש לה תכלית כן גם להם תכלית. כי דבר שיש לו תכלית ראו והשיגו בחוש ומה שהוא בלתי תכלית לא ראו מעולם ואין החוש משיג אותו: (יח) הקשה על הקצת. כלומר כי ממה שאמרו שאין לכל אחד מהם תכלית לצדדים. א"כ העולם שהוא בעל תכלית לא נמזג רק ממקצתו. והאחר שהוא רב מאוד בלתי תכלית נשאר
נפרד

זה. (יט) ועוד במה שחשבו שהמזג חדש בלתי קדמון לא היה לפניו מזג (כ) ומה הודיעם (כא) ואולי שני הענינים לא סרו נמזגים ונפרדים עד אין מספר. (כב) ועוד במה שחשבום שהם עתידים להפרד אחר זמן ומה הודיעם שזה יהיה ואולי לא יהיו נפרדים לעולם הקשה על הנראה או שמא יפרדו וימזגו בעתיד לאין תכלית. ראה איך ברחו מהיות דבר לא מדבר מפני שלא ראו כמוהו בנמצא. והסכימו על חלקים בלתי נמזגים ושהם אין להם תכלית ובמזג לא היה מזג לפניו ובהפרד לא יהיה אחריו מזג ולא ראו דבר מזה לנמצאות אך ראו הנמצאות בהפך זה ואלה ארבעה תשובות אחרות. ואחר כן עיינתי (כג) בשתי עלות המזג אצלם ומצאתים נפסדות שתיהן והוא כי הפועל אם היה (כד) כאשר אמרו קצתם בכוון הטוב כבר שב רע בהתערבו עם הרע בכוונו בקשת הרע ואם הוא בכוון הרע כבר נהפך המכוון מעצמותו. (כה) וזה מה שממאנים להודות בו. ועוד אם הוא המזג מפועל הטוב לא הגיע (כו) אל מה שכוון מהרפות הצר הממשש אותו. אבל אנחנו רואים צערו בהכנס הרע יותר גדול מהממשש וזה תאר עצל פתי. (כז) ואם הוא מהפועל הרע כבר הגיע אל בקשתו והנה אנחנו רואים אותו שיערב לו הטוב ויאכלהו וישתהו וירוח אותו ויקרב אליו (כח) ועל שני הענינים כבר נפל היאוש מגבור הטוב על הרע. ואחרי כן התבוננתי אפני המזג אחר שהיו נפרדים וראיתי המוחש דוחה את זה כי אנחנו רואים האש מתרחק מהתחבר אל המים ונראה האויר בורח מהתערב בעפר וכאשר יהיו חלקיהם המעטים על זה ההמנע (כט) כל שכן שימנעו חלקיהם הרבים ולא ישלם המזג לעולם וזה מבואר. ועוד אם העם (ל) נתלים בהקשה יש לנו עליה אלה השלשה תשובות אחרונות.
ואם

שביל האמונה

נפרד בלתי נמזג. ויותר טוב היה להם לומר שהיו בעלי תכלית ונמזגו בכללם בהיקש אל הקצת מהם אשר נמזג לדעתם. כי המורכב והנמזג הם רואים בחושם. והנפרד בלתי נמזג לא ראו מעולם: (יט) ועוד במה שחשבו כו'. שהם חושבים ואומרים שזה המזג אשר הוא עתה הוא חדש בלתי קדמון במציאותו. ועוד חושבים שזה הוא המזג הראשון ולא שהיה לפניו מזג אחר ונפרד ובא זה · אבל שהוא ראשון ואין ראשון לפניו: (כ) ומה הודיעם. כלומר מה הוא הדבר אשר הודיעם זה. שהמזג מחודש אחר שלא היה ואולי הוא קדמון במציאותו ולא עבר מהיות: (כא) ואולי שני הענינים כו'. ר"ל ואף אם נאמר שמופתי החידוש אשר נתבארו בפ"א הורו גם אותם על שהמזג חדש בלתי קדמון מי הודיעם שהוא המזג הראשון לא היה לפניו מזג. ואולי לא סרו שני הענינים האלה שהם הטוב והרע מהיות נמזגים ונפרדים פעם אחר פעם עד אין מספר. כלומר שהמזגים אשר קדמו הם רבים מאוד עד כי חדל לספור כי אין מספר ועיין בדיבור שאח"ז: (כב) ועוד במה שחשבום כו'. וכן במה שחשבו ואמרו שהם עתידים להפרד אחר זמן ושאחרי הפרדים לא יתמזגו עוד לעולם · מה הודיעם שהם עתידים להפרד ואולי לא יפרדו לעולם. ואף אם נאמר שיפרדו מי הודיעם שלא ישובו להתמזג עוד לעולם ואולי לא יסורו מהיות פעם נמזגים ופעם נפרדים עד בלי תכלית. והגאון ז"ל שכל אם לשונו ואלו המזגים אשר כבר היו. אמר עד אין מספר · כי הדברים הבאים זה אחר סור זה א"א שלא תהיה להם התחלה. וכמו שנתבאר בפ"א בראיה הרביעית ובסוף פ"ב. ואלו המזגים העתידים להיות אמר לאין תכלית · כי הואיל ויש להם התחלה · כבר יצוייר היותם לאין תכלית בעתיד: (כג) בשתי עלות המזג כו' · בשתי הסבות אשר אמרו הדעות הנזכרות לאמונה על המזג. שהאחת אמרה שהטוב רצה לרפאות ולהחלים את הצד העליון של הרע הממשש אותו. והאחת אמרה שהרע רצה להתענג מן המתיקות והערבות אשר בטוב · וכאשר עיינתי בשתי אלה הסבות מצאתי ששתיהן נפסדות: (כד) כאשר אמרו קצתם כו': ר"ל כי אם נאמר שהפועל כלומר המזג היה בכוונה מהטוב שהטוב כיון לזה. א"כ כבר התהפך בזה להיות רע במה שבקש את הרע להיות עמו ולהתמזג בו ואם נאמר שהמזג היה בעבור שהרע כיון לזה. א"כ כבר היה המכוון הפך עצמותו וכבר התהפך בזה להיות טוב במה שבקש את הטוב להיות עמו ולהתמזג בו: (כה) וזה מה שממאנים כו'. כלומר שני האופנים האלה הנזכרים. הם מה שממאנים להודות בהם. כי לפי שיטתם כל אחד עומד על משמרתו והטוב אינו מבקש כ"א את הטוב והרע מבקש את הרע: (כו) אל מה שכוון מהרפות כו'. כי אחת אשר כיון להרפותו ולהחליפו שלא יצטער ממה שהוא ממשש אותו · נכנס בצער יותר גדול מהמישוש. והוא שהתמזג עמו מה שלא יתואר בכמו זה כ"א העצל הפתי אשר יברח מן הרע אל תוכו: (כז) ואם הוא מהפועל הרע כו'. ר"ל ואם המזג היה בסבת הרע במה שרצה להתענג מנועם הטוב. כבר הגיע אל מה שבקש והוא מתענג ונהנה מן הטוב כפי רצונו: (כח) ועל שני הענינים כבר כו': ר"ל בין שהטוב היה סבת המזג ובין שהרע היה סבת המזג. אין לנו להוחיל עוד על התגברות הטוב · וכבר אנו מתיאשים ממנו. כי אם הטוב הוא סבת המזג כבר נפל ביותר רע ממה שהיה בתחלה ומה יוחיל עוד מעתה. ואם הרע הוא סבתו כבר עלה בידו מה שרצה ואיך יתגבר הטוב עליו מעתה: (כט) כש"כ שימנעו חלקיהם כו'. כי אם המים והאש שהם רק חלקים מועטים בכ"ז עומדים על משמרתם לבל יתערבו ואין האחד מתגבר על חבירו. כש"כ החלקים הרבים אשר בכל אחד מהם שיעמדו על עצמם וימנעו מהתאחדות והמזג לעולם: (ל) נתלים
בהקשה

(לא) ואם מצד ההגדה אומרים המאמרים האלה ההגדה הברורה לא תהיה כי אם מדרך הנבואה וכל נביא איננו כי אם אחרי המזג ובזה שלש טענות. הראשונה שאחרי הפרדו ממוצא הגמור (לב) אינו יודע מה יהיה מהמוצא ההוא. והשנית כי (לג) בהתערבו עם הרע כבר נשתנה צדקו ולא יהיו הנפשות בוטחות בו. והשלישית כי הנביא אין מתקיימת לו הנבואה כי אם באותות המלאות. והאותות המלאות לא תהיינה כי אם בחדוש כה שאין בטבע ולא כמנהג והם מכחישים מה שהוא הפך הטבע והמנהג והם מביאים ראיה תמיד במה שהם סוברים במבע ובחק. (לד) וזה ממה שמרחיק אותם מטעות הנבואה כי לא יתכן אצלם להביא מופתים עליה וזה השלמת החמשה עשר פנים. ואני עתיד לזכור אחריהם פנים אחרים בבמאמר השני מאמר היחוד בעזרת האלהים ואמצתו. ולא תנוח דעתי (לה) אחר כן במקום הזה על כל מה שזכרתי עד שאבאר כי זה הדבר אשר החזיקו בו העם הזה (לו) ר"ל החשך (לז) איננו הפך האור אבל הוא העדר האור. ואם יאמרו מאי זה טעם אתה אומר כי אין החשך הפך האור אביא בזה ג' ראיות. אחת מהן כי האדם אינו יכול לברא שרש והנה אנחנו רואים אותו כשהוא עומד לשמש וישים כפו האחת על השנית כמו (לח) קובה יהיה מה שיש ביניהם חשך והאדם אינו בורא שרש החשך. אך סך בעד האור מהגיע אל האויר אשר בין כפיו וחשך מפני שחסר האור. והשנית כי אני רואה את האדם יש לו צל כשהוא עומד לפני נר א' ואם נקיפהו בנרות רבים לא יהיה לו צל ואין בכח האדם לכלות שרש מהשרשים אבל המציא האור אשר היה נעדר בקצת האויר המקיף את האדם. והשלישית כי לא ראיתי שני גופים זה הפך זה שיהפך אחד מהם וישוב האחר על השלמות כאשר לא יהפכו המים אש ולא האש מים. וכאשר ראיתי האויר החשוך ישוב מאיר ידעתי כי החשך איננו הפך האור אבל הוא העדרו. ואחר כן מצאתי שאר המוחשים על הדרך הזה והוא שהאויר מקבל הקול מן המדבר ומגיעו אלינו (לט) ואם לא יקרעהו קול לא נשמע דבר ולא נאמר באויר ההוא איננו משמיע הפך הקול אבל הוא העדר הקול. וכן המאמר בריח כי האויר מקבלו באי זה מקום שיהיה ומגיעו אלינו ואם לא יהיה לא נריח דבר ואין זה הפך הריח אבל הוא העדרו. וכן האויר מקבל האור ומגיעו אל עינינו ואם לא יהיה אור לא נראה דבר ואין זה הפך האור אבל הוא העדר האור. וכאשר ראיתי הגופים העבים מונעים האור ונדמה לבני אדם כי הצל יולד מהם אמרתי אולי יטענו כי החשך יולד מן העפר. והתבאר לי כי אם היינו לוקחים גוש עפר ועמדנו במקום השמש וזרינו את עפרו באויר לא היינו רואים לחשך מקום כלל. ונאמר עוד אולי הם טוענים באדם אשר הקיפוהו הנרות (מ) כי צלו שב אל גופו וידעתי שאם היה זה כן היה משחיר הנראה מגופו. ואלה דברים נראים מוחשים דוחים התחדשות השבושין אשר נאמרו (מא) כי החשך כאור ואני יודע כי האלהים כפר על עצמו (ישעיה מ"ה) שהוא יוצר אור ובורא חשך. ואומר (מב) במה שהוא נאות למוחש הזה כי הוא ברא האויר

שביל האמונה

בהקשה. אם מה שאומרים בסבת המזג הוא מהקש שכלי: (לא) ואם מצד ההגדה. שכן קבלו מאיזה נביא אשר הגיד להם זה: (לב) אינו יודע מה יהיה מהמוצא כו'. ר"ל כי אחרי שהנבואה נבראת ממזג החלקים והוא נפרד מהמורכב איך ידע מה נהיה עם המורכב: (לג) בהתערבו אם הרע. כי לפי דעתם הנביא הוא מורכב מטוב ורע ואיך א"כ תהיינה הנפשות בוטחות בו: (לד) וזה ממה שמרחיק אותם מטענת הנבואה. כנ"ל לדעתי. ור"ל כי אחרי שהנביא לא יוכל לקיים נבואתו כ"א באותות ובמופתים והם מכחישים אפשרות האותות. א"כ הם רחוקים מהיסעגו כי באה להם הודעה מדרך הנבואה: (לה) אחר כן במקום הזה. אחרי הס"ו תשובות אשר השיבותי עליהם לא תנוח עוד דעתי עד שאבאר כו': (לו) רצוני לומר החושך. המאמינים האלה החזיקו את החושך ליסוד עצמו ואמרו שהחושך והאור הם שני קניינים הפכים וע"כ יחסו שני פועלים מתחלפים לשני הקניינים האלה. וכן תמצא בתשובת הגאונים ע"ש רב האי גאון ז"ל. בענין אלישע בן אבויה וז"ל. כי אחר השב שים שתי רשויות כאלו האמגושים שאומרים הורמיז ואהורמיז ומקור טוב ומקור רע מעון אור וחושך ע"כ: (לז) אינו הפך האור כו'. כלומר אין הדבר כמו שהחזיקו. כי אין החושך יסוד הפכי לאור אבל הוא רק העדר האור ואינו ענין שיש לו מציאות: (לח) כמו קובה. כמו אוהל: (לט) ואם לא יקרעהו קול כו'. אם לא יקרע הקול את האויר לא נשמע דבר: (מ) כי צלו שב אל גופו כו'. כלומר כשהנר בצדו האחד יהיה הצל בצד השני וכאשר יקיפוהו נרות מסביב ואין מקום לצל ישוב אז הצל נראה על גוף האדם עצמו. וידעתי שזה טעות כי אלו היה צלו על גופו היה מראהו שחור כדרך המקום שהצל עומד עליו: ואנחנו רואים שגופו לבן לאור הנרות ואין שום שחרות ניכר במראיתו: (מא) כי החושך כאור. עצם נברא כמו האור: (מב) במה שהוא נאות למוחש כו'. ר"ל כי ביאור זה הכתוב באופן שלא נצטרך לדחות את המוחש אשר אנו חשים שהחושך אינו רק העדר האור · הוא שברא האויר המקבל האור והחושך במציאה

האויר המקבל האור והחשך במציאה והעדר כאמרו אחריו (שם) עושה שלום ובורא רע. ואנחנו מסכימים כלנו כי הבורא לא ברא רע אך ברא לדברים אשר הם סובלים שיהיה לאדם בהם שלום ורע בבחירתו שאם יאכל המאכל כפי צרכו וישתה המים כפי צרכו יהיה זה שלם ואם יקח מהם מה שאינו סובל יהיה זה רע. וכאשר אני עתיד לבאר (מג) במאמר הרביעי בשער הצדק. (מד) אבל יחס האור והחשך לבריאתו בעבור רוע מחשבת מי שהאמין בשנים ועל כן אמר יוצר אור ובורא חשך (מה) והודיענו עוד כי יש לאור ולחשך תכלית וכאשר השיבונו אל העם הזה באמרו (איוב כ"ו) חק חג על פני מים עד תכלית אור עם חשך:

והדעת הששי דעת מי שהודה בארבעה יסודות · אלה חשבו שכל הגשמים מורכבים מארבעה יסודות והם החום והקור והלחות והיובש שאלה הארבעה (א) היה כל אחד נפרד בתחלה ואחר כן התחברו והתחדשו מהם הגשמים. ומביאים ראיה על זה כי הם רואים הגשמים מקבלים מחוץ (ב) חום האויר וקור. וכיון שהדבר לא יקבל כי אם הדומה לו כבר נתחייב שיהיו בתוך גשמיהם אלה הארבעה. ואלה סכלים מכל מי שקדם בעבור דברים אני אספרם ואבארם עליהם עזבו בהם דרך הראיה ותעו מדרך האמת. ואומר תחלה שהם הרחיקו היות דבר לא מדבר כדי שלא יודו במה שלא נראה כמוהו ונכנסו במה שלא נראה כלל והאמינו בו · והוא ששום אדם בעולם לא ראה חום נפרד ולא לחות גמור ולא קור פשוט ולא יובש לבד אך השיגו החושים והם נקבצים נגשמים · וטענו אלה כי בתחלה היה כל אחד מהם נפרד ולא ראו מזה דבר ואחר כן מה שהם מאמינים שהתחברו אחר שהיו נפרדים הוא עוד בהפך המוחש כי אנחנו והם לא ראינו מעולם מים שהתחברו עם האש ולא אש שהתחבר עם המים עד שהמים והעפר אשר יתכן חבורם ולא יפסדו כשאנו מחברים אותם ואחר כן נעזבם הם מתחילים להפרד ושוקע העפר וצפים המים ודבר שאם יכרח להתחבר יפרד מן השקר שיבא הוא מאליו להתחבר עם הפכו · ואחר כן עיינתי במה שזכרו מן ההתחברות ומצאתיו איננו נמלט (ג) משיהיה התחברותם לעצמם או לדבר אחר זולת זה ואם ההתחברות ההוא לעצמם בטל מה (ד) שאמרו עצמיהם לא סרו נפרדים והתחייב שמאז המצאם הם מורכבים · ואם התחברות לדבר זולת זה (ה) אל הענין ההוא היה כוונתינו ואמרנו כי יש להם בורא בראם מחוברים · ואחר כן עיינתי בהפרד אשר שמוהו קדמון ואם הוא לעצמם בכל עת שימצא עצמם לא יהיו כי אם נפרדות ובטל החבור ואם הוא לדבר אחר תהיה עלה חמישית צריך שיהיו

שביל האמונה

במציאה והעדר · כלומר שיוכל האור להמצא בו ולהעדר ממנו. ולא שהחושך הוא עצם נברא: (מג) במאמר הרביעי בשער הצדק. בחלק שממנו המדבר מצדק הבורא ית' וממשלתו על ברואיו והוא בפ"ב שם ועיין שער בבמ"ז: (מד) אבל יחס האור והחושך כו'. כלומר שע"כ יחס הבורא ית' את האור והחושך לבריאתו · להרחיק הדעת המוטעת שמי שיצר אור לא ברא חושך. וע"כ אמר יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ד' עושה כל אלה. כלומר אני אני הוא שבראתי את כלם ועל האופן אשר אמרנו. ועיין מו"נ ח"ג פ"י שמשם עלו דבריו ממש כדברי הגאון ז"ל אלה: (מה) והודיענו עוד כי יש לאור כו'. ר"ל כי הכתוב הודיע אותנו שהאור והחושך יש להם תכלית וכמו שהשיבותי על העם הזה במה שאמרו כי הטוב והרע אשר לדעתם הם עצמם האור והחושך אין להם תכלית:

והדעת הששי. (א) היה כל אחד נפרד כו'. כלומר שכל אחד מהם היה נפרד מגשם ולא היה בו שום עצמיות כ"א מקרה נפרד מבלי התלות בשום דבר. וכאשר התחברו ארבעתן יחד נתעצמו ונתגשמו ונתחדשו אז אלה הגשמים הנמצאים: (ב) חום האויר וקור כו'. ר"ל כי מלבד היובש והלחות אשר מציאותם נראה לחוש בכל הגשמיים עוד יראו בהם גם החום והקור. וזה ממה שאם הם מונחים באויר חם ימשך החום אל תוכם עד שיתחממו גם חלקיהם הפנימיים. וכן אם מונחים באויר קר ימשך הקור אל תוכם ויתקררו גם חלקיהם הפנימיים. וכל זה יעיד כי החום והקור נמצאים הם בטבע הגשמים בהרכבתם. כי לולא שהיה בהם חום וקור טבעיים · לא היו החום והקור אשר חוץ להם נמשכים אל תוכם. הואיל ואין הדבר מקבל כ"א הדומה לו: (ג) משיהיה התחברותם לעצמם כו'. ר"ל כי חיבור הארבעה היסודות ההם אינו נמלט מאחד משתי פנים. או שיהיה חיבורם ענין טבעי ועצמי בהם · או שיהיה בלתי טבעי בהם · ורק שנתחברו ע"י איזה כח מבחוץ אשר הכריח אותם על ככה: (ד) מה שאמרו עצמיהם כו'. כי אם עצמותם וטבעם הוא היותם מחוברים. איך א"כ לא סרו מהיות נפרדים זמן בב"ת: (ה) אל הענין ההוא היה כו'. ר"ל שאם יאמרו כי היה שם מי שהכריח אותם על חיבורם. זהו מה שגם אנחנו המייחדים מודים בזה. אבל שאנו מאמינים כי מי שהכריח אותם על חיבורם. הוא בראם ג"כ מלא דבר · ולא שהם קדמונים לא סרו מהיות. ולא ג"כ שבראם נפרדים
אבל

שיהיו נתבעים לברר אותה (ו) וזה מה שלא ימצאוהו · אבל הבאתם הראיות על מציאות אלה הארבעה בגשמים אין זו תשובה עלינו אך אנחנו נאמר שהם נמצאים ויש להם ממציא המציאם · ואלה התשובות עליהם אמרו בכל א׳ מהן הפך הנראה (ז) ומהיותו כל אחד מארבעה נפרד ובואם מאליהם אל ההרכבה ומהיותם בכל ענין או לזולת עצמם · אלה התשובות עליהם עם השתים עשרה הקודמות . ר"ל ד׳ ראיות החדוש וד׳ ראיות שהדבר אינו עושה את עצמו וד׳ ראיות היות דבר לא מדבר · ואלה השתים עשרה מלבד מה שהוא מתחייב באותות ובמופתים · ומי שידעתיו מ ע מ נ ו שסבר קדמות דבר מהטבעים לא מצאתיו שחושב כי אם קדמות המים והאויר מפני שהתורה ספרה על (ח) עגלת האש והעפר (בראשית א׳) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אבל סבר על המים והאויר שהם קדמוניות מפני שחשב שענין (שם) והארץ היתה תהו ובהו · ורוח וגו׳ המים. (ט) שהם כן קודם הבריאה · וזה מאמרו אולת גמורה כי התורה לא אמרה והארץ היתה אלא אחר שהקדימה בראשית ברא אלהים והיתה הארץ כאשר נבראת עפר ומים ואויר וכבר ספר הכתוב על הרוח באמרו (עמוס ד׳) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · ועל המים התחתונים באמרו (תהלים צ"ה) אשר לו הים והוא עשהו . ועל העליונים באמרו (שם קמ"ח) והמים אשר מעל השמים כי הוא צוה ונבראו :

והדעת השביעי דעת מי שאמר (א) בארבעה יסודות וההיולי . ואלה הם יותר סכלים מכל מי שקדם זכרם (ב) מפני שקיימו העשוי עושה (ג) וקיימו הדברים לא עצם ולא מקרה ויתחייבו הי"ו חיובים אשר על (ד) בעלי הטבעים ועמם (ה) החמשה חיובים שעל בעלי הרוחניים ואלה אחד ועשרים. וכאשר נאמר (ו) לאלה השתי כתות כאשר אינכם רואים עושים הגשמים האלה למה אמרתם שהטבעים עשו אותם ולמה לא אמרתם שאין להם עושה . נמצאם שאומרים אף על פי שלא ראינו להם פועל בנראה צריך שנאמין שיש להם פועל שאיננו נראה שאין פעל הווה כי אם מפועל . וראיתם זאת בעצמה מבטלת שיהיה הדומם עושה דבר (ז) כי אין אנו רואין פועל כי אם בוחר . ונמצאם עוד אומרים ואינו המים כשפוסקין אותם מן האילן לא יעשה פרי והוא ראיה כי מעשה ההפרות למים . ונאמר (ח) כי בורא הגוף בלא סבה יכול שיבראהו בסבה כי

שביל האמונה

אבל הבאת את הנמצאים אשר בהם חיבור היסודות ההם : (ו) וזה מה שלא ימצאוהו . שהם אינם יכולים לומר שהיה שם עלה ראשונית אשר בסבתה היו ארבעתן נפרדים זמן בב"ח . הואיל ולא השיגוה בחושיהם . והם מרחיקים היות דבר הבלתי מושג בחוש : (ז) מהיות כל אחד מארבעה נפרד כו׳ . כנ"ל לדעתי ור"ל כי אין אלה התשובות עליהם בעבור אמרם שכל הגשמים הם מורכבים מד׳ יסודות . שזה מה שגם אנחנו מודים בו . אבל אלה התשובות עליהם בעבור שאמרו בכל דבריהם הפך הנראה : האחד מהיות כל אחד מהארבעה היסודות נפרד . והשני בואם מאליהם אל ההרכבה . והשלישי מהיותם בכל ענין מעצמם או לזולת עצמם . כנ"ל ור"ל שמהיותם בכל ענין כלומר בין בחיבור בין בפירוד . מעצמם ומטבעם או לזולת עצמם . בין כך ובין כך תפול עליהם התשובה וכמו שנתבאר : (ח) עגלת האש . השמים הם עגולת האש עיין הקדמת הספר ענין ה׳ וביאורי שם אות ל"ז : (ט) שהם כן קודם הבריאה . ר"ל שהם סוברים כי מאה"כ ורוח אלוקים מרחפת על פני המים רומז בזה שעוד בהיות הארץ תוהו ובוהו כלומר קודם שנבראת · כבר היה הרוח מרחף ע"פ המים . כי הם קדמונים לא הרו מהיות . וזה באמת מהם אולת גמורה . כי מאה"כ והארץ היתה וגו׳ . הוא חוזר לארץ אחר שנבראת וכמו שהקדים באמרו בראשית ברא וגו׳ . והכוונה שבעת הבריאה היתה הארץ והמים והרוח כלם יחד מקיפים זה את זה עד שאמר הבורא יתברך יקוו המים וגו׳ . עיין החומר והצורה והיולי בבמ"ז :

והדעת השביעי (א) בארבעה יסודות וההיולי . כלומר שהם האמינו שהיה שם חומר קדום נקרא בלשונם היולי . וממנו נתהוו ארבע היסודות ארמ"ע . ומהם נתהוו כל אלה הנמצאים : (ב) מפני שקיימו העשוי עושה . כלומר שההיולי והיסודות שהם עשוים אמרו הם שהם עושים ואמרו שההיולי הוא קדמון לא הר מהיות והוא עשה את היסודות הארבעה והם עשו את כל הנמצאים : (ג) וקיימו הדברים לא עצם ולא מקרה . שנתקיים במחשבתם מציאות דבר שאינו לא עצם ולא מקרה . כמו שהוא ההיולי . לא עצם ולא מקרה ר"ל ענין ממוצע בין המציאות וההעדר . עיין החומר והצורה וההיולי בבמ"ז : (ד) בעלי הטבעים · הוא הדעת השני שלפני זה . ובעלי הרוחניים היא הדעת השני בעלי הנקודות : (ה) החמשה חיובים שעל בעלי הרוחניים · כלומר הארבעה חיובים הנזכרים שם והחמשה באותות הרי הם חמשה · כי כמו ההיולי כמו הרוחניים הם לא עצם ולא מקרה : (ו) לאלה השתי כתות : לבעלי הטבעים שהם הדעת שלפני זה . והדעת הזה : (ז) כי אין אנו רואין פועל כ"א בוחר . כלומר שההיולי והד׳ יסודות לא יועיל שיעשו דבר . יען שהם דוממים והדומם לא יעשה דבר כ"א בוחר כלומר [illegible] יכול

כי לא יתכן שיהיה יכול הדבר הגדול וילאה מהקטן וכיון שאין פעל כי אם מבוחר יתחייב שיהיה הבוחר היא אשר עשה הפרי בסבה היא המים . ונמצאם עוד אומרים כבר הסכמנו כלנו על שהאש שורפת ולמה יחפתם הפעל לזולתה. נאמר כאשר הסכמנו על שהסכין כורת והפעל איננו כי אם למניעו ואפשר שיהיה למניע ההוא מניע אחר . כן נאמר כי האש שורפת ולאש מניע הוא האויר ולאויר מניע הוא הבורא והפעל אם כן לבורא אשר הוא המניע הראשון . וכבר אמר הכתוב במעשים שהם למניע הראשון באמרו (ישעיה י׳) היתפאר הגרזן על החוצב בו אם יתגדל המשור על מניפו כהניף שבט את מרימיו כהרים מטה לא עץ . והבאתי אלה השבושין בסוף אלה הדעות שלא יפגשום קצת התלמידים ויתבלבלו :

והדעת השמינית דעת מי שאומר כי השמים הם הפועלים את הגשמים והוא משים אותם קדמונים ואינם מאלה הארבעה טבעים (א) אך הם מדבר חמישי . (ב) וכאשר ישיבו עליו מחום השמש הוא אומר כי אין עצמה חם אבל היא מחממת האויר מרב סבובה ויגיע אליו חומו . (ג) ואומר זה מביא ראיה על השמים שהוא טבע חמישי מפני שהוא רואה תנועתה עגולה בהפך תנועת האש או האויר אשר הם למעלה והפך תנועת העפר והמים אשר הם למטה . וכבר טעה טעות מבוארת (ד) במה שהביא ראיה ממנו ובמה שהביא ראיה עליו . ואני מבאר הכל . ואומר (ה) כי אופני טעותו במה שהביא ראיה מן השמים כי אלו היתה אש היתה תנועתה למעלה כאשר אנחנו אומרים (ו) כי תנועת האש עצמה הטבעית היא הסבוב והראיה על זה תנועת השמים אשר היא אש גמורה כאשר התבאר לנו מתנועת השמש המוחשת אך זאת התנועה שתראה לאש למעלה היא מקרית בעבור שתצא מעגלת האויר וכאשר תצא מעגלת האויר ותגיע אל מוצאה (ז) תשתנה תנועתה בסבובה . וזה כמו האבן אשר אין לה תנועה במוצאה אבל היא שוקעת וכאשר ישליכוה למעלה תתנועע למטה עד שתצא מעגלת האויר (ח) וכאשר תצא ממטה יראה טבעה שאין לה תנועה . (ט) וכאשר נראה האבן אשר אין לה תנועה מתנועעת בהכרח עד שתגיע אל מוצאה תהיה האש אשר יש לה תנועה סבובייה יותר קרובה להבנתינו שתתנועע תנועה זולתה עד שתגיע אל מוצאה . הלא תראה כי האיש הזה (י) בעבור זה הספק החלוש חייב את נפשו . להאמין בדבר חמישי שאיננו מושכל ובא ליחס חום השמש שהוא מוחש אל האויר (יא) לא אל עצמו . וזה תמה מעצתו

שביל האמונה

יכול הכל רוצה : (ח) כי בורא הגוף בלא סבה כו׳ : ר"ל כי מי שברא הגוף כלומר הגשמים בלא סבה כ"א מלא דבר . הוא יכול שיברא אותו גם בסבה . ושלא יפרו הפירות כ"א במים . כי אם הוא יכול על דבר גדול שהיא עשות דבר מלא דבר כש"כ שהוא יכול על דבר קטן לעשות דבר מדבר :

והדעת השמיני · (א) אך הם מדבר חמישי · עיין גשם חמישי בבמ"ז : (ב) וכאשר ישיבו עליו מחום השמש · השואל על הארץ ואין נסתר מחמתו . שזה יעיד שהחומר השמש הוא מיסוד האש . הוא משיב שאין עצם השמש חם . ורק שממהירות התנועה הסיבובית אשר תסובב השמש יתחמם האויר ויגיע אליו חומו המופלג ובוער על הארץ . וכמו שבכיוצא בזה כתב הרב המורה ז"ל בפ"ב מהשני בשם ארסט"ו שטבע התנועה להוליד חום מופלג עיי"ש ובספר רוח חן פ"ז : (ג) ואומר זה . ומי שאומר זה : (ד) במה שהביא ראיה ממנו כו׳ · כלומר שהפך הענין להביא ראיה מן האש על השמים . והיה לו להביא ראיה מן השמים על האש : (ה) כי אופני טעותו במה שהביא ראיה על השמים כו׳ כאשר אנחנו אומרים . כנ"ל ור"ל כי אופני טעותו במה שהביא ראיה מן האש על השמים הם כאשר אנחנו אומרים ומבארים · והוא כי תנועת האש עצמה כו׳ : (ו) כי תנועות האש עצמה כו׳ · ר"ל שהיה לו להביא ראיה מן השמים על האש . כי באמת התנועה העצמית והטבעית של האש הוא בסיבוב . כמו שאנו רואים התנועה השמיימית שהם ג"כ אש וכמו שהוא מוחש מחום השמש הבוער על הארץ . ומה שהאש מתנועע למעלה אין זאת תנועתה העצמות · אבל היא תנועה מקרית לעלות למקורה ולמוצאה ובבואה למקורה תתנועע בסיבוב שהיא תנועתה הטבעית כמו שהוא תנועת השמים : (ז) תשתנה תנועתה בסיבובה · ר"ל שתשנה תנועתה הישרה לתנועה סיבובית ותתנועע בסיבוב : (ח) וכאשר תצא ממנה יראה טבעה · כנ"ל ור"ל כאשר תצא מעגולת האויר ותגיע אל נקודת מנוחתה . נראה אז שאין לה שום תנועה טבעית · בכ"ז : (ט) וכאשר נראה האבן כו׳ . ר"ל שאם האבן אשר אין לה שום תנועה טבעית בהיותה באויר חוץ למוצאה שהוא הארץ . תתנועע לרדת למוצאה · כש"כ האש שהוא בעלת תנועה בטבעה כלומר תנועה סיבובית . שבהיותה באויר חוץ למוצאה תתנועע לעלות למוצאה · ומדי עלותה שם תשוב להתנועע בסיבוב כמו שהוא תנועתה הטבעית : (י) בעבור זה הספק החלוש · מה שתנועת השמים היא בסיבוב : (יא) לא אל עצמו . אל השמש : (יב) שישים הברור ספק כו׳ · ר"ל כי הדבר הברור

מעצתו (יב) שישים הברור ספק והספק ברור קיים ויברח מהיות דבר לא מדבר מפני שלא
ראה כמוהו והוא מאמין בטבע חמישי ולא ראה כמוהו. ויתחייב עוד בהפסד אמונתו שעצם
השמים יש לו תכלית וכחו אין לו תכלית ובעבור זה (יג) אינם אצלו כלים וזה תחלת מה
שהקדמנו לסתור דבריו (יד) ושאר השנים עשר מאמר' הקודמים. ועם כל זה אשיב עליו
במה שטען מקדמות השמים מד' פנים אחרים. תחלתם סדור הגלגלים והוא שהדבר
הקדמון לא תהיה קצתו יותר ראוי במעלה החשובה מקצתו האחרת ואם הפנימי הוא
החשוב או החיצון (טו) הוא מחוייב הטענה. (טז) וכן המאמר בסדור הכוכבים כי קצתם
בגלגלים ורובם בגלגל החיצון. והשניים מהשיגנו השמים בעינינו. וידוע שעינינו
אינם משיגים כי אם מה שהוא מאלה הארבעה יסודות כי טבעיהם מתחברים עם טבעי
עינינו אבל אם יהיה יסוד חמישי נמצא אין לו בעינינו דבר דומה (יז) שידבק בו ויראנו
החוש אלא אם יחשוב שיש בנו גם כן מאומה מן הטבע החמישי וזה שאינני חושב.
והשלישיים מהתוספת והחסרון. והוא שכל יום חולף מהזמן לגלגל הוא תוספת על
מה שחלף וחסרון מן העתיד (יח) ומה שהוא סובל התוספת והחסרון יש תכלית לכחו
ותכלית מחייבת החדוש. ואם יתגבר חושב ויחשוב כי חליפת יום מן הימים לא תוסיף
על מה שחלף ולא תחסיר ממה שעתיד (יט) נקח המציאה והנראה. (כ) והרביעיים
מהתחלפות התנועות. והוא שהכח אשר אין לו תכלית לא יתחלף בעצמו וכאשר ראינו
תנועות השמים מתחלפות עד שקצתם נערכים אל קצת על שלשים כפל ועל שלש מאות
וחמישים וחמש ועל יותר מזה ידענו שכל א' מהם יש לו תכלית. וביאור זה שהתנועה
המזרחיית

שביל האמונה

הברור שהשמים הם אש וכמו שהוא מוחש מחוש המשש. עשה אותו ספק. והדבר המסופק אמר שהוא
גשם חמישי. עשה אותו דבר ברור. ועיין לקמן במאמר השני פ"ג אות ד' בביאורי : (יג) אינם אצלו
כלים. כלומר שהם קדמונים לא הוו מהיות וגם לא יכלו לעולם. וזה מה שכבר נסתר בדברינו למעלה
בפ"א. והוכחנו שם שא"א שיתחבר כח בב"ת בגשם בעל תכלית עיי"ש בביאורי אות חיה : (יד) ושאר
השנים עשר מאמרים. ד' ראיות החידוש. וד' ראיות שאין הדבר עושה את עצמו : וד' ראיות היות
דבר לא מדבר. ועוד השיב עליהם מארבעה פנים ויהיה הכל שנים עשר תשובות. ומ"ש אח"כ י"ז פנים
הוא טעות הדפוס. ואפשר שלשון הגאון ז"ל הטעה את המדפיס במ"ש ושאר השנים עשר. ותחשב כי
השנים עשר הם לבד מזה. ולא זכר שענין התכלית הוא אחד מד' ראיות החידוש והראשונה להם. ומ"ש
ושאר השנים עשר ר"ל השלמת השנים עשר : (טו) הוא מחויב הטענה. ר"ל בין שהפנימי הוא חשוב
יותר ובין שהחיצון הוא חשוב יותר תהיה טענתנו עליו : מאיזה סבה זכה האחד להיות חשוב מהאחר. אם
הם שניהם קדומים ושוים במעלה : (טז) וכן המאמר בסידור הכוכבים. וזאת הטענה עצמה תהיה
אל סידור הכוכבים. מדוע אלה פנימים ואלה חיצונים : (יז) שידבק בו ויראנו כו'. ר"ל כי בלי
ספק לא תהיה התדבקות המוחש בחוש כ"א בעבור דמיונם. וזה במה ששניהם הם מורכבים מהד' יסודות
ובעבור הדמיון ההוא אשר לחוש הראות עם הדבר הנראה יוכל הדבר הנראה להתדבק בחוש הראות עד
שיוכל לראותו. ואם השמים הם גשם חמישי א"כ אין בחוש הראות דבר דומה לו. ואיך יוכל לראותו. אם לא
שנא' שיחשוב בעל הדעת ההוא שיש גם בחוש הראות מן הגשם החמישי אבל אין אני חושב עליו שיחשוב כן. ועי'
מאמר ב' פי"ב : (יח) ומה שהוא סובל התוספות והחסרון כו'. ביאור דבריו אלה כי התוספת והחסרון
הנופלים בהכרח אל מספר התנועות אשר לגלגל. המה מעידים שא"א לומר בקדמות העולם. וזה כי לפי דעת
הקדמות תהיינה התנועות הסיבוביות אשר כבר התנועע וסבב הגלגל לפני התנועה הזאת אשר הוא עתה
בב"ת במספרם. וכאשר נוסיף על התנועות האלה גם התנועה אשר היא עתה ואשר תהיינה עוד באלף שנה
ויותר. בכ"ז לא יתוסף מספרם עי"ז מאומה. וכאז כן עתה הם בב"ת במספרם וא"א שתהיינה יותר מבב"ת
ויתחייב מזה כי התנועות אשר עד היום הם שוים במספר עם התנועות אשר אחר עבור עוד אלף שנה ויותר.
ויהיה א"כ החלק כלומר התנועות אשר הם רק עד היום שוה אל הכל שהם התנועות אשר אחר עבור אלף
שנה. מה שזה שקר מבואר ומתנגד אל המושכל הראשון שהכל יותר מהחלק. ואם נאמר שהתנועות אשר
אחר עבור עוד אלף שנה הם יותר מהתנועות אשר הם רק עד היום : מתחייב שיהיה מספר בב"ת אחד גדול
ממספר בב"ת אחר. מה שזה מגונה מאוד. כי איך ללשונינו נגביר ושפתינו אתנו לדבר ולומר במה שלגדולתו
אין חקר והוא בב"ת. שימצא גדול ממנו. וכן הוא ג"כ אם נחשב אלף שנה עד"מ מהיום ולעתיד לדעת הקדמות
האומרת גם בנצחות הגלגל. תהיינה התנועות אשר מאחר אלף שנה ולעתיד. שוים במספר עם התנועות אשר
הם מהיום ולעתיד יען ששניהם הם בב"ת. ויהיה החלק שוה להכל. או בב"ת אחד גדול מבב"ת אחר וכאמור
וכל זה יורה לנו שהתנועות הם בעלי תכלית במספרם. וכל שיש תכלית למספרם חידושם מחויב. וא"כ העולם
מחודש : (יט) נקח המציאה ונראה. כלומר נקח ראיה ממה שהוא נמצא ונראה בכל יום : (כ) והרביעיים
מהתחלפות התנועות כו'. ביאור דבריו כי הגלגל הראשון ההולך ממזרח למערב. הוא המהיר בתנועתו
מכל

המזרחיית לגלגל הגדול תראה סובבת בכל יום ולילה פעם אחת. והתנועה המערבית
לכוכבים הקיימים תנוע בכל מאה שנה (כא) שיעור מדרגה אחת. ועל הערך הזה (כב) לא
תסוב סבוב שלם כי אם באלף שנה יהיו ימים י"ג אלף אלפים וק"מ אלף יום. אלא
כפלי התנועה המזרחיית (כג) מלבד מה שיש בין זה מן התנועות. ומה תאמר (כד) בכח
שתעבור תנועתו זה המעבר איך לא יהיה לו תכלית. (כה) ואלה הי"ז פנים על האומר זה
מלבד טענת האותות והמופתים. ואמרו הספרים כי השמים לא יעשו דבר מכל מעשיהם
הם ליוצרינו יתברך. הוא אמרו (ירמיה י"ד) היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו
רביבים הלא אתה י"י אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה. ואמר עוד (ישעיה מ"ה)
אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי :

והדעת התשיעי (א) דעת המקרה · אלה האנשים חשבו כי שכלם הורה אותם
שהשמים והארץ היו במקרה בלא כוונת מכוין ולא פועל ולא בוחר
ולא דומם. וכאשר שאלו אותם איך יעבירו זה על דעתם אמרו כי גשמים לא יודע מה הם
נקבצו אל המקום הזה ונדחקו ונלחצו ומה שהיה מהם קל מהר לעלות למעלה ושב שמים
וכוכבים ומה שהיה מהם כבד שקע למטה וצף עליו הלח (ב) והתמצע בינם הרפה וסבב
אותם הוא האויר והשוה אותם והעמידם. ואין ספק שאלה יותר סכלים מכל אשר קדם
זכרם. ויתחייבו מהתשובות עליהם (ג) השנים עשר פנים אשר הקדמנום ומתחייבים עוד
אלה השלשה פנים אשר אני מספר אותם. (ד) תחלתם שהדבר הבא במקרה ויוחס אל
דבר טבעי ויהיה הדבר ההוא בטבע וזה במקרה ואם יהיה כל דבר במקרה מה הוא הדבר
שיהיה בטבע. והשני כי הדברים הנופלים במקרה מעטים בשיעורם ואם יהיו כל
הגשמים הם הדבר המעט א"כ מה הוא הדבר הרב. והשלישי שהדבר הנופל במקרה
אין לו קיימא מפני שאין לו שורש הולך עליו ולא משך שמבלבל אותו ההתמדה אם יהיה
כל דבר אין לו קיימא מה הוא אשר לו קיימא. ואלה ירחמך האלהים דברים מופסדים
והויות

שביל האמונה

מכל הגלגלים. ומשלים תנועתו הסיבובית בכל יום. וגלגל המזלות אשר בו קבועים הכוכבים הקיימים הוא
מאוחר בתנועתו מכל הגלגלים. ומשלים תנועתו הסיבובית פעם אחד בששה ושלשים אלף שנה (עמ"ז שכל
הפועל הלעה ג) ולפי דעת הקדמות יתחייב שתנועות הגלגל הראשון הם בב"ת במספר. ותנועות גלגל המזלות
הם ג"כ בב"ת במספר. ויהיה א"כ המאוחר בתכלית עם המהיר בתכלית. וזה שקר. או יהיה בב"ת אחד
גדול מבב"ת אחר. וזה מגונה : (כא) שיעור מדרגה אחת. כלומר מעלה אחת מהש"ס מעלות אשר בסיבוב
השלם : (כב) לא תסוב סיבוב שלם כ"א בל"ו אלף שנה. כל"ל כי לפי חשבון מעלה אחת בשנה יתנועע
ש"ס מעלות בל"ו אלף שנה. ובזה יהיה גם מספר הימים אשר זכר מכוון, היטב בהחשב שס"ה ימים לכל שנה :
(כג) מלבד מה שיש בין זה מן התנועות. מלבד החילופים אשר בין שאר הגלגלים בתנועתם : (כד) בכח
שתעבור תנועתו כו'. כלומר איך נוכל לומר בכח אשר מעביר חוזק תנועתו ממקום למקום בחילוף רב
ועצום כזה. שהוא בב"ת. כי אחר שכח סבוב הגלגל האחד חלוק מן האחר במספר רב כזה יש להם תכלית
בהכרח : (כה) ואלה הי"ו פנים. כל"ל וכמו שנתבאר באות י"ד :

והדעת התשיעי (א) דעת המקרה. הוא דעת אחד מחכמי יון ושמו אפיקור אשר על שמו נקראו
הכופרים אפיקורסים. ודעתו שכל הנמצאים כלם. השמים וכל צבאם והארץ וכל
אשר עליה. כלם נתהוו במקרה בלי שום כוונת מכוון. ופרט המצאם לא היה שום דבר נמצא. לא פועל בהכרח
ולא פועל בבחירה. ולא שום דבר דומם מאלה הדוממים הנמצאים היום. ורק שהיו שם גשמים לא ידע מה
הם. ונלחצו ובאו ונתהוה העולם מהם במקרה : (ב) והתמצע בינם הרפה כו'. כלומר שהאויר שהוא חם
ולח התמצע בין האש שהוא השמים ובין המים. והוא מסבב את הארץ והמים ומשוה אותם להעמידם על
מכונם. לבל יהיו המים מכסים ע"פ הארץ : (ג) השנים עשר פנים כו'. ד' ראיות החידוש וד' ראיות שאין
הדבר עושה את עצמו וד' ראיות היות דבר לא מדבר. וע"ל פ"ב בביאורי (אות א') : (ד) תחלתם
שהדבר הבא במקרה כו'. הוכן דבריו ז"ל כי משלשה פנים לא נוכל ליחס מציאות העולם והויתו אל
המקרה וההזדמן. האחד כי ענין המקרה הוא ביחוס אל הדבר הטבעי. כאלו תאמר הדיבור באדם הוא
טבעי. ויהיה האלמות מקרה ביחוס אל הדיבור. ואם נאמר שכל העולם הוא מקרה. איה איפוא הוא הדבר
הטבעי אשר ביחוס אליו אמרנו על העולם שהוא מקרה. והשני כי הדבר אשר נאמר עליו שהוא מקרה. הוא
בעבור שלא ימצא כן על הרוב. כאלו תאמר שש אצבעות ביד הוא מקרה כי לא ימצא כ"א על המעט ורוב
הילודים הם בעלי חמש אצבעות ביד. ויהיה הששה מקרה ביחוס אל החמשה. ואם נאמר שכל העולם הוא
מקרה. איה איפוא הוא הדבר הרב אשר ביחוס אליו כל העולם כלו הוא על המעט. והשלישי שהדבר אשר
נאמר עליו שהוא מקרה. הוא בעבור שאין לו קיום והתמדה. כי המקרה לא יתמיד. ואם נאמר שכל העולם
הוא מקרה. איה איפוא הוא הדבר שמתמיד אשר ביחוס אליו כל העולם איננו מתמיד. וכבר האריך בזה הרב המורה
בפ"כ

(ה) והזיות שאין להם קיימא בעת המבחן הנסיון. וכאשר בארתי טעותם במאמרם במקרה כן אבארהו בשאר מה שסברו וחשבו. ואומר כי מאמרם כי הדברים באו ונקבצו ונדחקו יראה לנו מאין באו. (ו) והם יודעים מקום שהיו בו זולת זה אשר קצתם מקום לקצתם. ומאי זה דבר ברחו ואיזה דבר היה סבת עזיבתם לראשון והליכתם אל השני. ואחר כן יאמרו איך היו מקודם זה הקבוץ (ז) העל מה שהם או על זולתו. ואם הוא ענינם בהפך מה שהם עליו איך חושבים האיכות ההיא. (ח) ואחרת מאולתם אמרם כי כל דבר מזהיר חלק עלה מהם למעלה מורה אמרם זה על שהם סוברים שהכוכבים כשיעור החול או הגדולה אשר ימצא בארץ ולא ידעו כי א' מן הכוכבים ככל הארץ כפלים רבים (ט) והם רחוקים מזה והוא מהם והדומה לו מרומם. אחר כן אומר ואם הם אומרים אמת על המקרה ימציאוהו שיתכן (י) התחברות חלקי בית מאבנים ועצים מעצמם ויפסלו ויתרכבו עד שיהיו בית או יתחברו חלקי הספינה מעצים וברזל ויתחזקו מאליהן ויבאו בים. וזה מה שלא ימצאונו נראה (יא) ולא יכשירוהו במאמר שלא יחשבו לפתאים. וכאשר תחבר אלה השבעה תשובות (יב) אל מה שקדם תהיינה תשע עשרה חוץ ממה שנתברר באותות ובמופתים:

והדעת העשירי הדעת הידוע בקדמות. (א) והוא דעת מורכב מצלעות רבות. אפשר ששתפוהו עם ההיולי ואפשר ששתפוהו עם הארבעה טבעים ואפשר ששמוהו נפרד לבדו. (ב) ואומרים בעליו כי הדברים כלם לא סרו על מה שאנחנו רואים מהארץ והשמים והצמח והחיים ושאר המקרים אין להם תחלה ולא סוף. והגדולה שבטענתם שהם אין מאמינים (ג) אלא במה שיפול עליו ראותם ולא השיגו חושיהם לגשמים האלה תחלה ולא סוף. ואלה ירחמך האלהים אשר אני חושב שבבני אדם מה שיחשב (ד) שהם מלאים המתוכח עמהם שלא תתקיים עליהם טענה. ואבאר שאלה יותר סכלים מכל מה שקדם זכרו ובאלהים אעזר ואביאם במטה הויכוח (ה) עד שאביאם אל ההודאה
בידוע

שביל האמונה

בפ"כ מהשני ודבריו הם מתאימים לדברי הגאון ז"ל אלא עם הבלבול אחרת ידבר: (ה) והזיות. עיין הזיות בבמ"ז: (ו) והם יודעים מקום כו'. ר"ל כי אמרו שבאו מורה שהיה להם מקום אשר ממנו באו. ושהם יודעים להם מקום חוץ ממקומם הזה אשר הם היום קצתם מקום לקצתם · וכמו שהוא גדר המקום עיין לעיל מאמר זה (פ"ד) ובביאורי שם (אות ג') (ז) העל מה שהם או על זולתו · אם היו על האיכות והתכונה אשר הם היום. או על איכות ותכונה אחרת. ואם יאמרו שהיו על איכות ותכונה אחרת. איך יציירו האיכות והתכונה ההיא במחשבתם. באופן שכל דבריהם הבל ורעיון רוח: (ח) ואחרת מאולתם כו'. ועוד להם אולת אחרת במה שאומרים כי כל דבר מזהיר כו': (ט) והם רחוקים מזה והוא מהם כו'. ושאר הכוכבים רחוקים מזה הכוכב וזה הכוכב והדומה לו רחוק משאר הכוכבים. עוד יותר ממה שהם גבוהים ורמים מן הארץ: (י) התחברות חלקי בית כו'. כלומר אותן האומרים שהעולם נתהוה במקרה. הם ימציאו בדעתם שיתכן להיות שיתחברו חלקי הבית מעצמם במקרה מבלי שום מחשבת מכוון. ורק שהיו אבנים ועצים ונפסלו והורכבו מאליהם עד שיצא הבית בשלימותו ולא חלו בו ידים. וזה ענין אשר לא יוכלו להמציאו בדעתנו וא"א להם להראות לנו דוגמתו: (יא) ולא יכשירוהו במאמר כו'. שלא יוכלו להכשיר מאמרם זה באזני השומעים שלא יחשבו אותם לפתאים. ונעימים דברי החסיד בעל חו"ה בפ"ו משער היחוד וז"ל ויש בני אדם שאמרו שהעולם נהיה במקרה מבלי בורא שהתחילו ויוצר שיצרו. ומן התימה בעיני איך תעלה בדעת מדבר בעודו בבריאותו כמחשב' הזאת. ואלו היה בעל המאמר הזה שומע אדם שיאמר כמאמרו בגלגל אחד של מים שהוא מתגלגל להשקות חלקה אחת של שדה או גנה. וחושב כי זה נתקן מבלי כוונת אומן שטרח בחיבורו והרכבתו ושם כל כלי מכליו לעומת התועלת. היה לו להפליא ולהגדיל הרבה עליו ולחשוב אותו בתכלית הסכלות וימהר להכזיבו ולדחות מאמרו. וכיון שידחה המאמר הזה בגלגל קטן ופחות ונבזה שנעשה בתחבולה קטנה לתקנת חלקה קטנה מהארץ · איך יתיר לעצמו לחשוב כמחשבה הזאת בגלגל הגדול הסובב את כל הארץ וכל אשר עליה מן הברואים והוא בחכמה שקצרה דעות כל בשר ושכלי המדברים להשיג הויתה. והוא מוכן לתועלת כל הארץ וכל אשר עליה. ואיך יוכל לומר שיהיה מבלי כוונת מכוון ומחשבת חכם בעל יכולת עכ"ל ועוד האריך עיי"ש: (יב) אל מה שקדם. הם השנים עשר ראיות המורות על החידוש:

והדעת העשירי (א) והוא דעת מורכב מצלעות רבות. הדעת ההוא מורכב מצלעות רבות. כלומר באופנים הרבה יש מהם אומרים שרק ההיולי הוא קדמון וממנו נתהוה העולם. ויש מהם אומרים כי הד' יסודות הם קדמונים ומהם נתהוה העולם. ומהם מי שאומר שכל הנמצאים בכללם כמו שהם היום הם קדמונים לא סרו מהיות ואין להם תחלה ולא סוף: (ב) ואומרים בעליו. אותם ששמוהו נפרד לבדו ולא שתפוהו עם שום דבר: (ג) אלא במה שיפול עליו ראותם. שאינם מאמינים בשום דבר שכלי מדעי רק במה שהוא מושג בחוש בלבד: (ד) שהם מלאים המתווכח עמהם. כלומר שאני חושב בדעתי כי אלה הם האנשים שיש לחשוב עליהם שהם יכולים להלאות את כל מי שיתווכח עמהם עד שלא תתקיים
עליהם

בידוע. ואומר כי תחלת טעותם שאחר שאמרו שלא נודה כי אם במה שיפול עליו חושינו הודו במה שלא נפל עליו חושם. (ו) כי לא אמרו לא ראינו תחלת הגשמים וסופם ויצדקו על חושם אך הם אומרים כבר התברר לנו שאין להם תחלה ולא סוף וזה ענין לא יתכן שיראוהו בחוש. וכאשר ישובו לטעון שהם השכילוהו בשכל (ז) הקשה על המוחש יעזבו שורש טענתם ויודו בידוע בלתי המוחש. (ח) אך אני מוצא אותם סותרים דבריהם שכל אחד מאמין שהמדינות אשר הלך בם והמעשים אשר עשה ובני אדם שראה והחשבון אשר חשב וכבר רחקו מעיניו (ט) או מתו אמת והוא אינו רואה אותם בחושו מפני שרחקו ממנו אבל הוא יודע בשכלו אשר קבל צורתם דמותם (י) ונטבעו אצלו. אבל אני רואה אותם סותרים דבריהם (יא) אחר שישמעוהו ויראוהו. והוא שחוש הראות אין לו ממשלת על השמע וחוש הטעם אין לו ממשלת על המשוש. וכאשר יגיעו חושי האדם לדבר שיש לו מראה וקול וטעם ומשוש אם לא יהיה הנה מדע תקבץ בו הנפש כל אלה המוחשים לא תגיע אליהם. ואחר כן אני מוצא כל אחד מהם כשהוא רואה אדם ואחר כן ישאלוהו הראית אותו אומר כן. ואם המענה הוא לחוש הוא איננו מדבר ואם המענה לדבור הוא לא ראה מאומה. (יב) וזאת ראיה שיש הנה מדע צפנהו חוש הראות והליץ בעדו הדבור. (יג) ובאמרם כי אין מדע כי אם מה שיפול עליו החוש הם עוזבים זה השרש. והוא שהם כשאין להם לקיים דבר כי אם בחוש אם כן אין להם גם כן לבטל כי אם בחוש ומי יתן שיאמרו באי זה חוש בטלו כל מדע בלתי המוחש בראות או בשמע או בזולת זה. (יד) ובמצאנו שהם יראים מהדברים שיש ליראה מהם כמו הבית הרעוע שיפול עליהם ויקוו הדברים המקווים (טו) כמו הזרע והלידה ממה שיורה כי כלם מתנהגים במדע ולא בחוש לבד כי אין החוש נופל על תקוה ויראה. ובמה שאנחנו רואים אותם שהם מתרפאים בעת החולי וכ"ש ברפואות הנמאסות אשר הם מרגישים בצערם והם חושבים (טז) שהם עושים בטבעם ראיה שאינם סומכים על החוש כי אם על המדע. (יז) ובשאלנו אותם על השלג אשר עינינו רואות אותו יורד מן האויר אם הוא חלק מן האויר יתבאר ענינו שאם ישימוהו (יח) חלק
מן

שביל האמונה

עליהם שום טענה. וזה בעבור שאינם מודים לשום דבר שכלי מדעי: (ה) עד שאביאם אל ההודאה בידוע. שיוכרחו להודות במדע: (ו) כי לא אמרו לא ראינו כו'. כי אלו היו אומרים שאינם מאמינים בחידוש בעבור שלא ראו בחוש התחלת הבריאה. ולא היו מחייבים בזה עוד שום דבר כ"א השלילה לבדה. היה מאמרם צודק עכ"פ לפי דעתם הנפסדה אשר כפרו במדע ויתמכרו אל החוש. אולם אם לא הספיקה להם השלילה. והם מחייבים הקדמות ואומרים שנתברר להם שהנמצאים אין להם תחלה וסוף. א"כ כבר הם מודים לדבר שאין בכח החוש להשיגו. כי אין הקדמות ענין שיפול עליו החוש וא"א לו שישיגהו: (ז) הקשה על המוחש. כי אם יאמרו שנתברר להם ענין הקדמות במדע ובשכל עד שהוא להם ענין מבורר כדבר המוחש ומושג בחוש. א"כ עזבו בזה שורש טענתם אשר הניחו שאין להאמין בשום דבר כ"א במושג בחוש בלבד: (ח) אך אני מוצא אותם כו'. ר"ל כי מלבד מה שהוכחתי סתירת דבריהם · אני מוצא עוד שהם עצמם בהנהגותיהם ובתהלוכות ענייניהם סותרים המה את דבריהם: (ט) או מתו אמת. ר"ל אף שהמדינות אשר ראו אז הוא אשר ראו כבר רחקו מעיניהם. והאנשים אשר ראו כבר מתו ואינם. בכ"ז יאמינו שכל מה שראו אז הוא אמת: (י) ונטבעו אצלו. ונחקקו בו: (יא) אחר שישמעוהו ויראוהו כו'. כי גם במה שמקיימים את הדבר אשר שמעו או ראו. אם רק יכפרו במדע סותרים הם את דבריהם. וזה כי ההשגה המוחשת לא תושלם כ"א ע"י החוש המשותף והמדמה השוכנים במוח האדם. עיין חוש המשותף וכח המדמה בבמ"ז ותבין: (יב) וזאת ראיה שיש הנה מדע כו'. ר"ל כי אם ראה את ראובן פעם אחת. ויודע אח"כ להשיב למי ששואל עליו שראה אותו. זאת ראיה שהחוש לפני השגתו במוח. ושם נהפך ממוחש למדע. והליץ בעדו הדיבור: (יג) ובאמרם כי אין מדע כו'. ר"ל כי מה שהניחו ואמרו שאין מדע בעולם זולת המוחש. זה עצמו הוא ענין מדעי. וכבר עזבו בזה. השורש אשר אמרו שאין לקיים שום דבר כ"א המושג בחוש. כי לפי הנחתם זאת א"א ג"כ לבטל שום דבר כ"א בחוש. והיה איפוא הוא החוש אשר בו בטלו כל מדע כי אין ביטול המדעים מושג לא בראות ולא בשמע ולא בשאר החושים: (יד) ובמצאנו. וכאשר אנחנו מוצאים: (טו) כמו הזרע והלידה. הדברים אשר בני אדם מקוים אותם בכללם בזריעת שדותיהם שהיא לשאת ברכה אלומותיהם. ואנשים נשים ומקוים להוליד בנים. כ"ז הוא מה שאין החוש נופל עליו. כי החוש לא יקוה ולא יפחד ורק עם השכל תוכל לעשות פעולות כאלה: (טז) שהם עושים בטבעם כו'. כי עם שהרפואות הם מהדברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהם. בכ"ז הם מתרפאים מהם וחושבים שהרפואות עושים בטבעם פעולות מועילות בגוף החולה עד שיתרפא על ידם מחוליו. וא"כ הם עצמם מתנהגים בכל הנהגותיהם לפי השכל והמדע לא לפי החוש והמוחש: (יז) ובשאלנו. וכאשר נשאל אותם: (יח) חלק מן האויר יבערו כו'. כי עם שהחוש מעיד שהשלג יורד מלמעלה. בכ"ז אם יאמרו שהשלג הוא חלקי האויר יבערו ויכסלו. ואם יאמר·
[illegible]

מן האויר יבערו . ואם ישימוהו חלק מן המים ויאמרו אבל האויר הקפיאו כבר הודו בידוע שעזבו המוחש . וכ"ש אם יודו בהיותו אד קודם היותו מים ואי זה סבה העלתהו מן הארץ או היתה לסבה ההיא סבה אחרת וכ"ש שכבר הודו במה שיש אחר המוחש . ואנחנו לא נסיר שוטנו מעליהם עד שנביאם מהאמונה במוחש אל האמונה במה שסמוך לו . ואם יש שם שלישי אל מה שסמוך למה שסמוך לו ואם יש שם רביעי אל מה שסמוך למה שסמוך לו וכן לעולם עד אשר ישלם המדע ונורהו בו על חדוש הדברים . ואלה השמונה פנים הם חייבים בהם עם השנים עשר הראשונים רצוני לומר החדוש וארבע ראיותיו וארבע ראיות המחדש וד' ראיות [illegible]ות דבר לא מדבר ויהיו עשרים . ומי שיש מהם שחבר ההיולי אל מאמרו יתחייב במה שיש עליו מן התשובה . ומי שיש מהם שחבר הטבעים אל מאמרו יתחייב מה שיש עליהם מן התשובות . והספרים (יט) כבר חברו הידוע אל המושכל ואל המוחש ואל הטבע באמרו (איוב י"ב) (כ) הלא אזן מלין תבחן וחיך אכל יטעם לו . בישישים חכמה וארך ימים תבונה :

והדעת האחד עשר הוא דעת בעלי העקשות . אלה שמים הנמצאות קדמוניות מחודשות יחד כי אמתת הדברים אצלם (א) אינה אלא כפי הדעות והם יותר סכלים מכל שקדם זכרו . ותחלת מה שאבאר מסכלותם כי הדברים לא היו בעבור הדעות אבל הדעות היו בעבור הדברים (ב) שיבינום על אמתם והפכו אלה הכסילים הדבר ושמו הדברים הולכים אחר הדעות . וכבר הקדמנו בפתיחת הספר הזה דברים קצרים בענין הזה והנחתי דבר אחר בו (ג) אומר אותו הנה . והוא שאלה חושבים כי הדבר כשחולקים בו שנים יאמינהו האחד על דרך אחת ויאמינהו השני על דרך אחרת יתחייב שיהיה לדבר ההוא שתי אמתות ומאמרם זה מביא אל דרכים רבים מן ההפסד ואזכור מהם ש ב ע ה . אומר כאשר מחייבים שתי אמונות שיהיה בדבר שתי אמתות כן יהיו חייבים שהאמונות מחייבות לדבר עשרה אמתות . ואחר כן התחייבו שעצם הדבר אשר יש לו עשר אמתות בעבור עשרה מאמינים שיהיה בכל עת שיראה אדם אחר לדבר ההוא אמונת אחד עשר תוסיף אמת אחת באמתותיו ושיהיה בכל עת שתבטל אצל אדם מן העשר אמונות שתבטל בזה אחת מאמתותיו ושלא יפסקו על דבר בעצמו כמה יש לו מן האמתות כי לא פגשו כל בני אדם וידעו כמה יש לו אצלם (ד) מפני האמונות . ויתחייבו עוד שאם בני אדם יהיו טרודים שלא יעיינו באי זה דבר ולא האמינו לו ענין כלל שיבטל הדבר ההוא ולא תהיה לו אמת כלל . וכאשר יתחייב כי השתי דעות שהם בשתי ראיות מקנים הדבר הא' שתי אמתות יתחייב כמוהו בשתי הדעות שהאחד מהם בראיות והשני בזדון . רוצה לומר שמזידים בו לומר השקר שיקנו הדבר שתי אמתות ויהיה (ה) כזב מי שכזב על פלוני החי ואמר שהוא מת מקנהו אמתת המות כאשר הקנהו צדק מי שצדק עליו

שביל האמונה

האמת שהוא מים ורק שהאויר הקפיא אותם ויהיו לשלג . כבר הודו במדע כי אין החוש נופל על זה . וכש"כ אם יאמינו שהמים נתהוו מן האדים העולים מן הארץ לסבה או לסבות . כי אז יודו בלי ספק במדע אחר המוחש ולמעלה ממנו . וכן לא נסיר שבט המוסר והלימוד מהם עד שנביאם לאט לאט מן המוחש אל המדע הראשון הסמוך לו . וממנו אל השני ואל השלישי והלאה עד שיושלם ויתקיים להם המדע בשלימות . ואז נורה אותם במדע על חידוש העולם : (יט) כבר חברו הידוע אל המושכל ואל המוחש אצל הטבע . כנ"ל לדעתי · ור"ל כי האדם הנוסד ע"פ הטבע לא יושלם אצלו המדע אם לא שיתחבר המוחש עם השכל הבא אחריו : (כ) הלא אוזן מלין תבחן כו'. האוזן השומעת תבין הדברים ממי נאמרו והחיך טועם המאכל . וא"כ יובן הכוזב מהדברים ע"י החוש . ע"כ בישישים חכמה ובאורך ימים תבונה כי המה ראו הרבה בחוש ולקחו ממנו השתלם להבין דבר מתוך דבר . כי המדע התחלתו מן החוש . והוא אחריו ושניהם אמת :

והדעת האחד עשר (א) אינה אלא כפי הדעות . ר"ל שאלה הסכלים העקשים חשבו שהדבר אשר נחלקים בו האדם בהכרתו זה יאמר בכה וזה יאמר בכה . לא יתכן שיהיה אחד מהם שקר . ורק שכל הדעות אשר נאמרות בתכונת שום דבר הם אמת . ובעבור שכבר נחלקו האנשים בענין הנמצאים . מהם אומרים שהנמצאים קדמונים לא הוו מהיות ומהם אומרים שהם מחודשים אחר שלא היו . החזיקו העקשים האלה בשתי הדעות יחד ואומרים שהנמצאים הם קדמונים ומחודשים יחד : (ב) שיבינום על אמתם . כי רצו להבין הדברים על אמתתם ע"כ רבו בהם הדעות וכל אחת מתאמצת להשיג אותם על אמתתם . וכמו שזכר גם הרב המורה בפע"א מהראשון בשם תמסטיו"ס אשר אין המציאות נמשכת אחר הדעות · אבל הדעות האמתיות נמשכות אחר המציאות : (ג) אומר אותו הנה . מכל מה שאמרתי שם בפתיחת הספר הנחתי עוד דבר אחד שלא אמרתי אותו שם ואומר אותו בזה : (ד) מפני האמונות . אופני האמונות : (ה) כזב מי שכזב כו'. הכוזב של מי שכוזב מקנה לו אמתת המות כאשר הצדק של מי שצדק

עליו החיים · וכאשר יתחייב זה בשני מאמרים האחד צדק והא' כזב יתחייב גם כן בשני מאמרים שניהם כזב ויהיה אז המראה האדום כשיראו אותו השנים ומאמין האחד שהוא לבן והשני שהוא שחור יהיה המראה ההוא לבן ושחור יחד ותבטל אמתתו אשר היא האודם חוץ ממה שהם חייבים במה שכתבנוהו (ו) מאמתות הדברים בפתיחת הספר הזה ומן הראיות הנזכרות בחדוש . ואמר הכתוב במי שחשב שהדבר הולך אחר אמונתו ונעתק עם מחשבתו (איוב י"ח) (ז) טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ :

והדעת השנים עשר (א) דעת העמידה · אלה האנשים חשבו כי האמת הוא שיעמוד האדם ולא יאמין בדבר כי אמרו כי העיון רב ספקות ואנחנו רואים (ב) כמו הברק הלוהט לא יאצר ולא יתפש והראוי שנעמוד מהאמין . ואלה יותר סכלים מאנשי העקשות מפני שהם חברו (ג) אל האמתת הנמצאות שקרים ואלה עזבו מהאמת והשקר יחדיו . וראיתי לבאר מה שיש עליהם בזה להשיבם בו אל האמת כי הב יתוקנו (ד) בדבר עמהם בדרך העיון (ה) אם לא טבעו באולת שנתיאש מהם כמו הכת אשר אחריהם . ואומר אם תהיה אצלם אמתת כל דבר העמידה ממנו הם חייבין (ו) שיעמדו מן העמידה ולא יגזרו עליה שהיא האמת ולא דנתי עליהם בזה עד שדנתי בו על עצמי כי כאשר האמנתי כי המדע אמת האמנתי (ז) שבו ידעתי שהוא האמת . ואחר כן אומר (ח) כי דבריהם עם המדברים עמם לחייבם בעמידה יוצאים בזה ממה שטענוהו ובאים להצדיק במדעים ולולי זה לא היו חושבים לקיים העמידה . ואומר עוד (ט) כי רוצם עמנו אל שכלם בעת הצרך אל ההנהגה כאשר הם רצים אל ראותם בעת שהם צריכים לראות ואל שמעם בעת שהם צריכים לשמוע יבטל עמידתם ויאמת המדעים כמו החושים . ואומר עוד כי מה שהם שוכרים האומן הבקי והרופא המומחה (י) והמשער המופלג ממה שמורה כי לא יאמינו בענין העמידה ואלו היה הדבר כן (יא) היו לוקחים כל מי שימצאוהו . ואומר עוד כי זכרם מה שהיה מן הפעלים ומה שקרה להם מן המקרים (יב) וכל שכן אם יגזרו עליו העדות ממה שמבטל העמידה ויקיים האמתות . ואומר עוד (יג) כי השתמשם במחשבו בכל דבר שיש לו אחרית

שביל האמונה

צדק הקנה לו אמתת החיים : (ו) מאמתות הדברים בפתיחת כו'. שם נתבאר כי מושגי החוש והמדע אמתיים לעצמם ואינם תלויים בהסכמת האדם ודעתו כלל : (ז) טורף נפשו כו'. עיין הקדמת הספר ענין ה' וביאורי שם אות י"ח :

והדעת השנים עשר (א) דעת העמידה . הם האנשים אשר גזרו אומר שלא יתכן לאדם למצוא דבר ברור בשום ענין . וראוי לו שיעמוד את עצמו וימנע מלאמת שום דבר כי לדעתם אין דבר ברור בתבל וכל המודעים והמשכלים יוכל להיות שהם בספק ממה שהם ידועים ומושכלים וילאה האדם מלהרוץ מספק אמתי בשום דבר בעולם . וע"כ ראוי שיהיה האדם מסופק בהשגותיו ולא יאמין בשום דבר כלל : (ב) כמו הברק הלוהט . כמו שלא יושגו מוחשי הראות על השלימות לאור הברק הלוהט . יען כי לא יאצר ולא יתפש המוחש בחוש הראות ברגע הקטן ההוא מהברק . כן ג"כ לא יושלמו ההשגות השכליות לאור השכל השופע על האדם . כי הוא ג"כ כמו הברק הלוהט רגע ואחר יעלם . ובעבור זה לא יאצר ולא יתפש המושכל במוח האדם על השלימות ברגע הקטן ההוא · וע"כ ראוי לאדם שיעמוד מלהאמין בשום דבר : (ג) אל האמתית הנמצאות שקרים כו'. כי בעלי העקשות חברו השקרים אל האמתות והאמינו בשתיהם . ואלה חברו האמתות אל השקרים וכפרו בשתיהם . וא"כ הם יותר סכלים מהם . כי הכפירה בדבר אמת יותר רעה מהאמונה בדבר שקר . יען שיותר נקל לנסות מהאמונה הרעה מלנסות מהכפירה : (ד) בדבר עמהם . באמר נדבר עמהם : (ה) אם לא טבעו כו'. אם עדיין לא טבעו באולת כמו הכת אשר אחריהם והוא דעת השלשה עשר אשר כפרו אם במדע החוש וכבר אנו מתיאשים מהם : (ו) שיעמדו מן העמידה . שיחויב להם ג"כ שיעמדו מלהרוץ העמידה ושלא יגזרו אמתתה אחרי שהונה לעמוד מלהרוץ מספק בשום דבר : (ז) שבו ידעתי . בהמדע ידעתי : (ח) כי דבריהם עם המדברים כו'. כי מה שמתווכחים עם המדברים עמם ובוחים להייפירס אל דעת העמידה . זאת היא הודאה במדעים . כי במדע יקיימו זה . וכבר יוצאים בזה ממה שטענו שאין המדע אמת . כי אם אין המדוע אמת איך הם חושבים לקיים העמידה בענין מדעי : (ט) כי רוצם עמנו אל שכלם כו'. כי מה שרצים גם הם כמונו לבקש מפלט אל השכל בעת צר להם כמו שרצים אל החוש בעת צורכם אליו . זה יבטל העמידה ויאמת המדעים כאמתת המוחשים : (י) והמשער המופלג . בעל חשבון גדול הבקי בחכמת השיעור : (יא) היו לוקחים כל מי שימצאוהו . שלא היו מבקשים במלאכתם אומן בקי ובחולים רופא מומחה ובחשבונותיהם משער מופלג ורק שהיו לוקחים מי שנזדמן יען שלפי הנחתם אין דבר ברור לכלם בשוה : (יב) וכש"ב אם יגזרו כו'. כי איך יגזרו שיעיד האדם את אשר כבר ראהו . אם הדבר ההוא כבר סר מנגד חוש ראותו . והוא מתקיים רק במדעו ושכלו : (יג) כי השתמשם במחשבה כו'. מה שמשתמשים במחשבתם לחשוב מראשית אחרית ומשתדלים בכל יכלתם שתהיה להם אחרית

אחרית מבקשים שתהיה אחריתו טובה ולא רעה בטול העמידה והכנע אל האמתות. ואומר עוד כי מה שהם משבחים המטיבים ומגנים המריעין וכן שהם מצדיקים הצדיקים ומכזיבים הכוזבים ממה שמבטל העמידה ומקיים האמתות. (יד) ואלה הארבעה עניינים עם מה שקדם בפתיחת הספר (טו) יעירום על אמתת האמת ונורם בו על חדוש הדברים וכמו שצותה החכמה ואמרה (משלי ח׳) (טז) הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב:

והדעת השלשה עשר דעת הסכלים. והם העם אשר עם הכחשתם המדעים (א) כחשו המוחשות עוד ואמרו כי אין אמת לשום דבר כלל לא לידוע ולא למוחש. והם יותר סכלים ממה שקדם זכרם כי הם כאשר יאמר להם היתכן שיהיה הדבר הקדמון לא חדש או חדש לא קדמון או חדש וקדמון יחדיו או לא חדש ולא קדמון יאמרו כן. וכאשר יאמר לאחד מהם יתכן שיהיה האדם ההוא אדם לא חמור או חמור לא אדם או אדם והחמור יחד או לא חמור ולא אדם אומרים עוד כן. ומי שהביאתהו האולת או הוציאתהו העקשות אל ענין כזה אין אופן לדבר אתו ולא תועלת בהתוכח עמו והוא שכל ראיה שתשיב עליהם בה מכחישים בה ומחזיקים בעקשות ובבהלה. ובכמוהם אמר הכתוב (שם י״ח) (ב) בכל תושיה יתגלע. ואמר עוד (שם כ״ג) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך. ומי שמתוכח עמהם ויאמר להם במדע אמרתם שאין מדע או באולת אז יהיו במבוכה מפני שאין אצלם לעיון דרך אמת. (ג) אך הפנים ירחמך האלהים בזה שירעבו עד שיתרעמו מהרעב ויצמאו עד שיגיע מהם הצמא ויוכו המכות המכאיבות, עד שיבכו ויזעקו. וכאשר יבטאו בהודאה בכאב כבר הודו במוחש וכאשר יבקשו המאכל והמשתה והמנוחה כבר הודו בתחלת דבר שסמוך למוחש. ולא נסור מהם להעלותם מדבר אל דבר עד (ד) שנעלם אל המדע השלם ונורם בו שהדברים מחודשים ואם הם לא יודו בדברים אלה כבר נפלו ביאוש הגמור (ה) מהתקן. וכם אמר הכתוב (שם כ״ז) אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו:

(ו) **וראוי** לבאר הנה דעות אחרים מלבד אלה השנים עשר אבל אינם שרשים אך קצתם סעיפים משרש אחד וקצתם סעיפים נקבצו משני שרשים או משלשה ואין צריך לזכרם הנה ולא להשיב עליהם. אבל בזכרי אלה השנים עשר שרש ובארי השבר עליהם בטלתי בזה סעיפיהם ונכרתו פארותם והתקיים השרש הראשון כי הדברים מחודשים ושמחדשם חדשם לא מדבר כאשר בארתי ופרשתי:

פרק ד וכיון שהשלמתי ביאור הדעות האלה ומה שהביא ממנו ראיה כל א׳ מהם על דעתו ומה שיתחייב לו מן הטענות אסמיך לדברים האלה מה שאפשר שישאלו עליו קצת בני אדם בשער הזה. ואומר כי הם שואלים אם יהיו הדברים מחודשים איך יאמר החכם (קהלת א׳) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. ואבאר ואומר כי החכם לא רצה בזה עמידת הארץ לאין תכלית אך שם המאמר הזה ראיה על חדושה. והוא ממה שראינו אותה שאין החדושים נפרדים ממנה כי דור הולך ודור בא מאנשים ובעלי חיים

שביל האמונה

אחרית טובה. כ״ז הוא ביטול העמידה והכניעה אל האמתות: (יד) **ואלה השבעה ענינים עם מה שקדם בפתיחת הספר**. כצ״ל: (טו) **יעירום על אמתת האמת כו׳**. שהם יעוררו אותם לאמת את האמת ולא יפילו בו עוד שום ספק ונוכל להורות אותם אז על חידוש העולם מלא דבר אחרי שיודו במדע ויקיימו האמתות: (טז) **הבינו פתאים ערמה כו׳**. כלומר לאט לאט מתחלה ערמה ואח״כ בינת הלב:

והדעת השלשה עשר (א) **כחשו במוחשות עוד**. אלא עוד יתבאר בהרבה מקומות מזה הספר כמו ג״כ. וכאלו אמר כחשו המוחשות ג״כ. ואפשר שזה בסבת לשון הערבי אשר הועתק הספר ממנו. ושמור זה: (ב) **בכל תושיה יתגלע**. בכל עצה ובכל תושיה יתגלה קלונו ויחזק את דעתו: (ג) **אך הפנים כו׳**. כלומר שאלה האנשים אין תועלת בהתווכח עמהם. כי לא יוסר כסיל בדברים. אך האופנים עמהם להייסרם. הוא למנוע מהם האוכל עד שירעבו ולמנוע מהם השתיה עד שיצמאו. ולהכותם מכה רבה עד שימעטו וימותו מעולל רעה ויגון. ויודו עכ״פ במוחש הכאב. וכאשר יבקשו מאכל ומשתה להסיר רעבון נפשם וצמאון רוחם. כבר יודו בזה ענין מדעי מעט הסמוך למוחש. ואח״כ נעלה אותם לאט לאט לתכלית המדע השלם ונורה אותם אז כי העולם מחודש מלא דבר: (ד) **שנעלם אל המדע**. שנעלה אותם אל המדע: (ה) **מהתקן**. מהתקבלו תקנה: (ו) **וראוי לבאר הנה כו׳**. ר״ל שהיה מן הראוי לבאר פה עוד דעות אחרות מלבד השנים עשר דעות הנזכרות. אולם בעבור שכל הדעות הנאמרות עוד בזה הם רק סעיפים וענפים אשר הם מסתעפים משרשי השנים עשר דעות הנזכרות. א״כ אחר נתבאר שבר וביטול השרשים כבר בטלו ונכרתו גם הסעיפים ויבשו הענפים. באופן שנתקיים השורש הראשון כי הדברים מחודשים כו׳:

חיים וצמח והיא כן עומדת עד סוף עולמה התבאר לנו בזה שהיא מחודשת כי (א) מה שאיננו נפרד מן החדושים מחודש מפני שהחדוש כולל אותו. ואולי חושב יחשוב ויאמר איך יבא דבר לא מדבר ונאמר אלו היו הברואים מגיעים לעמוד על זה איך הוא לא היינו חייבים (ב) שייחדהו שכלנו לבורא הקדמון כאשר נהיה כלנו משיגים אבל דנו השכלים ביחד הבורא בפעל הזה מפני שאין דרך לנברא לעמוד עליו איך הוא ומי שיצריכנו להראותו זאת האיכות הוא מצריך שנשים עצמנו ונשימנו בוראים. אבל נשקיף עליה בשכלנו מבלי שנדמה אותה ולא נציירנה. או שמא יחשב במקום הארץ ויאמר (ג) אי זה דבר היה במקומה זה. ומאמרו זה אמנם מביא אותו סכלותו בגדר המקום. וסברתו כי ענין המקום הוא מה שהוא מושם תחת הדברים ותבקש נפשו מקום למקום ורואה שאין לזה תכלית ויהיה נבוך. וצריך שאבאר כי אמתת המקום איננו כמו שחשב אבל הוא פגישת שני הגשמים המתמששים ויקרא מקום משושם מקום אבל ישוב כל א׳ מהם מקום לחבירו. והארץ עתה בסבובה קצתה מקום לקצתה וכאשר לא תהיה ארץ ולא גשמים יבטל שיאמר מקום בשום פנים. ושמא יחשב ג״כ בזמן ויאמר קודם שהתחדשו הגשמים האלה איך היה הזמן ההוא עדום מהנמצאות כלם. וזה עוד אין אומר אותו כי אם מי שהיא סכל בגדר הזמן ויחשוב (ד) כי הוא דבר יוצא חוץ לגלגל ושהעולם כלו בו. ואין אמתת הזמן כן (ה) אבל אמתתו השארות הנמצאות האלה ענין אחר אשר מהגלגל ומה שלמטה ממנו וכאשר לא יהיו אלה הנמצאים בטל שיאמר זמן בשום צד. (ו) ושמא עוד ימעטו בעיניו אלה הגשמים ויאמר זאת היא יד היכולת וכל החכמה. הנה נאמר לו ברא מה שידע שנשיגהו ונדעהו ונשמרהו ויספיק לנו לקבל הוראה בו על אלהותו. ואם יאמר (ז) ההניח דבר שלא ברא אותו נאמר הלא הוא בורא כל דבר. ואולי יאמר איך יקבל השכל כי אין לעולם כי אם ד׳ אלפים ושש מאות ותשעים ושלש שנה. ונאמר כי כאשר נאמין עולם נברא א״א לו בלא התחלה התראה אם היינו אנחנו הברואים בשנת מאה לבריאת עולם היינו תמהים ומכחישים את זה כל שכן שלא נכחישהו בזמן הזה. ואולי יאמר בלבו (ח) כאשר יהיה אצלנו מי שעוזב דבר שהוא פועל בעזיבתו ההיא ולא סר הבורא עזב הדברים עד שבראם

שביל האמונה

פרק ד (א) **מה שאיננו נפרד מן החידושים כו׳**. ר״ל כי אחרי שהעולם אינו נמלט מהיות עליו הדברים המחודשים א״כ גם הוא מחודש. כי החידוש כולל גם אותו. הואיל וא״א היותו לבדו. א״כ נתחדש בהתחדש הדברים המחוברים עמו. וע״ל פ״א ברכיה הפליטית וביאורי שם (אות ל׳) ותבין. ומ״ש והארץ לעולם עומדת. ר״ל כל ימי עמידתה עד אחרית ימי עולמה היא כן עם החידושים אשר עליה. וכהוראה הבנת ממלת עולם הנזכרת במאמר הפליטי (פ״ט) עיי״ש ובביאורי (אות י״ד): (ב) **שייחדהו שכלנו לבורא כו׳**. אלו היה בכח הנבראים לדמות ולצייר בריאת יש מאין במחשבתם. לא היו מייחדים את הבריאה לבורא חכם קדמון נעלה ממחשבת אנושי. אחר שגם הנברא יכול לדמותה ולציירה. ורק בעבור שהבריאה הוא ענין שאין שום נברא יכול לעמוד עליו ע״כ ימדנו אותה לבורא חכם קדמון אין כמוהו. ואשר ירצה אמתנו להראות לו איכות הבריאה. הוא כרוצה שנהיה בוראים לא נבראים. כי אין איכות הבריאה מושגת במדמה ובציור. והוא רק ענין נשקף בשכל דק מאוד: (ג) **אי זה דבר היה במקומה כו׳**. תוכן דבריו כי רק הסכלים בגדר המקום וחושבים כי הדבר המקיף את הגבול ומסביב הוא מקומו. רק הם ישאלו מה היה במקום הארץ טרם היותה. וזה סכלות גמורה. כי אם המקיף הוא המקום נצטרך לבקש מקום גם לדבר ההוא המקיף. ומקום למקום. וילך הדבר בלי תכלית ויהיה הענין נבוך. אבל מקום הגשם אינו הדבר המקיף אותו ורק הגשם עצמו קצתו מקום לקצתו וכן כל העולם קצתו מקום לקצתו. ובטרם נברא העולם אין שם עולם ואין שם מקום ובפלא הפלא: (ד) **כי הוא דבר יוצא חוץ לגלגל כו׳**. ר״ל כי רק הסכל בגדר הזמן יחשוב שהזמן מקיף את העולם והוא היה קודם לבריאת הגלגל: (ה) **אבל אמתת ענין אחר והוא השארות הנמצאות האלה אשר מהגלגל כו׳**. כצ״ל לדעתי. ור״ל כי קיום הנמצאים אשר בתוך הגלגל העליון המקיף הוא עצם הזמן. כי קיומם נמשך מתנועת הגלגל. והזמן הוא מקרה דבק בתנועה. ובטרם היות הגלגל וכל אשר בו. אין שם תנועה ואין שם זמן ובפלא הפלא: (ו) **ושמא עוד ימעטו בעיניו כו׳**. פן יאמר האדם כי זה העולם בכללו. הוא קטן מאוד בערך יכלתו ית׳: ומדוע לא ברא אותו יותר גדול. והשיב ע״ז כי ברא את העולם בשיעור מספיק שיוכל להורות לבני אדם ידיעת מציאותו ואחדותו ית׳ ואין צורך ליותר גדול: (ז) **ההניח דבר שלא ברא כו׳**. אם ישאל אחד אם הניח הבורא ית׳ בעת הבריאה דבר אחד שלא ברא אותו. נאמר כי הבורא ברא את הכל. ולא נשאר דבר לשאול עליו. כי מה שלא נברא איננו דבר שנוכל לשאול עליו: (ח) **כאשר יהיה אצלנו מי שעוזב דבר כו׳**. אולי יחשוב אחד כי כמו שהוא מטבע האדם בפעולותיו הנפשיות. שעזיבת הפעולה האחת. הוא עצמה הפעולה שכנגדה. כמו ד״מ עזיבת הכעס הוא פעולת הרצון ועזיבת השנאה היא פעולת האהבה. וא״כ יחשוב שגם הבורא ית׳ בעת עזיבתו הבריאה פעל ועשה ענין אחר עם העזיבה

שבראם וכיון שעזיבתו ההוא נקראה פעל לא נעדר עמו פעל עם ארך הזמן ונאמר כי לא היו עניני בני אדם פעלים כי אם מפני שהם פועלים המקרים כי אם לא ירצו יכעסו. ואם לא ישנאו יאהבו. אבל הבורא פעלו שיחדש הגשמים והנשמים אין להם הפך שיהיה כאשר יעזבם כבר פעל אותם אך כאשר יעזב לחדשם לא ימצא דבר זולתו. ואולי יחשב לאי זו עלה ברא הבורא אלה הנמצאות ובזה שלש תשובות. הראשונה שנאמר בראם לא לעלה ולא יהיה עם זה לבטלה כי האדם יהיה פועל לבטלה כשהוא פועל ללא עלה (ט) מפני שהוא מניח תועלתו וזה מרומם מהבורא. והשנית שרצה בזה להראות החכמה ולגלותה וכמו שאמר (תהלים קמ"ה) להודיע לבני האדם גבורותיו. והשלישית רצה בזה תועלת הברואים (י) במה שמנהיגים בו ויעבדוהו וכאשר אמר (ישעיה מ"ח) אני יי אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. ואם יאמר למה לא בראם קודם הזמן הזה נאמר כי לא היה זמן שנשאל עליו ועוד כי זה דרך כל בעל בחירה (יא) שיעשה בכל עת שירצה:

שביל האמונה

וא"כ היה שם איזה פעולה גם בטרם נברא העולם. וכל שהיה שם פעולה היה שם גם הזמן. ע"ז השיב ונאמר כי רק בני האדם יפעלו פעולה בעזיבת הפעולה שכנגדה. יען כי כל פעולותיהם המה רק פעולות מקריות וכל אחת הפכית למה שכנגדה אולם הבורא ית' אשר ברא את העצמים. אין שם הפך העצם להיות פעולה מה. כי הפך העצם הוא האפס הגמור המוחלט אשר אין לדמות בו שום פעולה כלל: (ט) מפני שהוא מניח תועלתו כו'. כלומר שרק האדם המוכרח לבקש תועלתו. יגונה בהשתדלותו באיזה פעולה ללא תועלת כי זה פועל ריק. אולם הבורא ית' שהוא מרומם ונעלה מקבלת שום תועלת אין לנו לבקש עלה למעשיו. כי כל פעולותיו הן באמת ללא עלה. ורק רצונו הפשוט הוא העלה למעשהו. וכמו שכתב גם הרב המורה בפי"ג מהשלישי שרק רצונו ית' הוא תכלית זה המציאות. והנה בדברי הרב המורה נמצאה סתירה עצומה בדרוש הזה. כי בפכ"ה מאותו חלק עצמו גער שם באנשי העיון אשר חשבו שפעולות הבורא ית' הם כפי הרצון לבד ולא יבוקש להם תכלית ובאר שם כי בקשת התכלית הוא דבר ראוי ומחויב: וכבר השתדלו מפרשי המורה והרב בן חסדאי בספרו אור ד' בפרק האחרון מהמאמר השני ליישב זה הספק. ואין הדעת מתקררת בדבריהם. והנכון הוא מה שכתב בזה השר הגדול בישראל מהר"י אברבנאל ז"ל בספרו שמים חדשים בדרוש השני מהעיון הרביעי וז"ל. ומה שנראה להתיר הספק העצום הזה היא. שבענין התכלית נוכל לשאול אחת משתי שאלות. האחת תכלית הפועל במה שיפעול. והשנית תכלית הפעול שבעבורו נעשה. והמשל שבימיהם מבואר. כאלו תאמר בחוצב שיחצוב לאדם מה לבית אחד. שכבר נשאל מה תכלית החוצב בחפירותו. ויושב שהוא כדי להרויח ממון שחסר לו. או למלאות רצון אוהב או אדון אשר לו בעבדו את עבודתו. והמין הש' מהתכלית שהוא מצד הפעול הוא באמרנו. ולמה נעשה אותו לבית. ותהיה התשובה כדי להיות למחסה ולמסתור ללובש אותו. הנה א"כ שאלת התכלית בפועל היא זולת שאלת התכלית בפעול. והנה שתי השאלות האלה אפשר שנבחין בענין העולם. אם שנשאל מה הוא התכלית שהביא את האלוה לפעול כללות העולם. האם נאמר שהיה חסר דבר ונשלם בפעולתו זאת. חלילה לאל מרשע. כי הוא ית' שלם בתכלית השלימות וממלא לכל מה שזולת' ואינו משתלם בדבר חוץ ממנו. ולכן בהכרח לומר שתכליתו בפעולתו אינו חוץ ממנו אבל הוא רצונו בלבד כו' ומזה המין מהתכלית דבר הרב בפי"ג ולכן אמר בתחלת דבריו כי הכוונה כלה שכאשר נשאל התכלית מפאת הפועל. א"א שימצא לו תכלית חוץ מעצמו אבל שיהיה תכלית פעולתו רצונו וחכמתו שהוא עצמו. שמפני שלימותו וטובו השפיע הטוב המציאות בעולם לא זולת זה. אמנם המין השני משאלת התכלית שהוא מפאת הפעו' כו' מזה המין מהתכלית דבר הרב המורה בפכ"ה באמרו שהיה פעולות השם בכללם והחלקיהם טובות ושלימות מכוונות לתכלית בעבורו נבראו. וגער באותם אנשים שחשבו זולת זה ושלא יתנו סבה ותכלית אחר אלא ק' רצה השם כו' ע"כ. והנה הסתירה הזאת עצמה נמצאת גם בדברי הגאון ז"ל כי אחרי דבריו אלה שאמר בזה כי הבורא ית' ברא את הנמצאים ללא עלה רק כפי רצונו הפשוט: השתדל אח"כ בתחלת המאמר הרביע' לבקש תכלית הנמצאים ומי הוא המכוון מהם. וע"כ אף אנו נאמר כי פה במאמר הזה דבר הגאון ז"ל בשאלת התכלית בפועל. וע"כ אמר שאין התכלית חוץ ממנו אבל הוא רצונו הפשוט בלבד. ושם בתחלת המאמר הרביע' דבר בשאלת התכלית בפעול. וע"כ אמר שם כי האדם הוא התכלית והמכוון מכל הברואים שבעבורו כל' נבראו. ועיין בביאורי שם: (י) במה שמנהיגם בו כו': ר"ל שברא הברואים להנהיג אותם בעבודתו ויקנו מזה תועלת גדול. ומלת בו מוסב על התועלת: כלומר שמנהיגם בתועלתם במה שיעבדוהו. ויזכו לרב טוב וכמ"ש אני ד' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך: (יא) שיעשה בכל עת שירצה. עמו"נ בפי"ח [illegible] שם עלו דבריו ממש כדברי הגאון ז"ל אלה:

נשלם מאמר האחד. בעזרת ד' אחד:

בשמחדש הדברים אחד

פתיחה

אמר יהודה בן שאול אמר המחבר (א) אקדים במאמר הזה לאמר כי התחלות המדעים גדולות ותכליותיהם דקות ושהם מגיעות אל הידוע האחרון ולא יהיה אחריו ידוע אחר. ושהאדם עולה בידיעותיו מענין אל ענין וכל מעלה יעלה אליה היא בהכרח תהיה יותר דקה מהמעלה אשר לפניה עד שתהיה המעלה האחרונה יותר דקה מן הידיעות כלם. וכאשר יפגשנה האדם בדקות ההיא הוא אשר בקשהו ולא יכשר שיתעסק בה שתהיה גדולה. ואם הוא מתעסק בזה הוא משתדל לשוב אל הידוע הראשון אשר ממנו החל או השני אשר בו שנה והוא כבר עוות דרכי המדעים והמסם. וכל אשר הוא מתעסק להגדיל הידוע האחרון הוא מתעסק לבטל עיונו ולבטל מדעו ולשוב אל הסכלות בו. וצריך שאבאר מאין אמרתי אלה הששה מאמרים. ואחר כן אומר הסבה אשר הביאתני למנות אותם בתחלת המאמר הזה:

ואבאר תחלה שהתחלות המדעים גדולות. ואומר שהם מתחילות מן המוחש וכל דבר שיפול עליו החוש הוא הדבר הכולל אשר אין בו יתרון לקצת בני אדם על קצתם שיהיה אחד מהם יותר יודע מן האחר בו אבל אין להם בו (ב) יתרון על הבהמות. כי אנחנו מוצאים אותם שהם חשות בראותם ושמעם כאשר יחושו הם וכל דבר שישתוו בו הבהמות עם בני אדם א"א להיות דבר יותר עבה ממנו. וכאשר יעמוד האדם על זה הדבר המוחש וידע כי הוא גשם (ג) יראה בדקות שכלו שיש בו מקרים והוא מפני שראה משחיר עת ומלבין

שביל האמונה

פתיחה. (א) אקדים במאמר הזה לאמור כו'. תוכן דבריו כי בטרם נחקור על מציאות הבורא ויחודו יתברך נצטרך לשש הקדמות. הא' זאת כי ראשית המדע ותחלתה היא גסה ועבה. יען שהתחלה הוא מדבר המוחש. והדבר המוחש ישתוו בו האדם והבהמה. וכל שישתוו בו האדם והבהמה. אין לך גס ועב יותר ממנו. ותכלית המדע וסוף ההשגה הבאה לאדם הוא דקה ואינה מושגת בחוש. ורק שהאדם יקיף עליה בשכלו ומשיג אותה בעיון דק מאוד. מה שאין יכולת לאשר בע"ח ע"ז. והשנית כי השגות האדם יש להן גבול שיעמוד אצלו. וכאשר יגיע בשכלו אל הגבול ההוא. כבר השיג את הידיעה האחרונה אשר א"א להשיג אחריה עוד שום ידיעה כלל. ואין לו לחשוב שיש עוד ידיעה אחרת למעלה מידיעתו. ורק שהוא עדין לא הגיע אליה או כל בני האדם עוד לא הגיעו אליה. כי זאת מחשבה נפסדת. כי לשכל האנושי גבול יעמוד אצלו ולא יעברנהו. והשלישית שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך. וכמו שהאור הוא ענין עצמו ומתחלק למדרגות כאלו תאמר אור הנר. אור האבוקה. אור הכוכבים. אור הירח. אור החמה. משא"כ החושך שאינו רק העדר האורות האלה; ככה כמו כן גם החכמה הוא ענין עצמו ומתחלק למעלות הרבה ידרוך הדורך בהם ממעלה למעלה. משא"כ הסכלות שאינה ענין עצמי כ"א עזיבת מדע אחר מדע עד שהוא העדר החכמה כלה. וע"כ לא נוכל לומר כי המעלות אשר יעלה בהן האדם בעיונו. הם מעלות הסכלות עד שהמעלה האחרונה הדקה מאוד. היא הסכלות הגמור. יען שאין לסכלות שורש שיתילד ממנו ואין האדם עולה במעלות אליה והיא רק עזיבת המדע והעדרו כאמור. והרביעית. שכל מעלה אשר יעלה אליה האדם בשכלו. היא יותר דקה מהמעלה אשר לפניה. וע"כ כאשר יגיע האדם אל הידיעה הדקה מאוד יותר מכל הידיעות. עד שלא יוכל לדמותה ולציירה בשום דמות וציור כלל. הנה כבר הגיע בזה אל המעלה האחרונה אשר אין עוד שום מעלה אחריה. וישמח בהגעתה. ולא יתכן לו בפגשו הידיעה הדקה ההוא שיתחיל להתעסק בה שתהיה גסה ועבה באופן שיוכל לדמותה ולציירה. והחמישית. שאם לא תספיק לו הידיעה הדקה ההוא. ויתעסק בה שתהיה גסה ועבה באופן שיוכל להשיגה בחוש או לדמותה ולציירה כמו המעלות אשר לפניה אשר עלה בהן אליה. הוא חומס בזה דרכי המדעים ומעוות אותם. כי מחוקי המדעים וסדרם. שתהיה הידיעה היותר אחרונה יותר דקה עד שהאחרונה מכלם הוא יותר דקה מכלם. והששית. שכל מי שמשתדל בכמו זה. הוא משחית גם את המדע אשר כבר השיגו. והוא חוזר בזה לשוב אחורנית בכל המעלות אשר עלה אליהן בתחלה. ושב אל הסכלות כבראשונה. וכמו שהולך הגאון ז"ל ומבאר את שש ההקדמות האלה אחת אחת: (ב) יתרון על הבהמות. כלומר לא לבד שהחוש כולל את כל מין האדם עד שאין במושגי החוש יתרון לבני אדם קצתם על קצתם. אבל שאין לבני אדם יתרון במושגי החוש גם על הבהמות: (ג) יראה בדקות שכלו כו'. ר"ל כי הבהמה אינה יודעת כ"א הדבר המושג בחושה. והוא הדבר העומד לנגד עיניה כאשר הוא. אבל אינה יודעת שזה העצם המושג לחושה. יש בו עניינים מקריים הרבה אשר אינם עצמיים בו. וכבר יוכל להיות העצם ההוא על מקרים אחרים ולא ישתנה עצמיות אשר בו. כמו שהאדם יתחיל להעלות בשכלו. שזה העצם המושג לו. יש בו עניינים שהם

ומלבין עת ויחם עת ויקר עת . ואחר כך יוסיף לדקדק ויראה שיש בו ענין עולה ממנו ענין הכמות.והוא בעמדו על ענין ארך רחב ועמק. ואחר כן יוסיף לדקדק ויראה שעמו ענין ילך עם מצבו עולה ממנו המקום והוא פגישתו . ואחר כן ילך עם דקות עיונו ויגיע אל שעמו ענין הולך עמו עולה ממנו הזמן והוא קיומו . ועל הדרך הזה איננו זז . מגיע ומפליג והוא הולך עם מחשבתו והכרתו עד שיגיע אל סוף מה שישיגהו . ויהיה זה האחרון ההוא יותר דק מכל אשר עלה לו כאשר היה הראשון יותר עבה מכל מה שעלה לו . ומזה דנתי כי סוף הידועים הוא הדק שבהן ואמרתי שהאדם עולה מידוע אל ידוע שאין אחריו ידוע בעבור ג' דברים . אחד מהם כי האדם (ד) כיון שגופו מוגבל מתחייב שיהיה לכל כח שבו גבול וכח המדע אחד מהם וכאשר אמרתי בשמים כי כח עמידתם חייב שיהיה לו תכלית . והשני (ה) כי המדע איננו נתפש לאדם אלא מפני שיש לו תכלית ואם יחשב שאין לו תכלית אז יבטל להתפש לו וכאשר יבטל זה יבטל שידעהו אדם . והשלישי כי השרש אשר ממנו יתילדו כל המדעים רצוני לומר החוש יש לו תכלית בלי ספק ולא יתכן שיהיה מה שיתיליד ממנו באין תכלית ויהיה (ו) הסעיף בחלוף השרש . ואמרתי שהאדם עולה בהם מענין אל ענין מפני שכל מדע (ז) יש לו שרש שיתילד ממנו ואין לסכלות שרש שיתילד ממנו אבל הסכלות העדר המדע בלבד כאשר בארנו בענין החשך שהוא העדר האור ואיננו הפכו . וכמו שהבאנו שם ראיה כי החשך אילו היה הפך האור לא היה נהפך האויר המחשיך לאור . וכן נאמר כי הסכלות אלו היתה שרש במדע לא היה אפשר שיהפך הסכל יודע אבל היה (ח) המדע והסכלות מתקבצים בחלק א' והיו נמנעים . ומזה אמרתי שהאדם יעלה במדע מענין אל ענין אחר מפני שהוא נולד משרש ומסתעף ולא יתכן שיעלה בסכלות מענין אל ענין כי אין הסכלות מעלות ידרך בם אך הוא (ט) עזיבת מדע דבר אחר דבר והעדרו . ואמרתי שהאחרון יותר דק מן הכל בעבור מה שאנחנו רואים שהשלג יורד המקום האויר ואנחנו רואים אותו כאבן ונדקדק העיון ונדע שהוא ממים ואחר כן נדקדק המחשבה עוד ונדע שהמי החם לא יעלו כי אם על דרך(י) האד והעליה והאמנו כי תחלתו אד ואחר כן חעמקנו

עוד

שביל האמונה

בו במקרה לא בעלם כמו אם יהיה שחור ד"מ : ידע שהשחרות הוא בו רק במקרה לא בעלם . ופעם ישחיר ופעם ילבין . וכן שאר מקרי האיכות מקור וחום וכיוצא . ואח"כ יראה בשכלו . כי גם הכמות הוא בו רק במקרה . יוגדל פעם ויקטן פעם . באורך ברוחב וגובה . ואח"כ יראה שגם מצבו הוא בו רק במקרה . פעם מוטל לארכו ופעם לרוחבו . פעם ראשו לדרום ופעם לצפון . ושאר מקרי המצב . ומזה יעלה אל מקומו שהוא סביבת קצתו את קצתו (עיין מאמר האמון פ"ד וביאורי שם אות ג) שזה ג"כ ממקרי המצב . פעם הוא פזור פעם הוא מקובץ . וזה שינוי מקום . ואח"כ יעלה על דעתו משך זמן קיום הדבר ההוא . מקרה הזמן . כאלו תאמר אם יתקיים זמן רב או יפסד מהרה . וכן יעלה מעלה מעלה עד שיגיע אל סוף ההשגה אשר הוא יותר דקה מכל ההשגות אשר עלה אליהן בתחלה . וכמו שהיתה ההשגה הראשונה המוחשת יותר גסה ויותר עבה מכל ההשגות אשר אחריה : (ד) כיון שגופו מוגבל כו' . ר"ל כי כמו שנתבאר במאמר האמון פ"א שהשמים הם הווים ונפסדים . כי ממה שיש להם תכלית בכמותם התחייב שיהיה גם לכח המעמידם תכלית . כי המחובר לבעל תכלית הוא בעל תכלית כמוהו . ככה כמו כן גם האדם בעבור שהוא גוף מוגבל יתחייב שיהיה לכל כח שבו ג"כ גבול . ויען שהשכל האדם הוא כח מכחותיו יש לו גבול כמוהם . עד שאם יגיע האדם אל הגבול ההוא . הוא סוף הידיעות וא"א להשיג עוד אחריו שום ידיעה : (ה) כי המדע איננו נתפש כו' . ר"ל כי לא יוכל המדע להתפש בשכל האדם כ"א כאשר יהיה מדע בעל תכלית . אבל מדע אשר הוא בב"ת א"א לו להתפש בשכל האדם . כי איך יתפש ענין בב"ת בכח שהוא בעל תכלית וכאשר יבטל תפישתו בשכל . יבטל שידעהו האדם . וא"כ כבר יש לשכל האנושי גבול יעמוד אצלו . והוא בהגיעו בידיעותיו אל מדע בב"ת . כי אז א"א לו עוד שידענו · וכיוצא בזה כתב הרב המורה בפ"ל מהראשון וז"ל אבל לשכל האנושי גבול בלא ספק יעמוד אצלו . עד שיש דברים שיתבאר לאדם המנע השגתם . ולא ימלא נפשו משתוקקת לידיעתם לשערו בהמנע זה . ואין פתח שיכנס ממנו להגיע אל זה כו' עיי"ש . (ו) הסעיף בחילוף השורש . הענף שהוא המדע יהיה בלתי ב"ת היפך השורש שהוא החוש שיש לו תכלית : (ז) יש לו שורש שיתילד ממנו . כמו עד"מ אם תשמע קול מדבר נדע בידיעת השכל שיש שם אדם . וזה המדע שהוא מציאות האדם יתילד מן השורש שא"א שיהיה קול מדבר בזולת אדם : (ח) המדע והסכלות מתקבצים כו' . ר"ל כי אלו היה הסכלות שורש כמו המדע · לא היה נדחה מפני המדע והיו מתקבצים שניהם למקום אחד . מה שזה נמנע שיהיה האדם חכם וסכל יחד בזמן אחד : (ט) עזיבת מדע דבר כו' . ר"ל שהסכלות אינו רק עזיבת החיפוש והשתדלות בידיעת הדברים . דבר אחר דבר . וע"כ הוא רק העדר החכמה . כמו החושך שהוא רק העדר האור . ולא שנאמר שהמעלות אשר דרכנו בהם . הם מעלות הסכלות . ושע"כ הידיעה האחרונה דקה מאוד . יען שעלינו בה אל הסכלות הגמור . כי אין לסכלות מעלות

שידרוך

עוד ואמרנו אי אפשר שלא יהיה לאד ההוא (יא) סבה שתעלהו . וכבר התבאר כי הסבה העולה בידינו באחרונה היא דקה מן האיד אשר היא יותר דק מן המים אשר הוא יותר דק מן השלג וזאת הסבה הדקה עליה כוון האדם והגיע . ואמרתי שמי שהתעסק שיהיה סוף ידיעותיו כמו תחלותם חומס אותם כאשר גליתי (יב) מחקיהם וסדרם (יג) ואמרתי אך הוא משחית מדעו שב במבוקשו כמי שחייב את עצמו שתהיה הסבה המעלה האד מן הארץ שלג כמו השלג אשר בו התעסק תחלה וכבר השחית מפני שהשלג הוא אשר בקש והשלג דבר עלה לו מבלי דרישה ואם לא יפרש הדרישה שיהיה שלג או מים אבל אמר רוצה אני שאראנו ואם לא לא אאמין בו הוא גומר כבר בקשתי שלג או מים או אד אבל בקש אותו בזולת הדבור הראשון מפני שלא יתכן לראות בשער הזה כי אם הדברים האלה . ואם ישוב על דרך סבת האד ובטלו בעבור שלא עלה לו נראה ואמר שאין סבה כבר בטל ענין שכבר התברר אצלו לתוחלת נכזבה או עצה נבערה . וכיון שהשלמתי אלה הבאורים צריך לבאר הסבה אשר הביאתני להקדימם הנה :

ואומר כאשר הגעתי (יד) אל שער ידיעת העושה (טו) ראיתי אנשים דוחים את זה בעבור עלת שלא ראוהו ואחרים מפני עומק ענינו ודקותו . ואחרים חושבים שתהית ידיעתו ידיעה אחרת . ואחרים חושבי לציירו במחשבתם גשם . (טז) ואחרים אינם בושים בהגשמתו בפירוש אך הם מבקשים לו כמות או איכות או מקום או זמן והדומה לזה . ובקשתם זאת היא בקשת עצם בעצמה מפני שאלה הספודים לא יהיו כי אם לגשם . והקדמתי הדברים האלה להסיר מחשבותם התועות ואניח לנפשות מטרחם ואאמת כי היות ענין הבורא בתכלית הדקות הוא בירורו ומציאתנו אותו בשכלנו יותר דק מכל ידוע הוא אמתתו . ואשר אמרו לא נאמין כי אם במה שיראו עינינו ובטלו המדעים כבר השיבותי עליהם

שביל האמונה

שידרוך האדם בהם וכאמור : (י) האד והעליה כו' . האד עולה מן הארץ ומתהוים ממנו המים . ובתחלה אנו משיגים מהות האד . ואח"כ שהוא עולה למעלה : (יא) סבה שתעלהו . והסבה היא ניצוצי השמש אשר על פרשי הים והנהרים יכסו ויכתיתו כסיר מגולה · להכין מפרשי עב עד שמים יגיעו : (יב) מחוקיהם וסדרם . כי מחק החכמה וסדרה שתתפשט מגשמיותה מדי עלותה למעלה מענין לענין : (יג) ואמרתי אך הוא משחית כו' . ר"ל כי מה שאמרתי שהמתעסק בסוף ידיעותיו שתהיינה מושגות לו בחוש ובמדמה כמו תחלותם . הוא משחית מדעו . הוא כי המבקש זה שב במבוקשו כמו שמבקש שתהיה הסבה המעלה את האד שלג . שבזה הוא משחית מדעו בלי ספק כי השלג ודע גם בטרם התחיל לדעת אם היה שם אד או סבה שהעלהו . ואם שלא יאמר בפיו שהוא מבקש שיהיה שלג . הנה באמרו שהוא מבקש להשיג סבת עליית האד בחוש . הוא מבקש שתהיה הסבה שלג או מים או אד . ורק שהוא מבקש זה בזולת הדיבור בפירוש . יען כי בזה הדרוש לא יתכן היות דבר המושג לחוש כ"א השלג או המים או האד . ואם יכפור בסבה בעבור שאינה מושגת לו בחוש . כבר תהיינה גם הידיעות הקודמות שהם המים והאד ללא תועלת וכבר השחיתם : (יד) אל שער ידיעת העושה . אחרי שנתבאר במאמר הקודם שכל הנמצאים הם מחודשים ונעשים מלא דבר . ושלא יתכן שעשו את עצמם אבל שיש להם עושה אשר חדשם ועשה אותם והגענו אל שער ידיעת העושה הוא ויחודו ית' : (טו) ראיתי אנשים דוחים כו' . תוכן דברי הגאון ז"ל אלה . כי דעות בני אדם בידיעת הבורא ויחודו ית' התחלקנה לחמש מחלקות . האחת חושבת כי ענין ידיעת הבורא ית' לא יושלם אל האדם . יען שהוא בלתי מושג לחוש . ואשר לא יושג לחוש אין בו אמתות . והמושג במדע הוא בלתי נודק לדעתם . והשנית אמרה שאין לנו לחקור אחר ידיעתו ית' יען שהעיון יוציא לנו ענין דק ועמוק . ולא יתכן אצלה היות ענין דק ועמוק כזה . והשלישית חושבת שידיעת הבורא יתברך יכולה היות ידיעה מבוררת ומושגת בשכל האדם על השלימות באופן שישיג אמתת מהותו ית' . ומה שאומרים הפילוסופים כי אמתת מהותו לא יושג בשכל האדם הוא הבל לדעתם . וחושבים כי יש עוד ידיעה אחרת אשר שכלי בני אדם עדיין לא הגיעו אליה · ואת הידיעה ההוא הם מבקשים ואינם נותנים לב למה שנאמר בזה מהחכמים עד היום · והם רוצים להשיג אמתת מהותו ית' . כי לדעתם שכל האדם אין לו גבול אשר יעמוד אצלו ואל יעצר לו לרכוב שמים עד היותו כאלוקים לדעת כל . והרביעית גוזרת שיתכן שיהיה הבורא יתברך גשם וגוף . ומציירים אותו כן במחשבתם . והחמישית בושה לבקש בפירוש שיהיה גשם . אך הוא מבקשת שיהיה לו כמות או איכות או מקום וזמן וכיוצא . ואלה הם בקשת גשם באמת . כי כל אלה משיגי הגוף שמה ית' מזה עילוי רב וכדי לדחות אמתת הדעות הנבהלות האלה · הקדים הגאון ז"ל לעומתם את שבע ההקדמות הנזכרות . לאמת ולברר כי אם נשיג אותו ית' בתכלית הדקות . הוא הוא ההשגה הברורה . כאשר נמצא אותו בשכלנו יותר דק מכל ידוע הוא השגת אמתתו . וכמו שחוזר הגאון ז"ל ומבאר את שבע הקדמותיו עוד הפעם למען היות דבריו נאמרים ונשנים כי הם ענין יקר מאוד נעלה . וזה היה העיקר המכוון בספרו זה וכמו שהתגלגל הגאון ז"ל בזה בסוף פתיחתו זאת : (טז) ואחרים בושים בהגשמתו בפירוש .

כנ"ל

עליהם בזכרי דעת בעלי הקדמות ובעלי העקשות והעמידה במה שאם יצטרך המעיין להסתכל בו ישוב לעיין אותו שמה במה שאמרתי. ואשר אינם מודים בענינו בעבור דקותו ועמקו (יז) כבר הניחו מבוקשם השני אחר הראשון. והוא שאתה יודע כי כבר בארתי (יח) בשער המדע כי כוננו בו אל דבר דק ועמוק ונעלם שלא נראה כמוהו. ואמרתי שבו אמר הכתוב (קהלת ז') רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו. (יט) וכבר ראיתי זולתנו איך חשב הענין ההוא דק כאבק והשער וכחלק שלא יתחלק (כ) ואנחנו איך יצא לנו דבר לא מדבר (כא) וכאשר יהיה זה הענין הידוע במעלה ההיא בהכרח יהיה ענין הידוע במעלה אשר לאחריה רוצה לומר הבורא יתברך יותר דק מכל דק ועמוק מכל עמוק וחזק מכל חזק ונעלם מכל נעלם וגבוה מכל גבוה עד שלא יתכן (כב) לעמוד על קצתה כלל. ובזה אמר הכתוב (איוב י"א) החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא גבהי שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. ואשר ישתדלו שיחשבוהו גשם יעורו מאולתם הלא (כג) הגשם היה תחלת ידוענו. ובמה שיש בו מן הסימנים חקרנו ודרשנו עד שהגענו אל ידיעת עושהו איך ישובו אל א' ב' ג' ד' על הדמיון ומתעסקים בו שהוא גשם (כד) ונהיה הגשם אשר בקשנו לו העושה איש ידוע בעצמו עד שיתכן שיהיה עושהו איש אחר זולתו. אבל בקשנו עושה לכל גשם שראינוהו והשכלנוהו וכל גשם שיעלה במחשבתנו זה העושה עשהו והוא יוצא חוץ לו. (כה) ואשר בקשו מה שיש אחריו כבר דחינו מה שבקשו (כו) מצד האדם החכם והיוב תכלית חכמתו בתכלית כחו. (כז) ומצד הידוע שמי שלא הגיע אל תכלית ויפסק איננו נתפש לנפשות. (כח) ומצד השרש אשר עליו נבנו המדעים כלם. ואוסיף הנה ביאור ואומר ואולי חושב יחשוב שיתכן להיות (כט) אחר הידוע הזה ידוע אחר ומחשבת אחד מבני אדם לא הגיעתהו או מחשבותם כלם לא הגיעו אליו ואומר כי זאת מחשבה נפסדת מפני שכל הידיעות אינם נודעות כי אם במצוע הגשם כאשר הקדמנו
בתחלת

שביל האמונה

כנ"ל : (יז) כבר הניחו מבוקשם כו'. כלומר שהניחו ועזבו מבוקשם השני שהוא ידיעת העושה · בעבור דקותו ועומקו · אחר שהודו במבוקשם הראשון שהוא חידוש העולם מלא דבר · עם שגם הוא ענין דק ועמוק מאוד ואף לדעת זולתנו. וכאומר שאם כבר הודו לענין דק ועמוק בדרוש חידוש העולם שהוא המעלה הראשונה בדקות ועומקות. הלא בהכרח יהיה ענין ידיעת הבורא שהוא המעלה אשר לאחריה יותר דק ויותר עמוק. וא"כ המתעסק להגדיל הידוע האחרון הזה · כבר הוא מאמין גם ידיעותיו הראשונות ושב אל השכלות בהם · וכמו שהולך הגאון ז"ל ומבאר : (יח) בשער המדע. כלומר בפתיחת המאמר הראשון אשר ציירנו שם ענין המדע אשר בדרוש חידוש העולם. ושהוא ענין דק ועמוק אשר ממנו אה"כ רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו. ועיין מה שכתבנו שם בבמ"ז : (יט) וכבר ראית זולתנו כו'. כנ"ל ור"ל כי כבר ראות במאמר הראשון פ"ג כי גם זולתנו עם שלא הודו בחידוש עולם מלא דבר · בכ"ז יודו עכ"פ שהדבר אשר ממנו נברא העולם היה ענין דק מאוד כדבר שאינו מקבל חלוקה לרוב קטנו ודקותו : (כ) ואנחנו איך כו'. וגם ראית איך קיימנו אנחנו שהחידוש היה מלא דבר : (כא) וכאשר יהי' זה הענין כו'. ר"ל ואם זה הענין שהוא חידוש העולם. הוא במעלה ההוא מן הדקות עד שהוא דק ועמוק מאוד · הלא בהכרח יהיה הענין הידוע במעלה יותר גדולה ממנו. והוא הבורא ית' · יותר דק ויותר עמוק. אם הוא מתעסק להגדילו הוא מאמין גם מדרכיו הראשונות ושב אל השכלות בהם וכאומר : (כב) לעמוד על קצתה. על קצת המעלה אשר לו ית' בדקות ועומקות : (כג) הגשם היה תחלת ידועינו כו'. ר"ל הלא התחלת הידיעה היתה במה שהשגנו הגשם וע"י הסימנים אשר מצאנו בו. כאלו תאמר חיבורו והרכבתו וכמותו ואיכותו ומקומו ושאר המקרים. חקרנו והשגנו שלא נעשו מעצמם אבל שיש להם עושה · והלכנו מעלה אחר מעלה עד שהגענו לידיעתו ית' ואיך א"כ ישובו לאחור אל המעלה הראשונה או השניה או השלישית ד"מ. ולהתעסק שיהיה עושה הגשם גשם כמוהו : (כד) וכי היה הגשם אשר בקשנו כו'. כנ"ל לדעתי ור"ל כי אלו היה הגשם אשר אנו מבקשים לו עושה · דבר פרטי. כבר היינו יכולים לומר כי עושהו הוא ג"כ גשם כמוהו · אבל אנחנו מבקשים עושה לכל גשם בכלל. א"כ גם הגשם אשר תדמה אותו בדעתך לעושה. בהכרח יש לו ג"כ עושה · כי אנחנו מבקשים עושה יוצא חוץ לגשם ואשר ברא את כל גשם · וכמו שהורו סימני הגשם על שהוא מחודש ומחדשו זולתו : (כה) ואשר בקשו מה שיש אחריו כו'. ואלה האנשים החושבים שידיעת האדם היום מעופה ושיש עוד ידיעה אחרת ואותה הם מבקשים למען ישיגו בה אמתת מהותו יתברך. כי לדעתם אין לשכל האנושי גבול שיעמוד אצלו · כבר דחינו מה שבקשו כו' : (כו) מצד האדם החכם כו' · מצד שהחכמה היא כח בגוף מוגבל חויב שתהיה גם היא מוגבלת ובעלת תכלית : (כז) ומצד הידוע כו'. מצד המדע עצמו כי איך יתפש מדע בב"ת בשכל האדם שהוא בעל תכלית : (כח) ומצד השורש כו'. הואיל והשורש בחכמה הוא החוש. ועליו בנוים כל המדעים. א"כ כמו שהחוש יש לו תכלית · כן גם להמסתעפים ממנו תכלית : (כט) אחר הידוע הזה · אחרי ידיעת העושה הנודעת עד היום : (ל) מהיותו גשם או בתוך
גשם

בתחלת הספר. וכאשר יצא הידוע (ל) מהיותו גשם או בתוך גשם (לא) כבר נמנע שיהיה אחריו ידוע אחר כלל. ואשר לא בקשו לקיים אותו גשם אך בקשו שתהיה לו תנועה או מנוחה או כעס או רצון או מה שדומה לזה כבר בקשו היותו גשם באמת (לב) בדרך הענין לא בדרך הדבור. ודומה למי שאו' אינני תובע ראובן במאה זוז אך אני (לג) תובע אותו בגדר רבבה כי הוא סלק מעל ראובן לשון המאה אבל קיים ענינה. וכאשר תמנע הבקשה שהוא גשם תסתלק ממנו הבקשה במאומה ממקרי הגשם הכלליים. (לד) והשיבותי הדברים בהקדמה עם שמנהגו לקצר להשביעה ביאור מפני שהיא (לה) מכוונת כל הספר הזה וקטבו ואתעכב בה מעט כי הוא מספיק מיגיעה רבה אתה"ה. ואם יאמר (לו) איך היה הענין הזה צריך אל היגיעה הזאת הרבה ואל אלה המאמרים הרחבים ואומר כי זה לשתי סבות. אחת מהם כי כל דבר יקר (לז) ההשגחה במה שיעלה ממנו יתירה ורחבה מהשגחה בדבר הנקל כאשר הוא ידוע כי מציאת הזכוכית יותר קלה ממציאת הפנינים. והשנית כי המתעסקים במדע הזה רבו מאמריהם והיתה סבת זה אם מיעוט הבנה או מיעוט שכל (לח) או זדון לדחות או עזיבה ועצלה או נטות אל תאוה כאשר הקדמנו בפתיחת הספר ובעבור זה נצטרכנו לגלות תעותם (לט) במה שנצטרך לגלות האמת. (מ) וכאשר כליתי מאלה המחשבות הטעות אתחיל בעצם המאמר:

פרק א

ואומר שאלהינו ית' הודיענו על ידי נביאיו שהוא אחד חי יכול חכם (א) לא ידמה לו דבר ואין דומה לפעליו. והעמידו לנו על זה האותות והמופתים (ב) וקבלנוהו מהרה אל מה שיעלה לנו מן העיון (ג) מה שהוא אחד כמו שאמר (דברים ו') שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד. ואמרו עוד (שם ל"ב) ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי וגומר ואמרו (שם ל"ב) י"י בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. ומה שהוא חי אמרו (שם ה') כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש וגומר. ואמרו (ירמיה י' י') וי"י אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם. ומה שהוא יכול אמרו (איוב מ"ב) ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה. ואמרו (דה"י א' כ"ט) לך י"י הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד וגומר. ומה שהוא חכם אמרו (איוב ט') חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם. ואמרו (ישעיה מ') אין חקר לתבונתו. ומה שאין דומה לו ולא לפעליו אמרו (תהלים פו) אין כמוך באלהים י"י ואין כמעשיך. ואחר ששמענו אלה החמשה ענינים מספרי הנביאים התעסקנו לקיימם מדרך העיון ומצאנום כן (ד) ומצאנו עמו בטול כל טענה שיטעון עלינו כל מי שחולק עלינו על דבר מהם והם אינם משתדלים בזה כי אם
משני

שביל האמונה

גשם · גוף או כח בגוף : (לא) כבר נמנע שיהיה אחריו כו' · כי אין למדע ההוא אשר נוכל לחשוב עליו. שום שורש לעמוד עליו : (לב) בדרך הענין. עיין מאמר ראשון פ"ב אות גימ"ל בביאורי : (לג) אני תובע אותו בגדר רבבה כו' · הכום מדת אורך כל צלע משטח מרובע שוה הצלעות · בערך אל הכום מדת השטח כלו. יקרא בפי המעתיקים בשם גדר. עיין ר"מ ז"ל בפירושו לכלאים פ"ג מ"א. ומסגולתו שאם הכפלנהו על עצמו יעלה מספרו כמספר הכום אשר נערך אליו. והוא הכום מדת כל השטח. וע"כ גדר הרבבה הוא מאה. כי מאה פעמים מאה הם רבבה · כלומר עשרת אלפים. והאומר אין אני תובע אותו במאה אלא בגדר רבבה. סלק רק לשון המאה אבל קיים ענינה : (לד) והשיבותי הדברים בהקדמה. חזרתי על הדברים אשר כבר נאמרו בזאת ההקדמה : (לה) מכונת כל הספר הזה וקטבו. כנ"ל וכן הוא לקמן מ"ד פ"א. ור"ל בסיסו ומושבו של הספר. ונקודתו אשר עליה יסוב הענין כלו. ומלת מכונת היא ממאה"כ (מלכים א' ז') וזה מעשה המכונה : (לו) איך היה הענין הזה צריך כו'. ר"ל איך לא יפול ענין אמתי כזה בלבות האנשים בתחלת דעתם. ושלא יצטרכו לאמת אותו ביגיעה רבה ובמאמרים רחבים : (לז) ההשגחה במה שיעלה כו'. כלומר כל שהדבר יותר יקר ויותר נכבד תהיה גם ההשגחה בענינו יותר עמוקה ויותר רחבה ממה שתהיה בדבר הנקל : (לח) או זדון לדחות. זדון לבם שהביאם לדחות את האמונה : (לט) במה שנצטרך לגלות האמת. ע"י שאנו צריכים לגלות האמת · מוכרחים אנו לגלות אופני טעות האנשים ההולכים בחושך. כי בדחות השקר וביטול הדעות המתנגדות · יתבאר האמת על נכון · ובעבור זה היה זה הענין צריך אל היגיעה הרבה ואל המאמרים הרחבים : (מ) וכאשר כליתי מאלה כו'. וכאשר כליתי לדבר מאלה המחשבות המטעות את לבות האנשים. אתחיל לדבר בעצם המאמר. שהוא ידיעת העושה ויחודו ית' :

פרק א (א) לא ידמה לו דבר כו'. כלומר שאין כמוהו ואין מי שיעשה כמעשיו : (ב) וקבלנוהו מהרה כו'. ר"ל שקבלנו אותו מהרה אל מה שיעלה לנו מן העיון מבלי המתין עד שנחקור עליו שאלה · כי שמשם הנבואה שוה אצלינו כאלו השגנו הדבר בעיון : (ג) מה שהוא אחד כו' · כלומר
שהודעה

משני פנים אין להם שלישי . (ה) אחד מהם הקשתו על הברואים , והשניים שהוא תופש אותנו בכל מלה שנתארהו בה וכל מלה שנכתבה בהנשמת המלה לא בהעברתה . (ו) ובאשר תתישב לנו הידיעה הזאת נבאר זה ביכולת הבורא ואמצתו :

ואומר תחלה כי מצאנו מה שיורה על שהוא אחד (ז) אחר מה שקדם מן הראיות (ח) מה שאומר (ט) מעושה הגשמים מפני שהיה שלא ממיניהם והיו הגשמים רבים יתחייב שהוא אחד מפני שאם יוסיף על האחד יפול עליו המספר ויכנס תחת חקי הגשמים . ועוד כי השכל גזר בענין העושה במה שאי אפשר בלעדיו אבל מה שמוסיף עליו אפשר בלעדיו ואין צורך אליו . ועוד כי העושה והאחד תתקיים בראיה הראשונה אשר היא ראית החדוש אך מה שמוסיף עליו צריך אל ראיה שנית זולת הראיה ההיא להורות עליו ואין דרך לראיה שאיננו (י) מדרך החדוש בשום פנים :

פרק ב ואחר אלה השלש ראיות על שהוא אחד אומר כי (א) כל טענה שהיא מפרידה בין שנים היא טענה לאחד וכבר עמדת על מה שקדם מתשובתינו על בעלי הדעת הזה . ואומר הנה עוד שמצאתי אלה כשיאמר להם למה סמכתם כל אלה הנמצאות כלם אל שני שרשים בלבד ולא חשבתם שלכל אחד מהם (ב) שרש שחדשו . הם אומרים אנחנו רואים אותם ואם רבו אפניהם כי הם נקבצים אל התועלת והחזק ואין ביניהם שלישי על כן סמכנום אל שנים . והתבוננתי במאמר הזה ומצאתי שיש למדבר עמם שיאמר להם וכבר מצאנו התועלת והנזק שנקבץ אל חמשה חושים . מהם מה שיוחש בשמע וכן בשלשה האחרים ואינם יותר ראוים בקבצם אל שנים מזולתם לקבצם אל חמשה יש לנו לאמר להם עוד שכל תועלת ונזק מתקבצים תחת המראה ושרשי המראה הטבעית שבעה לובן ושחור וירוק ויורקרק ואדום ומראה השמים ומראה העפר ואינם יותר ראוים בקבץ הכל אל שנים מזולתם לקבצם אל שבעה . ועוד יש לנו לומר להם שהם נקבצים תחת הטעמים ושרשי הטעם תשעה המתוק והדשן והם המים לחים והמר והמליח והחריף והם המים יבשים (ג) והחובץ והחמיץ והעפיץ והם יבשים קרים והתפל והוא קר לח ואינם יותר ראוים לקבצם אל שנים מזולתם לקבצם אל תשעה . וכן יאמר להם על (ד) הארבעה טבעים אשר הם סומכים אליהם הכל . וכן (ה) בעשר המאמרות אשר על העצם וכן (ו) בששת מיני התנועה

שביל האמונה

ההודעה במה שהוא אחד הוא מה שאמר שמע ישראל וגו' : (ד) **ומצאנו עמו** · זה הענין : (ה) **אחד מהם הקשתו כו'** · ר"ל כי בעלי ההגשמה יסעדו סברתם משני פנים · האחד כי ידמו היוצר ליצוריו . ויאמרו בהיקש מה הם בעלי גשם אף הוא בעל גשם כמוהם והשני כי הם מתחבטים בפשוטי המקראות המתארים אותו ית' בתוארים גשמיים ע"ד העברה והרחבת הלשון . והם לוקחים אותם כפשוטם ותופסים אותנו בהם : (ו) **ובאשר תתישב לנו כו'** · ר"ל כאשר נעמוד על הידיעה הזאת שהבורא ית' אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף מדרך העיון . נבאר אז בעזרתו ואמתתו ית' את הכתובים המורים על הגשמיות בהעתקה הראויה : (ז) **אחר מה שקדם מן הראיות** · ראיות הכתובים הנזכרות לאמונה והראיות העיוניות הנזכרות במאמר הראשון פ"ג בדעת התמיהות : (ח) **מה שאומר** · הדבר אשר יורה אותנו כי הבורא ית' הוא אחד · הוא מה שאומר אותו : (ט) **מעושה הגשמים כו'** · ר"ל כי משלשה פנים נתבאר לנו אמתת יחודו ית' · האחד כי אחרי שהוא העושה הגשמים א"כ הוא עצמו אינו גשם כי אלו היה גם הוא גשם . היינו מבקשים גם לו עושה . וא"כ העושה העליון אינו גשם ואינו ממין הגשם · ואם הגשמים הם רבים בעבור נפלם תחת מקרי הכמות · א"כ הבורא יתברך שהוא ברא הגשמים ומקריהם . לא תשיגהו מדה ממדותם : והוא אחד ואין כמוהו וכמו שהוא ההקדמה הט"ז מ"ב מספר המורה וז"ל כל מה שאינו גוף לא יושכל בו מנין כו' · ונתנה בחיבורו הגדול הלכות יסודי התורה פ"א ה"ז וז"ל אלו היו אלוהות הרבה היו גופים וגויות כו' עיי"ש · והשני כי השכל גוזר על מציאות העושה . יען שהדברים לא יעשו את עצמם . וא"כ יספיק האחד . ואין לנו לומר שהוא יותר מאחד · אחרי שהדבר שהוא לראיה על מציאותו . אינו מורה כ"א על אחד . והדברים אשר בירור מציאותם . הוא מצד הבאת הראיה עליהם · אין אנו צריכים להעלות על דעתנו בהם יותר ממה שהצורך מביא אליו בהשלמת הדבר אשר היה לראיה עליהם . והשלישי כי הראיה אשר אמרנו על מציאותו מהחידוש הוא שלם בהיותו אחד · והאומרים שהוא יותר מאחד יצטרכו להביא ראיה ע"ז בזולת דרך החידוש . וזה א"א בשום פנים . כי לא נוכל להשיג מציאותו ית' . אם לא על ידי פעולותיו · ועיין מזה חו"ה שער היחוד פ"ז בראיה השלישית ותבין יותר : (י) **מדרך החידוש** · שאין הדבר עושה את עצמו :

פרק ב (א) **כל טענה שהיא מפרידה כו'** : כל מה שיוסיפו לטעון ולהפריד בין שני עושים · הם מוסיפין אומץ לאמת ולקיים שהוא אחד יחיד ומיוחד . וכמו שהוכיח הגאון ז"ל עם בעלי הדעת הזאת במאמר הראשון פ"ג בדעת התמיהות עיי"ש : (ב) **שורש שחדשו** · כלומר מדוע לא אמרתם שכל מין שבנמצאים יש לו בורא מיוחד אשר חדשו : (ג) **והחובץ** · כמו גבינה שהועמדה בקיבה : (ד) **הארבעה**

התנועה וכן (ז) בשבעה מיני הכמות וכן (ח) בשלשה הזמנים (ט) ושלש הגזירות (י) ושלש הצורות לא אאריך בדברים עד שיתברר הפסד מה שנטו אליו מאפני ההתחלקות (יא) שחלצו מספר מבין שאר המספרים וגזרו עליו . ואוסיף בזה ביאור ואומר (יב) כי כל אחד מהם כשהוא רוצה לברוא דבר לא יתום לו כי אם בעזר האחר לו ושניהם א"כ נלאים ועם זה אם יהיה חפצו מכריח האחר לעזרו שניהם מוכרחים ואם יהיו בוחרים ירצה אחד מהם להחיות גשם ורוצה האחר להמיתו יתחייב שיהיה הגשם ההוא חי מת יחד . ואומר עוד אם יהיה כל אחד מהם יכול להעלים דבר מחבירו שניהם א"כ אינם יודעים ואם אינם יכולים על זה שניהם א"כ נלאים . ואומר עוד כי אם הם דבקים הם דבר א' ואם הם נפרדים (יג) יש ביניהם דבר שלישי ולא אפשר לבעליהם לדמותם (יד) אל החשך והאור המשתמשים

שביל האמונה

טבעים · ד' יסודות ארמ"ע : (ה) **בעשר המאמרות** · כלומר העצם עם התשעה מקרים הנופלים עליו עיין ביאורם בבמ"ז : (ו) **בששת מיני התנועה** · עיין תנועה בבמ"ז שם נתבארו ששת מיני התנועה על נכון . ואפשר לומר עוד שהגאון ז"ל כיון בששת מיני התנועה אל התנועה אשר במאמר האנה שהוא תנועת הבע"ח והגלגלים והיסודות : ותנועת ההויה ותנועת ההפסד אשר במאמר העצם הרי שלשה . ותנועת הצמיחה ותנועת היתוך אשר במאמר הכמות הרי חמשה . ותנועת ההשתנות אשר במאמר האיכות הרי ששה . ויהיה זה דוגמת מה שאמר ראשונה . שהתועלת והנזק יתקבצו אל החמשה חושים ואל שבעה מראי המראה ותשעה טעמי הטעם וכן הם מתקבלים בששת מיני התנועה . כי ע"כ חשבתי זאת למשפט בדברי הגאון ז"ל לפי המשך דבריו · ואם לא איפוא כבר הראית לדעת ביאור דבריו באופן אחר · ואתה תבחר ולא אני . ואם בוחר אתה במה שהראיתיך חובה עלי להודיעך כי לפי שיטת הגאון ז"ל במאמר הראשון פ"ג מדעת השמיני : צריכים אנו לומר כי ששת מיני התנועה הם . תנועת הגלגלים בסיבוב . ותנועת היסודות למקורם . ותנועת הבע"ח מאנה לאנה . ותנועת העצם שהוא ההויה וההפסד : ותנועת הכמה שהיא הצמיחה והיתוך · ותנועת האיכות שהיא תנופת ההשתנות : (ז) **בשבעה מיני הכמות** . הם המספר והקו והשטח והגוף והזמן והמקום והמאמרים עיין מאמר הכמות בבמ"ז : (ח) **בשלשה הזמנים** · העבר וההוה והעתיד : (ט) **ושלש הגזרות** . אפשר שרומז בזה אל שלשת התמונות אשר לכל היקש שכלי מדעי : עיין הקדמה בבמ"ז ותבין : (י) **ושלש יצורות** · שלשה הנפשות . שהם נפש הצומחת . ונפש המרגשת · ונפש המדברת . עיין נפש בבמ"ז . והחשוב שמדברי הגאון ז"ל אלה לקח הרב המסדר שיר היחוד את דבריו בסוף שירו ליום חמישי . באמרו כל הנראים והנשכלים והמדעים בעשר כלולים · ושבע כמיות · ושש נדות . ושלש גזרות ועתות ומדות ע"כ , ורק שתחת הצורות אמר הוא מדות . ואפשר שגם השלש מדות לקוחות מדברי הגאון ז"ל מאמר שני פ"ג באמרו וכאשר תתחבר לגוף יראו לה ג' כחות . כח ההכרה וכח הכעס · וכח התאוה · עיי"ש ובביאורי אות יוד ותבין : (יא) **שחלצו מספר כו'** . כלומר מה שהוציאו מספר השנים . ויחדו אותו יותר משאר המספרים · אין להם ע"ז טעם מספיק : (יב) **כי כל אחד מהם כשהוא רוצה כו'** . ר"ל כי כאשר נניח היות העושים שנים · לא ימלט הענין משלש חלוקות · אם שאין האחד מהם יכול עשות דבר כ"א ברצון האחר ובעזרתו . או שחפצו ורצונו של אחד מכריח את האחר לעזרו . או שכל אחד מהם יכול עשות מה שירצה בבחירתו ואינו צריך אל האחר . וכל אחת משלש חלוקות האלה לא תתכן . כי אם נאמר בעזר · שניהם א"כ נלאים . ואם נאמר בהכרח שניהם א"כ מוכרחים . ואם נאמר בבחירה יחויב שיהיה עצם אחד נושא לשני הפכים בזמן אחד . מה שהוא הבל ורעיון רוח . ועיין מזה חו"ה פ"ז משער היחוד בראיה השביעית כי דבריו לקוחים מדברי הגאון ז"ל אלה . והרב המורה בפ"א מהשני באר זה בדרך יותר מרווח עיי"ש ויונעם לך : (יג) **יש ביניהם דבר שלישי** · כי א"א לשני גשמים נפרדים . מבלי היות דבר שלישי מפסיק ומפריד ביניהם . והרב בעל חו"ה בפ"ז משער היחוד באר זה באופן יותר מרווח . וז"ל והרביעי . שנאמר למי שהוא חושב כי הבורא יותר מאחד . לא ימלט שיהיה עצם הכל עצם אחד . או שלא יהיה אחד . ואם יאמר כי העצם א' · א"כ הענין א' והבורא אינו יותר מאחד · ואם יאמר כי לכל א' מהם עצם אינו מעצם אחר . נצטרך על"פ שיהיה ביניהם הפרש מפני מחלוקתם והשתנותם · וכל נפרש מוגבל וכל מוגבל יש לו תכלית וכל אשר יש לו תכלית מחובר וכל מחובר מחודש : וכל מחודש יש לו מחדש . ומי שחושב שהבורא יותר מאחד מצריך שיהיה מחודש . וכבר הקדמנו כי בורא העולם קדמון והוא עלת העלות ותחלת ההתחלות ע"כ · אלא שהגאון ז"ל לא הוצרך לכל זה בדחות הדעת המדוברת ההולכת חושך ולא אור . ונפלו ברשת הסכלות לומר שהבוראים הם גשמים מבלי הרגיש שכל גשם מחובר וכל מחובר מחודש · וע"כ הוא אומר כי לפי דעתם הנפסדה כי הבוראים הם גשמים א"כ יש ביניהם דבר שלישי המפריד ומפסיק ביניהם : ויהיו א"כ ההתחלות שלשה ולא שנים . אולם הרב המורה בפ"א מהשני באר זה בדרך פילוסופי דק מאוד וז"ל שאלו היו שני אלוהות היה מתחייב בהכרח שיהיה להם ענין אחד שישתתפו בו . והוא הענין אשר בו הוא ראוי כל אחד משניהם שיהיה אלוה . ולהם ענין אחר בהכרח בו נפל ההפרש והיו שנים · אם שיהיה בכל אחד משניהם · ענין בלתי הענין אשר באחר . ויהיה כל אחד משניהם מורכב משני ענינים · ואין אחד משניהם סבה ראשונה ולא מחויב המציאות בבחינת עצמו . אבל כל אחד משניהם בעל סבות

המשתמשים בלא שלישי כי אלה מקרים והם אצלם גשמים . (טו) ויצאו אלה הטענות מסכימים למה שאמרו הספרים כי אין בורא כי אם א' באמרם (דברים ד') אתה הראת לדעת כי י"י הוא האלהים אין עוד מלבדו . ואמרו (שם ד') וידעת היום והשבות אל לבבך כי י"י הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד . ועוד (ישעיה מ"ה) פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני אל ואין עוד . ועוד (שם מ"ה) למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני י"י ואין עוד . ועוד (שם) אני י"י ואין עוד זולתי . ועוד (שם מ"ה) הלא אני י"י ואין עוד והדומה לזה :

פרק ג ואם יאמר אומר אם כן מה ענין אלה השני שמות המשתמשים תמיד במקרא י"י אלהים . נאמר לו (א) כבר אמת שהוא לענין אחד באמרו (שם) כי כה אמר י"י בורא השמים הוא האלהים . ואמרו (תהלים ק') דעו כי י"י הוא האלהים . (ב) ועם זה הביאור אל תשגיח אם יספר אחד מהם בפעל אחד והשני בפעל אחר ודומה לזה כלשון (שופטים ח') וילך ירבעל בן יואש וישב בביתו ולגדעון היו שבעים בנים יוצאי ירכו (ג) ספר השם הזה בפעל אחד וספר האחר בפעל אחר ולא השגיח כי כבר אמת כי ירבעל הוא גדעון . ואם יאמר (ד) אם כן מה ענין אמרו (תהלים נ"ה) אלהי וי"י לריבי . וכן (ש"ב כ"ב) ירעם משמים י"י ועליון יתן קולו . נאמר זאת עלה שנית ירעם מפני שהוא י"י ושהוא עליון . הערה כי אתה אלהי ואתה י"י . ודמיונו בלשון (תהלים מ"ט) שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון . ענינו שאתם עמים ואתם יושבי חלד ושאתם בני אדם ושאתם בני איש . ודומה לאמרו (ירמיה ל') אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל . (ישעיה מ"ד) אל תירא עבדי יעקב וישורון בחרתי בו . שאתה יעקב ואתה ישורון . וכלל אומר כל מה שימצא בספרים ובדברינו אנחנו המיחדים מלשון בספור בוראינו ומעשיו וחולק על מה שמחייבו העיון האמתי בלי ספק שהוא דרך העברה מהלשון ימצאוהו המחפשים כאשר יבקשוהו . ואין השער הזה צריך להרחיב בפרושו בספר הזה ושנבאר דרכו ההעברות והשמושים ורחב הלשון . כי כבר בארתי מזה שעור רחב בפתיחת פירוש התורה לא אשוב לשנותו . (ה) אך אכוון לבאר מה שיש בלשון בכל ספק שבא לידי בלבד . ואם יאמר מה ענין אמרו (שם מ"ח) י"י אלהים שלחני ורוחו . נאמר כי יכשר להיות ענינו ברוחו כאמרו (תהלים ק"ה) דרשו י"י ועזו ופרושו בעזו . וכאמרו (ישעיה ס') ועליך יזרח י"י וכבודו עליך יראה ופירשו (תהלים ק"ב) כי בנה י"י ציון נראה בכבודו . וכאמרו (ישעיה י"ג) י"י וכלי זעמו (ו) ופירשו (חבקוק ג') בזעם תצעד ארץ (ז) כן פירשו הנה (נחמיה ט') ותעד בם ברוחך ביד נביאיך . אלה ואי זה דבר מזה שיבא לידינו ונמצא לו (ח) העברה ושמוש שאפשר אין אנו צריכים יותר מזה :

ואחר

שביל האמונה

כמו שהתבאר בהקדמה י"ם : ואם היה ענין הספרה נמצא (רק) באחד שניהם . ויהיה זה אשר בו שני הענינים בלתי מחויב המציאות בעצמו ע"כ : (יד) אל החושך והאור כו' . כלומר כי גם בעלי הדעת הזה האומרים שהחושך הוא ענין נברא כמו האור . והם משתמשים שניהם בלי שלישי . בכ"ז לא יוכלו לדמות את הבוראים אל האור והחושך המשתמשים בעולם . יען שהאור והחושך המשתמשים בעולם הם מקרים בלתי גשמיים . והבוראים הם גשמים לדעתם הנפסדה : (טו) ויצאו אלה הטענות כו' . כלומר מכל אלה הטענות אשר זכרנו . שאין מספר השנים מיוחד יותר מאשר המספרים . יצא לנו כי הודאתם בשלילת אשר המספרים תשלול גם מספר השנים . ויהיה א"כ הענין מוסכם למה שאמרו הספרים שאין בורא כ"א אחד ואין יחידות כמוהו :

פרק ג (א) כבר אמת שהוא לענין אחד כו' . כבר אמת לנו הכתוב עצמו שתי אלה השמות הם ענין אחד . ואינם מורים על שום ריבוי חלילה וכן אמרו גם חכז"ל (ירושלמי ברכות פרק הרואה) שאלו האפיקורסים לר' שמלאי מהו דכתיב אל אלהים ד' וגו' הוא יודע אמר להו מי כתיב הם יודעים הוא יודע כתיב . א"ל תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה לנו מה אתה משיב אמר להם שלשתן שם אחד הם כאינש דאמר בסיליוס קיסר אגוסטוס כו' עיי"ש : (ב) ואם זה הביאור אל תשגיח כו' . ר"ל כי אחרי שביאר לנו הכתוב שהם ענין אחד . אין לך עוד להשגיח אם לפעמים ייחס הכתוב לשתי השמות האלה . שתי פעולות מתחלפות . כמו העילה והקילה למשפטי אלוקי . וד' לריבי . כי כבר נתאמת ששניהם הם ענין אחד : (ג) ספר השם הזה בפועל כו' . כלומר בעבור שהכתוב כבר אמת שירובעל הוא גדעון . לא חש ליחס הישיבה בבית לירובעל . והשבעים בנים לגדעון . כי שניהם הם אחד : (ד) א"כ מה ענין אמרו כו' . כלומר אם שניהם הם אחד וכאמור . למה היה לו להזכיר שניהם ולא הספיק לו האחד : (ה) אך אכוון לבאר כו' . כלומר שלא יבאר פה דרכי ההעברות . כ"א באותן הספיקות אשר יבואו לידו בענין היחוד בלבד : (ו) ופירשו . הכתוב פירש זה במקום אחר : (ז) כן פירשו הנה . וכן פירש הכתוב במקום אחר גם דברי זה הכתוב .

פרק ד ואחר כן אומר שמצאתי מדרך העיון מה (א) שיורה שהוא חי יכול חכם הוא מה שהתאמת לנו שהוא ברא הדברים ובכח שכלנו התברר כי לא יעשה כי אם יכול ולא יוכל כי אם חי ולא יהיה העשוי המתוקן אלא ממי שידע (ב) קודם שיעשה ואיך יהיה :

ואלה השלשה ענינים מצאום שכלנו לעושינו פתאום (ג) בלי מחשבה מביאה אחת והוא שבמה שעשה התקיים לו שהוא חי יכול חכם כאשר בארתי . ולא יתכן שיגיע השכל אל אחד מהשלש הענינים האלה קודם האחר אך הוא מגיע אליהם פתאום מפני שהוא שקר אצלו שיעשם זולת חי ושיעשם זולת יכול ושיבא מעשה גמור ומתוקן ממי שלא ידע איך יבא הפעל כי מי שאינו יודע לא יהיה מעשהו מתוקן ולא מכוון . (ד) וכאשר התקיימו בשכלנו אלה השלשה ענינים בבת אחת לא נתכן ללשונותינו להגיעו בבת אחת כי לא מצאנו בלשון מלה מקבצת אלה הג' ענינים ונצטרכנו להליץ עליהם בשלש המלות אחר אשר קשרנו הדבר בביאור שהשכל ראם בבת אחת . ואל יחשוב חושב שהקדמון יתברך יש בו ענינים שונים כי כל אלה הענינים הם כלם (ה) בענין שהוא עושה אך מליצתינו היא אשר הביאתנו להוציא זה הידוע בשלש מלות . כי לא מצאנו בדברים המושמים מלה שתקבץ אותם ולא יתכן לברוא להם מלה ותהיה המלה בלתי ידועה ותהיה צרוכה לפירוש ונשוב למלות רבות במקומה . ואם יחשוב חושב כי הענינים האלה מחייבים שנוי ר"ל שיהיה זה זולת זה אבאר לו הפסד מה שחשב בעיון האמת והוא שהשנוי וההשתנות לא יהיו כ"א בגשמים ובמקרי' אך בורא הגשמים והמקרי' הוא מרומם מכל שנוי וההשתנות ולא יספיק לי זה עד שאשביעהו ביאור . ואומר כי כאשר אמרנו עושה איננו מועיל תוספות בעצמו אך מועיל שיש לו הנה עשוי (ו) כן אמרנו חי יכול חכם אשר הם פרושי עושה אבל לא יהיה עושה כי אם מי שאלה הענינים לו בבת אחת (אינו מועיל תוספת בעצמו אבל מועיל שיש לו הנה עשוי) . ואחר שהתבוננתו בזה ותקנתיו שבתי אל ספרי הקדש ומצאתי בהם בבטול הזולת ממנו (דברים ד') אין עוד מלבדו . (איוב כ"ו) (ז) ומה שמץ

שביל האמונה

ד' שלחני ורוחו . שהכוונה ברוחו : (ח) העברה ושמוש . העברה הוא עד"מ באמרו יד על היכו את וכיוצא : ושמוש הוא באמרו ורוחו במקום ברוחו . שהוא"ו משמשת במקום ב' וכיוצא :

פרק ד (א) מה שיורה שהוא חי יכול כו' : ר"ל הדבר המורה אותנו שהוא חי יכול חכם . הוא מה שהתאמת לנו שהוא ברא הדברים . וכמו שמבאר והולך : (ב) קודם שיעשה איך יהיה : כנ"ל : (ג) בלי מחשבה מביאה אחת . כלומר בלי שום מחשבה אחת מביאה אותנו לזה . כי הוא מושכל ראשון וקל מאוד . כי באמרנו שהוא העושה . מובן שהוא חי יכול חכם : (ד) וכאשר התקיימו בשכלנו אלה השלשה כו' . תוכן דבריו . כי שלשת התוארים האלה שהם חי יכול חכם . אין הכוונה מהם שיש לו ית' יחס וערך לברואיו ח"ו . וכאלו החיות והיכולת והחכמה הם בו ית' ממין אחד עם החיות והיכולת והחכמה אשר בנבראים . כי חלילה לנו מלהעלות כזאת במחשבתנו . כי החיות והיכולת והחכמה אשר באדם הם בו רק מקרים . וכל אחת מקרה בפ"ע . עד שהם שלשה ענינים נפרדים . ויתכן שיהיה האדם חי ולא יכול . יכול ולא חכם . כי הוא מורכב מענינים רבים . אבל הבורא ית' אשר לא יתואר הריבוי בו בשום צד . והוא אחד ואין יחיד כיחודו . אין שלשת התוארים האלה מחייבים שום שינוי בעצם כבודו ית' . ולא הכנסת המקרים עליו ח"ו ולא הריבוי בו חלילה . ושלשתם הם ענין אחד בשכל . והמובן משלשתם הוא . שהוא ית' עושה כל . ולא יצויר בשכל שהוא עושה . אם לא שהוא חי יכול חכם . והשכל כולל את שלשתם יחד . ועניינם אצלו האחדות גמורה בלי שום ריבוי ח"ו . ואלו היינו יכולים להליץ גם בפינו את שלשתם במלה אחת הכוללת אותם יחד כמו שכולל אותם השכל . היינו מליצים במלה ההוא עליהם . אבל בעבור שאין מלה בלשונינו שתקבץ את שלשתם יחד . הוכרחנו להליץ עליהם בשלש מלות . והדבר מבואר בקצר אמין . שהשכל רואה אותם ענין אחד מבלי התחייבות שום ריבוי בו ית' מזה עילוי רב . עיין מאמר ראשון פ"ב אות גימ"ל בביאורי : (ה) בענין שהוא עושה . אינו מועיל תוספת בעצמו אבל מועיל שיש לו הנה עשוי . (ו) כן אמרנו חי יכול חכם אשר הם פרושי עושה כ"א מי שאלה הענינים לו בבת אחת . ורצוננו בזה אינו כנ"ל לדעתי . ור"ל כי כמו שבאמרנו עושה . אין אנו מוסיפין על מהותו שום תוספת ח"ו . אין הרצון מהם כ"א שיש אלא שכל הנמצאים הם עשוים ומחודשים ממנו . כן באמרנו שלשת התוארים האלה . אבל הדבר מבואר בקצר אמין . כי לא יהיה עשוי שהוא עשהו . והם רק ביאור ופירוש למלת עושה . כי מי שלשת התוארים עושה כ"א מי שלשת התוארים האלה הם לו בבת אחת בלי שום ריבוי כלל . ואפשר שמאמר . אבל לא שאלה הם בו ענינים נפרדים הוא עשוי לא עשה . כלומר נברא לא בורא . יהיה עושה כ"א מי שאלה הענינים לו בבת אחת . הוא כמו מאמר מוסגר נתמלא בתוך הדברים והכוונה כמו שכתבתי : (ז) ומה שמץ דבר נשמע בו . כלומר מה מאוד הוא מעט . הדבר אשר נשמע ונתבונן

נו

שמץ דבר נשמע בו . ועוד (זכריה י"ד) יהיה י"י אחד ושמו אחד :

פרק ה ואחר כן אומר (א) שבשער הזה אמרו רבים (ב) וחשבו בו זולתו וחנת אני מקיים שיש עליהם מהתשובה מהמושכל ובאחד האמת באחדותו אעזר . ואינני מכוין בתשובה הזאת עמי הארץ שבהם ולא אטריח ספרי בתשובתם מפני שהוא מבואר ונקל אבל אכוון להשיב אל חכמיהם (ג) ובאו אל אלה המדות ותלו עצמם בם ואמרו לא יברא כי אם דבר חכם חי וחשבו כי חיותו וחכמתו שני דברים זולת עצמו . ותחלת (ד) מה שתגל בו התשובה עליהם שהם אינם נמלטים משיחשבוהו גשם או לא גשם ועם זה הם חייבים בכל תשובה שהשיבונו בה על כל מי שיגשימהו . ואם לא יחשבוהו גשם (ו) אמרם שיש בו שנוי עד שיהיה תארו זה אינו תארו האחר הוא אמרם שהוא מוגשם באמת אבל אמרוהו בלשון אחר כי מה שיש בו שנוי הוא גשם בלא ספק ואנחנו כבר קיימנו כי הענינים האלה הם תאר אחד אבל בלשון לא יוכל לקבצה בדיבור כאשר יוכל השכל לקבצה במדע . ודומה זה למי שאומר שהוא אינו עובד האש אבל הוא עובד הדבר השורף המאיר העולה למעלה אשר הוא האש באמת . ואחר כן נשתדל עמם שיאמרו בפיהם שהוא גשם ואם ימנעו מזה ויאמרו לא יתכן לאמר שהוא גשם שכל גשם עשוי וכן יתחייב שלא יאמרו שחיותו וחכמתו זולתו (ז) שכל מי שחיותו זולתו עשוי . ואלה ירחמך האל סכלו אפני הבאת הראיה והוא ש א נ ח נ ו ה מ ו ן ה מ י ח ד י ם האמננו שחיי האדם זולתו בעבור שראינוהו פעם חי ופעם מת ידענו כי דבר היה בו והיה חי וכאשר סר ממנו שב מת . וכן כאשר ראינוהו פעם חכם ופעם סכל ידענו כי דבר היה בו והיה חכם וכאשר סר ממנו שב סכל . ולולי מה שראינו מאלה ב' הענינים באדם היינו מאמינים (ח) כי האדם חי חכם לעצמו . וכיון שבטל באמת מצוא עת לבורא הכל שלא יהיה בה חי ולא חכם כאשר נמצא לאדם התחייב בלי ספק שיהיה חי לעצמו וחכם לעצמו ובטל מה שנטו אליו האנשים האלה מעיקרו . ועם זה (ט) לא השלימו מה שראוי לידועם על דעתם והוא שאמרו ע צ מ ו ו ח י ו ת ו ו ח כ מ ת ו ועזבו לומר ו י כ ל ת ו וכן ענין שומע ורואה . ואם אמרם חי מספיק להם מיכול ואמרם חכם מספיק להם משומע ורואה אמרם ג"כ חכם מספיק להם מחי כי אין חכם כי אם חי . הלא תראה שהם (י) לא הלכו על דעתם אפילו אחר עיונם אך הבהילו במאמר הזה לעמוד בו כנגד מה שנאמר להם . ואחר כן אומר כי אם היה אפשר בענינו שנוי אחד היה אפשר בו כל שנוי שבעולם כי העיון איננו מעיין (יא) כי אם בכללי הדברים ומיניהם ואיננו מעיין באישיהם ופרטיהם . (יב) ואם האנשים האלה חשבו להביא ראיה מן המושכל כבר בארנו הפסדו עליהם במה שנטו אליו . ואם הביאו ראיה מן הכתוב במה שאומרים קצתם ראיתי הכתוב אומר רוח ומלה הוא אמרו (ש"ב כ"ג) רוח י"י דבר בי ומלתו על לשוני . נאמר כי זה הרוח והמלה ברואים (יג) הם הדברים המופרדים אשר שם הבורא בפי

שביל האמונה

בו · כי הוא נעלה ונשגב מכל מחשבה אנוש . והוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים :

פרק ה (א) שבשער הזה . כלומר בענין שלשת התוארים האלה שהם חי יכול חכם : (ב) וחשבו בו זולתו . זולת הענין אשר אמרנו : (ג) ובאו אל אלה המדות . אל שלשת התוארים הנזכרים : (ד) שתגל בו התשובה · שתתגלה בו התשובה עליהם . שינוי כו' . האומרים שיש בו תוארים שונים . היא עצמה האומרים שהוא גשם : (ו) אמרם שיש בו גשם בלי ספק : (ז) שכל מי שחיותו זולתו עשוי . כי מי שיש בו שינוי הוא חי חכם לעצמו . כלומר שחיותו וחכמתו הם עצמותו ואינם מקרים אצלו : (ח) כי האדם לידועם כו' · כלומר שלא השלימו אל הבורא הידוע להם . אם הראוי לו לפי דעתם . כי לפי דעתם היה ראוי למנות גם יכלתו ורצונו ושמעו : (י) לא הלכו על דעתם אפילו כו' . עזבו מליך גם אחרי עיונם אשר בררו להם לעמוד בו נגד החולקים . כי לפי עיונים היה להם להאמין ביותר ומיניהם . ר"ל כי אין מטבע השכל העיוני להשכיל השגות פרטיות (עיין שכל עיוני בבמ"ז) כ"א בכללי הדברים כלליות . וא"כ בהשכילו בו ית' שום שינוי . כבר הוא משיג אותו נופל תחת השינוי . והנופל תחת השינוי מקבל שינוים לאין מספר : (יב) ואם האנשים האלה כו' . כלומר ואם אין להם רק ראיות שכליות כבר בארנו הפסד ראיותיהם במה שנטו אליו : (יג) הם הדברים המופרדים כו' . ר"ל כי רוח ומלה הם שני ענינים נפרדים . ברא אותם הבורא ית' לנבאות בהם בני אדם . והרוח ענינו חזון ונבואה . כלומר הרעיון אשר בנפש הנביא . והמלה הוא סדר הדברים בהוצאת חזיונו אל הפועל . לדעת לעות את יעף דבר . ויהיה המכוון במקרא הזה . רוח ד' דבר בו . כלומר חזיונו בא אלי ונפשי יודעת מאוד שהשגתי הענין על נכון . ומלתו על לשוני

בפי נביאו וכבר ידענו כי הספרים קוראים שם הבורא נפש כאשר אמר (תהלים כ"ד) אשר לא נשא לשוא נפשי במקום שמי . (יד) וכאשר היה בברואים נפש ורוח ענין אחד והיה נפש בבורא ענינו שם כן לו רוח וענינו חזון ונבואה וזה מאלה המביאים ראיה מעוט ידיעה בלשון העברים . וכן מצאתי קצתם מביא ראיה כי הספרים אמרו כי רוח האל עושה כאמרו (איוב ל"ג) רוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני . ואמרו שדבר הבורא עושה כאמרו (תהלים ל"ג) בדבר י"י שמים נעשו . וראיתי שגם זה ממעוט ידיעתם בלשון אך חפץ הספרים באמרם כי העושה עשה הדברים בצוויו או במאמרו או בחפצו או ברצונו כלומר שעשה אותם בכוונה (טו) לא על דרך השוא ולא בשגגה ולא בהכרח כאשר אמר (איוב כ"ג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש · ורוצים באמרו שהוא עשה אותו בדברו וברוח פיו ובמאמרו ובקריאתו שעשה אותם בבת אחת לא במדה מהזמן ולא חלק אחרי חלק כאשר אמר (ישעיה מ"ח) קורא אני אליהם יעמדו יחדיו . (טז) ונדמה לנו זה בדבר אשר נאמר לו בו או שנפח בו ברוח פיו כן אמר (תהלים ל"ג) וברוח פיו כל צבאם . מנשמת רוח אפך (שם י"ח ע"ז) (יז) ומזה אני מוצא אותם עוזבים דעתם כי הספרים אומרים כי ידו תעשה (איוב י"ב) כי יד י"י עשתה זאת . ושעינו תצור (משלי כ"ב) עיני ה' נצרו דעת . ושכבודו יאסוף (ישעיה נ"ח) כבוד י"י יאספך . ושאפו עולה (תהלים ע"ח) ואף י"י עלה בהם . ושרחמיו באים (שם קי"ט) יבואוני רחמיך ואחיה . ויהיה כל אחד מאלו הענינים והדומה להם מדות אחרות מוספות על הרוח והמלה מפני שלכלם פעל מיוחס להם כאשר להם פעל מיוחס · ואלה יישירך האלהים והדומה להם אצלנו העברות בדבור והרחבות (יח) נרחבה בהם הלשון ולכל אחד מהם הקרבה והבנה אבאר אותו בעתיד בעזרת האל :

פרק ו ומצאתי קצתם חושב ענין י"י קנני ראשית דרכו (משלי ח' כ"ב) (א) שלבורא מלה קדמונה לא סרה בו ואה . והשער הזה כבר השיבותי קודם הפעם הזאת על אשר השיבותי אל הרוחניים וכארתי שמלת קנני ענינה בריאה וגליתי שהתאר ההוא תאר החכמה ואין רוצים בו שברא הדברים בכלי הוא החכמה אבל רוצים בו (ב) שברא הדברים מתוקנים יעיד מי שיראה אותם כי חכם עשה אותם . וראיתי אחרים נתלים בנעשה אדם בצלמנו (בראשית א') ואומרים שזה הדבור רומז לרבים . ואלה יותר סכלים מהאנשים ההם כי לא ידעו כי לשון העברים מתרת לגדול לאמר (ג) נפעל ונעשה והוא אחד כאשר אמר בלק (במדבר כ"ב) אולי אוכל נכה בו . ואמר דניאל (ב') דנא חלמא ופשרא נאמר קדם מלכא . ואמר מנוח (שופטים י"ג) נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים והדומה להם . ואחרים חושבים בענין (בראשית י"ח) וירא אליו י"י באלוני ממרא ואומרים

שביל האמונה

לשוני . כלומר ומד' מענה לשון שאוכל לסדר את דבריו בסדר נעים . להנעימם לאוזן שומעיהם : (ד) וכאשר היה בברואים נפש ורוח כו' . ר"ל כי אחרי שנפש ורוח הם נרדפים לענין אחד אצל האדם . א"כ כמו שיתכן היות מלת נפש רומזת בבורא לענין אחד ממה שהוא אצל האדם . ככה כמו כן גם הרוח יתכן שירמוז אצל הבורא לענין אחד ממה שהוא רומז אצל האדם ויהיה נפש אצל הבורא רומז על שמו . כאמרו אשר לא נשא לשוא נפשי . כלומר שמי . ורוח יהיה ענינו אצל הבורא ית' . חזון ונבואה . והמביאים ראיה מזה הכתוב לדעתם . הוא רק בעבור מיעוט ידיעתם בלשון העברי : (טו) לא ע"ד השוא ולא בשגגה כו' . ר"ל לא שנמשכו הנמצאים ממנו ית' בדרך חיוב . כהמשך האור מהשמש . כי הפועל ע"ד החיוב . לשוא יכונה בשם פועל . ולא שעשה בשגגה שכיון לענין אחר ויצאו הנמצאים האלה . ולא שהיה שם מי שהכריחו על זה . ורק שנפשו אותה ויעש בכוונה ורצון מבלי שום ענין המכריחו על זה : (טז) ונדמה לנו זה כו' . ר"ל שעשה מלאכתו בפעם אחת . לא חלק אחר חלק כדרך הפועלים הגשמיים . עד שנדמה לנו שדבר אל מלאכתו או שנפח בה ברוח פיו ותהי כלה בשלימותה : (יז) ומזה אני מוצא אותם כו' . ר"ל ומזה מכל זה אני מוצא שהם עוזבים את דעתם . כי מדוע לא יאמרו כזה אצל ידו אחרי שהכתוב אומר יד ד' עשתה זאת ושאר הכתובים כמו שאמר והולך : (יח) נרחבה בהם הלשון . ע"י אלה העברות נתרחבה הלשון עד שהיא יכולה לדבר בכמו אלה הענינים :

פרק ו (א) שלבורא מלה כו' . כלומר שהם אומרים שיש לבורא מלה . אשר לא סרה מהיות . והיא הנרמזת לדעתם במאה"כ רוח ד' דבר בי ומלתו על לשוני . וכמו שנזכר בפרק שלפני זה : והמלה הזאת היא אשר התפארה בפי החכם בפרשת ד' קנני ראשית דרכו לפי דעתם הנפסדה : (ב) שברא הדברים מתוקנים כו' . ר"ל לא שהחכמה היתה הכלי אשר בה ברא את העולם . כי אין החכמה ענין נוסף על עצמותו ית' . אבל הכוונה היא שממה שהדברים אשר ברא . הם מתוקנים ומסודרים באופן נאות שהמסכר . נודע לנו כי חכם עשה אותם . והדבר מבואר שהוא וחכמתו אחד באחדות גמורה . וכמו שנתבאר בפ"ד : (ג) נפעל ונעשה והוא אחד . כלומר שממטבע לשון העברי הוא . שהאדם הגדול והנכבד יאמר נפעל

ואומרים שזה הענין אשר נראה לאברהם הנקרא בשם הזה הוא שלשה כי הוא פירש אחריו שלשה אנשים נצבים. ואבאר כי אלה הם סכלים מהכל והוא שלא המתינו עד שיגיעו לסוף הענין ואלו היו ממתינים עד שישמעו (שם) ויפנו משם האנשים וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני י"י היו יודעים כי האנשים כבר הלכו וכבוד י"י עומד ואברהם לפניו ובטל שיהיה הוא הם (ד) אבל נראה הכבוד תחלה לאברהם שילמד ממנו שאלה אנשים חסידים ויראי השם. על כן אמר להם (שם) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך רוצה לומר מלאכי י"י על דרך ההסתר הנמצא בלשון העברים ובלשונות אחרות כאשר אמרו (שופטים ז') לי"י ולגדעון רוצים חרב לי"י ולגדעון. ואומרים (שם פ"ז) לעזתים לאמר. וכבר הסתירו (שם פ') ויוגד. ואמרו (ש"ב ט"ו) וישלח אבשלום והסתירו ויקח את אחיתופל והדומה לזה:

פרק ז ואלה האנשים ארבע כתות. השלש מהם יותר קדמונים והרביעית מקרוב יצאה. הראשונה רואה כי משיחם גופו ורוחו מהבורא יתברך. והשנית רואה שגופו נברא ורוחו מהבורא לו. שלישית רואה שרוחו וגופו נבראים ויש בו רוח אחרת מהבורא. אבל הרביעית חושבת שהוא כמו (א) הנביאים בלבד כאשר נסבור אנחנו בבני בכורי ישראל (שמות ד') כי הוא להגדיל ולפאר בלבד. וכאשר חושבים זולתנו (ב) ענין אברהם ידיד הבורא. וזאת הכת האחרונה התחייבו ממה (ג) שאשיב עליהם בספר הזה וממה שאזכרנו (ד) בשער השלישי בשער בטול התורות שנקרא בערבי אל נסך. וכל מה שאזכרנו במאמר השמיני בביאת המשיח. אך הכת הראשונה האומרת כי קצת האל שב גוף ורוח (ה) היא מתחייבת עם שתי התשובות האלה כל מה שיתחייבו בו האומרים כי הדברים הנבראים הם מן הבורא. והכת השלישית האומרת שגופו ורוחו מחודשים תחייב כי גוף מחודש שב אלוה בשתוף דבר בו אלהי ומקישין אותו לחול הכבוד על הר סיני ובעץ הסנה ובאהל מועד. וזה מחייב אותם להאמין כי האהל והסנה וההר האלהים גם כן ויוסיפו רעה ועם זה התחייבו מה שזכרתיו בשער בטול התורות ובשער ביאת המשיח. אך הכת האמצעית תתחייב בו מה שהתחייבו בו השתי כתות יחד תתחייב מה שהתחייבה בו הראשונה מפני שאמרה שהרוח אלהית עליונה (ו) ומה שהתחייבה בו האחרונה מפני שאמרה כי הגוף מחודש. ועם זה מה שיש בשער בטול התורות וביאת המשיח לא תמלט ממנו והוא מה שזכרתיו בקצרה לגלות התשובה על מי שהאמין שהוא שנים או שלשה או יותר אך הוא אחד נפרד:

פרק ח ואסמיך לזה מה שאולי יאמר אומר איך יהיה מה שהוא יותר דק מכל דק בענין חזק מכל חזק. אומר כי החכם שם לשער הזה סימנים בנמצא והוא (א) שהנפש יותר דק מהגוף והיא חזקה ממנו ובה מנהיג את עצמו ועל כן היו האבות נשבעים

שביל האמונה

יפעל ונעשה כשהוא מדבר בעדו. עם שזה הוא לשון רבים המדברים בעדם: (ד) אבל נראה הכבוד תחלה כו'. ר"ל כי אלה האנשים הוכיחו ממה שאח"כ וירא אליו ד' באלוני ממרא וגו' ולא פירש מה נאמר לאברהם בנבואה זו. כי מה שאח"כ אח"כ וירא והנה שלשה אנשים. הוא ביאור ופירוש אל הכתוב הראשון לומר כי ד' הנראה אליו ראה אותו שלשה אנשים. והגאון ז"ל דחה את דבריהם אלה בשתי ידים וכמו שמבואר הולך. ומה שנראה ד' לאברהם בטרם באו האנשים: היה כדי להודיעו שחסידים ויראי ד' יבואו אצלו בצל קורתו. וע"כ אמר להם אברהם ד' אם נא מצאתי חן בעיניך. כלומר מלאכי ד'. ותהיה מלת מלאכי נסתרת וכמו שהוא מדרך הלשונות להסתיר המלה המובנת מאליה:

פרק ז (א) הנביאים בלבד סוברים בכן הנזכר כו'. כלומר שהכת האומרת שלא היה כ"א נביא בלבד. יסבירו את הכתובים המאמרים אותו בשם בן לפי דעתם. שהוא רק להגדיל ולפאר בלבד. כאשר נאמר אנחנו אצל בני בכורי ישראל שהוא להגדיל ולפאר: (ב) ענין אברהם ידיד הבורא. אפשר שרומז בזה למה שהערביים קוראים את העיר חברון בשם. ידיד אל רחמן. כלומר ידיד הבורא. וזה להגדיל ולפאר המקום אשר בו קבורת אברהם אבינו ע"ה. ולפי מה שהבאתי לעיל מאמר ראשון פ"ב אות גימ"ל. אפשר לומר שהכוונה בזה. כי זולתנו חושבים שהכוונה הפנימית ממה שנקרא אאע"ה ידיד הבורא. הוא רק להגדיל ולפאר בלבד: (ג) שאשיב עליהם בספר הזה ממה שאזכרנו כו'. כנ"ל: (ד) בשער השלישי בשער ביטול התורות: במאמר השלישי בחלק שממנו המדבר מענין ביטול התורות. והוא בפ"ז ח' ט' שם. ועיין שער בכמ"ז: (ה) היא מתחייבת עם שתי התשובות האלה כו'. כלומר נוסף על שני מיני התשובות אשר במאמר השלישי והשמיני. יתחייבו עוד מה שיתחייבו בו האומרים שהדברים הנבראים הם מהבורא. והוא הדעת השלישי הנזכר במאמר ראשון פ"ג: (ו) ומה שהתחייבה בו האחרונה. כלומר השלישית:

נשבעים (ירמיה ל"ח) חי י"י אשר עשה לנו את הנפש הזאת. (ב) וכן החכמה יותר דקה מן הנפש והיא חזקה ממנה ובה תתנהג ובעבור זאת תמצאנה לבדה מיוחסת אל הבורא י"י (משלי ג') בחכמה יסד ארץ. וכן בארבע יסודות אנו רואים המים שהם יותר דקים מן העפר והם יותר חזקים ממנו מפני שהם שוקעים בו ועוקרים אותו. והרוח יותר דק מן המים והוא חזק מהם כי הוא מניע אותם ופעמים ישליכם. והאש יותר חזקה מן הכל כי (ג) עגלת האש סובבת הכל (ד) ובתנועתה המתמדת תנוח הארץ וכל אשר עלי' במרכז והתנועה העליונה המזרחית אשר מסבבת הגלגל הגדול לא ידע לה אדם סבה מניעה כי אם מצות יוצרה ית' אשר הוא דק מן הכל וחזק מן הכל. וכבר התבאר כי כל דבר שהוא יותר דק בענין הוא חזק מהגס ממנו. וכיון שהקדמתי הענינים האלה אני רואה לכתוב רוב התארים והדברים ששואלים עליהם בענין הזה ממה שעולה על הלב ונמצא בכתוב ונשמע מדברי מאמין ואקדים לזה מאמר כולל:

ואומר (ה) כי כל מה שרומזים אליו בענין הזה מעצם ומקרה או תאר לעצם ומקרה לא יכשר ממנו לא רב ולא מעט בענין העושה. כי זה העושה יתברך ויתעלה התקיים לו שהוא עושה הכל ולא נשאר עצם ולא מקרה ולא מה שיתואר בו אלא שנאמר נבדל ונגבל ונכלל והתקיים שזה העושה עשהו וכבר נמנע ונשתקר שיאמר עליו שנאמה ממה שהוא עשהו. וכל מה שימצא בספרי הנביאים מתארי העצם והמקרה אי אפשר שלא ימצא להם בלשון ענינים זולת ההגשמה עד שיסכים למה שמחייב אותו העיון. וכל מה שנאמרהו אנחנו המון המאמינים מתאריו ממה שידמה להגשמה (ו) הוא ממנו הקרבה והמשלה. איננו בגשמות הדברים אשר נאמר כמוהם על בני אדם. וכיון שבארתי (ז) אלה השלשה ענינים אל יטעוך (ח) המעיין בספר ויכניסו עליך הספקות (ט) מאמרך חיה ומאמרך חפץ ומאמרך רצה וכעס והדומה לזה וכן ממה שיש בספרים. כי אלה המעלות לא נאמר אותם אלא (י) אחר קיום השרש כאשר הקדמנו אליו שיושבו אליו וינשאו עליו כי הבנין איננו נבנה כי אם מהיסוד ולמעלה ואיננו נבנה ממעלה למטה. על כן אל תהי נבוך בעבור תאר שתראה אותו בספרים או שתמצא אותנו מסכימים עליו ותשוב בספק אבל הקש אותו על השרש כאשר כבר התברר והתקיים באמת:

פרק ט והנה אני מציע אלה הענינים על עשר המאמרות ואדבר על כל אחד מהם במה שיכשר. ואומר כי אנשים סברו (א) כי זה הענין ע צ ם ונחלקו דעותם בו. אמר קצתם אדם ואמר קצתם אש ואמר קצתם אויר וקצתם כסף. ואחרים אמרו דברים אחרים זולת אלה וכיון שהתקיים שהוא בורא כל אדם וכל אש וכל אויר וכל כסף וכל נמצא כבר התבטל בראית השכל כל אלה המחשבות. וכאשר התקיים זה בשכל כן התקיים מן הספרים והוא שהדברים הנמצאים חמשה שרשים (ב) המוצק והצומח ובעלי חיים והכוכבים והמלאכים. והרחיקו הספרים מהדמות חמשתם אל הבורא או שידמה להם ואמרו ביקר שבמוצק והוא הזהב והכסף (ישעיה מ"ו פ' ו') למי תדמיוני ותשוו ותמשילוני ונדמה. הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו. (ג) ואמרו יתברך למי תדמיוני ותשוו בטל בו שיהיה דבר דומה אליו ואמרו תמשילוני ונדמה בטל בו שיהיה הוא דומה אל דבר. ואמרו ביקר שבצמח

שביל האמונה

פרק ח (א) שהנפש יותר דק. כלומר הנפש החיונית: (ב) וכן החכמה יותר דקה. כלומר הנפש המשכלת: (ג) עגולת האש. הגלגלים יקראו בפי הגאון ז"ל בכל הספר בשם עגולות האש. מפני שהם לדעתו מיסוד האש. ואינם גשם חמישי. וכן הוא דעת הרבה מהקדמונים. עיין הקדמת הספר ענין ה' אות ל"ז בביאורו: (ד) ובתנועתה המתמדת תנוח הארץ כו'. כן הוא דעת התוכנים הראשונים שהסבת מהירת תנועת הגלגל תדחה הארץ מכל צד ותאמר קיימת במרכז האמצעי. וימשלו משלם על זה ויאמרו: אם נשים גרגיר חרדל בתוך שפופרת של בילה ונסבב השפופרת במהירות. ינוח אז החרדל במרכז האמצעי: (ה) כי כל מה שרומזים אליו כו'. ר"ל שכל מה שרומז הכתוב בענין האומרים הגשמיים. מעצם ומקרה או תואר לעצם ומקרה. הכל הוא ע"ד העברה והרחבה ולא יכשר אף מעט מזה בענין העושה. שהוא הבורא ית'. והעצם הוא באמרו ד' אלוקיך אש וגו'. והמקרה הוא באמרו ד' חפץ: רוצה ד' את יראיו. והתואר לעצם הוא באמרך חי יכול חכם. והתואר למקרה הוא באמרך רחום וחנון. ועיין לקמן פי"א וביאורי שם אות ג' ד': (ו) הוא ממנו הקרבה והמשלה. הוא מאתנו ע"ד הקירוב והמשל: (ז) אלה השלשה ענינים. העצם והמקרה והתואר להם: (ח) המעיין בספר. אתה הקורא את ספרי זה: (ט) מאמרך חי. כנ"ל: (י) אחר קיום השורש. שהוא אחד פשוט בתכלית הפשיטות. ואינו גוף ולא ישיגוהו מיני הגוף:

פרק ט (א) כי זה הענין עצם. שהבורא ית' הוא עצם מוגשם: (ב) המוצק. הדומם: (ג) ואמרו ית' למי תדמיוני ותשוו כו'. ר"ל שמאח"כ למי תדמיוני והשוו הכוונה בו לאיזה דבר

שבצמח הארז והשטה (שם מ') ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו . הפסל נסך חרש
המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר . ואמרו בבעלי חיים כלם (דברים ד') ונשמרתם מאד
לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית
זכר או נקבה תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים תבנית
כל רומש באדמה תבנית כל דגה אשר במים מתחת לארץ . ואמרו בכוכבים (ישעיה מ') ואל
מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם .
ואמרו במלאכים (תהלים פ"ט) כי מי בשחק יערך לי"י ידמה לי"י בבני אלים . וקבצו כל נמצא
והרחיקו שידמה לבורא או שידמה אליהם הבורא (ד) ואלה הדברים המפורשים הם השרשים
הבטוח בהם וראוי שיושב כל דבר מסתפק מהעברת הלשון אליהם עד שיסכים עמם .
(ה) ומזה מה שאמר הכתוב (בראשית א') ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא
אותו . ואבאר שזה על דרך ההגדלה והחשיבות והוא כאשר כל הארצות שלו והגדיל אחד
מהם באמרו ואת ארצי ושכל ההרים שלו והגדיל אחד מהם באמרו זה הרי . (ו) וכן יש לו
כל הצורות והגדיל אחד מהם באמרו זאת צורתי על דרך היחוד והסגולה לא על דרך
ההגשמה . ומהם מה שאמר הכתוב (דברים ד') כי י"י אלהיך אש אוכלה הוא . ואבאר שרוצה
בזה שהוא כאש שורף למי שכפר וכחש ואני מוצא בלשון (ז) שהוא מדמה בלא כף . ויוציא
אתכם מכור הברזל (שם פ' כ') שענינו כמכור הברזל . ועוד (ש"א כ"ד) אחרי כלב מת אחרי
פרעוש אחד ענינו ככלב מת או כפרעוש . ועוד (דה"י א' י"ב) ופני אריה פניהם בבני גד
ענינו כפני אריה כן אש אוכלה ענינו כאש אוכלה הוא שהוא עונש . ואחר כן אדבר אל
הכמות ואומר שענין הכמות סובל שני דברים לא יתכנו על הבורא (ח) אחת מהם מדת
ארך ומדת רחב ומדת עמק והאחרים פרקים וחבורים יתפרקו ויתחברו קצתם אל קצתם ולא
יאמר על הבורא מאומה מזה בראיות מן המושכל ומן הכתוב ומן המקובל . מן המושכל
(ט) שאלה הפרקים והחבורים הם אשר בקשנו להם בורא ומצאנוהו בשכלנו ומצאנו שלא
נשאר מהם דבר שלא נכנס תחת ענין שהוא עשהו . ומן הכתוב כאשר הקדמנו (דברים ד')
פן תשחיתון ושאר הכתובים . ומן המקובל כי מצאנו (י) חכמי עמנו הנאמנים על תורתינו
בכל מקום שמצאו מאומה מאלה הדמיונים לא תרגמוהו מוגשם אבל השיבוהו אל מה
שמסכים לשורש הקודם . והם תלמידי הנביאים ויודעים יותר דברי הנביאים ואלו היה אצלם
שאלה המלות בגשמותם היו מתרגמים אותם לנו כאשר הם אך התברר להם מהנביאים
(יא) חוץ ממה שיש בשכלם כי אלה המלות המוגשמות רצה בהם ענינים גדולים ויקרים
תרגמום כאשר התברר להם . ומזה תרגמו (שמות ט') הנה יד י"י הויה הא מחא מן קדם י"י
הויא . (שם כ"ד) ותחת רגליו תרגמוהו ותחות כורסיה יקריה . ותרגמו (שם י"ז) ע"פ י"י על
מימרא די"י . ותרגמו (במדבר י"א) באזני י"י קדם י"י וכן כל מה שדומה לזה :

פרק י וכיון שבארתי שהמושכל והכתוב והמקובל הסכימו כלם על הרחקת הדמיון
מאלהינו

שביל האמונה

מדמיוני ויהיה הדבר ההוא שוה אלי . ואמרו תמשילוני ונדמה הכוונה בו לאיזה דבר תמשילוני . ואהיה אני דומה לו . ומלת ונדמה הוא כינוי לגדול המדבר בעדו בלשון רבים כמו שנזכר אצל נעשה אדם בפ"ו . והמכוון מן המקרא הזה הוא שאין דומה לו באחת ממעלותיו . ולא ידמה הוא אל דבר באחת מחסרונותיו ית' מזה עילוי רב : (ד) ואלה הדברים המפורשים כו' . ר"ל כי אלה הכתובים אשר ברור מללו בהרחקת הדמות מאתו ית' . הם השרשים אשר כל אחד מהם בטוח מהטעות בו . וע"כ ראוי שבכל מקום שנמצא בכתוב ענין המורה בהשקפה הראשונה בסתירת הכתובים המפורשים האלה . שנשיבהו ונעמידהו על כוונת הכתובים האלה ולהסכימו עמהם : (ה) ומזה . מהעברת הלשון : (ו) וכן יש לו כל הצורות כו' . כלומר צלמי וצורות כל הבע"ח הם כלם שלו . וחבה יתירה הודיע בצלם וצורת האדם . במה שאמר שזה צלמו . והוא רק דרך יחוד וסגולה והגדלה וחשיבות . יען שהאדם הוא הנכבד מכל הברואים . ואפשר שזאת היתה גם כוונת חכז"ל באמרם (אבות פ"ג) חביב אדם שנברא בצלם (מיוחד) חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם (מיוחד) שנאמר כי בצלם אלוקים עשה את האדם : (ז) שהוא מדמה בלא כף . כלומר שיחסר לפעמים כף הדמיון במקרא : (ח) אחת מהם מדת אורך כו' . כלומר כמות מתדבק . ואחרים פרקים וחיבורים כלומר מורכבים . והוא ממין הכמות המתפרד . עיין מאמר הכמות בבמ"ז ותבין : (ט) שאלה הפרקים והחיבורים כו' . כלומר כל הגשמים הנופלים תחת מאמר הכמות . כלם הם מעשי הבורא ית' ולא יתכן שתשיגהו מדה ממדותם . וכמו שזכר זה הגאון ז"ל לעיל ספ"א עיי"ש : (י) חכמי עמנו הנאמנים . הם ר' אליעזר ור' יהושע . כאמרם ז"ל (מגילה ג') תרגום של תורה אונקלוס הגר אומרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע : (יא) חוץ ממה שיש בשכלים . כלומר נוסף על מה שהם עצמם השיגו זה בשכלם . וכמו שהאריך הרב המורה ז"ל בפכ"ז מהראשון שאמר איך שם אונקלוס את כל מאודו להרחיק הגשמיות בכל סיפור אשר בא בתורה עיי"ש ויונעם לך :

תפיל

מאלהינו יתברך אני רוצה להציע אלה המלות הגשמיות ואומר שהם עשר .
ראש באמרו (ישעיה נ"ט) וכובע ישועה בראשו . עין באמרו (דברים י"א) תמיד עיני
י"י אלהיך בה . אזן באמרו (במדבר י"א) כי בכיתם באזני י"י . פה באמרו (שמות י"ז) על פי
י"י . שפה באמרו (תהלים פ"ט) ומוצא שפתי לא אשנה . פנים באמרו (במדבר ו') יאר י"י
פניו אליך . יד באמרו (שמות ט') הנה יד י"י . לב באמרו (בראשית ח' כ"א) ויאמר י"י אל
לבו . מעים באמרו (ירמיה ל"א) על כן המו מעי לו . רגל באמרו (תהלים צ"ט) והשתחוו
להדם רגליו . ואלה דברים והדומה להם ממעשה הלשון והרחבה (א) תפיל כל אחד מהם על
ענין וסברתו במה שנמצאנו בזולת ענין הבורא (ב) ונדע כי הלשון כן אמתתה ומנהגה
שתרחיב ותשאיל ותדמה כאשר מרחיבה ואומרת שהשמים מדברים (שם י"ט) השמים מספרים
כבוד אל . ושהים מדבר (ישעיה כ"ג) כי אמר ים מעוז הים לאמר . ושהמות מדבר (איוב כ"ח)
אבדון ומות אמרו . ושהאבן שומעת (יהושע כ"ד) הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא
שמעה . ושההרים מדברים (ישעיה נ"ה) ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה . ושהגבעות
לובשות (תהלים ס"ה) וגיל גבעות תחגרנה והדומה לזה מה שלא יספר מהרה . ואם יאמר
אומר מה היתה התועלת שהרחיב הלשון זאת ההרחבה שתפיל לנו אלו הספקות ולמה לא
סמכה על מלות אמתות והיתה מסירה מעלינו זאת הרעה . אומר (ג) כי אלו סמכה על מלה
אחת היה השמוש בלשון מתמעט ולא היה מגיע להגיד בה על קצת המכוונות . ואלו היינו
באים לספר עליו בלשון האמתי היינו חייבים לעזוב ולהניח שומע ורואה רחום חפץ עד
אשר לא יעלה לנו כי אם הישות בלבד . וכיון שבארתי הדבר הזה אשוב (ד) אל העשרה
ההם בביאורם וענינם ואומר שרצו הנביאים בראש ענין ההגדלה וההעלאה כאשר אמר
בבני אדם (שם ג') כבודי ומרים ראשי . ורצו בעין השגחה כאמרו (בראשית מ"ד) ואשימה
עיני עליו . ורצו בפנים הרצון והכעס כמו שאמר (משלי ט"ז) באור פני מלך חיים . ונאמר
(ש"א א') ופניה לא היו לה עוד . ורצו באזן קבול הדברים כאמרו (בראשית מ"ד) ידבר נא
עבדך דבר באזני אדני . ורצו בפה ובשפה באור וצווי כאמרו (במדבר ד') על פי אהרן
ובניו . (משלי י') שפתי צדיק ירעו רבים . (ה) ורצו ביד יכולת כאמרו (ישעיה נ"ט) הן לא
קצרה יד י"י . ורצו בלב חכמה כאמרו (משלי ז') נער חסר לב . ורצו במעים חנות
כאמרו (תהלים מ') (ו) ותורתך בתוך מעי . ורצו ברגל הכרח כאמרו (שם ק"י) עד אשית
אויביך הדום לרגליך . וכיון שמצאנו אלה המלות (ז) בבני אדם על זולת ההגשמה ואחר
כן אומר בקצת העתים קל וחומר שיכשר פרושם בעניני הבורא על זולת ההגשמה . ואחר
כן אומר כי כבר מצאנו אלה המלות (ח) במוצק ולא שיכשר שיהיה לו מאומה מן אלה
האברים והוא שאנחנו מוצאים בלשון לארץ ולמים שתים עשרה מלות תחלתם ראש
(משלי ח') וראש עפרות תבל . ועין כאמרו (שמות י') וכסה את עין הארץ . ואזן כאמרו
(ישעיה א') והאזיני ארץ . פנים כאמרו (במדבר י"א) על פני הארץ . ופה כאמרו (שם ט"ז)
ותפתח

שביל האמונה

פרק י (א) תפיל כל אחד מהם כו' . כלומר שהלשון תפיל את כל אחד מאלה המזכרים . על הבורא ית' . כדי לרמוז בו ענין יקר מאוד נעלה אשר יסופר בו הבורא ית' . והסבירה הענין היקר והנעלם ההוא . בענין שמצאנו אותו אצל הברואים : עם שבאמת הענין ההוא בברואים . הוא זולת מה שהוא אצל הבורא ית' . וזה דרך ההעברה והרחבת הלשון : (ב) ונדע כי הלשון כן אמתתה כו' . וידענו זה שמדרך הלשון לדבר על דרך ההעברה וההפלאה והדמיון . ממה שהיא מרחיבה גם באמר ענינים זולת הבורא ית' . וכמו שהולך הגאון ז"ל ומבאר : (ג) כי אלו סמכה על מלות אמתות היה השמוש כו' . כצ"ל לדעתי . ור"ל כי אלו היתה הלשון סומכת רק על מלות אמתות הנופלות בו ית' . לא היתה יכולה לדבר עליו כ"א השלילות והיחוד בלבד . כי כל הסיפורים והתוארים אשר יסופרו עליו הם כלם ע"ד ההרחבה וההעברה בלבד : (ד) אל העשרה ההם בביאורם וענינם . ר"ל לבאר ענין העשר מלות אשר אמרנו והכוונה הפנימית אשר בהם . עיין מאמר א' פ"ב אות ג' בביאורי : (ה) ורצו ביד יכולת כו' . הגאון ז"ל הביא דוגמת כל העשר מלות אצל האדם . להראות שהם לפעמים גם אצל האדם על זולת ההגשמה . ורק ביד הביא מאה"כ . הן לא קצרה יד ד' . וזה כי הכל מודים כי לא ביד יהושיע ד' . וע"כ הכוונה על היכולת : (ו) ותורתך בתוך מעי . כלומר שהוא מחונן ומרחם על בריותיו . כמו שלבו הומה לו לחונן ולרחם . והמעים הם כינוי אל הלב . כאמרו ותורתך בתוך מעי . שהכוונה על הלב בלי ספק הואיל ואין המעים בני תורה . וכיוצא בזה כתב גם הרב המורה ז"ל בפמ"ו מהראשון וז"ל ולא הושאלו לו מן האברים הפנימיים כ"א הלב כו' כי אמרו המו מעי לו . המון מעיך . רוצה בו ג"כ הלב כו' והראיה עליו אומרו ותורתך בתוך מעי . דומה לאמרו בתוך לבי . ולזה אמר בזה הפסוק המו מעי . המון מעיך . ולשון הומה אמנם בא בלב משאר האברים . הומה לי לבי ע"כ : (ז) בבני אדם על זולת ההגשמה בקצת העתים . כצ"ל ומלות ואח"כ אומר נמחק . והוא טעות הסופרים :

ותפתח הארץ את פיה. כ נ ף כאמרו (ישעיה כ"ד) מכנף הארץ. י ד כאמרו (דניאל י' ד') על יד הנהר. ש פ ה כאמרו (שמות ב') על שפת היאור. ל ב כאמרו (שם ט"ו) קפאו תהומות בלב ים. ט ב ו ר כאמרו (יחזקאל ל"ח) על טבור הארץ· ב ט ן כאמרו (יונה ב') מבטן שאול שועתי שמעת קולי. ר ח ם כאמרו (איוב ל"ח) ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא. ו י ר ך כאמרו (ירמיה ל"א) וקבצתים מירכתי ארץ. וכאשר מצאנו הלשון שעשה אלה המלות (ס) למה שהעיד חושנו שאין מאומה מאלה האברים אבל הם כלם העברות כן עשתה זה למה שהעיד לו שכלנו שאין לו מאומה מאלה האברים אבל הם כלם העברות. ואם יאמר אומר אין הלשון עושה אלא מה שהוא מוגשם יתחייב שימציאנו אלה השתים עשרה בארץ ובמים וכמו שעברו אלה המלות (י) עבר עוד המצטרף אליהם מהטה אזנך. פקח עיניך. שלח ידך. והדומה לזה (יא) ועברו פעליהם המיוחסים אליהם מויראה. וישמע. וידבר. ויחשב. והדומה לזה והיה לכל אחד מהם סברא עד וירח י"י אשר (יב) משמעו קשה והוא קבול כאמרו (איוב י"ד) מריח מים יפריח כפי מה שמסכים למושכל ולכתוב ולמקובל. ואם יפרץ פורץ ויאמר ואיך יתכן שיסבור אלו הסברות באלו המלות המוגשמות ובמה שייוחס אליהם והכתוב כבר פרש שצורתו כצורת האדם ראוה הנביאים מדברת עמם ומיחסים אליה דבריו וכל שכן שהוא על כסא ומלאכים נושאים אותו ממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה וכבר נראית הצורה הזאת על כסא ומלאכים מימינה ומשמאלה כאמרו (מ"א כ"ב) ראיתי את י"י יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו. נענה כי זאת הצורה ברואה וכן הכסא והרקיע ונושאיו כלם מחודשים חדשם הבורא מאור לאמת אצל נביאו כי הוא שלח דבריו אליו כאשר אבאר במאמר השלישי. והיא צורה יקרה מן המלאכים עצומה בבריאתה בעלת הוד ואור והיא נקראת כ ב ו ד י"י ועליה ספר קצת הנביאים (דניאל ז') חזה הוית עד די כרסון רמיו. ועליה אמרו החכמים ש כ י נ ה. ויש שתהיה אור בלא צורת איש והבורא הגדיל נביאו שהשמיעו הנבואה מצורה עצומה ברואה מאור נקרא כבוד י"י כאשר בארנו. וממה שמורה על מה שאמרנו מה שאמר הנביא על זאת הצורה (יחזקאל ב') בן אדם עמוד על רגלך ואדבר אותך. ולא יתכן שיהיה זה המדבר הוא אדון העולמים כי התורה אמרה (דברים ל"ד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו י"י פנים אל פנים אבל שאר הנביאים המלאכים דברו עמם. ואם נמצא הכתוב שכבר פרש שם המלאך כבר פרש המחודש. ואמר כבוד י"י הוא מחודש ואם יזכור שם ה' ולא סמך אליו כבוד ולא מלאך (יג) אבל סמך אליו ראיה או כסא או תאר איש אין ספק שיש במאמר דבר נסתר הוא כבוד י"י או מלאך י"י כאשר הלשון מסתרת כמו שקדמתי:

ואחר

שביל האמונה

פלגו כראות עיניהם אל מלות על זולת ההגשמה אשר בתורה שאח"ז: (ח) במוצק. בדומה: (ס) למה שהעיד חושנו כו'. ר"ל כי כמו שהפילה הלשון את אלה האברים בארץ ובמים רק בדרך ההעברה· כי החוש מעיד שאין בארץ ובמים מאומה מהאברים האלה. כן הפילה אלה המלות אצל הבורא ית'. ג"כ רק בדרך ההעברה. הואיל והשכל מעיד שהוא נעלה ומרומם מהם רוממות בלתי משוער. ומעתה אם יאמר אומר שכל אלה המלות הם מוגשמים כפשוטם. ואין מדרך הלשון לדבר בדרך ההעברה. יתחייב שימצא לנו השתים עשרה אברים הנזכרים בארץ ובמים מוגשמים כפשוטם. מה שזה נגד החוש וכאמור: (י) עבר עוד המצטרף כו'· ר"ל כי כמו שהאברים הנזכרים אצל הבורא ית' הם רק דרך ההעברה. כן גם הפעולות המתיחסות ומצטרפות אל האברים ההם. הם ג"כ רק דרך העברה. כמו שאמרו הטה אזנך. הנה כמו שהאוזן נאמר בו דרך העברה. כן גם ההטיה המצטרפות אל האוזן. היא ג"כ דרך העברה וכן השאר: (יא) ועברו פעליהם המיוחסים כו'. וכן במקום שלא נזכרו האברים עצמם. אבל נזכרו הפעולות המתיחסות אליהם. כמו שאמרו ויראה. וישמע. וכיוצא. הם ג"כ רק דרך העברה והרחבה בלבד: (יב) משמעו קשה והוא קיבול. ר"ל כי מושגי הראות ומושגי השמע הנזכרים אצלו ית'. ייקל עלינו להבין דרך העברתם. וסיא השגת הראה והשמע. אולם אמרו וירח ד' את ריח הניחוח יקשה עלינו להבין דרך העברתו. ומוכרחים אנו לומר שהוא הקיבול. כלומר שקבל את קרבנו ונתרצה לו כמו שיתרצה האדם בהריחו ריח טוב ומתקבל. וכיוצא לזה אמרו גם חכז"ל ריח ניחוח. נחת רוח הוא לפני שאמרתי ונעשה רצוני. וכ"ז למען הסכים הענין אל המושכל והכתוב והמקובל אשר נתקיים מעדות שלשתן. שהבורא ית' הוא נעלה ומרומם מכל אלה הענינים. וכבר מצאנו שהלשון תפיל ענין הריח על הקבול גם בשאר דברים. כאמרו מריח מים יפריח. והכוונה על הקבול בלי ספק. שכאשר יקבל המים יפריח: (יג) אבל סמך אליו ראיה או כסא כו'. ר"ל כי במקום שיזכור בנביא שראה את ד'. או שד' יושב על כסא. או שהוא בתואר איש וכיוצא באלה התוארים האמורים בכל אלה הכתובים תחסר מלת כבוד או מלת מלאך לפני הזכרת ד'. וכל מה שיאמר בו ד'. שהכוונה כבוד ד' או מלאך ד'

פרק יא ואחר כן אדבר על ה א י כ ו ת (א) והם המקרים ואומר שהוא באמת לא יתכן שיקרהו מקרה כי הוא בורא המקרים כלם· וזה אשר נמצא שאומר שהוא אוהב דבר או שונא דבר. הענין בזה שכל אשר צונו בו קראו אהוב אצלו (ב) כאשר חייבנו לאוהב אותו באמרו (תהלים ל"ז) כי י"י אוהב משפט (שם י"א) כי צדיק י"י צדקות אהב והדומה לזה. וקבץ רבים מהם ואמר (ירמיה ט') כי באלה חפצתי נאם י"י. וכל אשר הזהירנו. ממנו שלא נעשהו קראו שנוא אצלו מפני שחייבנו לשנאתו כמו שאמר (משלי ו') שש הנה שנא י"י· (ישעיה ס"א) שונא גזל בעולה. וקבץ מהם רבים ואמר (זכריה ח') כי את כל אלה אשר שנאתי נאם י"י. ומה שאנו רואים שאומר שהוא רוצה ושהוא כועס הענין בו שקצת ברואיו כאשר חייב להם ההצלחה והגמול קורא זה רצון כאמרו (תהלים קמ"ז) רוצה י"י את יראיו. (שם פ"ה) רצית ד' ארצך. וכאשר יתחייב קצתם הצער והענש קורא זה כעס כאמרו (שם ל"ד) פני י"י בעושי רע. (עזרא ח') ועזו ואפו על כל עוזביו. אבל הכעס והרצון המוגשמים והאהבה והשנאה המוגשמות (ג) לא יהיו כי אם במי שיקוה ויירא ונמנע מבורא הכל שיקוה לדבר ממה שברא או שייראהו. (ד) ועל הדרך הזה נוציא שאר תארי היראה העולים במחשבה. ועל ה מ צ ט ר ף אומר כי הבורא יתברך לא יתכן שיצרפו אליו על דבר ההגשמה ולא ייוחס אליו כי הוא לא סר קדמון ואין דבר מן העשוים מצטרף אליו ולא מיוחס· ועתה כאשר עשם לא יתכן שישתנה עצמו וישוב מיוחס אליו ומצטרף אליו בהגשמה אחר שלא היה כן. וזה אשר נראה בספרים שקוראים אותו מלך ומשימים בני אדם עבדים לו והמלאכים משרתים כאמרו (תהלים י') י"י מלך עולם ועד. (שם קי"ג) הללו עבדי י"י. (שם ק"ד) משרתיו אש לוהט. אלה כלם על דרך הכבוד והגדול בעבור שהגדול שבבני אדם אצלם הוא מלך ועל ענין שהוא עושה כל מה שירצה ומצותו מתקיימת כמו שאמר (קהלת ח') באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה. ואשר נמצא שמיחסים אליו אוהבים ושונאים כאמרו (תהלים צ"ז) אוהבי י"י שנאו רע ואמרו (שם פ"א) משנאי י"י יכחשו לו. זה מהם על דרך הכבוד והגנוי וכבדו החסידים מבני אדם בשם אוהבים וגנו החטאים בשם שונאים וכן שאר מה שנכנס בשער הזה. (ה) ואומר ב מ ק ו מ ו ת לא יתכן שיצטרך הבורא אל מקום שיהיה לו מכמה פנים. (ו) תחלתם שהוא בורא כל המקומות. ועוד שלא סר לבדו ואפס מקום ואיננו נעתק בעבור בריאתו למקום. ועוד כי הצריך אל מקום הוא הגשם אשר הוא ממלא מה שיפגשהו וממששו ויהיה כל אחד מן המתמששים מקום לאחר וזה כלו נמנע מהבורא· וזה אשר הנביאים אומרים שהוא בשמים על דרך הגדול והכבוד מפני שהשמים אצלם רמים מכל דבר שידענוהו כמו שאמרו (קהלת ה) כי האלהים בשמים ואתה על הארץ. (ז) ועוד כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו. וכן המאמר כשהוא שוכן בבית המקדש (שמות כ"ה) ושכנתי בתוך בני ישראל. (יואל ד') וי"י שוכן

שביל האמונה

ד'. וכמו שהוא מדרך הלשון להסתיר המלות המובנות מאליהם. והכ בכת כאלו נכתבו בפועל. וכמו שזכר זה הגאון ז"ל למעלה ובהרבה מקומות מזה הספר. ומתאומים לדברי הגאון ז"ל אלה גם דברי הסבר למלך אלכוזר בסימן ס"ד מהמאמר השני וז"ל הצורות הרוחניות הנקראות כבוד ד'. ונקרא על דרך ההעברה ד' בלבד. כמו וירד ד' על הר סיני עד כאן:

פרק יא (א) והם המקרים. ר"ל המקרים הנפשיים כמו האהבה והשנאה הכעס והרצון והדומה להם: (ב) כאשר חייבנו לאהוב אותו. כלומר בעבור אשר חייב אותנו הבורא ית' לאהוב המשפט ד"מ· ע"כ אמר בעצמו שהוא אוהב משפט. ולא שיש שם אהבה מוגשמת חלילה. עיין מאמר ד' פ"ד וביאורי שם אות חית: (ג) לא יהיו כ"א במי שיקוה כו'. ר"ל כי רק האדם בעבור שהוא מקוה לטובת זולתו וירא מרעתו. ע"כ יאהוב וירצה למי שהגיעו הטוב· ויכעוס וישנא למי שהגיעו הרע אולם בורא הכל ית'. נמנע שיקוה אל דבר. או שיירא מדבר. ית' מזה עילוי רב: (ד) ועל הדרך הזה נוציא כו'· ר"ל כי כל התוארים הנזכרים בו ית' המורים על תקוה ויראה ח"ו. אנו צריכים להוציאם מפשוטם· ולסבור בהם סברות. עד שנקיים כי הוא ית' נעלה ומרומם מאלה ההסרונות עילוי רב ורוממות בלתי משוער: (ה) ואומר במקומות. במאמר האנה שהוא המקום: (ו) תחלתם שהוא בורא כו'· ר"ל כי משלשה פנים לא יתכן שיצטרך הבורא ית' למקום. האחד שהוא ברא כל המקומות. ולא יפול היוצר תחת יצוריו· והשני כי לא סר מהיות גם בטרם נברא העולם באפס עוד שום מקום. ואיך יתכן שאחר הבריאה יעתק למקום. והשלישי כי גדר המקום איננו מה שמקיף את המתקומם מבחוץ· כמו שנזכר במאמר ראשון פ"ד - אבל הוא מה שיפגשו וימששו חלקי המתקוממים זה בזה וקלתו מקום לקלתו. וזה נמנע אצל הבורא יתברך אשר לא ישיגוהו משיגי הגוף: (ז) ועוד כי השמים כו'. ר"ל כי מלבד מה שאמרנו שלא יתכן שיצטרך הבורא אל מקום מוכרחים אנו לומר כי מאמ"כ האלוקים בשמים. הוא רק דרך גדולה וכבוד כי השמים ושמי

שוכן בציון . וכל זה (ח) להגדיל המקום ההוא והישות . ועם זה כבר הראה בו אורו הנברא (ט) אשר הקדמנו זכרו הנקרא שכינה וכבוד . ועל הזמן לא יתכן שיהיה לבורא זמן (י) מפני שהוא בורא כל זמן מפני שלא סר לבדו ואין זמן לא יתכן שיעתיקהו הזמן וישנהו ושהזמן איננו כי אם מדת קיום הגשמים ואשר איננו גשם מרומם מהזמן וממדות הקיום . ואם נספר עליו בעמידה וקיומה היא על דרך הקרוב כאשר הקדמנו . וזה אשר בספרים שאומרים (תהלים נ') מעולם ועד עולם אתה אל . ועוד (ישעיה מ"ג) גם מיום אני הוא . ועוד (שם) לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה . אבל שבים כל אלו (יא) הנקודות מן העתים על פעלו . ואשר אמרו ומעולם ועד עולם אתה אל אינם רוצים בו כי אם (יב) לא סרת מושיע תחלה הזמן לעבדיך כאמרם (תהלים ס"ח) האל לנו אל למושעות . ואמרו ית' לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה רוצה בו קודם שאשלח נביאי ואחר שלחתיו אין אלהי מבלעדי . כי כבר הקדים לפני עבדי אשר בחרתי . ובלשון העם יכשר שיאמר האדם לפני והוא רוצה קודם פעלי · כמו שאמר יואב (ש"ב י"ח) לא כן אוחילה לפניך . ויאמר אחרי והוא רוצה אחר פעלי . כמו שאמר נתן הנביא (מ"א א') ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך . וכן גם מיום אני הוא רומז אל יום נכבד יום מעמד הר סיני או מה שדומה לו והוא אומר לו מן העת ההיא אני הוא המצווה אתכם בזה והמזהיר אתכם מזה והמציל אתכם מזה מפני שנגמר המאמר אפעל ומי ישיבנה . (יג) ועל הקנין כי כל הברואים הם ברואיו ומעשיו ולא יתכן שנאמר שקונה זה מבלעדי זה ולא שקנינו לזה יותר ולזה פחות · ואשר נראה בספרים (יד) אומרים שעם סגולתו וקנינו וחבלו ונחלתו (דברים ל"ב) כי חלק י"י עמו יעקב חבל נחלתו . אין זה כי אם על דרך הגדול והכבוד מפני שאצלנו סגלת כל אדם וחלקו יקרים אצלו . ועוד כי (טו) משימים אותו גם הוא על דרך העברה חלק החסידים ומנתם באמרו (תהלים טז) י"י מנת חלקי וכוסי וזה על דרך הסגלה והגדול . ועל הדרך הזה יהיה ענין קריאתו אלוה לאדם ולמאמינים כאמרו אלהי אברהם יצחק ויעקב . וכאמרו אלהי העברים כי הוא אלהי הכל וזה ממנו על דרך הגדול והכבוד לחסידים · ועל המצב כי הבורא יתברך וית' אינו גשם ולא יתכן שיהיה לו מצב מהמצבים לא מישיבה ולא מעמידה והדומה לזה . והכל נמנע מפני שאיננו גשם ושהוא לא סר ואין דבר זולתו . (טז) ומפני שהמצב איננו כי אם השען גשם על אחר ואפני המצב מחייבים שנוי וחלוף לנצב · ומה שאומרים הספרים (שם כ"ט) וישב י"י מלך לעולם רוצים בו הקיום . ואשר אומר (במדבר י') קומה י"י ויפוצו אויביך אינם רוצים בו כי אם (יז) הקדמת העזר והעונש . ואשר אמר (שמות ל"ד) ויתיצב

שביל האמונה

ושמי השמים לא יכלכלוהו . ובדפוסים החדשים הגיהו כי הוא לשון הכתוב הביאו הגאון ז"ל לראיה . והראו מקומו במלכים א' ח' . ומלבד שהשמיטו המאמר בכללו . הנה גם לשון הכתוב שם אינו כמו שאמר הגאון ז"ל כי שם נאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך : (ח) להגדיל המקום ההוא כו'. כלומר שכל זה הוא להגדיל ולפאר בית אלקינו . ולומר שמעלתו ויחודו והשגחתו הם תמיד בו : (ט) אשר הקדמנו זכרו . בפרק שלפני זה . וכיוצא בזה כתב גם הרב המורה בפס"ד מהראשון . וז"ל כבוד ד' רוצים בו האור הנברא אשר ישכינהו ד' במקום להגדילה ע"ד המופת . וישכון כבוד ד' על הר סיני כו' ע"כ : (י) מפני שהוא בורא כו' . ר"ל שהבורא ית' נעלה ומרומם מכל זמן משלשה פנים . האחד מפני שהוא ברא את הזמן . ולא יפול היוצר תחת יצוריו . והשני שהבורא הוא קדמון לא סר מהיות גם בטרם נברא הזמן . ולא יתכן שהזמן הנברא יעתיקהו ממה שהוא . והשלישי שהזמן הוא מדת השארת הגשמיים וקיומם על מה שהם . באופן שכל גשם יתקיים מדה וחלק מהזמן . והוא ית' נעלה ומרומם מכל גשם וקיומו לנצח נצחים . ואין מדת הזמן נופלת בקיומו ית' מזה עילוי רב . ואם יספרו עליו הכתובים ויאמרו מדת זמן בקיומו . הוא רק דרך העברה וקירוב . וכמו שמבאר והולך : (יא) הנקודות מן העתים על פעלו. ר"ל כי אלה הנקודות מן העתים . כמו מעולם ועד עולם · מיום אני הוא . לפני ולאחרי . וכיוצא בהם מוסבים אל פעולותיו ית' לא אל עצמו חלילה וכמו שהולך ומבאר : (יב) לא סרת מושיע כו'. כלומר מאה"כ אתה אל · הכוונה בו . אל המושיע . כאמרו אל למושעות : (יג) ועל הקנין . מאמר הלז שהוא מאמר הקנין : (יד) אומרים עמו סגולתו כו' . כנ"ל : (טו) משימים אותו גם היא כו' . הכתובים משימים גם את הבורא ית' שהוא חלק החסידים ומנתם. וכ"ז דרך העברה : (טז) ומפני שהמצב איננו כו'. ר"ל כי ענין המצב הוא יחס חלקי הגשם למקום השוכן שם ונשען עליו . כי חלקיו מוגבלים לנוכח חלקי. המקום אשר הוא נשען בו עיין מאמר המצב בבמ"ז . וזה נמנע אל הבורא ית' . מפני שאינו גוף ואינו נסמך אל גוף . ועוד כי לא סר מהיות גם בטרם נברא העולם באפס עוד שום דבר לישען עליו . ולא יתכן שתעתיק אותו הבריאה ותשנהו ממה שהוא : (יז) הקדמת העזר והעונש . כלומר שאמרו קומה ד'. הכוונה בו שיקדים לעזרתו ויעניש את האויבים . ולא שתהיה שם עמידה וקימה מענין המצב חלילה ית'

מזה

ויתיצב עמו שם רוצים בו (יח) האור ההוא שנקרא שכינה · ואשר אמר (בראשית י"ח) וילך י"י כאשר כלה רוצים בו לעלות האור ההוא . ועל הדרך הזה הוא מתקיים כל מה שדומה לדברים האלה :

פרק יב (א) ואומר על הפועל כי הבורא יתברך אף על פי שאנחנו קוראים אותו עושה ופועל לא יתכן ענינם בזה מוגשם . והוא שהפועל על המוגשם לא יוכל לפעול בזולתו (ב) עד שיפעל בנפשו וינוע תחלה ואחר כן יניע והוא ית' יחפוץ ויהיה הדבר (ג) וזה דרך פעלו תמים · ועוד כי כל פועל מוגשם צריך אל חמר יעשה בו ואל מקום וזמן שיעשה בהם ואל כלי שיפעל בו וכל זה מרומם ממנו כאשר בארנו . וזה אשר נמצא בספרים זוכרים מקצת הפעלים הדבר והפכו או מקצתם בדבר לא הפכו (ד) כלו מושב אל שהוא כשחפץ לחדש דבר ימציאהו בלי שיפגעהו מעשה ולא משוש . ובשער הבריאה אמרו בדבר והפכו ויעש אלהים וישבת . וכאשר ויעש איננו בתנועה ולא ביגיעה אבל הוא המציא הדבר המחודש כן בלי ספק וישבת לא מתניעה ולא מיגיעה אבל הוא עזיבת המציא הדבר המחודש . (ה) ואף על פי שאמרו וינח איננו דבר יותר מעזיבת החדוש והבריאה . ובשער הנבואה אמרו וידבר י"י . וענין הדבור שהוא ברא דבור הגיע באויר אל שמע הנביא או העם . והפך הדבור מה שאמרו (ישעיה מ"ב) החשיתי מעולם אחריש אתאפק . (ו) וענין החרישות הזאת המתנה ואריכות . כי לשון הערב מספר עליו ספור הדבור כפי סברתינו ואינה מספרת עליו החרישות ולא בסברא וכאשר נוציא כמו החשיתי אל הפרוש יתברר מה שזכרנוהו וספרנוהו בתחלת הדברים באריכות ובהצלת הברואים מענין שמצער אות' קוראים אותו זכירה כאמרו (בראשית ח') ויזכר אלהים את נח . (שם ל') ויזכר אלהים את רחל והדומה לזה · ואמרו (ז) בשתי הלשונות זכירה ולא ספרה עליו אחת מהן הפך הזכירה אשר היא השכחה בעזב ההצלה . (ח) אך רוב מה שהם אומרים (איכה ב') ולא זכר הדום רגליו . והטובה והרחמים נאמרים עליו בשם אל רחום וחנון . והנקמה והעונש נאמרים עליו בשם אל קנא ונוקם . (ט) ואלה הענינים גם כן שהיה על הברואים כאשר אמר (נחום א') נוקם י"י לצריו ונוטר הוא לאויביו . ואמר (דברים ז') שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור · וכל אשר בא מאלה השמות ענינם שב אל הברואים . וזה הוא ההפרש (י) בין שמות העצם ושמות הפעלים וכאשר בארנו בפרוש ואלה שמות . (יא) ועל הנפעל אין חושבים שתאומה מהפעלו'

נופל

שביל האמונה

מזה עילוי רב : (יח) האור ההוא כו' . הנזכר בפרק שלפני זה :

פרק יב (א) ואומר על הפועל . במאמר שיפעול : (ב) עד שיפעל בנפשו וינוע תחלה . כלומר שיתפעל גם הוא ויתנועע בעת פעולתו . וזאת היא אחת מן ההקדמות שהקדים הרב המורה בתחלת חלק השני מספרו . וז"ל שם התשיעית . כי כל גשם שיניע גשם · אמנם יניעהו כשיתנועע גם הוא בעת הנעתו . ועיין שם במפרשי דבריו מה שיש לעיין בזה מהאבן המושכת את הברזל : (ג) וזה דרך פעלו תמים . כלומר שמאה"כ הצור תמים פעלו הכוונה ממנו שאין פעלו מוגשם · והוא פועל בחפצו בלבד מבלי שום התפעלות ח"ו : (ד) כלו מושב אל שהוא כשחפץ כו' . ר"ל כי בכל מקום שמייחסים לו הכתובים איזה פעולה . הכוונה מהם שהמציא את הפעולה ההוא בחפץ ורצון בלבד . מבלי פגיעה ומישוש הפעולה אשר בפועל מוגשם : (ה) ואע"פ שאמרו וינח כו' . ר"ל כי לא לבד מאמר וישבות שהוא מלשון שביתה וביטול . מורה רק על עזיבת הבריאה והחידוש . לא על המנוחה . אבל שגם מאמר וינח שהוא מלשון מנוחה הוא רק דרך העברה ואינו מורה כ"א על עזיבת החידוש והבריאה . וכמו שהאריך בזה הרב המורה בפס"ז מהראשון וסיים וז"ל והסרת כמו זה הענין המטעה לא יבוטל בדרכי שמוש לשון . עם דעתנו שאנחנו היום בלתי יודעים לשוננו ע"כ : (ו) וענין החרישות הזאת כו' . כלומר שאמתת ענין זאת החרישות . היא השגה והאריכות . לא עזיבת בריאת הדבור . כמו שהוא בשאר הספרים . כי גם לשון הערבי תספר עליו יתברך ענין הדבור כפי סברותנו . שהוא בורא את הדבור באויר ומשמיעו אל הנביא . ולא תספר עליו החרישית בעזיבת בריאת הדבור . וע"כ נאמר גם אנחנו שהחרישית הנזכרת בכתובים . ענינה המתנה והאריכות . אולם אם גוליה מלת החשתי והדומה לה . אל הפירוש וההסבר . ונאמר שהם מורות על עזיבת בריאת הדבור · ויהיה מאה"כ החשתי מעולם . כלומר שלא היה שם שום דיבור קודם הבריאה . יתבאר מזה טעות החושבים במלה קדמוניה . הנזכרים לעיל פ"ו באורך : (ז) בשתי הלשונות · העברי והערבי : (ח) אך רוב מה שהם אומרים כו' . הגאון ז"ל על הכתוב ידבר . כי במקומות מועטים נמצא גם פועל שכח מיוחס ע"ד העברה אל הבורא ית' . כאמרו (איכה ה') למה לנצח תשכחנו וכיוצא : (ט) ואלה הענינים ג"כ שבים על הברואים. בג"ל : (י) בין שמות העצם ושמות הפעלים · בין תוארי העצם שהם חי יכול חכם רוצה . שהם מתיחסים ע"ד השלילה אל הבורא ית' בעצמו . ובין תוארי הפעולות כמו רחום חנון וכיוצא בהם שבים רק על הברואים

וכאמור

נופל על הבורא (יב) כי אם הראות בלבד. וצריך שאבאר עוד שהראות אינה נופלת עליו והוא שהדברים אינם נראים כי אם במראים הנראים בשטחיהם (יג) המיוחסים אל הארבעה טבעים ומתחברים עם הכחות אשר בראות העין מטיניהם באמצעות האויר ויראו אך הבורא מן השקר שיחשוב עליו חושב שיש בו מאומה מן המקרים (יד) אין שלטון לראות על השגתו · והנה אתה רואה אי אפשר למחשבות לדמותו ולציירו בהם (טו) ואיך יהיה דרך לראות אליו. וכבר בלבל דעת קצת בני אדם ענין משה רבינו (טז) איך שאל מאלהיו (שמות ל׳) הראני נא את כבודך והוסיף להם בלבול תשובתו לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי ונכפל בלבולם באמרו וראית את אחורי ופני לא יראו:

ואומר כגלות כל זה ובארו כי יש לבורא אור בראהו והראהו לנביאים (יז) להיות ראית להם כל דברי הנבואה אשר ישמעום הם מאת הבורא וכאשר יראה אותו אחד מהם אומר ראיתי כבוד י״י. ויש שאומר ראיתי את י״י (יח) על דרך ההסתר. וכבר ידעת כי משה ואהרן ונדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל אמר עליהם בתחלה (שם כ״ד) ויראו את אלהי ישראל. ופרשו אחר כן (שם י״ז) ומראה כבוד י״י כאש אוכלת בראש ההר. אבל כשהם רואים האור ההוא אינם יכולים להסתכל בו מרוב כחו ובהירותו ומי שמסתכל תתפרד הרכבתו ויפרח רוחו כמו שאמר (שם י״ט כ״א) פן יהרסו אל י״י לראות ונפל ממנו רב. ושאל משה רבינו שיחזקהו הבורא להסתכל באור ההוא והשיבו כי תחלת האור ההוא עצומה (יט) לא תוכל לראותה ולא להסתכל בה שלא ימות אך יסך עליו בענן או במה שדומה לו עד שיעבור תחלת האור ההוא מפני (כ) שחזק כל דבר נוגה בהתחלתו כמו שאמר (שם ל״ג) ושכותי כפי עליך עד עברי. וכאשר עבר תחלת האור גלה מעל משה הדבר הסוכך (כא) עד שהסתכל באחריתו כאשר אומר (שם) והסירותי את כפי וראית את אחורי. אבל הבורא עצמו לא יתכן (כב) שיראה אותו אחד מהם כי זה מדרך השקר:

פרק יג ואחר כן אומר איך יתקיים במחשבתנו הענין הזה רוצה לומר הבורא יתברך וחוש מחושינו לא נפל עליו. ואומר (א) כאשר יתקיים בה הטבת הטוב וגנות הכזב וחושינו לא נפלו עליו. וכאשר נעלה בשכלנו המנע מקבץ נמצא ונעדר ושאר המתרחקים והחושים לא ראו את זה · ואמר הכתוב (ירמיה י׳) (ב) וי״י אלהים אמת. ואומר ואיך יעלה בשכלנו המצאו בכל מקום עד שלא יהיה מקום רק ממנו (ג) מפני שלא סר קודם כל מקום. ואלו היו המקומות מפרידים בין חלקיו לא היה בורא אותם. ואלו הגשמים מפרידים המקומות ממנו או מקצת לא היה בורא אותם. וכיון שהדבר כן המצאו אחרי
שברא

שביל האמונה

וכאמור: (יא) ועל הנפעל. מאמר שיתפעל: (יב) כ״א הראות בלבד. שלא מצינו שייחסו הכתובים לשון נפעל על הבורא ית׳ כ״א אצל הראות בלבד. כאמרו וירא אליו ד׳ וכיוצא: (יג) המיוחסים אל הארבעה טבעיים כו׳. ר״ל כי המראים הנראים בשטחיות הדברים. הם מיוחסים אל ארבע היסודות. והעין ג״כ מחובר מארבע היסודות. ובזה שייחס אל הדבר הנראה עם העין הרואה. ויתחברו שניהם באמצעות האויר. עד שיושג הדבר הנראה אל העין הרואה · וזה מסולק ונעלה מהבורא ית׳. ואין אופן לחוש הראות שיוכל להשיגו: (יד) אין שלטון לראות. לחוש הראות: (טו) ואיך יהיה דרך לראות אליו. כלומר אם המחשבה שהיא יותר דקה מן החוש. לא תוכל לדמותו ולציירו · כי הוא נעלם מכל ציור ומכל דמיון. איך יהיה דרך לחוש הראות להשיג אותו: (טז) איך שאל מאלוקיו כו׳. ר״ל כי מזה שאדון החכמים מרע״ה שאל לראות את כבודו ית׳ · נתבלבלו דעות קצת בני אדם לומר שיש שלטון לחוש הראות לראותו ית׳. כי אלו היה זה נמנע. איך יתכן שאדון הנביאים והחכמים יטעה בזה לשאול שלא כהוגן. ונוסף בלבולם ממה שהשיבו הבורא ית׳. כי לא יראני האדם וחי. שזה מורה. שהדבר יוכל הראות לראותו. ורק שמפני עוצם אורו ובהירותו. תתפרד הרכבת המסתכל בו וימות ונכפל בלבולם מאמרו וראית את אחורי. שזה יורה שיוכל להשיגו בחוש ראותו מאחוריו: (יז) להיות ראיה להם שכל דברי הנבואה כו׳: כנ״ל: (יח) ע״ד ההסתר. בהסתרת מלת כבוד. והראוי כבוד ד׳. וכמ״ש ויראו את אלוקי ישראל. והכוונה את כבוד אלוקי ישראל. כאמרו אח״כ בביאור ומראה כבוד ד׳: (יט) לא יוכל לראותה כו׳: כנ״ל: (כ) שחזק כל דבר כו׳. שכל דבר נוגה ומאיר הוא חזק בתחלתו: (כא) עד שהסתכל באחריתו. בסוף האור הנברא ההוא ועיין מזה בספר הכוזרי מ״ד סס״ג ובביאור קול יהודה שם ויונעם לך: (כב) שיראה אותו אחד מהם. אחד מן הנביאים:

פרק יג (א) כאשר יתקיים בה. במחשבתנו: (ב) וד׳ אלוקים אמת. כלומר שידיעת מציאותו היא ידיעה אמתית אין ספק בה. כי המושג בשכל הוא מקוים ומאומת כמו המושג בחוש: (ג) מפני שלא סר כו׳ · כלומר המשובח ע״ז היא מפני שהוא קדמון לא סר מהיות גם קודם הבריאה. ואלו היתה הבריאה מפרדת אותו או מקצתו ממקומו לא היה בורא אותה. ולדעתי מאמר ואלו היו המקומות כו׳ ומאמר
ואלו

שברא הגשמים כלם כהמצאו קודם לכן בלא שנוי ולא פרידה ולא הסתר ולא הפסק · וכמו שאמר (שם כ״ג כ״ד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם י״י הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם י״י. ואקרב להבין זה ואומר לולא שהרגלנו שקצת הכתלים אין סותרין בעד הקול וכן אנו רואים שהזכוכית איננה שכה בעד האור וידענו כי אור השמש (ד) לא יזיקוהו הלכלוכים אשר בעולם היינו תמהים על זה · ואלה כלם פליאות מעידות על אמתת ענינו. ואומר עוד איך יעלה בלב (ה) שהוא יודע כל מה שהיה וכל מה שיהיה ושידיעתם אצלו שוה. ואבאר שהברואים אינם יודעים מה שעתיד מפני שידיעתם אינם כי אם מדרך החושים ומה שלא יצא אל שמעם ואל ראותם ושאר חושיהם לא יעמדו עליו. אבל הבורא אשר אין דרך ידיעתו בסבה אך היא מפני שעצמו מדע והחולף והעתיד אצלו יחד בשוה ידעם בלא סבה. וכאשר אמר (ישעיה מ״ו י׳) מגיד מראשית אחרית. ומקדם אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה. וכאשר יגיע האדם אל ידיעת הענין הזה הדק (ו) בדרך ההגדה וראות האותות והמופתים תאמינהו נפשו ותמזג ברוחו וישיב נמצא בחדריה וכל אשר תעמוד בהיכלה תמצאנו כאשר אמר הנביא (שם כ״ו) נפשי אויתיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך. ותשגה באהבתו אהבה שלמה שאין בה ספק כמו שאמר (דברים ו׳) ואהבת את י״י אלהיך בכל לבבך וגומר. ויהיה העבד ההוא זוכרו ביום בלכתו ובלילה על יצועו וכמו שאמר (תהלים ס״ג) אם זכרתי׳ על יצועי באשמורות אהגה בך. וכמעט שתהיה מדברת ר״ל הרוח שתהמה בעת זכרו מהכוסף והכליון וכמו שאמר (שם ע״ז) אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי סלה · ויזון אותו זכרו יותר מן הדשנים וירוה אותה שמו יותר מכל רוה כמו שאמר (שם ס״ג) כמו חלב ודשן תשבע נפשי וגומר עד שתשיב כל ענינה כלם אליו ותהיה חוסה בו ובוטחת תמיד כאשר אמר (שם ס״ב) בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם וגומר. ואם ייטיב לה תודה ואם יצערנה תסבול וכמו שאמר (שם כ״ב) (ז) אכלו וישתחוו כל דשני ארץ. ואלו היה (ח) מפריד בינה ובין גופה היתה מוחלת לו ולא היתה חושדת אותו כמו שאמר (איוב י״ג) הן יקטלני לו איחל. וכל אשר תסתכל בעניניו תוסיף יראה ופחד וכמו שאמר (שם כ״ג) על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו. וכל אשר תתבונן במדותיו תגדיל שבחיהם ותוסיף שמחתה וכמו שאמר (תהלים ק״ה) ישמח לב מבקשי י״י עד שתאהב אוהביו ותוקיר מוקיריו כמו שאמר (שם קל״ט) ולי מה יקרו רעיך אל וגומר. ותשנא משנאיו ותאיב אויביו וכמו שאמר (שם) הלא משנאיך י״י אשנא וגומר עד שתטעון בעבורו ותשיב על מי שמדבר בו ובעניניו בשכל ובדעת לא בכבדות כמו שאמר (איוב ל״ו) אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק כי אמנם לא שקר מלי תמים דעו עמך. ותשבחנו ותהללנו בשכל וביושר לא בגוזמא ובשקר כמו שאמר הכתוב במשבחים (דה״י ב׳ ל׳) וידבר חזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב לי״י. (ט) ולא תשבחנו בשהוא ישים החמשה יותר מן העשרה שלא יוסיף בהם ולא שיכניס העולם בחלל הטבעת שלא יצר זה וירחיב זה ולא שישיב אתמל ההולף כי כל זה הבל. ואפשר שישאלנו קצת
הכופרים

שביל האמונה

ואלו הגשמים מפרידים כו׳. הם שתי נוסחאות משני ספרים שונים. והמעתיק לדבר אחד נתכוונו וכאמור: (ד) לא יזיקוהו הליכלוכים כו׳. כמו האדים העולים מן הארץ וכיוצא: (ה) שהוא יודע כל מה שהיה כו׳: ר״ל כי אחרי שידיעת העבר הוא ידיעה אמתת ומושגת בהשגה ברורה ואין לה התלות עוד בשום דבר. כי מה שהיה כבר הוא ואין שום ספק בהויתו. משא״כ ידיעת העתיד כי היא אינה ידיעה ברורה והיא רק מחויבת בשכל לסבה או לסבות וע״כ כל עוד שלא יצאה אל המציאות תהיה הידיעה בה מסופקת. ואיך א״כ תהיה אצל הבורא ית׳ ידיעת העבר והעתיד בשוה. ולזה אמר הגאון ז״ל כי רק האדם בעבור שידיעותיו נמשכות אחר המציאות. ע״כ ידיעתו במה שעבר נמצא יותר שלימה. אולם הבורא ית׳ אשר הוא עצמו מדע · ואין ידיעתו תלויה בשום סבה. כי הוא סבת כל הסבות. וכל המציאות נמשך מידיעתו ומחפצו ע״כ תהיה ידיעתו במה שעבר ובמה שעתיד על אופן אחד בשוה מבלי שום שינוי כלל. וכמו שהאריך בזה הרב המורה בפ״א מהשלישי עיי״ש ותתענג בדשן נפשך: (ו) בדרך ההגדה וראות כו׳. ר״ל כי אם יקבל האדם ידיעת הענין ההוא הדק. מהכתובים שהם ההגדה הנאמנה אשר נתקיימה באותות ובמופתים. תאמינהו נפשו ותתמזג האמונה עם שכלו ועם רוחו. ויהיה אז הבורא נמצא מאוד בחדרי נפשו. וכל הימים אשר תעמוד הנפש בהיכלה שהוא הגוף. תמצאנו ותשחרנו: (ז) אכלו וישתחוו כל דשני ארץ. לפניו יכרעו כל יורדי עפר. כלומר ישתחוו באכלם כל דשני ארץ. וגם יכרעו לפניו ברדתם לעפר. וכאומר שהם משתחוים ומודים על הרעה כמו על הטובה: (ח) מפריד בינה ובין גופה. בין הנפש ובין גופה: (ט) ולא תשבחנו בשהוא ישים כו׳. כי אין זה משבח אם יאמר שהבורא ית׳ יכול לעשות את החמשה יותר מן העשרה: עם שלא יוסיף על החמשה מאומה. או שיכניס כל העולם בחלל הטבעת. עם שלא יקטין
עם

הכופרים על כל אלה (י) ונשיב כי הוא יכול על כל דבר וזה אשר שאל עליו איננו כלום כי הוא הבל וההבל איננו כלום וכאלו שאלו היוכל על לא כלום אך על זה שאלו באמת. אבל היא משבחת אותו בענינים העצמיים שהוא הקדמון אשר לא חלף ולא יחלוף כמו שאמר (דברים לג) מעונה אלהי קדם. ושהוא אחד בעצמו באמת כמו שאמר (נחמיה ט') אתה הוא ה' לבדך · ושהוא החי והקיים כמו שאמר (דברים לב) כי אשא אל שמים ידי וגומר. ושהוא יכול על כל דבר כמו שאמר (דברים י') האל הגדול הגבור והנורא · ושהוא היודע כל דבר ידיעה שלמה כמו שאמר (איוב ל"ז) התדע על מפלשי עב מפלאות תמים דעים. ושהוא בורא כל דבר תחלה כמו שאמר (ירמיה י') לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. (יא) ושאיננו עושה השוא ולא התהו כמו שאמר (ישעיה מ"ה) לא תהו בראה לשבת יצרה. ושאיננו מעול ולא חומץ כמו שאמר (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. ושאיננו עושה לעבדיו כי אם הטוב ושנא' (תהלים קמ"ה) טוב ה' לכל וגומר. יודוך ה' כל מעשיך וגומר · כבוד מלכותך יאמרו גומר. ושאיננו משתנה ולא יחלוף כמו שאמר (מלאכי ג') אני ה' אלהים לא שניתי ואתם בני יעקב וגומר. ושמלכותו לא תחלוף ולא תכלה כמו שאמר (תהלים קמ"ה) מלכותך מלכות כל עולמים וגומר. ושמצותו קיימת אין משיב לה כמו שאמר (שם ק"ג) ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה. ושחובה לשבחו במדותיו הטובות והגדולות כמו שאמר (שם קל"ח) וישירו בדרכי ה' כי גדול כבוד ה'. ושכל מה שיספרו עליו המספרים וישבחוהו בו המשבחים הוא נעלה וגדול ומרומם מהכל כמו שאמר (נחמיה ט') ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. וזה אשר תמצא במקומות מהספרים מן השבח והתהלה איננו מיוחס אליו (יב) אך הוא מיוחס אל ספוריו כמו שאמר (יחזקאל ג') ברוך כבוד ה' ממקומו. ואמרו (תהלים ס"ח) זמרו שמו. ופעמים תמצאנו (יג) לספר ספורו ויאמר (שם ע"ב) ברוך שם כבודו. ואמר (שם ל"ז) והודו לזכר קדשו. אך בדברי רבותינו רבים כאלו. הוא לספר ספורו שהם אומרים ברוך שם כבוד מלכותו. ואומר בכל זה שהוא גם כן ממעשה הלשון והוא כאשר הוא מכונת להגדיל ולהאדיר מקדמים המלות קודם שיזכרו המגודל ההוא. וכל אשר ירבו המלות ההם הקודמות יהיה בהם יותר גדולה כמו שנאמר (אסתר א') בהראותו את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו. והוא הוא עשרו ומלכותו והוא ג"כ יקרו ותפארתו וגדולתו. (יד) ודמו הספורים קצתם לקצתם: הסתכל יישירך האלהים מה שכתבנוהו. והתבונן בו בנפשך. והעלהו במחשבתך · ואל תמהר לגזור (טו) על המלות. אבל גזור (טז) על השרשים הקודמים. ושים המלות העברה והקרבה. כאשר בארנו:

המאמר השלישי

בצווי ובאזהרה

פתיחה

אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר (א) אשר ראוי לקדם אותו התחלה למאמר הזה כי הבורא

שביל האמונה

את העולם ולא יגדיל את הטבעת. וכיוצא מאלו הנמנעות. עיין מו"נ ח"ג פט"ו מזה: (י) ונשיב כי הוא יכול על כל דבר כו'. ר"ל כי הוא ית' יכול על מה שהוא דבר. לא על מה שאינו כלום. כי השאלה הזאת היא כמי שישאל אם יוכל על לא כלום מה שהוא הבל ורעיון רוח: (יא) ושאיננו עושה השוא כו'. כלומר ללא תכלית וללא תועלת: (יב) אך הוא מיוחס אל ספוריו. אל התוארים הנשיאים עליו: (יג) לספר ספורו. תואר לתואר נשוא על נשוא: (יד) ודמו הספורים קצתם לקצתם · כלומר שכל התוארים האלה הם דומים זה לזה. והכוונה מהם ההגדלה והכבוד: (טו) על המלות. הנמצאים בספרים. ומורים בהשקפה הראשונה על ההגשמה ח"ו: (טז) על השרשים הקודמים · שהקדימו לנו הכתובים שהבורא ית' הוא נעלה ומרומם מכל גשם ולא ישיגוהו משיגי הגשם ואין לו שום דמיון כלל · וכל אלה המלות הנאמרות עליו הם רק דרך העברה והקרבה · וכמו שנתבאר:

ובזה נשלם המאמר השני. אל אלוה אקרא ויענני·

הבורא יתברך כיון שהתברר שהוא קדמון לא היה עמו דבר היתה בריאתו לדברים טובה וחסד ממנו. וכאשר זכרנו בסוף המאמר הראשון בעלת בריאת הדברים וממה שימצא בספרים שהוא טוב ומטיב כמו שאמר (תהלים קמ"ה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו · (ב) ותחלת הטבתו לברואים שחננם ההויה רצוני לומר המציאו אותם אחר שלא היו · (ג) וכמו שאמר לחשובים שבהם (ישעי' מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו' · ואחר כן חננם סבה שמגיעים בה אל ההצלחה הגמורה והטובה השלמה כמו שאמר (תהלים ט"ז) תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך וגו' · והוא מה שצום והזהירם ממנו וזה המאמר תחלת מה שיקיף עליו השכל ויחשוב בו ויאמר הוא ה"ה יכול שייטיב להם ההטבה הגמורה ויצליחם ההצלחה המתמדת טבלתי שיצום ויזהירם אבל יראה שטובתו בדרך ההיא טוב להם בעבור מה שיסתלק מעליהם מעניני הטרח. ואומר בבירור הענין הזה כי שומר סבת הגעתם אל הטובה המתמדת בהטריחם במה שצוה בו הוא יותר טוב. והוא שהשכל דן שיהיה מי שמגיע לטובה על (ד) מעשה שהעבד בו יש לו כפל מה שיגעהו מן הטוב מי שלא עשה דבר אבל הוא מתחסד עמו ואין השכל רואה להשוות ביניהם. וכאשר הדבר כן נטה בנו בוראנו אל החלק היותר (ה) להיות תועלתנו על הגמול כפל תועלתנו אשר תהיה על לא מעשה וכמו שאמר (ישעיה מ') (ו) הנה ה' אלהים בחזק יבוא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו:

פרק א

וכיון שהקדמנו ההקדמה הזאת אומר פותח הודיענו אלהינו יתברך בדברי נביאיו שיש לו עלינו תורה נעבדהו ובה מצות שצוה אותנו בם אנחנו חייבים לשמרם ולעשותם בלב שלם. הוא אמרו (דברים כ"ו) היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך. והעמידו לנו נביאיו על המצות ההם האותות והמופתים המלאים (א) ושמרנום ועשינו אותם מיד. ואחר כך מצאנו העיון מחייב שנצטוה בהם ולא היה ראוי לעזבנו מבלעדי דבר וראוי שאבאר ממה

שביל האמונה

פתיחה (א) אשר ראוי לקדם אותו התחלה כו'. ר"ל הענין הראוי להקדים אותו שיהיה נושא המאמר הזה המדבר מעניני התורה והמצוה הוא. שהבורא ית' בעבור שהוא קדמון לכל דבר אשר נברא. ולא היה מהיות גם בהכרח המציא את העולם וחדשו · ואינו צריך לשום דבר. א"כ היתה בריאתו את העולם רק טובה וחסד מאתו ית'. וכמו שנתבאר זה בסוף המאמר הראשון והורו עליו הכתובים · וזה הענין שהוא טוב ומטיב וחפץ בטובת ברואיו. הוא נושא המאמר הזה כלו · והוא הקוטב אשר עליו יסובו עניניו · וכבר רמזתי לך בהקדמת הספר סוף ענין א'. שהנושא יקרא בפי הערבי המתחלה עיי"ש: (ב) ותחלת הטבתו לברואים כו'. המשך דברי הגאון ז"ל אלה. הוא כי הבורא ית' אשר היתה עלת וסבת בריאתו את הדברים. מה שרצה בתועלתם וחפץ בטובתם · היתה תחלת הטבתו להם במה שהוציאם מהאפס הגמור אל המציאות והישות. ותכלית הטבתו היתה במה שהוסיף שנית ידו בהטבתו והודיעם אורח חיים. וצוה אותם במצות עשה והזהירם בלא תעשה. להטיבם באחריתם ויזכו לראות בנועם מתמיד. וזה הענין כלו יקיף אותו השכל בתחלה ובהשקפה הראשונה. ואח"כ יחשוב בו ויאמר. למה היה לו להטעים עליהם עול תורה ומצות. הלא ברצותו להטיב להם. היתה הטבתו יותר שלימה. אם היה מטיב להם ההטבה הגמורה. ומצליחם ההצלחה המתמדת. מבלי הטעים עליהם עול הצווים והאזהרות. והיתה טובתו בזה יותר שלימה בעבור הסתלקות עניני הטורח מעליהם. ולזה אמר הגאון ז"ל כי התרת זה הספק הוא. כי הטובה יותר שלימה. כאשר נקבל אותה מאתו ית' חלף עבודתנו וטרחתנו. ממה שתבוא אלינו מאתו ית' בנדבה וחסד. כי השכל גוזר. שמי שהגיע לו טובה ממטיב. חלף עבודה ומעשה. יהיה תועלתו כפול ממי שהגיעהו הטובה בנדבה וחסד מהמטיב בה. כי אין מנוחת הגוף מטרחו ועבודתו: שוה ביתרון התענוג המגיע מהטוב הבא על עבודה ומעשה. על התענוג המגיע מהטוב הבא בנדבה וחסד: (ג) וכמ"ש לחשובים שבהם. כלומר להחשובים שבברואים: והם הצדיקים והחסידים. ועיין בהקדמת הספר ענין ה' ובביאורי שם אות ל"ח. ובפתיחה למאמר הרביעי. ובפ"ג ממאמר השני ובפ"א מהמאמר התשיעי. כי כלם לדבר אחד נתכוונו: (ד) מעשה שהעבד בו. מלת שהעבד הוא עבר מבנין הפעל: (ה) להיות תועלתנו על הגמול כו'. כלומר שהתועלת הבא בעבור גמול על מעשה ועבודה. הוא כפל התועלת הבא על לא מעשה כ"א בנדבה וחסד: (ו) הנה ד' אלוקים בחזק יבא כו'. כלומר הבורא ית' יבא לתת שכר לצדיקים בדרך היותר טוב והיותר חזק. והוא מה שזרועו מושלה לו לצוות בטוב ולהזהיר מן הרע · ובזה שכרו של כל צדיק אתו. ושכר פעולתו לפניו. וזה הוא דרך יותר חזק ויותר טוב ממה שיגיעהו התועלת על לא מעשה כ"א בנדבה וחסד וכאמור. ומאמר ופעולתו לפניו הכוונה בו · ושכר פעולתו. כמו לא תלין פעולת שכיר:

פרק א (א) ושמרנום ועשינו אותם מיד. כלומר שכבר הספיקו לנו האותות והמופתים אשר העמידו לנו הנביאים ע"ה. לקיים אמתת המצות ההם מבלי שום ספק. וחייבנו את נפשותינו לשמרם ולעשותם

ממה שמחייב אותו העיון (ב) לענין הזה דברים וענינים. ואומ' כי השכל מחייב להקביל כל מטיב אם בהטבה אם הוא צריך אליה אם בהודות אם איננו צריך לגמול. וכאשר היה זה מחיובי השכל לא היה נכון שיעזבהו הבורא יתברך בעניני עצמו אבל התחייב לצוות ברואיו בעבודתו והודות לו בעבור שבראם. והשכל מחייב עוד שהחכם לא יתיר לגדפו ולקללו והתחייב עוד למנוע הבורא עבדיו מזה להקביל בו. והשכל מחייב עוד שימנע הברואים לחטא קצתם לקצתם בכל מיני החטאים. והתחייב עוד שלא יתיר להם החכם זה. והשכל מכשיר עוד שיטריח החכם עושה בדבר מהדברים ויתן לו שכרו עליו בעבור שיגיעהו אל התועלת בלבד מפני שהיה זה ממה שמועיל לעושה ולא יזיק המטריח. וכאשר נקבץ אלו הארבעה ענינים יהיו כלליהם הם המצות אשר צונו אלהינו. והוא שחייבנו לדעתו ולעבדו בלב שלם כמו שאמר הנביא (דה"י א' כ"ח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה. ועוד הזהירנו מהקבילו בקללות ובגדופים אף על פי שאינם מזיקים אותו אלא שאין מדרך החכמה להתירם באמרו (ויקרא כ"ד) איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו. ולא התיר לקצתנו להרע לקצתנו ולחמסם כמו שאמר (שם י"ט) לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו. ואלה השלשה ענינים הם ומה שנסמך אליהם הם החלק הראשון (ג) משני חלקי המצות. (ד) ונסמך אל הראשון מהם להכנע לו ולעבדו ולעמוד לפניו והדומה לזה והכל בכתב. ונסמך אל השני שלא ישותף לו ולא ישבע בשמו לשקר. ושלא יתארהו (ה) בתארים המגנים והדומה לזה והכל בכלל. ויסמך אל השלישי עשות המשפט והאמת והצדק והדין והרחקה מהרוג המדברים ואיסור הניאוף והגנבה והרכילות ושיאהב המאמין לאחיו מה שהוא אוהב לנפשו וכל אשר נכלל בא"ת השערים והכל בכתב (ו) וכל ענין מאלה שמצוה בו נטע בשכלנו טובתו וכל ענין מהם שהזהיר ממנו נטע בשכלנו גנותו כמו שאמרה החכמה אשר היא השכל (משלי ח') כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע. והחלק השני דברים אין השכל גוזר אותם (ז) שהם טובים לעצמם ולא מגינים לעצמם הוסיף לנו הבורא עליהם צווי והזהרה להרבות גמולנו והצלחתנו עליהם כמו שאמר (ישעיה מ"ב) י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. והיה המצווה בו מהם טוב והמוזהר ממנו מהם מגונה (ח) למקום העבודה בהם. (ט) והוספו בענין השני

שביל האמונה

ולעשות אותם מיד: מבלי שום חקירה ועיון: ורק כאשר נסינו אח"כ את שכלנו אם יוכל גם הוא לקיים אמתתם: מצאנו וראינו שגם העיון מחייב שנהיה מצווים במצות מאתו ית': והשכל האנושי עם שהוא קטן מהשיג האמתות על השלימות. ואף כי ידיעת תכלית כוונת הבורא ית'. במה שנתן לעם סגולתו תורה ומצות בכ"ז מחייב גם הוא שלא יתכן שיעזוב הבורא ית' את האדם מבלעדי התורה והמצוה וכמו שנתבאר בפתיחה: (ב) לענין הזה דברים כו': ר"ל כי אחרי שהשכל גוזר בכלל שאין ראוי שיעזוב אותנו הבורא ית' מבלי שיצוה אותנו שום דבר. וזהו הטובה השלימה וכאמור אבאר עתה מה הם הדברים ומה הם הענינים אשר השכל מחייב שיצוה הבורא אותנו עליהם: והם ארבעה ענינים. א' שהשכל גוזר ומחייב למי שקבל טובה מזולתו. שישלם טובה תחת טובה: ויקביל פני המטיב אליו בהטבה אם הוא צריך אליה או שאם אינו צריך לטובתו ישתדל עכ"פ להודות לו ולברכו: ואם השכל מחייב זה בין אדם לחבירו: לא היה ג"כ נכון שיעזוב הבורא ית' את החיוב השכלי הזה בינו ובין ברואיו. והיה מן הראוי שיצוה אותם לעבדו ולהודות לו חלף הטבתו להם במה שבראם: ב. השכל מחייב שהחכם עם כי נפשו יודעת מאוד שקללת חנם לא תבוא. בכ"ז לא יתיר לבני אדם שיגדפוהו ויקללוהו (וכמו שמצינו שהקפיד על זה גם אבינו הזקן כי ע"כ נאמר לו ואברכה מברכך ומקללך אאור) ויתחייב מזה שימנע אותנו הבורא ית' מזה מהקביל אותו בחרופים וגידופים. ג. השכל גוזר ומחייב שימנעו הברואים מלעשות עול קצתם לקצתם. ויחויב מזה שהחכם מקור החכמה יזהירם ג"כ ע"ז ושלא יתיר להם את הנמנע אצל השכל. ד מה שהוא מוכשר אצל השכל כי כבר יכשר אצל השכל שיצוה הבורא ית' את האדם ויטריח אותו בדבר מהדברים באופן שיקבל שכר ע"ז ויהנה. והוא ית' לא חסר. אלה הם הארבעה הענינים אשר אם נתבונן בהם. הם כוללים כל מצות התורה: (ג) משני חלקי המצות. השכליות והשמעיות. ואלה השלשה אשר בהשלשה כתובים הנזכרים. הם החלק הראשון. כלומר השכליות: (ד) ונסמך אל הראשון: נכלל בענין הראשון מהשלשה הנזכרים: (ה) בתוארים המגונים והדומה לזה והכל בכתב. כנ"ל וכמ"ש בענין ראשון ושליש'. ור"ל וכבר נכתבו כל הצוויים וההזכרות האלה בתורה: (ו) וכל ענין מאלה כו'. ר"ל כי כל המצות הנזכרות נטע הבורא ית' את הבנת טובם ואמתתם בשכל האדם. וע"כ יקראו מצות שכליות. יען שהשכל משיג טובם ואמתתם: (ז) שהם טובים לעצמם כו'. כלומר שאין השכל גוזר שהם טובים לעצמם. וגם לא שהם מגונים לעצמם: (ח) למקום העבודה בהם. כלומר בהשקפה אל המקום אשר נכון העבודה אליו. יהיה המצוה מהם טוב והמוזהר מהם מגונה. והמקום המכוון הוא הוא הפקת רצונו ית' שאמר ונעשה רצונו: (ט) והוספו בענין השני כו'. ר"ל והחוקים שאלה נכנסים תחת סוג הענין השני מחלק

השני בחלק הראשון (י) ועם זה אי אפשר שלא יהיה להם עם ההסתכלות תועלות חלקיות ועלילה מעטה מדרך המושכל כאשר היה לחלק הראשון תועלות גדולות ועלילה גדולה מדרך המושכל:

פרק ב (א) וראוי שאקדם הדברים על המצות השכליות תחלה ואומר מן החכמה לאסור שפיכות דמי המדברים שלא יותר זה ויכלה קצתם את קצתם (ב) ויש בו אחר מה שמרגישים בו מן הצער בטול הענין שכוון בו החכם ומכרית אותם ההרג מאשר בראם לו והטריחם בו. ומן החכמה לאסור הזנות שלא יהיו המדברים כבהמות ולא ידע אחד מהם אביו שיכבדהו גמול שגדלהו ושיורישהו האב טרפו (ג) כאשר ירש ממנו המציאה ושידע שאר קרוביו (ד) מדוד ואחי אם ויעשה מה שהוא מוצא להם מן החנינה. ומן החכמה לאסור הגנבה כי אם תותר יבטחו קצת בני אדם על גניבת ממון קצתם (ה) ולא יישבו העולם ולא יקנו ממון אך אם יבטח הכל על זה תבטל הגנבה עוד בבטול הקנינין מפני שלא ימצא מה שיגנוב כלל. ומן החכמה (ו) אך מראשיתה דבר צדק ועזוב הכזב כי הצדק הוא האמירה על הדבר כאשר הוא ובענינו והכזב הוא האמירה על הדבר לא כאשר הוא ולא בענינו וכאשר יפול החוש עליו וימצאנו בתכונה מהתכונות ותליץ עליו הנפש כהפך בתכונת זולתה מקבילות שני התכונות בנפש ומתהפכות ותשער מהמנעם כדבר נכרי. ואחר כן אומר שראיתי מבני אדם מי שסובר (ז) כי אלה ד' השרשים המוזרים אינם מוזרים אבל המוזר אצלו מה שיצערהו וידאיגהו והטוב אצלו מה שיערב לו וירגיעהו. ולי על הדברים האלה תשובה רחבה (ח) במאמר הד' בשער הצדק. אך אזכור ממנה הנה קצת ואומר כי מי שחושב זה (ט) כבר עזב כל מה שהבאתיו לראיה הנה ומי שעזב זה הוא סכל והסתלק טרחו מעלינו. ועם זה לא אניח עד שארחיבהו (י) ההתהפכו' וההמנע. ואומר כי הריגת השונא מה שיערב להורג ויצער ההרוג ולקיחת הממון והנשים הנשואות ממה שיערב ללוקח ויצער ללקוח ממנו. ועל המחשבה הזאת יתחייב להיות כל פועל מאלו השנים חכמה וסכלות יחד. חכמה מפני שיערב לגנב ולהורג ולזונה וסכלות מפני

שביל האמונה

מחלק המצות השכליות. כי כמו שהחכם לא יתיר לבני אדם שיגדפוהו ויקללוהו: כן לא יתיר להם להמרות את דבריו. עם שיצוה אותם על מעשה אשר לא יושג להם שום תועלת ממנה. ויחייבם לעשות ככל אשר יצוה אותם: (י) ועם זה אי אפשר כו'. ר"ל כי עם שהחוקים האלה אינם מחיובי השכל כמו המצות השכליות אשר בהם תועלות גדולות וסבות גדולות מדרך המושכל. בכ"ז אם נסתכל בהם היטב נמצא גם בהם תועלות חלקיות וסבות מועטות אשר יחייב אותם השכל. וכמו שיבא בפרק שאח"ז:

פרק ב (א) וראוי שאקדם הדברים כו'. כלומר שאקדים לבאר תחלה טעמי המצות השכליות: ואח"כ אבאר קצת טעמים גם למצות השמעיות: (ב) ויש בו אחר מה שמרגישים כו'. ר"ל כי מלבד שאם תותר להם ההריגה והרציחה. יכלו קצתם את קצתם. וירגישו הנהרגים הצער הגדול מן ההרג והאבדון בלא עת. יהיו ג"כ נכרתים ע"ז מהבריאה שהיא הסבה הראשונה. ומקיום התורה והמצות אשר הבריא אותם הבורא מהם שהוא הסבה השנית: (ג) כאשר ירש ממנו המציאה. הגאון ז"ל רומז למה שאמרו חכז"ל (ב"מ פ"ק) מציאת בנו ובתו הקטנים הרי אלו שלו. מציאת בנו ובתו הגדולים הרי אלו שלהן ואמר ר"ח בר אבא אר"י לא גדול גדול ממש. ולא קטן קטן ממש. אלא גדול וסמוך על שולחן אביו זהו קטן. קטן ואינו סמוך על שולחן אביו זהו גדול: (ד) מדוד ואחי אם. כלומר שלא לבד את דודו אחי אביו לא ידע. אבל שגם אחי אמו מאביה לא יכיר. ולא יוכל לחוננם החנינה הראויה מבן אח ואחות: (ה) ולא יישבו העולם כו'. בעבור בטחונם על הגניבה. לא יעסקו ביישוב העולם. ולא ישתדלו להרבות קנינים ממעשי ידיהם. ויסמכו על גניבת ממון חבריהם. ומזה תתבטל גם הגניבה אח"כ. כי יתרוששו כלם. ולא ימצאו מה לגנוב עוד: ויהיו כלם ברעב ובעירום ובחוסר כל: (ו) אך מראשיתה דבר צדק כו'. ר"ל שהחכמה מחייב אותנו לדבר צדק ולעזוב הכזב. כי לא תועלת החכמה אם לא על דבר אמת בראשיתה. כי אם יפול החוש על איזה ענין וימצאהו בתכונה מהתכונות. ותליץ עליו הנפש בתכונה אחרת שיהיה שתי אלה התכונות האמיתית והכוזבת מתהפכות בנפש המושבת בהם ותשער מהמנעם דבר זר ורחוק: (ז) כי אלה ד' השרשים המוזרים כו'. ר"ל כי אלה הד' שרשים הנזכרים שהם שפיכות דמים. זנות. גניבה. ודבר כזב. אשר המה באמת מוזרים מן השכל וכמו שנתבאר. כבר ראיתי מבני אדם שאמרו שאינם מוזרים. ושאלמלי לא נכתבו לא היה השכל מונע אותם. ולדעתם אין מוזר בשכל. כ"א הדבר המעציב ומצער את עושהו וכל דבר שמהנה את עושהו אינו נמנע בשכל ויהי מה. וכבר נזכר דעת השפטים הנבערים האלה גם בפרק השמיני מזה המאמר עיי"ש: (ח) במאמר הד' בשער הצדק. בחלק שממנו המדבר מצדק הבורא ית' עם בריותיו. והוא בפ"ב שם: (ט) כבר עזב כל מה שהבאתי כו'. מה שבארתי קודם זה איך השכל מחייב זרות אלה הענינים ושהיה מן החכמה לאסור את ארבעתם: (י) ההתהפכות וההמנע. שארחיב לבאר כי לפי הדעת ההוא יסקצנו

מפני שהוא מצער בעל דינו . וכל דעת שמביאה אל ההתהפכות ועל ההמנע הוא שקר אף (יא) יתקבץ עליהם ההפך הזה באיש א' בדבש שנפל בו מעט ארס אכלו והוא ערב והורג ומתחייבים שתהיה חכמה וסכלות יחד . (יב) אחר כן אומר בחלק הב' אשר הוא מותר בשכל והתורה צותה בקצתו ואסרה קצתו והניחה השאר מותר כמו שהוא כמו קדוש יום בין ימים כשבתות ומועדים וקדוש איש משאר בני אדם ככהן והנביא . וההמנע מאכול קצת המאכלים ומשכב קצת בני אדם והפרישות תכף לקצת המקרים בעבור הטומאה . ואלה השרשים ומה שיולד מהם ומה שיצטרף אליהם אף על פי שהעלה הגדולה בקיומם מצות אלהינו והבאתנו אל התועלת אני מוצא לרובם עלות חלקיות מועילות ואני רואה לזכור קצתם ולדבר עליהם וחכמת הבורא למעלה מהכל . ואומר כי מתועלת קדוש קצת הזמן תחלה בעזיבת המעשים בו להגיע אל המנוחה מרב היגיעה ולהגיע אל קצת החכמה וחלק מן התוספת בתפלה ויפנו בני אדם לפגיעת קצתם את קצתם בהתקבצם וידברו בעניני תורתם ויכריזו בהם וכל הדומה לזה . ומתועלת קדוש איש מיוחד לקבל ממנו החכמה יותר ולהפגיע בעדם ולחבב לבני אדם הדרך הישרה כדי שיגיעו אל מעלתו ושישתדל להישיר בני אדם כיון שהוא ראוי לכך ומה שדומה לזה . ומתועלת אסור אכילת קצת בעלי חיים
שלא

שביל האמונה

יתקבצו שני ההפכים בנושא אחד . מה שהוא נמנע : (יא) יתקבץ עליהם ההפך כו' . ר"ל כי לא לבד שזה הפך ונמנע בערך שני בני אדם . כי ההריגה תערב להורג ותצער ההרוג וכדומה . אבל שיתקבץ ההפך והנמנע גם באדם אחד . כמו אם יאכל דבש ממוזג בארס . שיערב לחכו וימיתנו א"כ . ויהיה זה הפך ונמנע חכמה וסכלות יחד . לפי דעתם הנפסדה : (יב) אח"כ אומר בחלק הב' כו' . המשך דברי הגאון ז"ל אלה בכלל הוא . שגם חוקי התורה שהם המצות השמעיות . עם שסבתם נעלמה מידיעת בני אדם . והמה מחויבים בשמירתם רק בעבור שהבורא ית' צוה בהם . ושיבואו על ידם אל הטוב הגמור ואל הנועם המתמיד וחכמת הבורא ית' במה שצוה בהם היא למעלה ממה שישיגוהו המדברים . בכ"ז כאשר יתבונן בהם האדם . ימצא גם הוא בהם מטעמים לנפשו . ועלות וסבות חלקיות מועילות בתיקון עניני בני אדם . וזה כי מתועלות השבתות והמועדים למען יפנו העם ממלאכתם אשר המה עוסקים וטרודים בהם בכל ימי המעשה . וינוחו מיגיעתם בימים ההם המקודשים . ויפנו לבבם אל התורה והחכמה ויוסיפו בתפלתם ויפגעו את החכמים והחסידים לדבר עמהם מעניני התורה והעבודה באין מפריד . ומתועלות הכהנים והלוים . שיתבשמו העם מריח חכמתם ותורתם . ושיתפללו בעד ההמון ויפללו בעדם רנה ותפלה . ויחבבו בעיניהם את הטוב והישר . וישיבו אותם אל הדרך הנכונה . ומתועלות איסור אכילת קצת הבעלי חיים . שלא ידמו האנשים את הבע"ח לבוראם . כמו שאמר (דברים ד) תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור וגו' . והיתה החכמה באיסור קצתם למען ילמדו בני אדם שלא ידמו את הצורה ליוצרה . כי לא יתכן שיתיר הבורא ית' לאכול את הדומה לו . ולא יתכן ג"כ שיהיה הדבר הדומה לו טמא . ועי"ז יהיו נמנעים גם כן מלעובדם . כי איך יעבדו לדבר שהותר להם למאכל . או לדבר שהוא טמא . וכל זה לא היו יודעים אלו שתק מלדבר בזה . ואף אם היה מתיר להם בפירוש לאכול את כלם . היו אומרים שהבורא מרב טובו לא מנע האכילה אף ממין הבהמה הדומה לו בתבניתו משא"כ עתה אם כבר נאסרו קצתם לא יתכן שיתיר את המין הדומה לו . ועוד כי לא היה אפשר להתיר את כלם מפני הבעלי חיים הארסיים הממיתים את אוכליהם . ואפשר לומר עוד שהגאון ז"ל לא יבקש בזה טעם איסור אכילתם . כי אכן מצוה שכלית יען כי כל אלה אינם נאותים למזג האדם ואיסור אכילתם מוכרח גם בשכל . כמו שבאר הרב המורה בפמ"ח מהחלק הג' . ורק יבקש טעם טומאתם שזהו מצוה שמעיות . ואמר שע"כ טמאתם התורה ולא הספיק לה איסור האכילה לבד . למען לא יחשבו האנשים שהסבה במה שמנעה התורה את אכילתם הוא בעבור שהם דומים אל הבורא ית' . משא"כ עתה כאשר טמאתם ג"כ . שוב לא יוכלו לדמות אל הבורא לא את הטהורים ולא את הטמאים . כי לא יתכן לדמות אל הבורא מה שהותר להם למאכל ולא מה שהוא טמא . ומתועלות העריות כי הצורך מביא שיתיחדו בני אדם עם אחיותיהם ובנותיהם . בעבור שהם מתגדלים יחד . ואלו היה נישואיהם מותר להם . היתה גם נפש האדם חומדתן בטבעה ונכספת אליהם . והיה עולה על לבם לזנות עמהם בכל עת . יען שהדבר מצוי להם מאוד . והיו האחים מלוין מקנאותם אל אחיותיהם כתרנגולין והבנות הפקר לפני אחיהן כקטן כגדול . ואיש ואביו ילכו אל הנערה . והיה משפחת הזמה מתרבה וזרעם מתבלבל ומתערב . ולא ידע איש את אחיו ואת בניו לא יכיר . ולא יהיה להם יחס אבות ידוע . והיה הקלקול רב ומפורסם מה שהוא מבואר מאוד . וע"כ אסרה התורה נישואיהם עד שגם הנפש תברח מזה וגם האומות מואסים אותו תכלית המיאוס והתיעוב . ועוד שהיו בני אדם מתאוים רק לצורה היפה מקרוביהם . ועי"ז לא היתה יכולה הצורה שאיננה יפה להנשא לאיש . כי היו בני אדם מואסין אותה בראותם שאין קרובה חפצים בה . ומתועלות הטמאות והפרישות מן הקודש והמקדש בעבור מקריהם . שיבא האדם עי"ז להכנעה ותפלה בראותיו כי טומאה יוצאת מגופו או שנטמא גופו . ועוד שייקר בעיניו הקודש והמקדש . בראותו שהם נמנעים ממנו כל ימי טומאתו . וכן תיקר בעיניו התפלה בימי טהרתו בראותו שהיא נמנעת בימי
טומאתו

(יג) שלא ידמוהו לבורא כי לא יתכן שיחייב לאכול מה שהוא דומה לו ולא לטמאו ושלא יעבוד האדם מאומה מהם כי לא יתכן לעבוד מה שהושם לו למאכל ולא מה שהושם אצלו טמא . ומתועלת הרחקת שכיבת קצת הנשים אשת איש כאשר הקדמנו אבל האב והאחים הצורך מביא להתיחד עמם ובהתרת נשואיהם היה עולה על לבם לזנות עמם ושלא יתאוו לצורה היפה מקרוביהם ושלא ימאסו צורה שאיננה יפה כשיראו קרוביהם אינם חפצים בה . ומתועלות הטומאה והטהרה (יד) שיכנע האדם מעצמו ומבשרו ושתיקר בעיניו התפלה אחר שפסק ממנה ימים ושייקר בעיניו הקדש והמקדש אחר שנמנע ממנה ימים ושישיב לבו ליראת שמים . ועל זה הדמיון כאשר יחקרו רוב המצות האלה השמעיות ימצא להם מן (טו) סעיפי העלילה ותועלותיה דברים רבים וחכמת הבורא בדעתו למעלה מכל מה שישיגוהו המדברים כמו שאמר (ישעיה נ"ה פ') כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם :

פרק ג

וכיון שאמרתי זה הכלל בשני חלקי המצות והם השכליות והשמעיות ראוי שאבאר מה היה הצורך לשלוחים ולנביאים . כי שמעתי כי יש אנשים שאומרים כי אין צורך לבני אדם לנביאים ושכליהם מספיקים להם להישירם במה שיש בהם מן הטוב ומן הרע . ושבתי אל מבחן האמת וראיתי כן שאם היה הדבר כמו שאמרו הבורא יודע בו יותר מהם ולא היה שולח שלוחים כי איננו פועל מה שאין לו ענין . ואחר כך הסתכלתי בענין ומצאתי צורך הברואים אל השלוחים צורך גדול לא מפני המצות השמעיות בלבד להודיע אותם אך מפני המצות השכליות כי המעשה בהם לא ישלם כי אם בשלוחים (א) שיעמידו בני אדם עליהם . ומזה שהשכל דן בהודאה לאל על טובתו ולא שם גבול להודאה ההיא (ב) לא ממאמר ולא מזמן ותכונה והצטרכו לשלוחים . ושמו לו גבול וקראוהו תפלה . ושמו לו עתים ומאמרים מיוחדים ותכונה מיוחדת ומגמה מיוחדת . ומזה שהשכל הרחיק הנאוף ואין בו גבול מושם איך תהיה האשה נקנית לאיש עד שתשוב כאשת איש . היהיה זה בדבור בלבד או בממון בלבד או ברצון אביה בלבד או בעדות שנים או עשרה או בקבוץ אנשי העיר בזה או בסימן שיסמנו עליה או שירשמוה ברושם . ובאו הנביאים ואמרו (ג) במהר ושטר ועדות . ומזה כי השכל מרחיק הגנבה ואין בו איך יהיה הממון ברשות האדם עד שיהיה קונהו מדרך המלאכה או מדרך הסחורה או מדרך הירושה או מדרך ההפקר כמו (ד) ציד הבר והים או בתת הדמים יתקיים המקח או (ה) בתפישו המקח או בדבור בלבד ושאר מה שיפול בשער הזה מן הספקות שהוא ארוך ורחב . ובאו הנביאים (ו) בכל שאר מהם בדין פוסק . ומזה הערכת החבלות כי השכל רואה לשער הנזק ולא שם לשעורו גבול אם בתוכחה בלבד או בקללה עמה או בהלקאה גם כן (ז) ואם היה בהלקות כמה שיעורו וכן הקללה והתוכחת
או

שביל האמונה

טומאתו : ויזכה עי"ז שתהיה תפלתו זכה וצלולה ויתער יוקר ענין התפלה במה שמנועה ממנו בימי הטומאה . וכיוצא מאלה העניינים אשר יוכל כל חכם לב למצוא במחשבתו עלילות וסבות גם למצות השמעיות עם שהמה לעצמם גבוהים מהשכל האנושי רוממות בלתי משוער : (יג) שלא ידמוהו לבורא כו' . שלא ידמו את הקלת ההוא אל הבורא ית' . וכמו שראיתי בדיבור שלפני זה מה שחשבתי למשפט בדברי הגאון ז"ל אלה . ואם לא איפוא מי הוא הצד ציד ויבוא לו כונתו הרצויה . בהעביר קול טובו על פניו . נגילה ונשמחה בו ונברכהו גם ברוך יהיה . ויען מפני חדש גוליא : (יד) שיכנע האדם מעצמו ומבשרו . כיוצא בזה אמר החבר למלך הכוזר . (מ"ב ס"ס) וז"ל ועוד יש טעם שימצאו כובד בעצמם בעוד שלא רחצו מקריים . וכבר ניסו שמפסידים במגעם הדברים הדקים כפנינים והיינות . ורובנו משתנה מקברת המתים לקברות . ומתבלבלת נפשנו זמן מה בבית אשר היה בו מת כו' ע"כ . ודוגמת זה סופר על הכתם הנראה במראה זכוכית ע"י הבטת האשה בימי נדת דותה . וזכר זה הרלב"ג ז"ל בשם הפילוסוף בתחלת פרשת כי תצא עיי"ש : (טו) סעיפי העלילה ותועלותיה . כלומר ענפים קטנים מהסבה הגדולה והתועלות אשר בה :

פרק ג (א) שיעמידו בני אדם עליהם . שהשלוחים ההם יעמידו את בני האדם על אופני עשותם : (ב) לא ממאמר ולא מזמן ותכונה . כי לא נוכל לדעת כמות המאמר אשר אנו חייבים להודות לו בו . וגם לא באיזה זמן יכשר להודות לו . גם לא נוכל לדעת תכונת ואיכות השבח . ומה נאמר ומה לדבר בשבחו ית' עד שהשלוחים הודיעוני עתים מיוחדים לזה ומאמרים מיוחדים בתכונה מיוחדת וכונה נאותה ואמרו שזהו גבול ההודאה וקראוהו תפלה : (ג) במוהר ושטר ועדות . בכסף או בשטר ושיהיו עדים בדבר : (ד) ציד הבר והים . שיצוד איזה דבר במדבר או בים . כלומר מן ההפקר : (ה) בתפישו המקח . במשיכה : (ו) בכל שער מהם . בכל ענין מהם : (ז) ואם היה בהלקות כו' . כלומר שאם [illegible] שנהגו להלקותו . לא היינו יודעים כמה מלקות . וכן כמה קללות ותוכחות . וכן איכות ההכאה ביד או בכלי
בחוזק